

P O L S K A A K A D E M I A N A U K
I N S T Y T U T G E O G R A F I I

PRZEGLĄD
GEOGRAFICZNY

K W A R T A L N I K

Tom XXVI, zeszyt 3

P A Ń S T W O W E
W Y D A W N I C T W O N A U K O W E
W A R S Z A W A 1 9 5 4

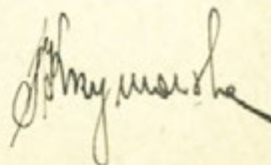
P O L S K A A K A D E M I A N A U K
I N S T Y T U T G E O G R A F I I

PRZEGLĄD GEOGRAFICZNY

ПОЛЬСКИЙ ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР
POLISH GEOGRAPHICAL REVIEW
REVUE POLONAISE DE GEOGRAPHIE

K W A R T A L N I K
Tom XXVI, zeszyt 3

P A Ń S T W O W E
W Y D A W N I C T W O N A U K O W E
W A R S Z A W A 1954

A handwritten signature in dark ink, likely of the publisher or editor, located in the bottom right corner of the page.

KOMITET REDAKCYJNY

Redaktor naczelny Stanisław Leszczycki, *redaktorzy działów* Jerzy Kondracki, Jerzy Kostrowicki, *członkowie komitetu*, Rajmund Galon, Mieczysław Klimaszewski, *sekretarz redakcji* Antoni Kukliński.

RADA REDAKCYJNA

Józef Barbag, Julian Czyżewski, Jan Dylík, Kazimierz Dziewoński, Adam Malicki, Bolesław Olszewicz, Józef Wąsowicz, Maria Kiełczewska-Zaleska, August Zierhoffer

Adres Redakcji: Instytut Geografii PAN
Warszawa, Krakowskie Przedmieście 30.

P A N S T W O W E W Y D A W N I C T W O N A U K O W E — 1954
Warszawa 1, Krakowskie Przedmieście 79

<i>Nakład</i> 2150+100 egz.	<i>Oddano do składania</i> 5.VI.54
<i>Arkuszy druk.</i> 15,3/8. <i>Ark. wyd.</i> 21,85	<i>Podpisano do druku</i> 18.VIII.54
<i>Papier druk. sat.</i> 70 g 70 × 100 V kl.	<i>Druk ukończono w sierpniu</i> 1954
<i>Cena</i> zł 10.—	<i>Zamówienie nr</i> 242. 5-B-18873

WARSZAWSKA DRUKARNIA NAUKOWA, UL. ŚNIADECKICH 8

STANISŁAW LESZCZYCKI

Dorobek geografii polskiej oraz drogi jej rozwoju w Polsce Ludowej

Dziesięciolecie powojenne jest okresem intensywnego, jakkolwiek nierównomiernego rozwoju geografii polskiej. Rozwój ten jest ściśle związany z kształtowaniem się nowego ustroju społeczno-gospodarczego Polski Ludowej, z rewolucyjnymi zmianami, które objęły również życie kulturalne narodu polskiego. Na skutek tych zmian wzrosło znaczenie geografii, która zaczęła odgrywać coraz większą rolę w miarę wprowadzania gospodarki planowej, ściśle związanej z budową państwa socjalistycznego. Na przykładzie ZSRR można stwierdzić, iż w państwie socjalistycznym geografia pomaga w opanowywaniu sił przyrody, w racjonalnym wykorzystywaniu i przekształcaniu środowiska geograficznego, we właściwym rozmieszczeniu sił wytwórczych i usług, biorąc czynny udział w realizacji wielkich budowli komunizmu. Równoległe z wykonywaniem praktycznych zadań powstają uogólnienia i teoretyczne podstawy geografii, których prawdziwość i rzetelność sprawdza się w życiu praktycznym. Dzięki temu zapewniony jest rozwój geografii jako nauki, a równocześnie przez wzrastające jej znaczenie społeczne znajduje ona coraz lepsze warunki swego rozwoju, dużą popularność oraz dostateczne środki materialne. Proces ten daje się również — jakkolwiek na mniejszą skalę — zaobserwować w Polsce Ludowej, w której powstały daleko lepsze warunki rozwoju geografii, niż to miało miejsce w okresie międzywojennym.

Pierwszy okres odbudowy i zjednoczenia polskiej geografii (1945 – 1949)

W czasie wojny warsztaty naukowej pracy geograficznej zostały zniszczone a ich pracownicy rozproszeni. Polska geografia poniosła wielkie straty, zginęło 7 profesorów oraz 33 innych pracowników naukowych¹.

W miarę wyzwolania obszarów Polski spod okupacji hitlerowskiej odbudowywano życie kulturalne, między innymi wznowiono pracę na wyższych uczelniach. Geografowie również, podobnie jak większość polskich naukowców, kierując się pobudkami patriotycznymi i pragnąc jak najszybciej rozpocząć na wyższych uczelniach pracę dydaktyczną i naukową, od razu rozpoczęli odbudowę zniszczonych lub budowę nowych warsztatów swej pracy zawodowej.

¹ Patrz „Przegląd Geograficzny“ t. XIX, 1939/1945.

W 1945 r. były już czynne wszystkie ośrodki geograficzne na uniwersytetach. Pierwsze wysiłki poszły przede wszystkim w kierunku zorganizowania choćby prowizorycznej bazy materialnej zakładów, rozpoczęcia zajęć dydaktycznych i zaopatrzenia studiującej młodzieży w skrypty.

W 1945 r. wznowiło również swą działalność Polskie Towarzystwo Geograficzne, początkowo w Warszawie, Krakowie i Lublinie, później i w innych ośrodkach uniwersyteckich oraz w Szczecinie, Gdańsku, Częstochowie i Stalinogrodzie. Żywiłowa odbudowa geografii polskiej posuwała się szybko naprzód. Ta żywiłowa i indywidualna praca trwała do czerwca 1946 r., tj. do pierwszego zjazdu geografów we Wrocławiu, na którym podsumowano działalność w ciągu dwóch lat powojennych oraz wysunięto postulat zjednoczenia sił geografów poprzez jak najbliższą współpracę.

Zjazd we Wrocławiu zakończył pierwszy etap żywiłowej i ofiarnej pracy poszczególnych geografów nad odbudową geografii polskiej. Odegrał on wybitną rolę w rozwoju polskiej geografii. Formalnie bowiem zainicjował zjednoczenie wysiłków geografów, wskazał na duże możliwości i korzyści koordynacji w skali ogólnokrajowej, co w porównaniu ze stosunkami panującymi w okresie międzywojennym wydawało się nie do ziszczenia. Organizacyjnym efektem zjazdu wrocławskiego było powołanie jednego tylko Towarzystwa Geograficznego w miejsce 4 istniejących przed wojną. Gorąca chęć i zapał do pracy w wyzwolonej Ojczyźnie, ogrom prac, jaki zarysował się przed geografami w związku z objęciem i zagospodarowaniem Ziemi Odzyskanych, pozwoliły na zapomnienie o różnicach dzielących poprzednio poszczególne ośrodki geograficzne. Na Zjeździe uchwalono nowy statut Towarzystwa, powołano dwa wydziały: jeden koordynujący pracę naukową w skali krajowej oraz drugi — geografii szkolnej, który miał przejąć zadania przedwojennego Zrzeszenia Polskich Nauczycieli Geografii. W ten sposób spełniony został postulat zjednoczenia polskich geografów, wielokrotnie wysuwany deklaratywnie w okresie międzywojennym², lecz nie realizowany ze względu na animozje osobiste oraz separatystyczne nastawienie poszczególnych ośrodków.

Od zjazdu wrocławskiego Polskie Towarzystwo Geograficzne poczęło odgrywać poważną rolę w rozwoju geografii polskiej, stało się instytucją koordynującą, wytyczającą nową drogę polskiej geografii. W ramach Towarzystwa znaleźli się wszyscy geografowie: pracownicy naukowcy, nauczyciele oraz miłośnicy geografii. Okres po zjeździe wrocławskim można ogólnie scharakteryzować jako okres walki o faktyczne zjednoczenie polskiej geografii, okres zmagania pomiędzy PTG a ośrodkami uniwersyteckimi, które reprezentowały jeszcze przeważnie separatystyczne, konserwatywne poglądy, wynikające z kontynuacji ich prac z okresu międzywojennego. Mimo silnego odmłodzenia kadry profesorskiej szczególnie kierownicy zakładów lub katedr, tradycyjnie przywiązani do nawyków przedwojennych, w dalszym ciągu lansowali „geografię“ rozumianą przez siebie w specyficzny sposób, wysuwali tematy prac wynikające z ich wiadomości lub upodobań, pracowali indywidualnie opierając się na doświadczeniu, metodach i materiałach zdobytych w okre-

² Patrz wypowiedzi na ten temat czołowych geografów: Romer, Sawicki, „Nauka Polska“ t. X, 1929, s. 151 i 163; inni „Nauka Polska“ t. XV, 1932, s. 336/7; t. XXIII, 1933, s. 189/190.

się międzywojennym. Wykazywali na ogół dużą inicjatywę i ruchliwość w zakresie dydaktyki i indywidualnych badań naukowych, publikowali prace swoje oraz swoich uczniów w różnych wydawnictwach, przeważnie regionalnych towarzystw naukowych, dążąc do założenia własnych wydawnictw. Każdy ośrodek zabiegał równocześnie o rozszerzenie i szybkie wzbogacenie swojej bazy materialnej, co w efekcie przyniosło geografii niemałe korzyści. Do koncepcji koordynowania prac w skali krajowej odnoszono się z pewnym niedowierzaniem, czasami nawet z obojętnością, na ogół jednak wszyscy w pewnym sensie popierali wysiłki Zarządu Głównego PTG, godząc się na jego poczynania o tyle, o ile nie godziły one w interesy danej placówki. W ten sposób była właściwie kontynuowana geografia okresu międzywojennego zarówno pod względem naukowym, jak i dydaktycznym. Prace PTG początkowo rozwijały się jakby na marginesie prac ośrodków uniwersyteckich.

Coraz żywsza działalność Polskiego Towarzystwa Geograficznego, dążącego do zorganizowania jednej polskiej geografii, przejawiała się w próbach selekcji i hierarchizacji problematyki badawczej, koncentracji wysiłków i realnej współpracy na odcinku badań naukowych, wydawnictw i programów nauczania na uniwersytetach. Fakt wyposażenia PTG przez Państwo Ludowe w znaczne środki materialne ułatwiał tę pracę. Powołano do życia 11 oddziałów oraz kilkanaście kół bądź delegatur, mających przeważnie niestety charakter efemeryczny, praca bowiem w nich opierała się na jednej lub kilku osobach.

Od początku, bo już od 1946 r., rozpoczęto dyskusje na temat pracy zespołowej, zaczęto mówić o planie badań. Początkowo plan badań był traktowany jako zestawienie wszystkich prac prowadzonych przez poszczególne ośrodki geograficzne, bez brania pod uwagę możliwości realizacyjnych i konieczności hierarchizacji. Tak pomyślany plan nie był żadną nowością, ponieważ postulowany był już w 1920 r. na zjeździe poświęconym zagadnieniom organizacji i rozwoju nauki przez L. S a w i c k i e g o ³, J. S m o l e ń s k i e g o ⁴ i W. S z a f e r a ⁵.

Współpraca ośrodków uniwersyteckich w ramach PTG dała pozytywne rezultaty: wspólnie opracowano podział Polski na krainy fizjograficzne dla celów szkolnych, rozpoczęto prace nad polskim słownictwem geograficznym. W 1947/48 r. wykonano pierwsze zespołowe opracowanie zasięgów wpływów większych miast, które oddano do Głównego Urzędu

³ L. S a w i c k i: „Zjazd, widząc przyszłość badań przyrodniczych w Polsce w zbiorowej i dobrze skoordynowanej pracy, zaleca zrzeszenie się wszystkich polskich instytucji i towarzystw fizjograficznych dla ułożenia wspólnego programu badań“... „Nauka Polska“ t. II, 1920, s. 174.

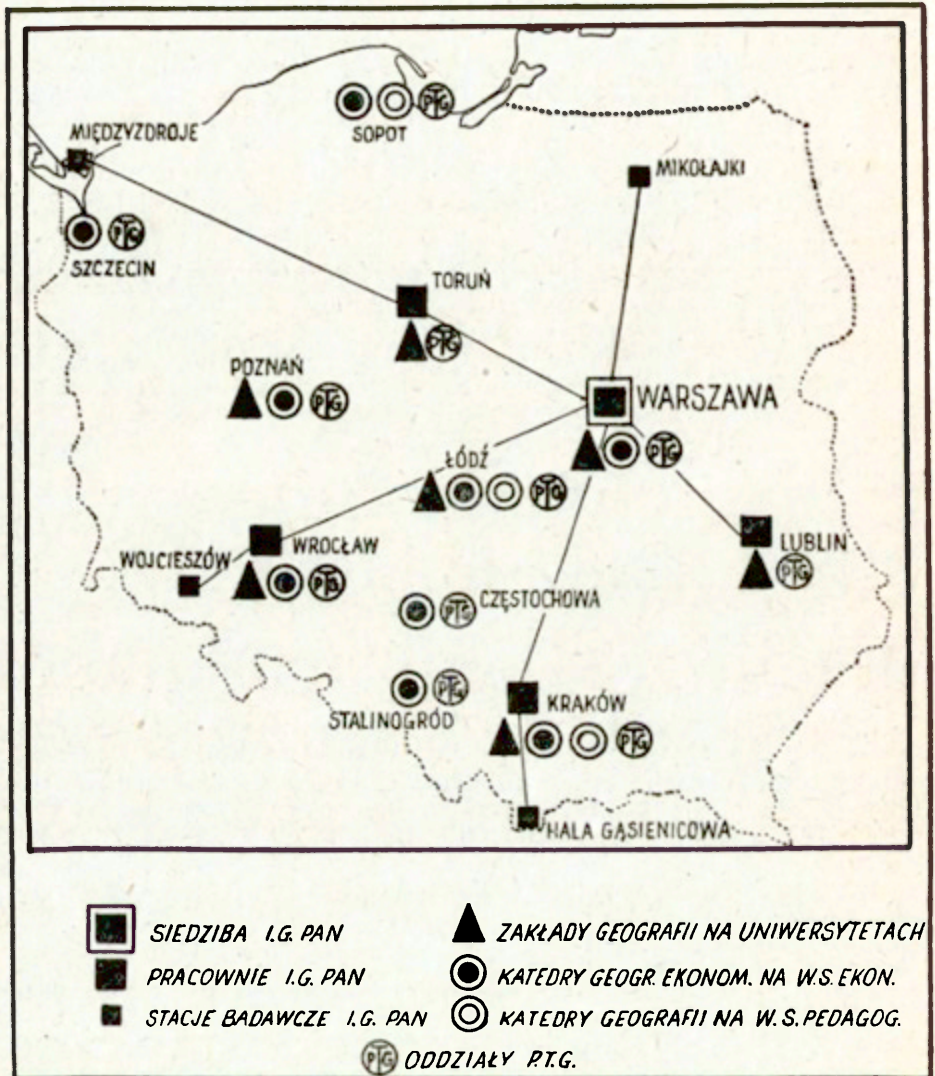
⁴ J. S m o l e ń s k i: „W tym celu konieczne jest porozumienie się wszystkich instytucji i jednostek podejmujących badania fizjograficzne na ziemiach polskich i ułożenia pewnego wspólnego planu działania“... „Nauka Polska“ t. II, 1920, s. 164.

⁵ W. S z a f e r: „Zjazd..., który między innymi winien opracować plan systematycznych badań fizjograficznych ziem polskich oraz plan organizacji i współpracy wszystkich zrzeszeń, powołanych u nas do badania przyrody polskiej“... „Nauka Polska“ t. II, 1920, s. 173.

Postulat ten powtórzył jeszcze raz w 1929 r. L. S a w i c k i, pisząc w artykule pt. *Potrzeby geografii w Polsce* („Nauka Polska“ t. X, 1929, s. 166); „Wszystkie te dotychczasowe prace i projekty należałoby zunifikować i włączyć do wielkiego, całe państwo obejmującego i na długie lata obliczonego programu“.

Te słuszne postulaty nie zostały oczywiście zrealizowane w okresie międzywojennym.

Planowania Przestrzennego (GUPP). W mniejszych lub większych grupach dyskutowano nad zagadnieniami programów uniwersyteckich podręczników, bibliografii geograficznej, niektórych innych wydawnictw oraz opracowań dla organów planowania (np. metody wydziałania regio-

Sieć placówek geograficznych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w 1954 r.

nów gospodarczych). Podjęto również zbiorową pracę nad przygotowaniem tekstu do *Atlasu krajobrazów Polski*, który miał być objaśnieniem do zestawu wycinków map 1 : 100 000. Opracowanie tekstów zostało wykonane, atlas jednak nie ukazał się w druku. Na wielu posiedzeniach,

głównie Wydziału Spraw Naukowych, dyskutowano nad różnymi naukowymi problemami geograficznymi i jakkolwiek dyskusje te nie zawsze kończyły się konkretnymi wnioskami, to jednak niewątpliwie wywierały one pewien wpływ na nową problematykę podejmowaną w poszczególnych ośrodkach uczelnianych, a tym samym torowały drogę dla przyszłego wspólnego planu badań.

Towarzystwo w 1948 r. przekroczyło liczbę 2000 członków (co w porównaniu z okresem międzywojennym była zawrotną liczbą), zakupiło aparaturę i sprzęt do badań terenowych objęło akcją zakładania stacji badawczych w terenie⁶. Z dużymi trudnościami redakcyjnymi borykały się wydawnictwa PTG. Szeroko natomiast została rozwinięta akcja odczytów, znacznie zaś słabiej wycieczek i kursów. Powoli ogół geografów nabierał zaufania do współpracy, do poczynań Zarządu Głównego PTG i z pozycji obojętności lub tolerancji przechodził do czynnego współdziałania. W kilka lat po zjeździe we Wrocławiu pojęcie jednej polskiej geografii było już mocno ugruntowane, a współpraca między ośrodkami uniwersyteckimi w skali krajowej przez wszystkich realizowana.

Współpraca z Ministerstwem Oświaty oraz z jego terenowymi placówkami instrukcyjnymi (WODKO)⁷ przybrała nowe realne formy. Wydział geografii szkolnej włączył się bezpośrednio do prac Ministerstwa Oświaty, współpracował przy układaniu programów w nauczaniu oraz przy ich realizacji i począł wywierać coraz skuteczniejszy wpływ w tym zakresie. Początkowo część pracowników dydaktycznych negatywnie odnosiła się do tego stanu rzeczy, chcąc dla PTG zachować przedwojenne pozycje krytyki i opozycji, uchylając się od odpowiedzialności za realizację wysuwanych postulatów. Był to nawyk z okresu międzywojennego, kiedy ograniczano się jedynie do wysuwania pewnych postulatów nie licząc się w ogóle z możliwościami ich realizacji i to często z bardzo ciasnego „podwórka” interesów małej tylko grupy zainteresowanych, zrzucając całkowitą odpowiedzialność za ich realizację na władze państwowe. W miarę zacieśniającej się współpracy przekonano się, że nowa forma współpracy z Ministerstwem Oświaty daje rezultaty znacznie bardziej realne niż dawne nawet opozycyjne deklaracje przedwojenne.

Bardzo wiele wysiłków pochłaniały corocznie urządzone zjazdy geografów polskich (Wrocław 1946, Toruń 1947, Poznań 1948, Gdańsk 1949), na które przyjeżdżało po kilkuset geografów, głównie nauczycieli z całej Polski; dawały one przegląd drobnych prac różnych ośrodków oraz zapoznawały uczestników z regionem, w którym zjazd się odbywał. Po 4 zjazdach stwierdziwszy, że wysiłki wkładane w ich organizację nie pozostają w żadnym stosunku do korzyści, jakie one dają uczestnikom, że

⁶ Na temat potrzeby utworzenia stacji badawczych L. S a w i c k i pisał na s. 162: „Powołać do życia stacje badawcze z uwzględnieniem potrzeb geograficznych, np. przy istniejącej już stacji oceanograficznej na Helu lub stacji limnologicznej na Wigrach. Stacje te należałoby odpowiednio powiększyć i uzupełnić innymi, np. stacją limnologiczną i klimatologiczną w Tatrach, stacją klimatologiczną wysokogórską w Karpatach, stacjami geofizycznymi, instytucjami kolonialnymi i eksploatorskimi itd.”

Zadna z tych stacji nie została jednak utworzona w okresie międzywojennym. Dopiero w Polsce Ludowej zorganizowano stacje badawcze: nadmorską w Międzyzdrojach, jeziorną w Giżycku, a potem w Mikołajkach, górską w Wojcieszowie, wysokogórską na Hali Gąsienicowej oraz zagospodarowano ształas w Snieżnych Kotłach.

⁷ Wojewódzkie Ośrodki Doskonalenia Kadr Oświatowych.

nie przyczyniają się one w większej mierze do rozwoju geografii jako nauki, zarzucono urządzenie zjazdów tego typu, zastępując je mniejszymi roboczymi konferencjami naukowymi. Już zjazd w Gdańsku miał nieco inny charakter niż zjazdy poprzednie, które były zasadniczo wzorowane na przedwojennych zjazdach Zrzeszenia Polskich Nauczycieli Geografii.

W miarę rozszerzania się działalności PTG, wzrostu jego środków materialnych, rósł wpływ Towarzystwa jako koordynatora prac geograficznych w skali ogólnokrajowej. Etap ten ogólnie można scharakteryzować jako walkę o zjednoczenie polskiej geografii, o wpajanie ogółowi geografów świadomości, że obok ich indywidualnych interesów istnieją interesy wspólne polskiej geografii, o przekonanie większości, że współpraca w takiej skali jest nie tylko możliwa, lecz również pożyteczna. Pod koniec tego okresu większość geografów była już w pełni przekonana, że słuszna jest koncepcja jednej polskiej geografii.

Na odcinku badań naukowych w okresie tym przeważają jednak jeszcze prace indywidualne. Jak wspomniano, poszczególni geografowie wykorzystywali swe dawniejsze prace, opracowane w czasie okupacji lub przed wojną, czasem powierzchownie aktualizowali wprawdzie tematykę, ale nawiązując do swych zamiłowań kontynuowali najczęściej prace rozpoczęte już w okresie międzywojennym. Równocześnie jednak włączali się chętnie w nurt prac odbudowujących życie społeczno-gospodarcze i w miarę swych umiejętności i świadomości starali się odpowiedzieć na aktualne zamówienia społeczne.

Drugi okres rozwoju polskiej geografii i dążenie do zbudowania geografii marksistowskiej (1949–1954)

Drugi etap rozwoju geografii rozpoczął zjazd geografów w Gdańsku w 1949 r. Na zjeździe tym zwrócono uwagę, że geografia polska mimo pewnych zmian organizacyjnych kontynuuje właściwie prace z okresu międzywojennego, że tematyka nie zawsze odpowiada istotnym potrzebom życia społeczno-gospodarczego, że badania geograficzne oparte są nadal na błędnej metodologii eklektyczno-idealistycznej i po raz pierwszy wysunięto postulat zbudowania nowej polskiej geografii marksistowskiej, powiązania jej z potrzebami życia, nawiązania do postępowych prac W. N a ł k o w s k i e g o, do prac S. N o w a k o w s k i e g o reprezentujących światopogląd materialistyczny w geografii oraz do współczesnej geografii radzieckiej. Sam zjazd wysunął obok zasadniczego referatu na temat zadań współczesnej geografii⁸ sprawy programów w szkołach (J. B a r b a g) i na wyższych uczelniach (Z. R ó ż y c k i). Na sekcji antropogeograficznej J. K o s t r o w i c k i przedstawił dyskusję toczącą się w ZSRR na temat geografii ekonomicznej.

W tymże roku na walnym zgromadzeniu PTG złożono po raz pierwszy sprawozdania z wykonania rocznego planu prac i zatwierdzono dalszy plan pracy na rok następny. Przed polską geografiją postawiono szereg zadań, przy realizacji których należało skupić wysiłki większości geografów.

⁸ S. Leszczycki, *Współczesne zadania geografii*, „Geografia w Szkole” r. II, nr 4/5, s. 1–20.

W tym czasie zreorganizowano państwowe organa planowania i przystosowano je do potrzeb państwa budującego socjalizm, ugruntowano właściwe zasady gospodarki planowej. Wykonany został 3-letni plan odbudowy kraju, a przed całym społeczeństwem postawiono nowe zadania planu 6-letniego. Fakty te oczywiście wywarły również swój wpływ na dalszy rozwój geografii.

W okresie tym wprowadzono zarówno w szkołach ogólnokształcących, zawodowych, jak i na wyższych uczelniach nowe programy nauczania, bardziej dostosowane do potrzeb szybko rozwijającego się życia społeczno-gospodarczego. Przy opracowywaniu nowych programów studiów geograficznych na uniwersytetach, w wyższych szkołach pedagogicznych oraz w wyższych szkołach ekonomicznych wciągnięto do współpracy bardzo liczne grono geografów. Nowe programy wprowadzono w życie, a w następnych latach korzystając z doświadczeń własnych i radzieckich modyfikowano je kilkakrotnie, starając się coraz bardziej udoskonalić system nauczania⁹.

To samo dotyczyło szkoły ogólnokształcącej; w opracowaniu programów nauczania geografii wzięto udział liczne grono wytrawnych dydaktyków geografii, a setki nauczycieli miały możność wypowiedzenia się w sprawie ich realizacji na rozmaitych konferencjach i zjazdach. Do potrzeb szkoły dostosowano czasopismo „Geografia w Szkole“, zmieniając jego redakcję. Wkrótce stało się ono czasopismem redagowanym w duchu geografii marksistowskiej i dostosowanym do istotnych potrzeb szkoły.

W tym okresie w dalszym ciągu rozbudowywano bazę materialną ośrodków uczelnianych. Ukończono budowę Instytutu Geograficznego Uniwersytetu Warszawskiego, rozbudowano sieć stacji badawczych PTG.

Ważną pomocą w dalszym rozwoju geografii była żywo prowadzona akcja przygotowawcza do I Kongresu Nauki Polskiej. Prace odbywały się w podsekcjach w ciągu półtora roku. W Podsekcji Geografii odbyło się ponad 20 konferencji i zjazdów, wyłoniono 8 komisji problemowych, w których brali udział prawie wszyscy naukowo pracujący geografowie. Zadaniem ich była krytyczna ocena dorobku, wydobycie przejawów myśli i działalności postępowej, wreszcie na podstawie analizy błędów i osiągnięć oraz na podstawie doświadczeń z pierwszego okresu (1945—1949) opracowanie programu badawczego geografii polskiej. W toku licznych dyskusji ustalono zakres i zadania geografii oraz opracowano plan badań, powiązanych z potrzebami gospodarki narodowej i opartych na metodologii marksistowskiej. Podsumowaniem tych prac był referat Podsekcji Geografii przygotowany na Kongres. Stał się on podstawą dalszych prac geograficznych w Polsce¹⁰.

Po Kongresie rozpoczął się przełomowy okres w polskiej geografii. ustalone bowiem wytyczne pozwoliły na koncentrację prac oraz ich powiązania z życiem.

Polskie Towarzystwo Geograficzne dalej wzmacniało się i rozrastało, w jego ramach kształtowały się postępowe drogi dalszego rozwoju geo-

⁹ S. Leszczycki, *W sprawie programu nauczania geografii na uniwersytetach w Polsce*, „Przegląd Geograficzny“ t. XXVI, z. 1, s. 3-36.

¹⁰ S. Leszczycki, *Stan geografii w Polsce i perspektywy jej rozwoju*, „Przegląd Geograficzny“ t. XXIII, 1953, s. 3-54.

grafii. Zarząd Główny dbał o rozwój organizacyjny Towarzystwa, rozbudowywał bazę materialną, a szczególnie terenowe stacje badawcze, gromadził sprzęt i instrumenty do badań, zakupił dwa auta terenowe, 2 motocykle, kilkanaście rowerów. Biblioteka Towarzystwa rozrosła się ogromnie, stając się centralną biblioteką geograficzną w Polsce (18 417 tomów w 1953 r.). Bardzo szeroko rozwinęła się wymiana krajowa (z 43 instytucjami) i zagraniczna (z 310 instytucjami). Zwiększono znacznie zbiory map (8 140 egz. w 1953 r.) i atlasów (331 egz.). Wszystko to odbywało się w skali niewspółmiernie większej niż przed wojną, nigdy przedtem Towarzystwo nie odgrywało tak wielkiej roli w życiu geograficznym i nie dysponowało tak poważnymi środkami materialnymi¹¹.

Rozpoczęto starania o bardziej regularne wydawanie czasopism. Po zmianie redakcji i nawiązaniu współpracy z PWN zapewniono właściwy poziom i regularność ukazywania się „Przeglądu Geograficznego“. Opanowano redakcyjne i techniczne wydawanie „Przeglądu Radzieckiej Literatury Geograficznej“ i „Biuletynu Geograficznego“. Zlikwidowano czasopismo „Poznaj świat“, ponieważ nie spełniało ono pokładanych w nim nadziei. Poczęto usprawniać również „Czasopismo Geograficzne“, a ponadto podjęto starania o dalsze wydawnictwa.

Wzmocniono akcję popularyzacyjną, wyrazem tego był znaczny wzrost liczby odczytów popularnych, seansów filmowych, próby przeniesienia akcji odczytowej do małych miasteczek (oddziały w Toruniu, Gdańsku, Krakowie), zwiększenie liczby wycieczek, większe zainteresowanie się ze strony geografów krajową produkcją filmów krajoznawczych i geograficznych. Frekwencja na imprezach PTG znacznie wzrosła w wyniku zwiększenia się zainteresowań społeczeństwa nauką w ogóle.

PTG urządziło wspólnie z WODKO szereg konferencji oraz wycieczek dla nauczycieli geografii. Równocześnie urządzono kilka kursów doszkalających z zakresu limnologii, klimatologii, a w lecie 1953 r. kurs dla nauczycieli w Kłodzku w celu przysposobienia ich do pracy naukowej na prowincji.

W okresie tym jeszcze wyraźniej zaznaczyła się rola Wydziału Spraw Naukowych PTG w zakresie koordynacji badań naukowych. Towarzystwo poczęło otrzymywać na badania subwencję z Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego oraz z Komisji Popierania Twórczości Naukowej i Artystycznej przy Prezydium Rady Ministrów, a tym samym uzyskało dodatkowy

¹¹ Na temat środków materialnych PTG znajdujemy następującą wypowiedź L. Sawickiego w 1928 r. w 10 rocznicę istnienia Towarzystwa: „Należy dostarczyć towarzystwom czy też oddziałom Polskiego Towarzystwa Geograficznego środków materialnych do przeprowadzenia trzech ich najważniejszych zadań: organizacji wydawnictw w związku z ich akcją odczytową, stworzenia bibliotek specjalizujących się w pewnym kierunku (np. podróżniczym, jak to ma miejsce w Krakowie) i potrzebnego do akcji odczytowej instrumentarium (epidiascopy itd.), wreszcie organizacji akcji wycieczkowej“.

W okresie międzywojennym jednak poważniejszych środków materialnych PTG nie otrzymało, a jego działalność opierała się na składkach członkowskich i bardzo małych subwencjach rządowych. Natomiast w Polsce Ludowej PTG otrzymało bardzo duże ośrodki materialne, które pozwoliły mu nie tylko spełnić trzy zadania wysunięte przez L. Sawickiego, ale również przeprowadzić skutecznie wiele wspomnianych już innych akcji.

wpływ na prace podejmowane przez poszczególne ośrodki uniwersyteckie. Równocześnie zaczęto corocznie omawiać i ustalać wspólnie ogólnopolski plan badań, przy czym na pierwsze miejsce wysuwano problemy najważniejsze, coraz bardziej ograniczając zbyt rozproszoną dotychczas tematykę.

Od 1951 r. zaczęto organizować problemowe konferencje poświęcone najważniejszym zagadnieniom geograficznym. W 1951 r. odbyło się 8 dyskusyjnych konferencji (z tego 6 w związku z przygotowaniem do I Kongresu Nauki Polskiej) w 1951 — 11, w 1953 — 7, w 1954 (I kwartał) — 2. Przyniosły one poważne rezultaty, ustalano na nich stan badań nad danym zagadnieniem oraz najważniejsze zadania na najbliższą przyszłość. Tą drogą precyzowano dalszą, właściwą tematykę badań geograficznych. Część konferencji było urządzonych wspólnie z reprezentantami innych gałęzi wiedzy, jak np. z historykami, geologami, geodetami, meteorologami itp., co znacznie pogłębiało dyskusję i pozwalało na jaśniejsze sformułowanie wniosków.

Od 1952 r. akcję koordynującą w zakresie planu badań, wydawnictw, konferencji i zjazdów przejął Komitet Geograficzny powołany przy Polskiej Akademii Nauk. Niemniej jednak realizacja tego planu wykonywana była nadal wspólnie z Polskim Towarzystwem Geograficznym.

Wyniki konferencji zaczęto publikować w „Przeglądzie Geograficznym“ w formie obszernych sprawozdań z ich przebiegu. Wykonano pozytywnie ocenioną próbę nadawania niektórym zeszytom „Przeglądu Geograficznego“ pewnych profili, poświęcając je wybranym zagadnieniom, jak np. geografii historycznej, geomorfologii, mapie geomorfologicznej, hydrografii ze szczególnym uwzględnieniem limnologii itp. Zeszyty te stały się dobrą ilustracją aktualnego stanu wiedzy geograficznej w Polsce w danej dziedzinie. Od 1952 r. „Przegląd Geograficzny“ stał się odbiciem naukowego życia geograficznego w Polsce, bieżąco informując o aktualnych problemach nurtujących polską geografję.

Plan badań i jego realizacja wysunęły potrzebę zorganizowania centralnego ośrodka geograficznego, który by kierował pracami geograficznymi w Polsce. Koncepcja ta powstała już w czasie obrad I Kongresu Nauki Polskiej, a w miarę rozwoju planowanych prac badawczych stawała się coraz bardziej dojrzałą. W końcu projekt utworzenia Instytutu Geografii w ramach PAN wszedł do zaplanowanej sieci placówek Akademii. Projekt ten został zrealizowany w dn. 10.X.1953 r. przez zatwierdzenie przez Prezydium Rządu uchwały Prezydium Akademii o powołaniu Instytutu Geografii PAN. Powstanie Instytutu Geografii PAN zostało przyjęte pozytywnie przez ogół geografów polskich. Świadczy o tym także uchwała Nadzwyczajnego Walnego Zgromadzenia PTG z dn. 13.XII.1953 r. witająca z uznaniem fakt powstania Instytutu oraz przekazująca mu część działalności i majątku PTG¹².

Powstanie Instytutu Geografii PAN zamyka następny etap rozwoju geografii w Polsce. Odtąd praca naukowa jest nie tylko koordynowana przez IG PAN, ale ponadto do zadań Instytutu należy również wytyczanie przyszłych dróg dalszego rozwoju polskiej geografii.

¹² Patrz „Przegląd Geograficzny“ t. XXVI, z. 1, *Od Redakcji*.

Prace geograficzne w pierwszym okresie
(1945 – 1949)

W pierwszych latach po wyzwoleniu silnie dawała się odczuć potrzeba zaznajomienia polskiego społeczeństwa z Ziemią Odzyskaną i dostarczenia organom rządowym danych, umożliwiających jak najszybsze zorganizowanie na odzyskanych obszarach życia gospodarczego. Zjawiał się także zasadniczy problem walki o utrwalenie zachodniej granicy na Odrze i Nysie. Rozpoczęły również prace Wojewódzkie Dyrekcje Planowania Przestrzennego, które jak najszybciej chciały mieć jak najwięcej informacji geograficzno-gospodarczych o swoim terenie.

Geografowie wzięli udział jako rzeczoznawcy w konferencjach ustalających granice Polski Ludowej w Poczdamie, Moskwie, Pradze, w różnych akcjach broniących naszej granicy na Odrze i Nysie, a następnie pracowali przy delimitacji granicy wschodniej i zachodniej.

Stosunkowo znaczny był udział geografów przy zaznajamianiu społeczeństwa polskiego z Ziemią Odzyskaną. W ciągu 3 pierwszych lat wydano szereg większych lub mniejszych opracowań, obejmujących całość Ziemi Odzyskanej albo ich części¹³. Wydano kilka opracowań, dotyczących Polski jako całości w nowych granicach, kilka atlasów oraz sporą liczbę map. Niewątpliwie publikacje te spełniły wówczas bardzo pożyteczną rolę, prace te bowiem były źródłem wielu informacji dla społeczeństwa, które wtedy obejmowało i zagospodarowywało te ziemie. Wielu geografów brało czynny udział w pracach Biura Studiów Osadniczo-przedsiedleńczych oraz Rady Naukowej dla Zagadnień Ziemi Odzyskanej, przyczyniając się do ich zagospodarowania. Jakkolwiek opracowania ówczesne w większości oparte były na literaturze niemieckiej, to jednak rozpatrywano ją prawie zawsze krytycznie, podkreślając jej szowinistyczną tendencyjność. Opracowania późniejsze, opierając się również na nowych badaniach, niejednokrotnie zmieniały panujące dotąd poglądy, lansowane przez geografów niemieckich. Po zaspokojeniu pierwszych potrzeb prace te w następnych latach były systematycznie kontynuowane przez ośrodki wrocławski, toruński i poznański, współpracujące z Instytutem Zachodnim i Śląskim. Wprawdzie w latach następnych prac o Ziemiach Odzyskanych ukazało się znacznie mniej, niemniej jednak dzięki temu, że często oparte były one na oryginalnych badaniach terenowych, dorobek ich był dużo poważniejszy.

Objęcie Ziemi Odzyskanej narzuciło konieczność uporządkowania tamtejszych nazw toponomastycznych. Ministerstwo Administracji Publicznej powołało w tym celu Komisję Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych. Na czele jej stanął geograf prof. S. R o s k o w s k i, poza nim w pracach Komisji brało udział również kilku geografów. Komisja ustaliła ponad 32 000 nazw miejscowości i obiektów fizjograficznych, oryginalny podział Sudetów wraz z ich toponomastyką. Wyniki prac tej Komisji zostały opublikowane przez PTG w dwutomowym *Słowniku nazw geograficznych Polski zachodniej i północnej* opracowanym przez S. R o s p o n d a. Poza tym niektórzy geografowie wypo-

¹³ Patrz artykuł J. Kostrowickiego, *Rozwój geografii ekonomicznej w okresie dziesięciolecia Polski Ludowej* oraz artykuł R. Galona, *Regionalne monografie geograficzne w latach 1945—1954* w niniejszym numerze „Przeglądu Geograficznego“.

wiadali się niejednokrotnie na temat aktualnego nazewnictwa w różnych wydawnictwach niegeograficznych.

Już przed wojną geografowie interesowali się planowaniem przestrzennym¹⁴. Po wojnie prace w tym kierunku nie tylko odżyły, ale rozwinęły się bardzo silnie, pochłaniając wielką część wysiłków geografów. Przejściowo nawet na czele Wojewódzkich Dyrekcji Planowania Przestrzennego stało 4 geografów, w GUPP i wojewódzkich dyrekcjach pracowało około 30 geografów. Geografowie brali żywy udział w pracach GUPP, w licznych konferencjach i dyskusjach, dając swój wkład naukowy. Prace geograficzne tego okresu reprezentowały jednak nawyki i spuściznę okresu kapitalistycznego. GUPP nie był całkowicie dostosowany do potrzeb państwa zmierzającego do ustroju socjalistycznego, dlatego po kilku latach nastąpiło poważne rozczarowanie i zniechęcenie, ponieważ okazało się, że prace wykonane w dobrej wierze i zgodnie z otrzymanymi z GUPP wytycznymi nie przyniosły takich rezultatów, jakich się początkowo spodziewano. Z okresu tego pochodzi wiele opracowań wykonanych przez geografów, które dziś stanowią materiał historyczny, pozwalający jednak mimo błędów metodologicznych na śledzenie zmian, jakie od owego czasu zaszły w zagospodarowaniu poszczególnych części naszego kraju. W okresie tym opracowano dla planowania przestrzennego szereg metod statystycznych, kartograficznych, przedyskutowano szereg problemów, zgromadzono sporo materiałów informacyjnych, dla niektórych obszarów wykonano nawet obszerne atlasy regionalne, a dla całej Polski wydano 2 zeszyty *Atlasu planu krajowego*. Dorobek ten był wówczas pożyteczny. Z tego punktu widzenia należy oceniać pozytywnie wkład polskich geografów w poznanie środowiska geograficznego oraz rozmieszczenie sił wytwórczych w pierwszych latach istnienia Polski Ludowej.

Te wszystkie prace świadczą, że geografowie od początku chętnie włączyli się do prac związanych z aktualnymi potrzebami społecznymi, jednakże w okresie tym prace te reprezentowały w zasadzie jeszcze kierunki i metody z okresu międzywojennego. Te pierwsze próby włączenia się w nurt życia społeczno-gospodarczego okazały się wprawdzie niedojrzałe, fragmentaryczne i metodologicznie nieprzemyślane, ale wskazały nową drogę powiązania badań naukowych z potrzebami życia i mimo że ich rezultaty nie dały zbyt wielkich wyników, związały one prace geografów z dalszym rozwojem życia społeczno-gospodarczego Polski Ludowej.

*

W zakresie geografii fizycznej wiele prac indywidualnych cechowało w tym okresie kontynuacja kierunków i metod okresu międzywojennego przy coraz większej wrażliwości na potrzeby gospodarcze i kulturalne społeczeństwa¹⁵.

¹⁴ Patrz artykuł K. Dziewońskiego *Studia geograficzne dla celów planowania* w niniejszym numerze „Przeglądu Geograficznego”.

¹⁵ Charakterystykę prac z geografii fizycznej oparto na ocenie M. Klimaszewskiego, przedstawionej w PAN dla podsumowania 10-letniego dorobku nauki polskiej, oraz na artykule R. Galona, *Rozwój geografii fizycznej* w niniejszym numerze „Przeglądu Geograficznego”.

Wśród tych prac dominowały prace geomorfologiczne przy pewnym zaniebaniu prac hydrograficznych, klimatologicznych oraz z zakresu fizycznej geografii kompleksowej.

Z zakresu geomorfologii ukazało się w tym okresie około 70 rozpraw przyczynków, artykułów i prac popularnych. Przeważają wśród nich przyczynki o różnej wartości i charakterze. Najmniej ukazało się przyczynków metodycznych, a i te odnosiły się przeważnie do mało celowej morfometrii. Najwięcej ogłoszono przyczynków problemowych, a wśród nich można wyróżnić opracowania wartościowe, rozszerzające i pogłębiające nasze wiadomości o pewnych zagadnieniach, drobne opracowania, w których na podstawie niedostatecznego materiału rzucane były bardzo śmiałe poglądy i uogólnienia sygnalizujące jakiś fakt, rejestrujące pewne formy lub zjawiska, wreszcie opracowania, w których nawet materiał obserwacyjny pochodził „z drugiej ręki“, będąc tylko przyswojeniem cudzych poglądów. Podobnie jak w okresie międzywojennym, geomorfologowie dalej badali i opisywali formy i utwory wietrzenia mechanicznego, formy związane z ruchami masowymi (osuwiska, stożki nasypowe) i procesami denudacyjnymi, formy krasowe w wapieniu, gipsie i lessie, powstawanie i rozwój niektórych dolin rzecznych, formy pochodzenia glacialnego w Polsce i na Grenlandii, formy wydmowe i formy wybrzeża. Natomiast mało ukazało się dużych rozpraw i prac monograficznych, rozwiązujących jakieś podstawowe zagadnienie lub obejmujących większe obszary, jak np. *Polskie Karpaty Zachodnie w okresie dyluwialnym, Morfologia doliny i sandru Brdy*.

Opracowano kilka map morfologicznych w małej podziałce, w których formy były wydzielane na podstawie różnych kryteriów.

Ponadto geomorfologowie w tym okresie wykonywali zdjęcia geologiczne z ramienia Państwowego Instytutu Geologicznego oraz napisali szereg prac z zakresu geologii czwartorzędu, a nawet petrografii¹⁶.

Trzeba przyznać, że prace geomorfologiczne, choć o poziomie bardzo nierównym, są najpoważniejszym osiągnięciem geografii polskiej tego okresu.

Znacznie mniej ukazało się prac z zakresu klimatologii. Są to opracowania odnoszące się albo do stosunków klimatycznych w plejstocenie, i te są pisane głównie przez geomorfologów, albo są to opracowania klimatu współczesnego, wykonane zarówno przez geografów, jak też meteorologów. Interesowano się zmianami i wahaniami klimatycznymi, podziałem klimatycznym świata (W. G o r c z y ń s k i) i Polski (E. R o m e r, R. G u m i ń s k i). E. R o m e r opracował swoją trzecią syntezę klimatu Polski. Charakteryzowano klimaty pewnych regionów, wreszcie zajmowano się analizą i rozmieszczeniem niektórych elementów klimatycznych w świecie lub na terytorium Polski. Interesujące, ale niezbyt liczne są próby opracowania monografii klimatycznych pewnych regionów (Wrocław, Śląsk, Region Wałbrzyski, delta Wisły, Pomorze i in.)¹⁷.

¹⁶ Prawie połowa arkuszy mapy geologicznej Polski w skali 1 : 300 000 wykonana została przez geografów. To samo dotyczy obszernego wydawnictwa PIG poświęconego czwartorzędowi w Polsce, w którym opublikowali dużą ilość swych prac.

¹⁷ Patrz artykuł R. G a l o n a, *Rozwój geografii fizycznej w okresie 10-lecia Polski Ludowej* w niniejszym numerze „Przeglądu Geograficznego“.

W hydrografii dorobek geografów jest do pewnego stopnia kontynuacją okresu międzywojennego. Kontynuowano zainteresowania limnologiczne, ograniczając się do sondowania jezior, pomiarów termiki i niektórych innych zjawisk fizycznych. Z tego zakresu napisano szereg przyczynków o wartości inwentaryzacyjno-rejestracyjnej. Podjęto prace nad katalogiem jezior Polski. Poza limnologią interesowało geografów zagadnienie gęstości sieci rzecznej, zagadnienie wód gruntowych oraz obszarów bezodpływowych. Przy dużym udziale geografów zastała opracowana *Monografia Odry*, stanowiąca raczej zbiór materiałów do właściwej monografii tego dorzecza. Podjęto podobne opracowanie dorzecza Wisły, którego jednak nie doprowadzono do końca. Słabo reprezentowane były prace z zakresu oceanografii¹⁸.

Prace z zakresu geografii gleb wykonywane były tylko w ośrodku lubelskim (A. M a l i c k i), natomiast z zakresu biogeografii nie ukazała się ani jedna praca napisana przez geografa.

Równie zaniedbaną dziedziną była geografia fizyczna, ujmująca środowisko geograficzne kompleksowo jako dialektyczną całość. Opracowania fizjograficzne miały charakter głównie zestawczy i dawały pewną ilość wiadomości o poszczególnych elementach środowiska, lecz nie rozwiązywały zasadniczych problemów (np. ziemia kłódzka, region kaszubski, dolina Baryczy i in.).

*

Z zakresu geografii ekonomicznej na pierwszy plan wybijają się — wspomniane już — monografie poświęcone Ziemiom Odzyskanym¹⁹, a obok nich pierwsze opracowanie dla organów planowania przestrzennego, monografie pewnych obszarów Polski, regionalne atlasy województw, *Atlas planu krajowego* itp.

Z zakresu geografii zaludnienia ukazało się kilka rozpraw opartych na wynikach spisu z 1946 r.; dotyczą one rozmieszczenia gęstości zaludnienia, zmian ludnościowych zaszłych w latach 1931—1946, rozmieszczenia ludności wg płci, wieku i miejsca zamieszkania w mieście lub na wsi. Kilka prac poświęcono zagadnieniom demograficznym Ziemi Odzyskanych, kilka innych zagadnieniom ludnościowym niektórych regionów (np. Lubelszczyzna, Śląsk). Na uwagę zasługują prace J. S t a s z e w s k i e g o, dotyczące zagadnień ludnościowych świata, oraz C. K o l a g o, zajmujące się geografiami medyczną.

Z zakresu geografii przemysłu podjęto prace o surowcach mineralnych w Polsce, w ZSRR i Afryce. Pisano o surowcach budowlanych, których potrzebował przemysł budowlany. Za najciekawsze należy uznać dwie broszury A. W r z o s k a na temat rozmieszczenia przemysłu w Polsce. Kilka prac i artykułów poświęconych zostało zagadnieniom lokalizacji przemysłu. Minimalny był dorobek z zakresu geografii rolnictwa, którą reprezentują właściwie tylko dwie prace dotyczące Śląska i Lubelszczyzny.

¹⁸ Porównaj artykuł R. Galona, *Rozwój geografii fizycznej*.

¹⁹ Patrz artykuł R. Galona, *Regionalne monografie geograficzne w latach 1945—1954* w niniejszym numerze „Przeglądu Geograficznego“.

Nieco więcej było opracowań z zakresu geografii komunikacji, a w szczególności geografii lotnictwa, (ponadto opracowano porty, sieć dróg, izochrony kolejowe itp.). Kilka artykułów dotyczyło również rozmieszczenia uzdrowisk, zwłaszcza na Ziemiach Odzyskanych.

Były przeprowadzone pewne próby nowego podziału administracyjnego Polski oraz podziału Polski na regiony antropogeograficzne lub gospodarcze.

Bogaciej reprezentowana jest literatura z zakresu geografii osadnictwa, a zwłaszcza miast, poświęcona początkowo zagadnieniom położenia geograficznego osiedli, ich fizjonomii i sfery wpływu, później dopiero ich funkcjom miasto-twórczym. Daleko skromniejsza jest literatura dotycząca geografii wsi. Nieliczne również prace odnoszą się do geografii historycznej oraz historii geografii polskiej.

Na uwagę zasługują opracowania popularnonaukowe z zakresu geografii ekonomicznej Polski. Na plan pierwszy wysuwa się tu podręcznik J. Barbaga i S. Berezowskiego (5 wydań polskich, 2 rosyjskie, 1 niemieckie) oraz seria broszur Wiedzy Powszechnej redagowana przez J. Kostrowickiego. Obejmuje ona geografie przemysłu środków produkcji i konsumpcji (A. Wrzosek), komunikacji (K. Bromek), osiedli (K. Dzięwoński), bogactwa kopalne (F. Barciński), lasy (Z. Glinka), oraz województwa: białostockie (M. Szyszkowska), wrocławskie (A. Wrzosek), bydgoskie (M. Kielczewska - Zaleska), łódzkie (S. Berezowski). Niestety, seria ta została przerwana, mimo że kilka dalszych zeszytów było już opracowanych.

*

W zakresie kartografii, podobnie jak w innych działach geografii, o jej kierunkach i rozwoju zdecydowało aktualne zapotrzebowanie społeczne. W czasie okupacji bardzo wiele map polskich zostało skonfiskowanych i zniszczonych, zmiana granic Polski Ludowej zdezaktualizowała pozostałe mapy przedwojenne. Dlatego zaraz po wyzwoleniu powstało wielkie zapotrzebowanie na mapę Polski w nowych granicach z właściwym nazewnictwem dla Ziemi Odzyskanych. W związku z tym w ciągu pierwszych trzech lat wyszło wiele różnych map Polski, obok jednak dobrych, wydanych przez znane przedsiębiorstwa kartograficzne, ukazało się sporo map małowartościowych lub nawet bezwartościowych, opracowywanych często przez całkiem przypadkowych autorów i wydanych przez małe firmy prywatne. Wielkie zapotrzebowanie — jak wspomniano — dotyczyło nie tylko nowych map Polski, a zwłaszcza map Ziemi Odzyskanych, lecz również potrzebny był materiał kartograficzny dla obrony i gospodarczego uzasadnienia naszej granicy na Odrze i Nysie. W związku z tym wydano *Mały atlas Polski* (Główny Urząd Pomiarów Kraju), *Atlas Ziemi Odzyskanych* (GUPP) oraz szereg map luźnych (Instytut Kartograficzny im. E. Romera, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Pomoce i Urządzenia Szkolne w Krakowie, GUPK, Instytut Zachodni, Instytut Śląski i Instytut Bałtycki)²⁰.

²⁰ Patrz artykuł S. Pietkiewicza, *Kartografia polska w latach 1945—1954* w niniejszym numerze „Przeglądu Geograficznego“.

Następnie zaspokojono potrzeby szkoły, wydano *Mały atlas geograficzny, Atlas Polski współczesnej* oraz *Mały atlas historyczny* (Instytut Kartograficzny im. E. Romera), później M. Janiszewskiego *Atlas geograficzny Polski* (PZWS) oraz pierwszy zeszyt *Atlasu Polski* (Centralny Urząd Geodezji i Kartografii). Równocześnie poczęto wydawać mapy szkolne ścienne i podręczne, zarówno fizyczne, jak i administracyjne, np. Polski (J. Szaflarski, B. Krygowski, E. Romer, M. Janiszewski), kontynentów i poszczególnych państw (E. Romer, J. Szaflarski, T. Garlej — ZSRR), planiglobów (E. Romer, J. Szaflarski) oraz część Polski (B. Krygowski, J. Szaflarski, E. Romer). Z zakresu geografii ekonomicznej wydano *Atlas eksportowo-importowy świata* (J. Ernst), mapę gospodarczą świata (M. Dobrowolska, R. Mochnaccki) oraz mapę gospodarczą Polski (M. Janiszewski). Dla celów szkolnych wydano konturowe atlasiki (A. Chałubińska, M. Janiszewski). Zasadnicze zapotrzebowania szkoły ogólnokształcącej zostały zaspokojone, nie dotyczy to jednak potrzeb szkół wyższych, których zainteresowania są szersze i wymagają map specjalnych na wyższym poziomie (jak np. mapa klimatów świata S. Pietkiewicza).

Ogromne zapotrzebowanie wysunął masowo rozwijający się ruch turystyczny. W pierwszych latach wydano kilka nowych, pięknych map turystycznych, np. Karkonoszy, okolic jeziora Sniardwy, kotliny Kłodzkiej, Pienin, okolic Krakowa itp., szereg planów miast oraz kilka wznowień map przedwojennych (np. Tatr).

Również ogólne zapotrzebowanie społeczne wysunęło konieczność wydania przeglądowych map Polski w skali 1 : 1 000 000 i 1 : 500 000, samochodowych, kolejowych, dróg wodnych itp. Zapotrzebowanie to częściowo zostało zaspokojone. Ponadto wydawnictwo Prasa Wojskowa wydało 6 wielkich ściennych map z najnowszej historii, wzorowanych na mapach radzieckich, a Instytut Kartograficzny im. E. Romera kilka innych map historycznych dla okresów dawniejszych. GUPP wydał *Atlas planu krajowego*, w opracowaniu którego brało udział kilku geografów. Firma Trzaska, Evert i Michalski wydała atlas kieszonkowy, opracowany przez J. Kondrackiego i K. Kucharza. Ponadto wyszło kilka map leśnych, glebowych, komunikacyjnych, pocztowych, polityczno-administracyjnych, wodnych, klimatycznych i geologicznych (np. *Atlas opadów atmosferycznych w Polsce* W. Wiszniewskiego).

Zaniedbana została natomiast teoretyczna strona kartografii, mało ukazało się naukowych artykułów na ten temat; jedynie w Lublinie opracowano szereg nowych projekcji równopowierzchniowych dla pewnych części świata oraz oryginalny projekt atlasu świata wykazującego „sąsiedztwo“ geograficzne poszczególnych lądów i oceanów wg koncepcji F. Uhorcza.

W pierwszym okresie produkcja map ilościowo była obfita, ale jeszcze ich poziom nie zawsze był zadowalający, później natomiast w miarę rozwijania się zakładów kartograficznych podnosił się znacznie poziom naukowy map, np. *Mapa gospodarcza Polski, Mapa ZSRR*. Od 1949 r. następowały zbyt częste zmiany reorganizacyjne przedsiębiorstw kartograficznych, nie zawsze należycie przemyślane, które ujemnie odbiły się na produkcji map, a tym samym wpłynęły hamująco na rozwój polskiej kartografii. Można jednak mieć nadzieję, że te trudności ostatecznie opanuje CUGiK i pokieruje w sposób właściwy rozwojem polskiej kartografii.

Prace geograficzne w drugim okresie
1949 – 1954

Dyskusje przeprowadzone na konferencjach pozwoliły na jaśniejsze sformułowanie planu badań oraz na koncentrację prac geograficznych, co oczywiście odbiło się dodatnio na ich wynikach. Badania geomorfologiczne, dawniej prowadzone w rozmaity sposób w poszczególnych ośrodkach, dotyczące tylko niektórych form geomorfologicznych i to badanych na przypadkowych terenach, zostały usystematyzowane poprzez prowadzenie terenowych prac nad mapą geomorfologiczną wg jednolitej metody, co pozwala nie tylko porównywać ze sobą wyniki badań z różnych obszarów, ale zapewnia również zebranie materiałów geomorfologicznych, na których będzie można oprzeć rozważania wyjaśniające genezę rzeźby kraju. Również i obszary badań przestały być przypadkowe, poczęto bowiem je dobierać wg potrzeb organów planowania regionalnego. Prace nad mapą geomorfologiczną posuwają się szybko naprzód, szczegółowe zdjęcia obejmują już około 48 500 km². Ponadto wykonano przeglądowe mapy dla województwa bydgoskiego oraz szeroko pojętej Wielkopolski. Wyniki te częściowo zostały opublikowane w „Przeglądzie Geograficznym“. W pracach nad mapą geomorfologiczną przoduje ośrodek krakowski (M. Klimaszewski) i toruński (R. Galon). Śmiałe koncepcje geomorfologiczne stawiane są w ośrodku łódzkim (J. Dylík) i wrocławskim (A. Jahna).

W ośrodku wrocławskim i łódzkim od kilku lat prowadzone są prace nad geomorfologią peryglacjalną. Badania te prowadzone wszechstronnie obejmują również teksturę i strukturę utworów peryglacjalnych, częściowo więc zająają się z problemami geologicznymi. Liczne prace z tej dziedziny zostały już opublikowane, a na pierwszy plan wybijają się opracowania J. Dylíka i A. Jahna, którzy otrzymali za nie państwowe nagrody naukowe. Polskie badania nad peryglacją mają znaczenie międzynarodowe.

W zakresie badań hydrograficznych nastąpiło znaczne ożywienie. Konferencje wykazały, że geografowie nie mogą tylko ograniczać się do limnologii i wykonywać pomiary batymetryczne lub termiczne jezior, albo mierzyć gęstość sieci wodnej na mapie, lub opracowywać statystycznie i przestrzennie dane zebrane przez stację PIHM, lecz muszą włączyć się czynnie do prac nad bilansem wodnym Polski, do opracowania racjonalnych podstaw kompleksowych gospodarki wodnej w kraju. Stąd powstała koncepcja szczegółowej mapy hydrograficznej, wykonywanej w terenie, która by zarejestrowała wszystkie zasoby wód powierzchniowych i wglębnych w kraju, a zarazem stworzyła podstawę do dalszych prac hydrologicznych. Prace nad mapą hydrograficzną zaczęto w 1952 r., (opracowano obszar około 22 500 km²), niemniej jednak wypracowana już została jednolita metoda wykonywania mapy i zbierania danych hydrologicznych, co pozwala na opracowywanie obiegu wody w poszczególnych dorzeczach nawet małych potoków z uwzględnieniem roli środowiska geograficznego. Poza tym ośrodek warszawski wyspecjalizował się w sporządzaniu map wód gruntowych oraz wysunął zagadnienia sufozji oraz bezodpływowych obszarów na wododziałach w Polsce niżowej (H. Więckowski). Wyniki tych prac zostały również częściowo opublikowane.

Nie należy całkowicie rezygnować z badań limnologicznych, przeciwnie, należy je rozwinąć we właściwym kierunku, traktując jeziora jako jeden z elementów środowiska geograficznego, badając jego wpływ na otoczenie oraz wpływ tego otoczenia na jeziora. Tego typu prace zostały podjęte na stacji badawczej IG PAN w Mikołajkach.

Znacznie w tyle pozostała klimatologia. Ujawniła to jasno konferencja klimatologiczna urządzona w marcu 1954 r. Geografowie nie mieli ustalonego planu badań w zakresie klimatologii, opracowywali najrozmaitsze zagadnienia raczej peryferyjne. Konferencja klimatologiczna wykazała, że poza pracami E. R o m e r a nie ma prób syntetycznego ujęcia klimatu Polski. Ponieważ synteza E. R o m e r a jest oparta na dawnym i dość skąpym materiale obserwacyjnym, konieczne staje się podjęcie nowych prób, uwzględniających nowsze i liczniejsze dane meteorologiczne, jak również nową metodę dynamiczno-kompleksową. Próby dynamiczno-kompleksowego ujęcia klimatu zostały już podjęte w Warszawie, we Wrocławiu i częściowo opublikowane.

Zagadnieniem regionów klimatologicznych zajmowali się E. R o m e r i R. G u m i ń s k i, słusznie wiążąc je z potrzebami rolnictwa. Prac ich nie należy jednak traktować jako ostatecznego rozwiązania tego zagadnienia (zwłaszcza że są one z sobą niezgodne); dalsza praca nad tym zagadnieniem jest potrzebna. Na konferencji szczególną uwagę zwrócono na regionalne opracowania stosunków klimatycznych. Prac tego typu wyszło po wojnie kilka, niestety nie są one z sobą porównywalne, gdyż dla różnych celów były opracowywane, dlatego uwzględniają różne elementy meteorologiczne, ujęte dla różnych okresów i to odmiennymi sposobami. Jasno z tego wynika pilna potrzeba opracowania jednolitej porównywalnej metody dla regionalnych opracowań klimatologicznych.

W podobny sposób kształtowały się prace nad klimatem lokalnym lub mikroklimatem małych obszarów, najczęściej poszczególnych miejscowości. Badania te przeprowadzano również w najrozmaitszy sposób. Ponieważ mają one doniosłe znaczenie praktyczne dla rolnictwa, osadnictwa i przemysłu, dlatego opracowanie właściwej metody przeprowadzania w terenie szybkich zdjęć na podstawie badań stacji meteorologicznych stałych i okresowych wysuwa się na plan pierwszy wśród prac klimatologicznych prowadzonych przez geografów.

Dalszym problemem, którym słusznie zajmują się geografowie, są zagadnienia paleoklimatu ziem polskich. W tej dziedzinie również możemy poszczycić się poważnymi osiągnięciami mającymi znaczenie międzynarodowe.

Natomiast badania poszczególnych elementów meteorologicznych, opracowania statystyczne wyników badań stacji meteorologicznych PIHM, zagadnienia instrumentów, szczegółowe obserwacje nad poszczególnymi elementami meteorologicznymi nie powinny wchodzić do planu zadań geograficznych.

Wychodząc z założenia, że geografia fizyczna bada środowisko geograficzne jako dialektyczna całość, łatwo można stwierdzić braki istniejące w naszej geografii fizycznej. Dotyczą one przede wszystkim prób syntetycznego opracowania środowiska geograficznego jakiegokolwiek choćby części Polski. Geografowie fizyczni włączają do swych rozważań wyniki badań geologicznych, natomiast stają prawie bezradni wobec zagadnień

gleboznawczych i biogeograficznych. Są to słabe strony polskiej geografii fizycznej. Pewne próby badań z zakresu geografii gleb podejmuje od kilku lat ośrodek lubelski, znacznie zaś skromniejsze w zakresie biogeografii — ośrodek warszawski²¹.

Podział Polski na regiony fizjograficzne oraz opracowanie metod badań kompleksowych z zakresu geografii fizycznej pozostają nadal sprawą otwartą.

W pewnej mierze kompleksowy charakter mają prace z fizjografii urbanistycznej podjęte przed kilku laty w ośrodku warszawskim (S. R ó ż y c k i). Prace te starają się wszechstronnie ująć i scharakteryzować środowisko geograficzne z punktu widzenia jego przydatności dla rozwoju miasta. Badania te, ściśle związane z praktyką, szybko się rozwinęły także we Wrocławiu i Krakowie. Wypracowano sporo własnych metod. Badania z fizjografii urbanistycznej są już na tyle rozwinięte, że można obecnie przystąpić do opracowania jednolitej metody prac, umożliwiającej porównanie wyników oraz dostarczanie wiążących charakterystyk, opartych na ilościowych wskaźnikach, urbanistom i ekonomistom projektującym rozbudowę poszczególnych osiedli.

*

Sytuacja w geografii ekonomicznej przedstawia się na ogół gorzej. Dorobek jej jest znacznie mniejszy. Po pierwszym okresie, w którym przewały jeszcze prace antropogeograficzne, będące kontynuacją prac międzywojennych, ukazały się nieliczne próby prac dostosowanych w pewnym stopniu do potrzeb budującego się ustroju socjalistycznego. W drugiej połowie dziesięciolecia dało się zauważyć pewne zahamowanie prac. Zahamowanie produkcji naukowej z zakresu geografii ekonomicznej da się wytłumaczyć tym, że w geografii ekonomicznej musiały nastąpić poważniejsze zmiany zarówno metodologiczne, jak i tematyczne niż w geografii fizycznej. Przeprowadzone dyskusje wykazały błędy w pracach dotychczas prowadzonych, ujawniły wpływy i pozostałości antropogeografii burżuazyjnej. Niestety jednak przez kilka lat nie umiano ustawić w sposób właściwy problematyki marksistowskiej geografii ekonomicznej i to odbiło się przejściowo ujemnie na produkcji naukowej.

Poza tym przedstawienie metodologii prac w geografii ekonomicznej było szczególnie trudne. Wynikało ono z jednej strony z niedorozwoju geografii ekonomicznej w okresie międzywojennym, z drugiej zaś ze słabego przygotowania polskich geografów ekonomicznych z zakresu ekonomii, a zwłaszcza ekonomii marksistowskiej.

Droga wyjścia z tego impasu było zaznajomienie się z materializmem dialektycznym i historycznym, wykorzystanie doświadczeń geografii radzieckiej²², podjęcie krytycznej oceny dorobku geografii polskiej oraz ściślejsze związanie tematyki z potrzebami życia społeczno-gospodarczego. Do ożywienia prac w geografii ekonomicznej przyczyniła się na nowo podjęta współpraca z organami planowania.

²¹ W druku znajduje się opracowanie S. J a r o s z a na temat pierwotnych krajobrazów Polski.

²² Pozytywną rolę odegrał tu „Przegląd Radzieckiej Literatury Geograficznej“, którego 30 zeszytów wydano w latach 1950—1953, zawierających tłumaczenia 88 artykułów radzieckich, z których 32 dotyczyło metodologii geografii.

Na pierwszy plan spośród zagadnień geografii ekonomicznej wysunęła się potrzeba opracowania monografii wielu miast i miasteczek w celu zbadania możliwości aktywizacji ich życia społeczno-gospodarczego, część bowiem tych osiedli, żyjąca w okresie międzywojennym głównie z handlu, skupu i pośrednictwa, znalazła się po wojnie w trudnej sytuacji gospodarczej. Z drugiej strony lokalizacja szczegółowa inwestycji planu 6-letniego wymagała odpowiednich studiów. Prace nad monografiami geograficzno-gospodarczymi miast w porozumieniu z WKPG podjęto w ośrodku warszawskim, toruńskim, poznańskim i łódzkim. Niestety, pozostałe ośrodki geograficzne przy podobnych opracowaniach nie potrafiły nawiązać kontaktu z organami planowania regionalnego, dlatego ich wyniki okazały się daleko mniej owocne, jak to wykazała konferencja PTG w Poznaniu. Mimo to jednak prace, prowadzone od trzech lat — dzięki podbudowie teoretycznej wypracowanej w ośrodku warszawskim oraz dzięki współpracy z urbanistami — pozwoliły na opracowanie i zastosowanie nowych metod dla tego typu opracowań. Ostatnio rozpoczęto podobne opracowywanie powiatów.

Od kilku lat prowadzi się studia nad mapą użycia ziemi *. Początkowe ambitne plany wykonania takiej mapy w terenie zarzucono, gdy obliczono, że prace takie musiałyby trwać wiele lat. Koncepcję mapy szczegółowej zastąpiono opracowaniem kameralnym na podstawie map 1 : 100 000 z okresu międzywojennego. Dyskusja oraz przykładowe opracowania, wykonane w ośrodku lubelskim, ostatecznie ustaliły metodę sporządzenia mapy użycia ziemi w skali 1 : 300 000. Praca została zorganizowana w skali ogólnokrajowej i szybko posunęła się naprzód — tak że w 1955 r. należy się spodziewać jej całkowitego wykończenia. Przykładowo wydano mapy użycia ziemi dla województwa lubelskiego. Mapa użycia ziemi w skali 1 : 300 000 ma ułatwić prace nad ogólną rejonizacją gospodarki wiejskiej. Ponieważ współpraca z organami planowania regionalnego wykazała, że dla szczegółowych planów tego rodzaju mapa jest niewystarczająca, dlatego musi być także oprócz niej wykonana szczegółowa mapa użycia ziemi w terenie. Znajduje ona pełne uzasadnienie teoretyczne, ponieważ można ją traktować jako zewnętrzny wyraz wykorzystania środowiska geograficznego przez gospodarke społeczną. Mapa szczegółowa powinna wykazać, w jaki sposób i o ile słusznie jest wykorzystywane środowisko geograficzne. Obecnie powrócono do koncepcji szczegółowej mapy użycia ziemi wykonywanej w terenie i dlatego wysiłki geografów ekonomicznych powinny pójść w kierunku wypracowania właściwej metody jej sporządzania.

Trzecim zagadnieniem, które zostało wysunięte w czasie I Kongresu Nauki Polskiej, są studia nad historią i metodologią polskiej geografii w celu wydobycia z niej nurtów postępowych oraz dokonania jej oceny z pozycji marksistowskich. Badania w tym zakresie podjęte zostały w ośrodku wrocławskim, jeśli chodzi o wcześniejsze dzieje geografii, aż do połowy XIX w. oraz w ośrodku warszawskim, w którym prowadzi się badania historii geografii od połowy XIX w. Ośrodek wrocławski dał opra-

* Na posiedzeniu Rady Naukowej IG PAN w dniu 2.VII. br. postanowiono w przyszłości posługiwać się terminem „Mapa użytkowania ziemi“.

wanie geografii polskiej w okresie renesansu, przygotowuje reedycje dzieł Jana Długosza oraz Macieja z Miechowa, opisy podróży znanych polskich podróżników oraz bibliografię kartograficzną od XV w.

Ośrodek warszawski opracował dorobek geograficzny F. Szwarcbenberga - Czernego, A. Rehmana, W. Gumpłowicza, A. Sujkowskiego. Ponadto opracowany jest dorobek W. Nałkowskiego, W. Ormickiego oraz L. Sawickiego. Ponadto zestawiono poglądy czołowych polskich geografów z okresu międzywojennego na zagadnienia kolonializmu, geopolityki, położenia geograficznego Polski, roli środowiska geograficznego w rozwoju społecznym oraz zasad podziału Polski na regiony gospodarcze, definicji i zakresu geografii ekonomicznej. Prace te przyczyniły się również do dalszego zbliżenia się do metodologii marksistowskiej w geografii. Ponadto przystąpiono do oceny dorobku geograficznego z okresu międzywojennego z zakresu geografii rolnictwa, geografii komunikacji i geografii politycznej.

W grudniu 1952 r. odbyła się wspólnie z historykami konferencja na temat geografii historycznej. W wyniku dyskusji geografowie postanowili ograniczyć swe prace do badania rozmieszczenia sił wytwórczych na ziemiach polskich w okresie kapitalizmu. Prace z geografii historycznej zostały podjęte w ośrodku warszawskim i toruńskim.

Zaniedbane w dalszym ciągu pozostały takie działy geografii ekonomicznej, jak geografia przemysłu, rolnictwa, komunikacji i zaludnienia. Prace z tych dziedzin są dotąd nieliczne i raczej pisane nie przez geografów, lecz urbanistów lub ekonomistów (np. zagadnienia lokalizacji i rejonizacji, zasady wydzielania regionów gospodarczych itp.²³). Wynika z tego, że powinno się pogłębić prace w tych działach wysuwając równocześnie na plan pierwszy opracowanie regionalnych zespołów sił wytwórczych. Również należy się zająć opracowaniem rozmieszczenia sił wytwórczych i usług oraz regionów gospodarczych w Polsce Ludowej.

*

Dorobek z zakresu kartografii podsumowała konferencja urządzona wspólnie z geodetami w 1953 r. w Warszawie. W wyniku konferencji obraz i ocena stanu obecnego kartografii stały się jasne. Geografowie opracowali jako autorzy sporą liczbę cennych i interesujących map, głównie ściennych, i przeważnie do celów szkolnych. Poza tym byli oni autorami kilku atlasów oraz pewnej ilości map specjalnych²⁴. W tym tkwi realny i poważny dorobek polskich geografów w dziedzinie kartografii. Ciemnym punktem na tym tle są nieudane prace nad *Powszechnym atlasem geograficznym*. Najpoważniejszym zaś osiągnięciem naukowym w dziedzinie kartografii jest niewątpliwie zeszyt *Atlasu Polski* oraz szereg map opracowanych przez M. Janiszewskiego. Konferencja wykazała, że zaniedbana jest strona teoretyczna kartografii, że nie pracuje się nad nowymi metodami przedstawiania wyników badań geograficznych, że nie rozwija się kartografia ekonomiczna. Mimo to możemy chlubić się mapą

²³ Patrz artykuł J. Kostrowickiego.

²⁴ Patrz artykuł S. Pietkiewicza.

gospodarczą Polski, opracowaną w sposób oryginalny przez M. Janiszewskiego, oraz jego *Atlasem geograficznym Polski*, jak również pierwszym zeszytem *Atlasu świata*, opracowanym przez L. Ratajskiego i B. Winida. Wystarczy je porównać z podobnymi opracowaniami z okresu międzywojennego, aby przekonać się, o ile posunęliśmy się naprzód w dziedzinie kartografii.

Konferencja stwierdziła, że zainteresowania geografów-kartografów muszą być znacznie rozszerzone, że nie mogą oni reprezentować jedynie stanowiska autorów map, lecz powinni bliżej związać się z całym procesem produkcyjnym oraz poznać dokładniej istotne potrzeby społeczeństwa w dziedzinie kartografii. Powinni oni rozwinąć prace teoretyczne, a zwłaszcza z zakresu kartografii ekonomicznej, szukając nowych metod kartograficznych dla przedstawienia wyników badań geograficznych.

*

Całkowicie zaniedbanym odcinkiem prac geograficznych są monografie państw obcych. Stan pod tym względem jest wielce niezadowolający. Powinny być podjęte prace nad monografiami geograficznymi państw obcych ze szczególnym uwzględnieniem krajów demokracji ludowej.

Nie można w tym ogólnym przeglądzie dorobku geografii polskiej pominąć podjętego, niestety, dopiero w 1953 r. zespołowego opracowania podręcznika *Geografii Polski*, obejmującego zarówno geografie fizyczną, jak i ekonomiczną. Nowy podręcznik ma być aktualnym podsumowaniem wiedzy geograficznej o Polsce, ma zastąpić dawne na ogół już przestarzałe opracowania²⁵.

*

Na zakończenie należy wspomnieć o pracach dokumentacyjnych i reedycyjnych. W okresie międzywojennym prace te ograniczały się do bibliografii, którą zamieszczały niektóre czasopisma geograficzne. Po wojnie prace te zostały znacznie rozszerzone. Opracowano i wydano pełny *Katalog jezior Polski*²⁶, obecnie kompletuje się w archiwum plany batymetryczne oraz inne materiały dotyczące jezior. Opracowuje się systematycznie bieżącą bibliografię regionalną, a ponadto retrospektywną od 1935 r., nawiązując w pewnym stopniu do bibliografii geograficznej wydanej przed wojną przez L. Sawickiego i W. Ormickiego. Dla kartografii i pewnych działów geografii pracami bibliograficznymi obję-

²⁵ W druku znajduje się reedycja *Polski* S. Lencewicza, przerobiona przez J. Kondrackiego, która na najbliższe lata wypełni do pewnego stopnia brak aktualnego podręcznika akademickiego.

²⁶ Postulat opracowania katalogu jezior był wysuwany kilkakrotnie od dawna. Np. w 1929 r. L. Sawicki w artykule *Potrzeby geografii w Polsce* („Nauka Polska“ t. X, 1929 r., s. 168) postuluje: „Wydanie przygotowanego w Warszawie katalogu jezior, co umożliwiłoby szerszy rozwój limnologii polskiej“.

W okresie międzywojennym prowadzono prace w ośrodku warszawskim, niestety zostały one tylko częściowo opublikowane. Katalogu dla całej Polski nie ukończono. Cechą charakterystyczną okresu międzywojennego było to, że prace tego typu ciągnęły się całymi latami i nie były doprowadzane do końca (np. *Atlas antropogeograficzny Polski*, rozpoczęty w 1934 r. przez B. Zaborskiego, „Nauka Polska“ t. XXX, 1934, s. 400-404).

te są długie okresy sięgające do XV w. Opracowane jest zestawienie zagranicznych czasopism, dotyczących nauk o Ziemi znajdujących się w bibliotekach w Polsce. W trakcie opracowania znajduje się podobne zestawienie czasopism krajowych. Opracowania te pozwolą na zapoznanie się ze stanem czasopism geograficznych w naszych bibliotekach oraz na opracowanie wniosków co do dalszego ich uzupełnienia. Prowadzi się żmudne prace nad ustalaniem polskich nazw geograficznych do powszechnego użytku (dotychczas ustalonych jest około 8 000 nazw) oraz nad polskim słownictwem geograficznym, aby dostarczyć pracom naukowym i dydaktycznym bardziej precyzyjnych „narzędzi“. Poza tym gromadzi się materiały dokumentacyjne z zakresu geografii Polski, ZSRR, krajów demokracji ludowej, państw kapitalistycznych oraz obszarów kolonialnych. Materiały dokumentacyjne są publikowane w „Biuletynie Geograficznym“²⁷, który wychodzi od 1952 r. oraz w odrębnych wydawnictwach.

Rozpoczęto prace nad reedycją najważniejszych dzieł wybitnych polskich geografów i kartografów publikowanych w odrębnym wydawnictwie pt. Monumenta Geographica et Cartographica Poloniae²⁸. Na plan pierwszy wysuwa się potrzeba wydania pierwszych polskich map dotychczas nie opublikowanych, a przygotowywanych do druku jeszcze w okresie międzywojennym w PAU, dzieła Jana Długosza i Macieja z Miechowa oraz wybrane prace Wacława Nałkowskiego, Eugeniusza Romera i Stanisława Nowakowskiego.

Rzut oka wstecz na geografję polską w okresie międzywojennym

Omawiając dorobek polskiej geografii w pierwszym dziesięcioleciu Polski Ludowej warto cofnąć się o 25 lat wstecz i porównać go z dorobkiem, jaki osiągnięto również w pierwszym dziesięcioleciu po pierwszej wojnie światowej, tzn. w latach 1919—1929. Jakkolwiek porównanie to może budzić pewne zastrzeżenia, gdyż mamy tu do czynienia z różnymi historycznie etapami rozwoju życia społeczno-gospodarczego Polski, to jednak wyniki porównania są tak frapujące i wymowne, że warto poświęcić im nieco uwagi. Porównanie to jest stosunkowo łatwe, gdyż podsumowania ówczesnego dorobku dokonali w 1929 r. dwaj wybitni polscy geografowie E. Romer i L. Sawicki, wysuwając równocześnie postulaty, które miały przyczynić się do dalszego rozwoju geografii w Polsce w okresie międzywojennym.

²⁷ W latach 1952—1953 ukazały się 24 zeszyty „Biuletynu Geograficznego“. Z tego 16 zeszytów stanowi części *Katalogu jezior Polski*, obejmującego 9 296 jezior, 3 zeszyty poświęcone są statystyce państw świata (powierzchnia, ludność miast, hodowla), 1 zeszyt słownictwu geograficznemu (geologia i mineralogia), dalsze 4 zeszyty zawierają około 6 500 ustalonych nazw geograficznych.

²⁸ Nie może ono doczekać się realizacji, mimo że o nim mówi się już od 35 lat. Patrz L. Sawicki: *Potrzeby geografii w Polsce* „Nauka Polska“ 1929 r., s. 168. „Spośród postulatów wysuniętych w 1919 r. należy się poparcie materialne projektowanego przez pp. Olszewicza i Jakubowskiego wydawnictwa pt. Monumenta Poloniae Cartographica.

L. S a w i c k i w swoim artykule pt. *Potrzeby geografii w Polsce*²⁹ w sprawie sieci katedr geografii w Polsce pisze:

Wszystkie polskie uniwersytety z wyjątkiem Jagiellońskiego mają tylko po jednej katedrze geografii, tymczasem wobec ogromnego rozwoju tej syntetycznej nauki potrzebne są dziś w każdym uniwersytecie co najmniej katedry: fizjografii, antropogeografii i geografii regionalnej.

Postulaty te jednak nie zostały zrealizowane w okresie międzywojennym, jedynie uniwersytet w Poznaniu i w Warszawie miał po 2 katedry, natomiast na Uniwersytecie Jagiellońskim druga katedra została zlikwidowana w 1936 r., tak że w 1939 r. razem było na wszystkich uniwersytetach tylko 7 katedr. E. R o m e r w artykule pt. *Stan i potrzeby geografii* pisze³⁰:

Stan katedr geograficznych nie uległ od lat 10 żadnym zmianom. Jeśli ten stan rzeczy był zły od początku, dziś jest zupełnie nieznośny.

W Polsce Ludowej postulat kilkukatedrowych zespołów został całkowicie zrealizowany. Obecnie mamy na 7 uniwersytetach 23 katedry z 31 samodzielnymi pracownikami naukowymi. Jest to wzrost w stosunku do okresu międzywojennego przeszło 3-krotny.

W wyżej wspomnianym artykule L. S a w i c k i pisze nieśmiało o potrzebnych lektorach i wykładach zleconych z kartografii, o pracowniach geoplastycznych, hydro-meteorologicznych, fotograficznych, dydaktycznych i innych, które jeszcze wówczas nie istniały, a które tylko w bardzo skromnych rozmiarach zostały zrealizowane do końca okresu międzywojennego.

Dziś postulowane pracownie wchodzi w skład wszystkich uczelnianych ośrodków geograficznych, a w zakresie kartografii istnieją nawet dwie specjalne katedry w Warszawie i we Wrocławiu.

W sprawie wyposażenia instytutów geograficznych w sprzęt oraz pomocniczy personel naukowy pisał w tym artykule L. S a w i c k i na s. 162:

Dostarczyć każdemu instytutowi geograficznemu odpowiedniego lokalu, którego brak daje się np. odczuć w Warszawie, umeblowania, urządzenia instrumentalnego, bibliotecznego i kartograficznego (zbyt mało posiadają go np. uniwersytety w Krakowie i Wilnie) oraz personelu pomocniczego, zgodnie z rozmiarami prac i frekwencją każdego instytutu (instytut krakowski np. nie ma jeszcze ani jednego etatu asystenckiego, a potrzebuje do wykonania swych prac prócz asystenta 4 sił pomocniczych pracujących na razie ochotniczo).

Jeszcze dobitniej na ten temat pisał J. S m o l e Ń s k i w artykule pt. *O potrzebach nauki polskiej w zakresie geografii fizycznej*³¹:

Dotychczasowe braki tych zakładów wynikały u nas ze szczupłości funduszy i ze śmieśnizny małych dotacji, uniemożliwiających ich rozwój. Że w ogóle zakłady te spełniać mogły swoje zadanie, to zawdzięczać należy jedynie niezwyklej energii i niestrudzonemu wysiłkom położonych obecnie nad tymi zakładami profesorów, którzy składali w nich własne biblioteki, prowadzili seminaria i pracownie, obywatelując się bez asystentów, wprowadzili ćwiczenia kartograficzne, wycieczki naukowe,

²⁹ „Nauka Polska“ t. X, 1929, s. 161.

³⁰ E. R o m e r, *Stan i potrzeby geografii*, „Nauka Polska“ t. X, 1929, s. 150.

³¹ J. S m o l e Ń s k i, *O potrzebach nauki polskiej w zakresie geografii fizycznej*, „Nauka Polska“ t. II, 1919, s. 52.

wykładając równocześnie wszystkie działy geografii i pracując naukowo. Stan taki normalny oczywiście nie jest...

oraz S. P a w ł o w s k i w artykule *O potrzebach geografii polskiej*³²:

Z kolei zasługują na uwagę Instytuty geograficzne 3 polskich uniwersytetów. Wprawdzie zakłady te bywają przez państwo dotowane, ale środki, które otrzymują, są zazwyczaj tak szczupłe, że nie wystarczają na rozwinięcie szerszej działalności naukowej, a zwłaszcza wydawniczej. O tej działalności zwykle się też nie słyszy.

Z powyższych cytatów wynika, że stan wyposażenia zakładów geograficznych jeszcze w 1929 r. był bardzo skromny, a równocześnie wiemy, że do 1939 r. nie o wiele on się poprawił.

W Polsce Ludowej uczelniane ośrodki geograficzne posiadają obecnie albo własne budynki (Warszawa, Kraków, Łódź), albo odpowiednie lokale (Wrocław, Toruń i Poznań) oraz dobre wyposażenie bibliotek i zbiorów map i instrumentów. Pracuje w nich około 100 pomocniczych pracowników naukowych, co w stosunku do okresu przedwojennego stanowi 6-krotny wzrost personelu naukowego.

E. R o m e r oceniał ówczesną sytuację polskiej geografii bardzo krytycznie. Zły jej stan tłumaczył z jednej strony niesnaskami panującymi pomiędzy geografami, z drugiej zaś — zupełną obojętnością społeczeństwa i rządu dla geografii³³:

Rozbieżność poglądów, panująca wśród polskich geografów, naraziła więc w tym przypadku geografii i jej rozwój w Polsce na niewątpliwą szkodę. Ta szkoda jest jednak do naprawienia za pomocą noweli do rozporządzeń o magisteriach w ogóle, a do magisterium z geografii w szczególności...

i dalej na tejże stronie:

...Z tej niepomysłnej roli geografii w polskiej kulturze zdają sobie sprawę przedstawiciele tej nauki i szukają przyczyny przede wszystkim wśród siebie. Ten sposób myślenia wystąpił np. w enuncjacjach, wygłoszonych i opublikowanych z racji 10-lecia Polskiego Towarzystwa Geograficznego („Wszechświat“, 1928, nr 8), a nie mniej i gdzie indziej („Czasopismo Geograficzne“, 1928, nr 20) podkreślono, że rozwój geografii polskiej jest przede wszystkim zależny od tego, czy polscy geografowie zdadzą sobie zgodnie sprawę z najpilniejszych potrzeb tej nauki...

oraz na s. 154 w sprawie potrzeby dyskusji na temat zamierzeń badawczych:

Pole prac geograficznych w Polsce jest więc niezmiernie jeszcze szerokie, wszędzie jest jeszcze pełno kwestyj otwartych, mnóstwo zagadnień nietkniętych. Tym bardziej doniosłą jest rzeczą, by w pracy geograficznej sił nie marnowano. Należy uniknąć powtarzania. Dlatego byłoby pożądane, by o wszelkich większych zamierzeniach badawczych dyskusja toczyła się publicznie, a przynajmniej by zamierzenia takie były podawane za pośrednictwem prasy geograficznej do publicznej wiadomości. Już dzisiaj mamy do zanotowania szereg wysiłków, podjętych dla dokładnie tego samego zagadnienia w dwu ośrodkach pracy.

Jakże odmienna jest dziś sytuacja w geografii polskiej; programy studiów są opracowywane wspólnie, a liczne dyskusje ustalają plan badań naukowych. Przytoczone przez E. R o m e r a przyczyny niedorozwoju geografii w Polsce przestały istnieć.

³² S. P a w ł o w s k i, *O potrzebach geografii polskiej*, „Nauka Polska“ t. II, 1919, s. 66.

³³ E. R o m e r, *Stan i potrzeby geografii*, „Nauka Polska“ t. X, 1929, s. 147-148.

Charakterystyczną ilustracją ówczesnego stanu geografii polskiej oraz jej rozwoju w okresie międzywojennym jest ocena krytyczna E. R o m e r a. Zły stan geografii tkwi — według E. R o m e r a³⁴.

...w zupełnym braku zrozumienia i zainteresowania się problematami geograficznymi wśród społeczeństwa polskiego...

i dalej

We współczesnych warunkach życia i ustroju społecznego nauka, nie znajdująca oparcia w narodzie, rozwijać się nie może i nie będzie.

Ocenę tę zamyka zdanie umieszczone na s. 150:

Wspomniana powyżej zupełna obojętność społeczeństwa względem zagadnień geograficznych tłumaczy nam też zupełny brak powodzenia jakiejkolwiek inicjatywy podjętej dla rozwoju geografii w Polsce. Toteż nie można powiedzieć, by którykolwiek z projektów i pomysłów, poruszonych na łamach „Nauki Polskiej“ przed 10 laty, doczekał się w stosunku do geografii pomyślnego rozwiązania.

Tych kilka cytatów chyba całkowicie wystarcza, aby zdać sobie sprawę, że sytuacja geografii polskiej dziś jest bez porównania lepsza, niż to miało miejsce w okresie międzywojennym.

*

Z powyższego omówienia wynika, że dorobek geografii polskiej w pierwszym dziesięcioleciu powojennym nie jest wcale mały i znacznie przewyższa dorobek dziesięciolecia, a nawet całego okresu międzywojennego. Warunki, jakie dało geografii Państwo Ludowe, stwarzają dla jej rozwoju niezmiernie pomyślne perspektywy. Tego rodzaju warunki były nie do pomyślenia w Polsce kapitalistycznej, a wymownym tego dowodem są wyżej podane cytaty z roku 1929 znanych polskich geografów E. R o m e r a i L. S a w i c k i e g o.

W ten sposób obecnie dano geografom polskim takie możliwości pracy, o których tylko marzyć mogli geografowie okresu międzywojennego. Nakłada to na nich wielki obowiązek doprowadzenia polskiej geografii do pełnego rozkwitu.

СТАНИСЛАВ ЛЕЩИЦКИЙ

ДОСТИЖЕНИЯ ПОЛЬСКОЙ ГЕОГРАФИИ И ПУТИ ЕЁ ДАЛЬНЕЙШЕГО РАЗВИТИЯ В НАРОДНОЙ ПОЛЬШЕ

В развитии польской географии в течение десяти лет существования Народной Польши можно отметить несколько этапов. В 1944—1946 гг. география развивалась стихийно, усилия отдельных географов концентрировались, главным образом, на создание при вузах географических кафедр, возобновление в них научной и дидактической деятельности и удовлетворение первых дидактических нужд — предоставлением широкой общественности первых сведений о Польше в ее новых границах. Географы разработали ряд монографий и описаний, касающихся возвращенных земель, два атласа на базе довоенного материала и имею-

³⁴ E. R o m e r, *Stan i potrzeby geografii*, „Nauka Polska“ t. X, 1929, s. 148.

щей литературы, принимали участие в качестве экспертов при обозначении новых границ Народной Польши и в комиссии устанавливающей польские названия на возвращённых землях. Они стали издавать или заканчивать свои труды, которые базировались на материалах собранных до войны или разработанных во время оккупации, продолжая таким образом методологию буржуазной географии (см. статьи о достижениях отдельных отделов географии).

Второй этап — это период между Съездом ПГО во Вроцлаве в 1946 г. и Съездом ПГО в Гданьске в 1949 г., в течение которого произошло объединение польской географии, установление связи между тематикой её работ и нуждами общественно-хозяйственной жизни. Это был период, в котором еще продолжались, главным образом, индивидуальные работы и методы довоенного периода, но началось уже реальное сотрудничество географических центров в общегосударственном масштабе и началась разработка необходимых материалов для органов народнохозяйственного планирования. Тогда были разработаны дальнейшие монографии возвращенных земель, был издан ряд популярно-научных брошюр в области региональной географии, был разработан первый коллективный труд на тему зон влияния больших городов. Для нужд органов планирования были разработаны климатические районы Польши, сеть городов, районные атласы для некоторых воеводств, карта использования земли и была начата работа над „Атласом Польши”. Кроме того был опубликован ряд трудов по географии населенных пунктов, географии промышленности и транспорта. Начаты первые попытки в работах по марксистской географии. В этом периоде прогрессивную и важную координирующую роль начало играть Польское Географическое Общество.

Третьим этапом был период подготовительных работ к 1 Конгрессу Польской Науки. На Съезде ПГО в Гданьске в 1949 г. было подвергнуто критике состояние географических трудов, были указаны их методологические и тематические ошибки, что они в дальнейшем находятся под влиянием буржуазной географии и было выдвинуто требование создания новой марксистской польской географии. Борьба за новую марксистскую географию в Польше и ее надлежащую, сконцентрированную тематику исследований находящуюся в связи с потребностями хозяйственной жизни, была отличительной чертой этого этапа, продолжавшегося вплоть до 1 Конгресса Польской Науки. Хотя научная работа концентрировалась главным образом в научных центрах, однако все более и более серьезную роль играл Научный Отдел ПГО и Подсекция ИОНР, которая работала в 8 нижеследующих комиссиях: климатологической, гидрографической, морфологической, картографической, эрозии почв, географии городов, карт использования земли и географическо-хозяйственных монографий. Прения в комиссиях дали возможность не только провести оценку работ по отдельным проблемам, но также положить начало новым работам и наметить проблематику исследований в будущем. Результаты их обобщены в докладе на Конгрессе.

С 1 КПН начинается четвертый этап, отличительной чертой которого является реализация и критика директив Конгресса. В этом периоде много усилий посвящено освоению марксистской методологии и разработке правильного плана исследований, а стало быть такой тематики, которая является наиболее важной для удовлетворения потребностей общества и которая одновременно является наиболее плодотворной для развития теоретических основ географии как науки. Многочисленные конференции и длительные дискуссии дали несомненно положительные результаты, можно было не только уточнить надлежащую географическую проблематику, но также и определить методологию их разработки.

В конце этого периода была проведена ниже следующая типизация географической проблематики:

а) в области физической географии: геоморфологические и гидрографические исследования, изучение регионального климата Польши на базе подробных карт, составленных в поле по однородному методу;

б) в области экономической географии: изучение истории и методологии польской географии, составление карты использования земли и географическо-хозяйственной монографии районов и городов для определения возможностей активизации их общественно-хозяйственной жизни, а также изучение изменений в размещении производственных сил в Польше со времён капитализма.

в) в области картографии: исследование методов экономической картографии, работа над „Агласом Польши” и изучение новых картографических методов изображения результатов географических исследований;

г) в области региональной географии: составление новой 2-томной географии Польши и ряда географических монографий отдельных исследовательских работ, которые расширяют теорию географии, разработка документарных или переизданных трудов. Этот этап, отличительной чертой которого являются усилия все большей и сознательной концентрации научных географических работ, оканчивается фактом образования Географического Института ПАН.

Этот факт становится одновременно новым, пятым этапом, отличительной чертой которого должно быть плановое развитие географии с сконцентрированной и жизненной проблематикой, которая будет гарантией развития теоретических основ географии как науки.

STANISŁAW LESZCZYCKI

THE ACHIEVEMENTS OF POLISH GEOGRAPHY AND ITS FURTHER WAYS OF DEVELOPMENT IN THE PEOPLE'S POLAND

The development of Polish geography during the first decade of People's Poland may be divided into several stages.

Between 1944 and 1946 the development of Polish geography was spontaneous and the efforts of all geographers were concentrated on the organisation of geographic departments in the universities and beginning of research and educational work, finally on the preparation and dissemination of essential, necessary information about the new territories of post-war Poland. In particular, a number of monographs and two editions of an atlas of the Recovered Territories were published, based mainly on prewar data and literature. Geographers have also taken part in the official bodies delimiting the national frontiers and have co-operated in the work of the commission for the establishing of Polish place-names in the Recovered Territories. These publications were based on material collected and prepared before or during the war according to traditional capitalist methods (see articles on achievements in the different fields of geography).

The second stage lasted from 1946 (Meeting of the Polish Geographic Society in Wrocław) till 1949 (Meeting of the Society in Gdańsk). The unification of Polish geographic societies was then accomplished, and research work was adjusted to

the needs of social and economic life. Real co-operation among all the geographical centres in the country and between them and the offices of physical planning developed at that time. However, the methodology and the subjects of individual works did not differ very much, in general, from those of the inter-war period. Further monographs on the Recovered Territories were prepared and a number of popular scientific pamphlets on regional geography were published and the first research of a comprehensive nature concerning the sphere of influence of the biggest cities was undertaken. Many of the geographic papers were on subjects connected with the requirements of the physical planning offices, such as the study of the climatic regions of Poland or the location of cities. Regional atlases of certain voievodships were published, and work was started on an „Atlas of Poland“ and a general land utilization map. Moreover, a number of books on urban geography, as well as on the geography of industry and transport was published. A Marxist approach to geographical problems was widely discussed and developed. It was during this period that the Polish Geographic Society began to play an important role in the advancement and coordination of all efforts.

The third stage was occupied by the preparation of the First Congress of Polish Science. At the Gdańsk Meeting (1949), the development of geographic studies had been criticised for its methodological and material errors and for the continuation of bourgeois trends in the geographical sciences. The necessity of a new Marxist method of approach, together with a necessity for concentrating the research on problems closely connected with the requirements of national economy and social life was underlined. Although scientific research was still mainly centred in the universities, an increasingly important part was being played by the Science Department of the Polish Geographic Society. The Subdivision of Geography for the First Congress of Polish Science was organised on a basis of eight commissions, namely those for: — climatology, hydrography, geomorphology, cartography, soil erosion, urban geography, land utilisation and regional economic monographs. These commissions prepared not only an evaluation of the work done previously, but also programmes for a number of new studies. Problems for future investigations were also indicated. A detailed report on the accomplished work is to be found in the congressional records.

After the Congress there followed a fourth stage, which was marked by efforts made to follow a Marxist methodology and to work out a proper plan of research work, corresponding to the social needs and, at the same time, assuring the best development of the theoretical foundations of geography as a science. The large number of conferences and lengthy discussions gave good results in defining the geographic problems and method for further research. Towards the end of this period the following geographic problems were established:

- (a) in physical geography — investigations into the geomorphology, hydrography and regional climate of Poland, based on detailed field surveys, based for the whole country on a uniform method;
- (b) in economic geography — studies on the methodology and history of Polish geography, preparation of land utilisation maps and regional geographic monographs; studies of changes in the location of production and services in capitalistic and socialist Poland;
- (c) in cartography — research into the methods of economic cartography; preparation of a national atlas of Poland together with studies on new cartographic methods of representation;

(d) in regional geography — preparation of a new textbook on the geography of Poland (one volume on physical and another on economic geography) and of a number of monographs concerning the possibilities of regional economic development.

This stage was brought to a close by the creation of the Geographic Institute of the Polish Academy of Sciences. This event has begun a new stage, whose characteristic feature should be a planned development of geographical sciences. A limited number of clearly defined problems, closely connected with economic life, are to be studied in the scientific research.

RAJMUND GALON

Rozwój geografii fizycznej w okresie dziesięciolecia Polski Ludowej

I

W powojennym dorobku nauki polskiej w zakresie geografii fizycznej można wyróżnić trzy etapy. Pierwszy z nich to prace rozpoczęte jeszcze przed wojną lub w czasie wojny, a ukończone w pierwszych latach istnienia Polski Ludowej. Do tematyki tych prac, reprezentujących bardzo nierówną skalę ważności oraz niewielki stopień wzajemnego powiązania, odnoszą się w pełni krytyczne uwagi S. Leszczyckiego o dorobku geografii polskiej w okresie międzywojennym (*Stan geografii w Polsce i perspektywy jej rozwoju*, „Przeł. Geogr.” t. XXIII, s. 3—5).

Drugi etap rozwojowy geografii fizycznej reprezentują prace o bogatej i nadal rozstrzelonej tematyce, co niewątpliwie wiąże się z osobistymi zainteresowaniami naukowymi kierowników nowopowstałych zakładów uniwersyteckich. Poza tym wiele prac tego okresu odnosi się do Ziemi Zachodnich, dotychczas prawie zupełnie pozbawionych opracowań polskich. Nie bez wpływu na dobór tematyki tego okresu pozostawały różne instytucje państwowe, naukowe i wydawnicze, które organizowały zjazdy i zamawiały opracowania dla pewnych obszarów i spraw aktualnie ważnych.

Trzeci wreszcie etap, dotąd trwający, cechuje twórczość wyraźnie kierunkowa i zespołowa, chociaż nadal zaznaczają się jeszcze silne tendencje do opracowywania tematów peryferyjnych i nie związanych z aktualnymi zadaniami nauki polskiej. Ukierunkowanie to jest wynikiem wieloletnich usiłowań Wydziału Spraw Naukowych PTG, a przede wszystkim osobistych starań wieloletniego prezesa tego towarzystwa prof. dra Stanisława Leszczyckiego.

Wysiłki Wydziału Spraw Naukowych PTG zostały wsparte przez Podsekcję Geografii I Kongresu Nauki Polskiej, która ustaliła kolejność tematów pod względem ich ważności z punktu widzenia rozwoju kultury polskiej i potrzeb życia gospodarczego Polski Ludowej. Na pierwszym miejscu stanęły prace zespołowe, podejmowane według ogólnopolskiego planu przez wszystkie ośrodki geograficzne uniwersyteckie. W zakresie geografii fizycznej należy do nich przede wszystkim opracowanie szczegółowej mapy geomorfologicznej i szczegółowej mapy hydrograficznej Polski. Obecnie nad realizacją badań geograficznych i utrzymaniem ich

właściwej linii rozwojowej czuwają Instytut Geografii PAN oraz Komitet Geograficzny PAN.

W powojennym rozwoju geografii fizycznej odbija się jednak nie tylko nowa struktura organizacyjna nauki geografii w Polsce Ludowej oraz dawny międzywojenny styl pracy naukowej, lecz także niejednolite, a nieraz skrajnie różne pojmowanie zakresu treści i roli geografii fizycznej jako nauki. Z jednej strony widzimy liczne opracowania dotyczące jednego tylko elementu środowiska geograficznego, na przykład form terenu lub jezior, a z drugiej strony nieśmiałe próby kompleksowego ujmowania geografii fizycznej. Traktowanie geografii fizycznej jako nauki o rzeźbie, wodach i klimacie, a właściwie jako nauki z bio- i geologicznej, obejmującej geomorfologię, hydrografię, klimatologię itp., zaznacza się wyraźnie w opracowaniach regionalnych, gdzie po prostu opisuje się poszczególne elementy środowiska geograficznego według metod właściwych dla poszczególnych nauk i bez odpowiedniego wykorzystania wzajemnego powiązania tematycznego elementów środowiskowych (na przykład *Geograficzny opis Ziemi Kłodzkiej* W. Walczaka, „Czas. Geogr.“, 1948). Równocześnie wysuwa się na główny plan jeden z elementów środowiskowych, mianowicie rzeźbę, czyniąc ją nawet jedyną podstawą podziału Polski na krainy naturalne¹. Zarazem jednak możemy zanotować niedoskonałe jeszcze próby syntetycznego opisu środowiska geograficznego, na przykład J. Czyżewskiego *Dolina Baryczy* („Czas. Geogr.“, 1948) lub R. Galona *Oblicze fizjograficzne regionu kaszubskiego* („Jantar“, 1949). Niewątpliwie tematyka i metodologia geografii fizycznej przeżywają okres przełomu. Radziecka geografia fizyczna zdaje się przebrnęła już przez tę fazę zasadniczych trudności, o czym świadczą pożyteczne artykuły J. Kondrackiego na temat dyskusji oraz prac w zakresie geografii fizycznej w ZSRR („Przegl. Geogr.“). Geografowie radzieccy ustalają możliwości przekształcania środowiska geograficznego dla potrzeb społeczeństwa poprzez zbadanie kompleksowe charakteru rozpatrywanego obszaru i wyróżnianie regionów fizjograficznych o odmiennych zespołach elementów środowiskowych.

II

Powyższe uwagi wstępne pozwalają na zajęcie właściwego stanowiska wobec różnorodnej powojennej twórczości naukowej w zakresie geografii fizycznej i śledzenia jej linii rozwojowej. Przegląd szczegółowy zgodnie z wyżej wskazanym charakterem tej nauki w Polsce Ludowej podzielono według zasadniczych działów geografii fizycznej, zarówno w ujęciu ogólnym, jak i regionalnym. Podział ten zresztą nie zawsze dał się konsekwentnie przeprowadzić, gdyż z jednej strony każda obserwacja odbywa się w jakimś terenie, a zaobserwowane zjawisko czy fakt mają pewną rozciągłość przestrzenną (geograficzną), a z drugiej strony każde opracowanie regionalne powinno doprowadzić do stwierdzeń natury ogólnej. Ścisłe regionalny charakter mają jedynie te prace, które polegają na monograficznym opisie określonego regionu pod względem

¹ R. Galon próbował w swym podziale Polski północnej na krainy naturalne („Czas. Geogr.“, 1948) uwzględnić także roślinność jako kryterium podziału.

geomorfologicznym, hydrograficznym itd. lub mają na celu dokonanie podziału regionalnego w świetle wybranych kryteriów geograficzno-fizycznych.

A. Geomorfologia. Na główny plan zainteresowań i dorobku powojennego geografów polskich wysuwa się geomorfologia czwartorzędu. Ta dyscyplina naukowa zresztą i w okresie międzywojennym stanowiła główną pozycję badawczą polskiej geografii fizycznej.

1) Wśród tych prac niewątpliwie naczelne miejsce zajmuje dzieło M. Klimaszewskiego, *Polskie Karpaty Zachodnie w okresie dyluwialnym* („Prace Wrocł. Tow. Naukowego“, 1948). Praca ta, wynik wieloletnich badań autora, daje syntetyczny obraz naszej wiedzy o przebiegu epoki lodowej w Karpatach, oparty na szczegółowej analizie form i osadów dolinnych. Nowszą pracą tego autora, nawiązującą do poprzedniej (*Zagadnienie plejstocenu południowej Polski, Z badań czwartorzędu*, PIG 1952), ma charakter referatowy. Cennym natomiast wzbogaceniem naszej literatury naukowej w zakresie geomorfologii wysokogórskiej jest praca M. Klimaszewskiego o rozwoju form glacialnych w obszarze źródłiskowym doliny Białej Wody w Tatrach („Ochrona Przyrody“, 1950).

2) Geomorfologia czwartorzędu niżowego jest tematem wielu prac. Dotąd brak jednak pracy syntetycznej, podobnej do dzieła Klimaszewskiego dla Karpat Polskich. Kompilacyjne opracowanie Jadwigi Nowak pt. *Ewolucja niżowego krajobrazu lodowcowego Polski* („Wiad. Muz. Ziemi“, 1952) jest przedwczesną próbą syntetycznego spojrzenia na etapy i mechanizm rozwoju krajobrazu lodowcowego, a obszerny sprawozdawczy artykuł A. Kowalskiej („Czas. Geogr.“, 1950/51) dotyczy nie tylko geomorfologii, lecz zajmuje się całością zagadnień czwartorzędu. Metodologicznie ciekawa jest teza W. Okołowicza, powtarzana w kilku publikacjach, m. in. pt. *Kryteria klimatologiczne w badaniach geomorfologicznych (Z badań czwartorzędu)*, PIG, 1952), o ścisłym powiązaniu poszczególnych zespołów form niżowych ze zmiennymi fazami klimatu późnolodowcowego i polodowcowego.

J. Kondracki specjalizuje się w geomorfologii regionu mazurskiego i terenów sąsiednich. Jego praca o morfologii doliny dolnego Niemna („Przegl. Geogr.“, 1947), oparta na przedwojennych badaniach, przynosi cenne dane co do powiązania odpływu rzecznego z zastoiskami i z Morzem Bałtyckim o zmiennym poziomie. Studium Kondrackiego, poświęcone ewolucji morfologicznej Pojezierza Mazurskiego (*Z badań czwartorzędu*, PIG, 1952) przynosi obok zebrania danych literatury, próbę własnego spojrzenia na rozwój rzeźby w świetle kilkuletnich obserwacji, z równoczesną krytyką poglądów niemieckich, w szczególności Woldsteda.

B. Krygowski po opracowaniu obszerniejszej monografii morfologii geologiczno-morfologicznej, poświęconej południowemu Polesiu, a opartej na międzywojennych badaniach geologicznych na tym terenie w związku z melioracją Polesia (Wydawn. Pozn. Tow. Przyj. Nauk. 19 7), zajmuje się Niziną Wielkopolską, poświęcając główną uwagę ważnemu zagadnieniu stosunku form i miąższości czwartorzędu do jego podłoża (*Z badań czwartorzędu*, PIG, 1952), a R. Galon na podstawie nowych badań własnych i uczniów, wykazujących istnienie licznych, dotychczas

nieznanych form morenowo-czołowych i drobnych form marginalnych, stawia nową tezę odnośnie do mechanizmu cofania się lądolodu na terenie Polski północnej (*Księga Pamiątk. Tow. Nauk*, Toruń 1952). Jego praca o morfologii zandru i doliny Brdy przynosi ostateczny dowód i szczególne porównania stadium pomorskiego z pradoliną Noteci. L. Roszkówna („*Stud. Soc. Sc.*“, Toruń 1954) opracowała szczegółowo moreny czołowe zachodniego Pojezierza Mazurskiego.

S. Majdanowski wykonał obszerne studium dotyczące rozmieszczenia, gęstości i kierunku rynien jeziornych na Niżu Polskim („*Przegl. Geogr.*“, 1947), a następnie Niżu Europejskiego (*Badania Fizjograficzne*, Poznań 1950). Praca ta poza zastosowaniem nowych metod graficzno-statystycznych ustala południowe granice najmłodszego zlodowacenia jako granice występowania rynien jeziornych.

Ponadto istnieją liczne prace dotyczące morfologii mniejszych jednostek terenowych, dolin, moren czołowych, ozów, mis jeziornych, wydmy itp. Wielu autorów wnosi nowy cenny materiał do zagadnienia form wytopiskowych, które odegrały bardzo ważną rolę w ewolucji krajobrazu polodowcowego (m. in. B. Halicki i Kalniet w wydawnictwach Muzeum Ziemi, W. Okołowicz w „*Czas. Geogr.*“ 1948, R. Galon w „*Przegl. Geogr.*“ 1953, T. Bartkowski w wydawn. Pozn. Tow. Przyj. Nauk 1953).

Wszystkie te prace nie zmieniają ogólnego obrazu znacznej przypadkowości, a nawet bezplanowości w prowadzeniu badań nad geomorfologią czwartorzędu niżowego, na co zwrócił uwagę R. Galon w artykule pt. *Z zagadnień geomorfologii czwartorzędu Niżu Polskiego* („*Przegl. Geogr.*“, 1953). Dopiero rozpoczęcie zdjęć mapy geomorfologicznej w skali krajowej skierowało uwagę geografów-geomorfologów na zagadnienia podstawowe, rozwiązywane zespołowo i planowo.

3) Stosunkowo mało prac badawczych w zakresie geomorfologii czwartorzędu poświęcono strefie starych gór i wyżyn. W ostatnich latach ukazało się wiele ciekawych publikacji przeważnie o znaczeniu lokalnym, na przykład A. Jahnna studium o wyglądach lodowcowych w Sudetach („*Czas. Geogr.*“, 1950/51), praca oparta na doświadczeniach autora w tym zakresie z terenu Grenlandii („*Ann. Univ. M. C. S.*“, 1947), A. Dylíkowa o rzeźbie Gór Kaczawskich („*Geografia w Szkole*“, III/2, 1950) lub B. Dumanaowskiego o morfologii doliny Bobru („*Czas. Geogr.*“, 1950/51). Z dawniejszych prac należy tu wymienić studium W. Walcza o morfologii i dyluwium dolin na terenie Jury Krakowskiej („*Przegl. Geogr.*“, 1946), a zwłaszcza metodologicznie cenne prace A. Jahnna o rozwoju doliny Bugu pod Sokalem („*Kosmos*“, Seria A, 1948) i rozwoju i wieku północnej krawędzi Podola („*Ann. Univ. M. C. S.*“, 1946). I tu rozpoczęcie systematycznych zdjęć geomorfologicznych pozwoliło zwrócić uwagę na najważniejsze problemy geomorfologiczne na tych obszarach, m. in. na problem rozwoju stoku, studiowany obecnie szeroko na terenie Sudetów, Gór Świętokrzyskich i Karpat. Dzięki zdjęciu morfologicznemu S. Szczepankiewicz („*Czas. Geogr.*“, 1952/53) mógł odtworzyć przebieg rozwoju doliny górnego Bobru w czasie zlodowacenia, które dotarło do Sudetów.

4) Niewątpliwie nowym i bardzo ważnym etapem w rozwoju powojennej geomorfologii glacialnej są badania poświęcone formom i procesom

peryglacjalnym. W międzywojennej literaturze naukowej spotykamy zaledwie kilka wzmianek o peryglacjale (pomimo że polski badacz Łozicki jako pierwszy zwrócił w r. 1910 uwagę na zjawiska i formy peryglacjalne). Po wojnie ukazało się wiele prac, które można określić jako studia przygotowawcze do badań nad peryglacjalem w Polsce. Do nich należą studia A. Jahna o glebach strukturalnych na Grenlandii („Przegl. Geogr.“, 1946) i w Tatrach („Przegl. Geogr.“, 1948/49) i W. Walczaka o glebach strukturalnych w Karkonoszach („Przegl. Geogr.“, 1947). Takie studia nad lessami w Polsce, wykonane przez A. Malickiego („Ann. Univ. M. C. S.“, 1949) i A. Jahn („Acta Geol.“, 1950), mają charakter wprowadzający w zagadnienie rzeźby peryglacjalnej. Z kolei ukazały się prace poświęcone struktutom peryglacjalnym, w szczególności A. Jahn w „Acta Geol.“, 1951 i J. Dylika w wydawn. PIG, 1952.

Dopiero na tym tle ukazują się cenne studia J. Dylika poświęcone geomorfologii peryglacjalnej, mianowicie *The Concept of the Periglacial Cycle in Middle Poland* („Bull. Soc. Sc. et Lettr.“, Łódź 1952) i *O peryglacjalnym charakterze rzeźby środkowej Polski* (Wydawn. LTN, 1953). Prace te, nie pozbawione pewnej przesady w rozpoznaniu cech rzeźby peryglacjalnej, oznaczają nowy etap w interpretacji rzeźby na obszarach starszych zlodowaceń i wpływają korzystnie na tok badań geomorfologicznych także na innych terenach. Rozpoznawanie form cyklu peryglacjalnego na terenie Polski stało się punktem wyjścia do dyskusji nad rolą klimatu w procesach rzeźbotwórczych i nad charakterem poligenetycznym rzeźby Polski.

Należy jednak podkreślić, że badania nad peryglacjalem, podobnie jak nad całym czwartorzędem, tylko w części wchodzą w zakres geomorfologii bądź geografii fizycznej. Geografowie (Jahn, Dylik) w swych studiach wkraczają w dziedzinę geologii i petrografii, posilując się metodami tych nauk dla poznania przebiegu morfogenezy peryglacjalnej (podobnie jak A. Dylik o w a zastosowała metodę strukturalną w morfologii glacialnej — „Prace Łódzk. Tow. Nauk.“, 1952). Autor niniejszego referatu próbował ustalić zakres udziału geografów w badaniach nad czwartorzędem („Przegl. Geogr.“, 1953).

5) Z tematów nie związanych ze zlodowaceniem największe zainteresowanie budzą procesy i formy krasowe. Na wyjątkową uwagę zasługują tu szczegółowe badania St. Zb. Rózyckiego nad drobnymi formami krasowymi w okolicy Opoczna i Starachowic, rozwiniętymi pod przykryciem osadów morenowych, i jego koncepcja odnośnie do cyklu kształtowania się form krasowych („Przegl. Geogr.“, 1946 i 1948/49). Nowe obserwacje przynoszą także prace W. Walczaka z obszaru Jury Krakowskiej („Przegl. Geogr.“, 1950/51) i T. Wilgata („Ann. Univ. M. C. S.“, 1949). A. Malicki ogłasza studium o krasie lessowym („Ann. Univ. M. C. S.“, 1946) i na podstawie przedwojennych własnych obserwacji wyraża nowy pogląd o procesach tworzenia się wertebów w krasie dynarskim („Czas. Geogr.“, 1949). Z powyższego przeglądu wynika, że studia krasowe w okresie powojennym mają charakter raczej przypadkowy i lokalny. W każdym razie brak opracowań ogólniejszych, co ze względu na rolę tych form w krajobrazie Polski jest bardzo wskazane.

6) Bardzo mało uwagi poświęca powojenna geomorfologia kapitalnemu zagadnieniu zależności form od struktury i własności petrogra-

ficznych skał. Tym bardziej należy podkreślić istniejące w tym zakresie opracowania, z których na szczególną uwagę zasługuje studium A. J a h n a poświęcone rozwojowi bocznemu dolin subsekwentnych w zależności od kąta nachylenia warstw i odporności skał („Przegl. Geogr.“, 1946).

7) Stosunkowo dużo opracowań poświęcono morfometrii. Niewątpliwie dużą rolę odgrywa tu tradycja międzywojenna. Morfometria bowiem była wtedy najbardziej popularnym działem geografii fizycznej. Opierając się częściowo na wskaźnikach morfometrycznych, opracowanych przez matematyka H. S t e i n h a u s a („Przegl. Geogr.“, 1947), J. C z y ż e w s k i i jego uczniowie wykonali mapy średnich wzniesień, średnich nachyleń terenu intensywności urzeźbienia i wysokości względnych dla obszaru Polski bądź Śląska („Prace Wrocł. Tow. Nauk.“, 1948, „Czas. Geogr.“, 1949, 1950/51), a J. F l i s zastosował mapę stromości przeciętnych do wydzielenia charakterystycznych regionów Sądeczyzny („Czas. Geogr.“, 1949). Kryteria morfometryczne zastosowali także J. D y l i k dla podziału okolic Łodzi (ŁTN, 1948), a B. K r y g o w s k i dla charakterystyki dorzecza Odry (*Monogr. Odry*, 1948).

W powyższe prace morfometryczne włożono wiele wysiłku. Część z nich podpada jednak pod kategorię prac formalistycznych, przy tym ich przydatność jako kryterium podziału regionalnego jest problematyczna. Mapy morfometryczne w obecnej ich klasycznej postaci, wykonane dla wielkich obszarów, należy uważać za zjawisko przemieszczające, wynikające z braku posiadania dla Polski chociaż przeglądowej mapy geomorfologicznej, jaką na przykład wykonano dla obszaru woj. bydgoskiego (patrz niżej), która nie pozbawiona elementów morfometrycznych, powinna stać się właściwą podstawą do wyróżnienia krain naturalnych. Mapa geomorfologiczna Polski K o n d r a c k i e g o („Przegl. Geogr.“, 1950/51), będąca niewątpliwie jedną z ważniejszych pozycji naszego powojennego dorobku w zakresie geomorfologii, ma ze względu na swą skalę charakter raczej ogólny i nie jest wystarczającą podstawą dla dokonania szczegółowego podziału regionalnego. Uwagi te odnoszą się w jeszcze większym stopniu do map geomorfologicznych Polski, opracowanych przez S. Z. R ó ż y c k i e g o (*Studium planu krajowego i Atlas Polski*, 1953). Bogatszą treść morfologiczną (i morfograficzną) zawiera mapa geomorfologiczna woj. bydgoskiego R. G a l o n a i L. R o s z k ó w n y w skali 1 : 500 000 („Przegl. Geogr.“, XXIV).

8) Od wielu lat wysuwana koncepcja szczegółowej mapy morfologicznej dla Polski, postulowana m. in. przez Podsekcję Geografii I Kongresu Nauki Polskiej, przybrała realną postać. Dotąd opracowano już kilkadziesiąt arkuszy w skali 1 : 100 000 tej mapy, o czym świadczą sprawozdania poszczególnych kierowników badań we wszystkich ośrodkach uniwersyteckich („Przegl. Geogr.“, 1953). Niejednolita jest dotąd skala wyróżnień. Dalsze trwanie tego stanu grozi niemożliwością zestawienia w przyszłości poszczególnych map szczegółowych dla sporządzenia mapy ogólniejszej. Mapa geomorfologiczna znalazła już zastosowanie przy projektach wielkich budowli planu 6-letniego, a jako dokładny zapis rzeźby terenu z punktu widzenia jej morfogenezy mapa ta jest podstawą wyjściową do studiów problemowych. Dalsze opracowywanie mapy morfologicznej jest kierowane przez Zakład Geografii Fizycznej w Instytucie Geografii PAN.

9) Przegląd dorobku geomorfologii polskiej nie może pominąć prób regionalizacji kraju na podstawie kryteriów morfologicznych. Dyskusja na ten temat, zainicjowana przez Wydział Spraw Naukowych Polskiego Towarzystwa Geograficznego już w 1946 roku, oparta na podziale Polski na krainy naturalne J. Kondrackiego jako propozycji wyjściowej, doprowadziła do opublikowania na ten temat wielu artykułów dyskusyjnych i prób podziału poszczególnych obszarów Polski na regiony naturalne (Czyżewski, Dylik, Galon, Kondracki, Klimaszewski, Krygowski, Pietkiewicz i in.). Dyskusja na ten temat nie jest jednak zakończona, gdyż opublikowane podziały budzą nadal liczne zastrzeżenia. Niewątpliwie dopiero posiadanie mapy morfologicznej dla obszaru Polski umożliwi bardziej obiektywne wyróżnianie regionów naturalnych Polski, przy czym jest sprawa otwarta, czy kryteria podziału mają być tylko natury morfologicznej czy też fizjograficznej, a więc z udziałem cech klimatycznych, hydrograficznych, glebowych, florystycznych itp.

B. Klimatologia. 1) Prace klimatologiczne z natury rzeczy nie są tak terenowo związane z obszarem Polski jak studia geomorfologiczne. Dlatego też wiele tematów odnosi się do wybranych zjawisk klimatycznych w skali ogólnej lub światowej.

Z szerokiego wachlarza tematów dotyczących obszaru Polski wysuwają się na pierwszy plan prace syntetyczne E. Romera, który poprzez *Rozmyślenia klimatyczne* („Czas. Geogr.“, 1946), ujmuje istotne cechy klimatu naszego kraju, dochodzi do nowej (trzej) syntezy klimatycznej Polski. Za pomocą wprowadzonych przez siebie izogradientów R. Romer dał nową próbę klasyfikacji klimatu Polski („Prace Wrocł. Tow. Nauk.“, 1949), a na podstawie agroterm ustala okresy gospodarcze w Polsce („Prace Wrocł. Tow. Nauk.“, 1949). Także R. Guminiński dokonał podziału obszaru Polski na dzielnice rolniczo-klimatyczne („Przegl. Met. Hydr.“, 1948).

2) Opracowano liczne monografie klimatologiczne różnych regionów Polski i mniejszych obszarów, m. in. region wałbrzyski (A. Schmuck w „Przegl. Geogr.“, 1947 i w „Pracach Wrocł. Tow. Nauk.“, 1948), doliny Baryczy (J. Czyżewski w „Czasopiśmie Geogr.“, 1948), Wrocławia (A. Schmuck w „Pracach Wrocł. Tow. Nauk.“, 1949), Ziemi Chełmińskiej (E. Hohendorf w „Stud. Soc. Sc. Tor.“, 1952), Kujaw i pradoliny Noteci (E. Hohendorf w „Post. Wiedzy Rolniczej“, 1952), dorzecza Odry (A. Zierhoffer w *Monografii Odry*, 1948), Pomorza (S. Zych w „Przegl. Met. Hydr.“, 1952 i W. Smorsarski w „Rocznikach Nauk Roln. i Leśn.“, 1947). R. Guminiński ustalił cechy klimatu rolniczego Polski południowo-wschodniej („Wiad. Służbv Hydr. Met.“, 1950). Spis ten oczywiście nie obejmuje wszystkich prac. W każdym jednak razie daleko nam jeszcze do posiadania monografii klimatologicznych dla wszystkich regionów Polski. Nadto coraz bardziej potrzebne stają się monografie klimatologiczne miast (dla celów planistyczno-urbanistycznych), jak na przykład opracowanie klimatu Raciborza M. Połońskiej („Przegl. Met. Hydr.“, 1953) lub uzdrowisk (na przykład opracowanie klimatu Sokołowska A. Schmucka w „Czas. Geogr.“, 1952/53).

3) Wiele prac dotyczy niektórych cech klimatu Polski. R. Guminiński zajmuje się genezą i strukturą klimatu Polski („Przegl. Geogr.“,

1952), W. Miłata omawia trwałość pokrywy śnieżnej („Przegl. Geogr.“, 1948/49) i liczbę dni z mrozem („Przegl. Geogr.“, 1953), A. Schmuck analizuje rolę wiatru w klimacie Dolnego Śląska („Czas. Geogr.“, 1950/51), A. Kosiba — częstość szaty śnieżnej na ziemiach śląskich („Prace Wrocł. Tow. Nauk.“, 1949), A. Chałubińska — znormalizowaną roczną temperaturę powietrza („Ann. Univ. M. C. S.“, 1949), J. Moniak opady obszaru delty Wisły („Czas. Geogr.“, 1950/51), a E. Stenz zachmurzenie Polski („Przegl. Met. Hydr.“, 1952). W. Wiszniewski opracował piękny *Atlas opadów atmosferycznych w Polsce 1891—1930* (Wydawn. PIHM, 1953). J. Paszyński zbadał zależności zachodzące pomiędzy stopniem zalesienia a sumą roczną i rozkładem rocznym opadów na terenie dorzecza Odry („Sprawozd. Pozn. Tow. Przyj. Nauk.“, 1948 i „Przegl. Met. Hydr.“, 1953). Na uwagę zasługuje praca R. Gumieńskiego, w której autor także rozważając rolę lasu jako czynnika makroklimatycznego próbuje zademonstrować kompleksowy charakter środowiska geograficznego. Ogólniejszy charakter mają rozważania W. Zinkiewicza, który precyzuje pojęcia kontynentalizmu i oceanizmu klimatycznego i śledzi ich wahania na obszarze Polski w świetle klimatologii dynamicznej („Ann. Univ. M. C. S.“, 1953). Te i inne prace o podobnym zakresie (por. także „Przegl. Met. Hydr.“, 1953) staną się podstawą do studiów nad nową syntezą klimatyczną Polski oraz ułatwią opracowanie regionalnych monografii klimatologii.

4) Nasza literatura klimatologiczna wykazuje sporo prac poświęconych zagadnieniom wahań i zmian klimatycznych, i to zarówno w czasach obecnych jak i w plejstocenie (A. Kosiba w „Czas. Geogr.“, 1946 i 1949 oraz „Przegl. Met. Hydr.“, 1953, W. Okołowicz w „Przegl. Geogr.“, 1948, E. Romer w „Czas. Geogr.“, 1946, W. Szafer w „Czas. Geogr.“, 1948). W. Klimaszewski charakteryzuje klimat plejstocenu (Starunia, 1946), a A. Jahn opisuje zmienną strefowość klimatu peryglacjalnego („Acta Geol. Pol.“, 1951). W. Okołowicz przeprowadza rekonstrukcję klimatu postglacjalnego i jego zmian na podstawie morfologii terenu („Biuletyn PIG“, 1952). W. Zinkiewicz bada wahania klimatu w świetle rocznego przyrostu drzew („Ann. Univ. M. C. S.“, 1946). Natomiast R. Gumieński zgłasza zastrzeżenia odnośnie do 35-letnich okresów wahań klimatycznych Brücknera („Wiad. Służby Hydr. Met.“, 1949). Tym działem klimatologii zainteresowana jest szczególnie geografia fizyczna. Wahania i zmiany klimatyczne znajdują swój oddźwięk w całym środowisku geograficznym, a studium mechanizmu obecnych wahań klimatycznych ułatwi zrozumienie plejstocenских wahań klimatycznych.

5) Wiele tematów klimatologicznych dotyczy obszarów pozapolskich, najczęściej na całej kuli ziemskiej. W. Górczyński dał studium porównawcze klimatów Stanów Zjednoczonych A. P. i Europy ze szczególnym uwzględnieniem Polski (1945) i zaproponował system dziesiętny klimatów świata (por. streszczenie w „Przegl. Met. Hydr.“, 1943), E. Stenz rozważa zagadnienie klimatów suchych w świetle wyparowania („Stud. Soc. Sc.“, Toruń 1949). Z opracowań regionalnych należy wspomnieć opis klimatu Afganistanu E. Stenza i opis klimatu Puna de Atacama W. Paryskiego („Przegl. Met. Hydr.“, 1953). Zaimowano się także analizą niektórych elementów klimatycznych w skali światowej. M. in. T. Wilgata omawia okresowość opadów na kuli ziemskiej

(„Ann. Univ. M. C. S.“, 1948), a A. Ch a ł u b i ń s k a skonstruowała nowe roczne izanomale temperatury powietrza („Ann. Univ. M. C. S.“ 1948).

6) Kilku autorów rozważa zagadnienie metodologiczne. R. G u m i ń s k i argumentuje za dynamicznym ujęciem klimatu, a E. R o m e r s t a j e w obronie wartości średniej temperatury („Przegl. Geogr.“, 1948/49). W. O k o ł o w i c z ustala stosunek klimatologii do innych nauk, w szczególności do meteorologii i geografii fizycznej („Przegl. Geogr.“, 1952).

7) Klimatologia wykazuje duże powiązanie z życiem praktycznym. Niewątpliwie o fakcie tym zdecydowała działalność państwowej służby meteorologicznej. Lecz prace o znaczeniu praktycznym publikują także pracownicy naukowcy nie związani z tą służbą. I tak J. M o n i a k omawia znaczenie klimatu delty Wisły dla zagadnień gospodarczych („Przegl. Geogr.“, 1947), a W. G o r c z y ń s k i ustala optymalne warunki klimatyczne dla ważniejszych roślin uprawnych (na zlecenie władz planowania gospodarczego). Wyżej podano już prace E. R o m e r a przeznaczone dla potrzeb rolnictwa. Należy także wspomnieć o pracy urbanisty St. R ó ż a ń s k i e g o, który rozpatruje ważne dla fizjografii urbanistycznej zjawisko kotlin chłodu („Przegl. Met. Hydr.“, 1950/51).

8) Dorobek powojennej klimatologii polskiej jest obfity i wszechstronny. Z jednej strony zarysowuje się tendencja do opracowań syntetycznych przeznaczonych do celów praktycznych i wykonywanych zgodnie z zadaniami państwowej służby meteorologicznej, a z drugiej strony pojawiają się liczne opracowania klimatologiczne czy to regionalno-monograficzne, czy też poświęcone poszczególnym elementom klimatycznym. Zebrano sporo materiału do syntetycznego opracowania klimatu Polski jako elementu środowiska geograficznego. Wiele prac jednak reprezentuje jeszcze kierunek statystyczny, a nie dynamiczny w interpretacji zjawisk klimatycznych, natomiast niewiele prac szczegółowych traktuje klimat kompleksowo jako ważny element środowiska geograficznego. Zainteresowanie mikroklimatem i klimatem lokalnym jak dotąd jest minimalne, a przecież geograf, zarówno fizyczny, jak i ekonomiczny, potrzebuje danych w tym zakresie (na przykład przy opracowaniach w zakresie tak zwanej fizjografii urbanistycznej, przy rozpatrywaniu procesu erozji gleby lub sporządzaniu monografii geograficzno-gospodarczych osiedli). Geografowie polscy, zainteresowani tak bardzo zagadnieniami czwartorzędu, winni także większą niż dotąd uwagę poświęcić kwestii klimatu w przeszłości, a w szczególności wahaniom klimatycznym w plejstocenie i w okresie późnoglacialnym.

C. H y d r o g r a f i a. 1) Dorobek powojenny w tym zakresie jest stosunkowo szczupły, nawet przy uwzględnieniu prac wykonanych przez niegeografów. Fakt ten wynika zapewne z braku katedr hydrografii oraz specjalistów wśród geografów i nieustalenia podziału pracy badawczej pomiędzy geografów a hydrologów — techników oraz hydrologów-geofizyków. Wśród zagadnień ogólnych wysuwa się na pierwszy plan bilans wodny. Temat ten rozważa najogólniej: A. Z i e r h o f f e r („Czas. Geogr.“, 1948), w odniesieniu do piasków, żwiru i lessu gleboznawcy B. D o b r z a ń s k i („Ann. Univ. M. C. S.“, 1947) i S. B a c („Wiad. Śl. Hydr. Met.“, 1953), a hydrolog B. B o s ł a ń s k i w odniesieniu do wybranego dorzecza z podaniem sposobów do jego obliczenia („Wiad. Śl. Hydr. Met.“, 1947). K. D ę b s k i rozważa kompleksowo wpływ lasu na

stosunki hydrologiczne („Wiad. Śl. Hydr.-met.“, 1951). Metodyce badań jeziornych poświęca notatkę J. Bajerlein („Przegl. Geogr.“, 1948/49), a metodami pomiarów gęstości sieci rzecznej zajmuje się T. Wilgat („Ann. Univ. M. C. S.“, 1947). Wreszcie H. Maruszczak („Czas. Geogr.“, 1950/51) ogłasza przegląd zagadnienia istoty i przyczyny zmian poziomu morza.

2) Ubogiemu temu dorobkowi hydrografii, gdy chodzi o zagadnienia ogólne, odpowiada niezbyt szeroki wachlarz poruszonych tematów dla obszaru Polski, szczególnie gdy chodzi o ich powiązanie z innymi zagadnieniami i działami geografii fizycznej.

Geografowie interesują się najbardziej limnologią. Przede wszystkim wykonano pomiary wielu jezior, interesując się kształtem masy jeziornej także z punktu widzenia geomorfologii (ośrodek warszawski, toruński, poznański, lubelski, wrocławski), przeprowadzono obserwacje nad termiką i innymi zjawiskami fizycznymi jezior w oparciu o stację limnologiczną PTG w Giżycku a następnie w Mikołajkach oraz o stację limnologiczną w Kobylicu pod Wągrowcem. Ośrodek krakowski badał termikę jezior tatrzańskich, a ośrodek toruński termikę niektórych jezior dobrzyńskich. Ośrodek toruński interesuje się nadto zagadnieniem zanikania jezior. Tylko część materiału obserwacyjnego i planów batymetrycznych opublikowano (szczególnie ośrodek warszawski, na przykład w „Przegl. Geogr.“, 1952). Dużą wartość inwentaryzacyjną ma *Katalog jezior polskich*, opracowany przez J. Kondrackiego i S. Majdanowskiego („Biul. Geogr. PTG“, 1952). Charakter informacyjny mają także obliczenia powierzchni jezior w Polsce i ich charakterystyka gospodarcza St. Sakowicza („Przegl. Geogr.“, 1950/51) oraz St. Majdanowskiego syntetyczny obraz jeziorności Polski („Przegl. Geogr.“ XXVI, 1954), oparty na rozległym materiale zebrany w *Katalogu jezior polskich*.

Pomimo stosunkowo znacznego wysiłku naszego w zakresie limnologii i sporej ilości publikacji (por. prace: T. Bartkowskiego, Z. Churskiego, T. Komara, J. Kondrackiego, St. Majdanowskiego, J. Młodziejowskiego — w różnych wydawnictwach), ocena dorobku tego wypadu raczej negatywnie. Nie chodzi tu bynajmniej o dyskwalifikację wykonanych prac limnologicznych, lecz o ich zakres i uzasadnienie ich wykonywania jako prac geograficznych. Geografia polska ma tradycje limnologiczne sięgające czasów sprzed pierwszej wojny światowej (Sawicki, Lenczewicz), lecz prace limnologiczne przeprowadzone dotąd przez geografów mają w przeważającej mierze charakter wstępny. Badania batymetryczne, a także obserwacje nad termiką i innymi cechami fizycznymi wód jeziornych, mają charakter informacyjny, a włączenie tych czynności do badawczych prac geograficznych powinno nastąpić wtedy, gdy w danym temacie jeziora i procesy limnologiczne traktować będziemy kompleksowo w ramach środowiska geograficznego. Kontynuowanie prac limnologiczno-batymetrycznych przez geografów jest uzasadnione tylko w ramach szczegółowego zdjęcia hydrograficznego, o czym mowa będzie niżej. Studia limnologiczne (w pełnym zakresie) prowadzą także przyrodnicy, na przykład G. Brzęk na terenie Wielkopolskiego Parku Narodowego w „Pracach Pozn. Tow. Przyj. Nauk“, 1948 lub M. Stangenberg na terenie Jeziora Charzykowskiego („Prace Inst. Badań Leśn.“, 1950).

3) Potamologia jest uprawiana przede wszystkim przez hydrologów. Oni to zajmują się ustalaniem stosunków hydrologicznych w poszczególnych dorzeczeniach (patrz „Prace PIHM“, „Wiad. Służby Met. Hydr.“, „Gospodarka Wodna“ oraz *Monografia Odry*. Udział geografów ogranicza się raczej do opisu sieci rzecznej i jej gęstości, przyrostu dorzecza itp. I tak T. Komar opracował gęstość sieci rzecznej w dorzeczu Wisły („Czas. Geogr.“, 1950/51), J. Młodziejowski dał charakterystykę hydrograficzną dorzecza Odry (*Monogr. Odry*, 1948), a B. Szalkiewicz opracowała gęstość sieci rzecznej międzyrzecza Wisły i Bugu („Ann. Univ. M. C. S.“, 1947). Obszary polodowcowe obfitują w liczne obszary bezodpływowe. Interesujące to zagadnienie hydrograficzne omawia H. Więckowska na przykładzie obszaru Mazowsza („Przegl. Geogr.“, 1950/51).

4) Osobno należy wspomnieć o budzących się zainteresowaniach geografów dla zagadnień wód gruntowych. Niewątpliwie kompleksowo pojęta hydrografia musi uwzględnić sposób występowania wód gruntowych oraz wahania ich poziomu. Fizjografia urbanistyczna, uprawiana głównie przez geografów, operuje pojęciem warstwy suchej, uwarunkowanej głębokością występowania pierwszego poziomu wody gruntowej (wody zaskórnej). Także geograficzna charakterystyka danego dorzecza wymaga uwzględniania wód gruntowych w ich wzajemnym powiązaniu z klimatem, formami terenu i budową geologiczną. Należy też przypomnieć, że mapa hydrograficzna zawiera dane dotyczące wód gruntowych (studnie) i źródeł. Tu należy wspomnieć o ciekawej pracy H. Więckowskiej o zjawiskach sufozyjnych w okolicy Nidzicy („Przegl. Geogr.“, 1950/51).

5) Wymieniona już dwukrotnie szczegółowa mapa hydrograficzna (skala 1 : 100 000), opracowana zespołowo przez wszystkie ośrodki geograficzne, obecnie pod kierownictwem Zakładu Geografii Fizycznej w Instytucie Geografii PAN, stanowi, podobnie jak mapa geomorfologiczna, jedno z głównych zadań geografii fizycznej w Polsce Ludowej. Praca ta ma poważny aspekt praktyczny, gdyż utrwali w obrazie przestrzennym jeden z najważniejszych elementów środowiska hydrograficznego. Dotąd wykonano kilkanaście arkuszy 1 : 100 000 mapy hydrograficznej (prawie równoległe z mapą morfologiczną), prowadząc zdjęcia terenowe tam, gdzie przewiduje się ważniejsze inwestycje planu 6-letniego lub następnego planu 5-letniego.

6) Najmniej uprawianą przez geografów polskich dziedziną hydrografii jest niewątpliwie oceanografia, ściśle biorąc oceanografia Bałtyku. Instytucje zajmujące się badaniem wód Bałtyku i jego dna, a więc Oddział Morski PIHM i Morski Instytut Rybacki, prowadzą co prawda stałe obserwacje i organizują rejsy badawcze, lecz wyniki badań są ogłoszone tylko częściowo. Z nich na szczególną uwagę geografów zasługują: praca A. Głowińskiej pt. *Stosunki hydrologiczne na Bałtyku południowym* („Prace MIR“, 1953), podręcznik K. Demela, *Życie morza (Zarys oceanografii biologicznej)*, 1947 i 1951 oraz skrypt J. Wereszczyńskiego, *Morskie pomiary hydrograficzne*, Warszawa 1950. Z geografów jedynie M. Czekalska, autorka prac o Bałtyku z okresu międzywojennego, zajęła się również w okresie powojennym Bałtykiem i jego wybrzeżem. W *Monografii Odry* (1948) ukazał się jej opis obszaru ujściowego Odry (praca na pograniczu oceanografii i geomorfologii, a w „Badaniach Fizjograficznych“, Poznań 1948, studium dotyczące fal burzowych na południowym wybrzeżu Bałtyku).

Zadania i potrzeby oceanografii w Polsce były rozważane już kilkakrotnie, m. in. na zjeździe Polsk. Tow. Geograficznego w Gdańsku w r. 1949 oraz ostatnio na Konferencji Oddz. Gdańskiego Polsk. Tow. Geogr. w grudniu 1953 r., poświęconej Bałtykowi (por. art. A. R o j e c k i e g o w „Przegl. Met. Hydr.“, 1951). Udział geografów w badaniach bałtyckich jest konieczny. Mają oni własną problematykę, nie rozpatrywaną ani przez hydrografów-oceanografów, ani przez geologów. Do tych tematów geograficznych zaliczamy m. in. procesy brzegowe obecnie i w przeszłości, formy polodowcowe na dnie Bałtyku, zagadnienie wahań poziomu Bałtyku w okresie późnoglacialnym i postglacialnym w świetle analizy form lądowych zatopionych, teras dolinnych rzek uchodzących do Bałtyku, nadmorskich spłaszczeń abrazyjnych i wydm nadmorskich, następnie zagadnienie wpływu Bałtyku na klimat obszarów nadbałtyckich i stosunki hydrograficzne rzek nadbałtyckich, granice zlewiska bałtyckiego i ich zmiany, wreszcie szczegółowy podział obszaru Bałtyku na podstawie form dennych i odrębności fizycznych masy wodnej.

D. Geografia gleb. Geografia fizyczna jest silnie zainteresowana w dokładnej znajomości rozmieszczenia gleb, gdyż gleby są ważnym składnikiem i ogniwem w genetycznym powiązaniu elementów środowiska geograficznego. Geomorfologia radziecka posługuje się analizą gleb jako jednym z kryteriów morfologicznych. W charakterze gleb odzwierciedla się klimat. Są one także bezpośrednim podłożem procesów biologicznych. Geografia gleb zajmuje się także ważnym zjawiskiem erozji gleb.

Jak dotąd, geografiami gleb zajmują się gleboznawcy, którzy napisali wiele monografii glebowych wybranych obszarów oraz opracowali mapę gleb Polski w skali 1 : 1 000 000. Z geografów w pracach tych brał udział A. M a l i c k i (por. „Ann. Univ. M. C. S.“, 1949), który jest także współautorem dzieła o erozji gleb w Polsce (Państw. Wydawn. Roln. i Leśne, Warszawa 1953).

Warto wspomnieć o pracy B. K r y g o w s k i e g o („Sprawozd. Pozn. Tow. Przyj. Nauk“, 1949), który na podstawie kilkuletnich obserwacji terenowych (w latach okupacji) opisuje gleby województwa krakowskiego i wskazuje, które tereny z uwagi na swe niskie walory rolnicze należałoby ponownie zalesić. Geografa interesują także artykuły gleboznawcy M. S t r z e m s k i e g o („Przegl. Geogr.“, XXVI), który po uwagach wprowadzających na temat geografii typologicznej gleb Polski opisuje szczegółowo gleby województwa kieleckiego, analizując je także od strony bonitacyjnej, i ustala na tej podstawie rejony produkcji rolniczej na tym obszarze.

E. Biogeografia. Do geografii fizycznej jako nauki o środowisku geograficznym należy również biogeografia. Właściwie prac z tej dyscypliny naukowej, ściśle biorąc, nie ma. Istnieją prace albo z geografii roślin, albo z geografii zwierząt. Biogeografią określamy naukę, która bada całokształt życia organicznego (biotyp) reprezentowany przez obie wyżej podane grupy roślin i zwierząt, potraktowane ekologicznie przy pełnym uwzględnieniu środowiska geograficznego, w którym rośliny i zwierzęta odgrywają ważną rolę.

Metodologicznie biogeografia nie jest jeszcze opracowana. Dlatego też geografia posługuje się z konieczności pracami fitogeograficznymi i zooge-

ograficznymi, napisanymi przez przyrodników, nie respektujących często-kroć w pełni geograficznego (środowiskowego) punktu widzenia. Z prac tych zasługują na wyróżnienie m. in. następujące studia i opracowania: M. K o c z w a r a rozważa wędrówki stepu od trzeciorzędu do czasów polodowcowych w świetle zmiennych warunków klimatycznych i morfologicznych, Z. C z u b i ń s k i dał obszerny zarys stosunków geobotanicznych Pomorza („Bad. Fizjogr.“, Poznań 1950) i opisał stosunki florystyczne Pojezierza Brodnickiego (Pozn. Tow. Przyj. Nauk, 1948), J. M o t y k a rozpatruje północną krawędź zachodniego Podola jako roślinne środowisko ekologiczne („Ann. Univ. M. C. S.“, 1948) i przeprowadził badania geobotaniczne nad łąkami górskimi (jw., 1951), W. S z a f e r przedstawił porównawczy szkic geobotaniczny dotyczący Arktydy i Antarktydy („Czas. Geogr.“, 1949), St. M a ć k o opisał roślinność doliny Baryczy („Czas. Geogr.“, 1948), A. W o d z i c z k o i współpracownicy opisali przwrodę żywą doliny Odry (*Monogr. Odry*, 1948), a K. D e m e l opublikował dzieło oraz kilka broszur dotyczących życia morza (Wydawn. Morskie, Gdańsk 1951).

Powyższe niepełne zestawienie potwierdza słuszność uwag wstępnych na temat biogeografii w Polsce i wskazuje na konieczność przygotowania specjalistów w tym zakresie, a w każdym razie przyrodników orientujących się w problematyce i metodach geografii fizycznej.

F. *Geografia fizyczna kompleksowa*. Geografia fizyczna traktuje środowisko geograficzne kompleksowo, tzn. w genetycznym powiązaniu wszystkich elementów środowiskowych w dialektyczną całość. Radziecki geograf S. K a l e s n i k wprowadził pojęcie powłoki geograficznej. Dyskusja na temat przedmiotu i zadań geografii fizycznej w ZSRR trwa. Informuje nas o niej J. K o n d r a c k i („Przegl. Geogr.“, 1952, 1953). Okazuje się, że koncepcja kompleksowego ujmowania krajobrazu, czyli środowiska geograficznego, jest w Polsce stosowana również w swoisty sposób przez botaników. Świadczą o tym prace W. W o d z i c z k i, który wprowadza pojęcie biologii krajobrazu (Stepowienie Wielkopolski w „Pracach Pozn. Tow. Przyj. Nauk“, 1947 oraz „Przegl. Geogr.“, 1948/9). W podobnym ujęciu omawia krajobraz na Dolnym Śląsku St. M a ć k o („Czas. Geogr.“, 1949). Także hydrolog J. L a m b o r, omawiający przyczyny pogłębiających się okresów suszy w Polsce („Przegl. Met. Hydr.“, 1953), wiąże kompleksowo szereg elementów środowiskowych (woda, klimat, roślinność). W powyższych pracach podkreśla się dodatnią lub ujemną działalność człowieka w środowisku geograficznym.

Geografia polska jest w poszukiwaniu właściwej koncepcji metodologicznej geografii fizycznej kompleksowej. Poszukiwania te są czynione także na drodze kartograficznej przez syntetyzowanie poszczególnych elementów środowiskowych (próby czynione w ośrodku toruńskim, krakowskim i warszawskim). Tymczasem potrzeby życia praktycznego stworzyły tak zwaną fizjografię urbanistyczną, która wyprzedzając teorię ma charakter stosowanej geografii fizycznej kompleksowej (por. artykuł o fizjografii urbanistycznej M. D. D o m a s ł a w s k i e j w „Przegl. Geogr.“, 1952).

G. *Geografia fizyczna regionalna*. Powojenna literatura geograficzna obfituje w opisy mniej lub więcej ściśle, traktujące monograficznie poszczególne regiony Polski. Monograficzne te opracowania dotyczą zazwyczaj fizycznego, jak i ekonomicznego oblicza danego

obszaru, na przykład J. Dylík, *Geografia Ziemi Odzyskanych*, Warszawa 1946, W. Walczak, *Geograficzny opis Ziemi Kłodzkiej* („Czas. Geogr.“, 1948) lub M. Klimaszewski, *Sudety*, Wrocław 1948. Niektóre jednak opracowania mają charakter wyłącznie geomorfologiczny, na przykład M. Klimaszewski, *Rzeźba Podhala* („Czas. Geogr.“, 1950/51) lub A. Jahn, *Karkonosze — rys morfologiczny* („Czas. Geogr.“ 1952/53), bądź fizjograficzny z pewnym wydźwiękiem planistycznym (na przykład artykuł R. Galona *O obliczu fizjograficznym regionu kaszubskiego*, „Jantar“, 1949). Monografie geograficzne są omówione w odrębnym artykule. Tu należy jeszcze podkreślić, że w stadium przygotowawczym znajduje się obszernie dzieło, którego druga część będzie poświęcona geografii fizycznej Polski. Dzieło to, przewidziane jako podręcznik uniwersytecki, będzie niejako podsumowaniem naszej wiedzy o środowisku geograficznym Polski.

III

W rozwoju geografii fizycznej w Polsce Ludowej można zauważyć następujące charakterystyczne fakty:

1. Geomorfologia w pierwszych powojennych latach korzystała w znacznym stopniu z doświadczeń naszych geografów uzyskanych w czasie ekspedycji naukowych do krajów polarnych. Na skutek planowania badań naukowych i organizowania prac zespołowych ogólnokrajowych, m. in. opracowania mapy geomorfologicznej pod przewodnictwem Komitetu Geograficznego PAN, a ostatnio Instytutu Geografii PAN, badania geomorfologiczne, pierwotnie bardzo rozstrzelone i kontynuujące tematy międzywojenne, stają się coraz bardziej ukierunkowane. Na pierwszy plan zainteresowań wysuwa się geomorfologia czwartorzędu Polski, przy czym szczególnie poważne postępy poczyniła geomorfologia peryglacialna. Zanedbywano jednak wiele problemów tak zwanej wielkiej geomorfologii (formy strukturalne, powierzchnie zrównania w Karpatach, poligeniza form, formy litoralne), a podział Polski na regiony na podstawie kryteriów morfologicznych budzi nadal zastrzeżenia. Powiązanie geomorfologii z potrzebami życia praktycznego jest jeszcze nie wystarczające.

Dalszy rozwój geomorfologii we wszystkich jej działach jest w dużym stopniu uzależniony od zwiększenia kontaktów z geomorfologami krajów sąsiednich, w szczególności ZSRR, Czechosłowacji, Węgier, NRD itd.

2. Klimatologia poza nową syntezą klimatu Polski (E. R o m e r a) ma wiele monografii dotyczących poszczególnych regionów Polski, bądź opis poszczególnych elementów klimatycznych dla całego obszaru Polski, dzięki czemu zebrała sporo (co prawda różnorodnego) materiału do nowych prób nad syntetycznym ujęciem klimatu Polski. Zajmowano się także analizą elementów klimatycznych w skali światowej i interesowano się zagadnieniami ogólnymi, na przykład kwestią wahań klimatycznych. W rozważaniach metodologicznych w interpretacji zjawisk klimatycznych kierunek dynamiczny odnosi zwycięstwo nad kierunkiem statystycznym. Natomiast niewiele jeszcze prac traktuje klimat jako kompleksowy element środowiska geograficznego. Minimalne są także zainteresowania mikroklimatem i klimatem lokalnym.

Badania klimatologiczne są bardziej powiązane z potrzebami życia praktycznego (w szczególności z rolnictwem) niż geomorfologia.

3. Dorobek hydrografii jest najbardziej szczupły, jedynie limnologia, uprawiana jednak w zbyt ciasnym zakresie może pochwalić się większą ilością publikacji, z których na wyróżnienie zasługuje *Katalog jezior polskich*. Na rozwoju hydrografii zaciążyły nie załatwione dotąd kwestie metodologiczne i organizacyjne dotyczące tego działu geografii fizycznej. Dużym krokiem naprzód w tym względzie jest rozpoczęta mapa hydrograficzna Polski w skali 1 : 100 000.

Zaniedbywane przez geografów polskich są zagadnienia geograficzne obszaru Morza Bałtyckiego.

4. Jak dotąd, zainteresowanie geografów geografią gleb jest minimalne. Pewną uwagę poświęcono zagadnieniu erozji gleb.

5. Dorobek w zakresie biogeografii jest znikomy. Istniejące prace, przeważnie fitogeograficzne i zoogeograficzne, odpowiadają tylko w części wymogom metodologicznym biogeografii, związanej ściśle z geografią fizyczną jako nauką o środowisku geograficznym. Rozwój biogeografii jest uzależniony od studiów metodologicznych w tym zakresie i od przygotowania specjalistów biogeografów na stopniu aspiranckim.

6. Rozwój geografii fizycznej kompleksowej znajduje się w stadium początkowym zarówno w zakresie metod, jak i przedmiotu. Próby kompleksowego traktowania środowiska geograficznego są czynione także przez botaników, hydrologów i fizjografów-urbanistów.

7. Istnieje sporo opracowań regionalnych w zakresie geografii fizycznej, przeważnie jednak w ramach monografii geograficznych, uwzględniających także gospodarcze oblicze danego regionu.

8. W ostatecznej konkluzji rozwój geografii fizycznej w Polsce Ludowej jest dość znaczny, chociaż niejednorodny. Coraz bardziej wzrasta znaczenie prac zespolonych powiązanych z potrzebami życia praktycznego. Hamulcami w rozwoju nauki tej są nie rozwiązane dotąd kwestie metodologiczne i organizacyjne (zagadnienie podziału tematyki pomiędzy geografiami fizyczną i inne pokrewne dyscypliny naukowe) oraz niedostateczna jeszcze współpraca z przedstawicielami geografii państw sąsiednich.

ZESTAWIENIE WAŻNIEJSZYCH PRAC

Geomorfologia:

Bartkowski T., *The role of buried „dead ice“ in the formation of the postglacial landscape of Central Great Poland*, Bull. Soc. Amis Sc. et Lettr., Poznań 1953.

Czyżewski J., *Rola średnich wzniesień Polski*, „Czas. Geogr.“, 1949.

Dylikowa A., *O metodzie badań strukturalnych w morfologii glacialnej*, Wyd. Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 1952.

Dylik J., *Pierwsza wiadomość o utworach pokrywowych w środkowej Polsce*, „Biuletyn Państw. Inst. Geol.“, Warszawa 1952.

Dylik J., *Peryglacialne struktury w plejstocenie środkowej Polski*, „Biuletyn Państw. Inst. Geol.“, Warszawa 1952.

Dylik J., *Cechy rozwoju najnowszej geomorfologii*, „Przegl. Geograf.“, 1953.

Dylik J., *O peryglacyjnym charakterze rzeźby środkowej Polski*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 1953.

- Galon R., *Podział Polski północnej na krainy naturalne*, „Czasopismo Geograficzne“, 1947.
- Galon R., *Formy polodowcowe okolic Więcborka*, Stud. Soc. Sc. Tor., Toruń 1952.
- Galon R., *O fazach postępu lodolodu na obszarze Pomorza*, Księga Pam. 75-lecia Tow. Nauk. w Toruniu, 1952.
- Galon R., *Z zagadnień geomorfologii czwartorzędu Niżu Polskiego*, „Przegląd Geograficzny“ 1953.
- Galon R., *Morfologia doliny i zandru Brdy*, Stud. Soc. Scient. Tor., Toruń 1953.
- Galon R. i Roszkówna L., *Przeglądowa mapa geomorfologiczna woj. bydgoskiego*, „Przegląd Geograficzny“, 1953.
- Halicki B., *Rola lodu gruntowego w kształtowaniu plejstocentrycznych form peryglacialnych*, „Acta Geologica Pol.“, 1952.
- Jahn A., *Rozwój boczny dolin subsekwentnych*, „Przegląd Geograficzny“, 1946.
- Jahn A., *Morfogeneza i wiek północnej krawędzi Podola w dorzeczu Ikury*, „Roczniki Uniw. MCS“, Lublin 1946.
- Jahn A., *Studia nad spękaniami skał i mikroreliefem w Zachodniej Grenlandii*, „Roczniki UMCS“, Lublin 1947.
- Jahn A., *Utwory czwartorzędowe i morfologia doliny Bugu pod Sokalem*, „Kosmos“ seria A, Wrocław 1948.
- Jahn A., *Less, jego pochodzenie i związek z klimatem epoki lodowej*, „Acta Geologica Pol.“, Warszawa 1950.
- Jahn A., *W sprawie wyglądów lodowcowych w Sudetach*, „Czasopismo Geograficzne“, 1950/51.
- Jahn A., *Zjawiska krioturbacyjne współczesnej i plejstocentrycznej strefy peryglacialnej*, „Acta Geologica Pol.“, Warszawa 1951.
- Kalniet H., *Zagadnienia genezy i wieku tzw. oczek lodowcowych*, „Wiadomości Muzeum Ziemi“, Warszawa 1952.
- Klimaszewski M., *Podział morfologiczny południowej Polski*, „Czasopismo Geograficzne“, 1946.
- Klimaszewski M., *Polskie Karpaty w okresie dyluwialnym*, „Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego“, 1948.
- Klimaszewski M., *Morfologia zamknięcia doliny Białej Wody w Tatrach*, „Ochrona Przyrody“, Kraków 1950.
- Klimaszewski M., *Zagadnienie plejstocenu południowej Polski, Z badań czwartorzędu*, „Biuletyn Państw. Inst. Geol.“, Warszawa 1952.
- Klimaszewski M., *Zagadnienie zdjęcia geomorfologicznego Polski*, „Przegląd Geograficzny“, 1953.
- Kondracki J., *Z morfogenezy doliny dolnego Niemna*, „Przegląd Geograficzny“, 1947.
- Kondracki J., *Uwagi o ewolucji morfologicznej Pojezierza Mazurskiego*, „Biuletyn Państw. Inst. Geol.“, Warszawa 1952.
- Kondracki J., *Mapa geomorfologiczna Polski*, „Przegląd Geograficzny“, 1953.
- Krygowski B., *Zarys geologiczno-morfologiczny południowego Polesia*, Prace Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk., Poznań 1947.
- Krygowski B., *Zagadnienia czwartorzędu i podłoża środkowej części Niziny Wielkopolskiej*, „Biuletyn Państw. Inst. Geol.“, Warszawa 1952.

- Malicki A., *Kras lessowy*, „Rocznik Uniw. MCS“, Lublin 1946.
- Malicki A., *Kilka przyczynków do poznania warunków procesów tworzenia się wertebów w krasie dynarskim*, „Czasopismo Geograficzne“, 1949.
- Majdanowski S., *Rozmieszczenie, gęstość i kierunki rynien jeziornych na Niżu Polskim*, „Przegląd Geograficzny“, 1947.
- Majdanowski S., *Zagadnienia rynien jeziornych na Niżu Europejskim*, „Bad. Fizjogr. nad Polską Zachodnią“, Poznań 1950.
- Nowak J., *Ewolucja niżowego krajobrazu lodowcowego Polski*, „Wiad. Muzeum Ziemi“, Warszawa 1952.
- Okołowicz W., *Kryteria klimatologiczne w badaniach geomorfologicznych*, Z badań czwartorzędu, „Biuletyn Państw. Inst. Geol.“, Warszawa 1952.
- Piasecki H., *Rzeźba ziem polskich w świetle mapy wysokości względnych*, „Czasopismo Geograficzne“, 1949.
- Pietkiewicz S., *Podział morfologiczny Polski północnej i środkowej*, „Czasopismo Geograficzne“, 1947.
- Romer E., *Lekcja geomorfologii na tle krajobrazu Rabki*, „Czasopismo Geograficzne“, 1947.
- Romer E., *Mapa jako dokument dziejów rzeźby powierzchni Ziemi*, „Czasopismo Geograficzne“, Wrocław 1952.
- Różycki S. Z., *Przyczynki do znajomości krasu Polski*, „Przegląd Geograficzny“ 1946 i 1948/49.
- Roszkówna L., *Moreny czołowe Zachodniego Pojezierza Mazurskiego*, Stud. Soc. Sc. Tor., Toruń 1954.
- Szczepankiewicz S., *Rozwój doliny górnego Bobru u krawędzi łądolołu w Sudetach*, „Czasopismo Geograficzne“, 1952/53.

Klimatologia:

- Bartnicki L. i Wiszniewski W., *Przyczynki do klimatologii Polski*, „Wiad. Służby Hydr. Met.“, 1947.
- Chałubińska A., *Nowe roczne izanomale świata*, „Roczniki Uniw. MCS“, Lublin 1948.
- Chałubińska A., *Izonomale rocznej temperatury w Polsce*, „Roczniki Uniw. MCS“, Lublin 1949.
- Gorczyński W., *Comparison of climate of the United States and Europe*, Polish Institute, Nowy Jork 1945.
- Gorczyński R., *System dziesiętny klimatów świata*, „Przegląd Met. Hydr.“, 1948.
- Gumiński R., *Materiały do poznania genezy i struktury klimatów Polski*, „Przegląd Geograficzny“, 1952.
- Gumiński R., *Uwagi o dawnych i nowych metodach klimatologii*, „Przegląd Geograficzny“, 1948/49.
- Gumiński R., *Próba wydzielania dzielnic rolniczo-klimatycznych w Polsce*, „Przegląd Met. Hydr.“, 1948.
- Kosiła A., *Zagadnienie współczesnych oscylacji klimatycznych*, „Czasopismo Geograficzne“, 1949.
- Milata W., *Trwałość pokrywy śnieżnej w Polsce*, „Przegląd Geograficzny“, 1948/49.
- Okołowicz W., *Klimatologia jako nauka i jej stosunek do meteorologii i geografii fizycznej*, „Przegląd Geograficzny“, 1952.
- Okołowicz W., *Rekonstrukcja klimatu i jego zmian na podstawie morfologii terenu*, „Przegląd Geograficzny“, 1947.
- Okołowicz W., *Z zagadnień zmian klimatu*, „Przegląd Geograficzny“, 1947.

- Paszyński J., *Opady atmosferyczne dorzecza Odry i ich związek z zalesieniem*, „Przegl. Met. Hydr.“, 1953.
- Romer E., *Rozmyślenia klimatyczne*, „Czasopismo Geograficzne“, 1946.
- Romer E., *Regiony klimatyczne Polski*, „Prace Wrocławskiego Tow. Nauk.“, 1949.
- Romer E., *Okresy gospodarcze w Polsce*, „Prace Wrocławskiego Tow. Nauk.“, 1949.
- Schmuck A., *Klimat regionu wałbrzyskiego*, „Prace Wrocł. Tow. Nauk.“, 1948.
- Stenz E., *Zachmurzenie Polski*, „Przegląd Met. Hydr.“, 1952.
- Stenz E., *Zagadnienie klimatów suchych w świetle wyparowania*, Stud. Soc. Sc. Tor., Toruń 1949.
- Stenz E., *Charakterystyka klimatologiczna suszy*, „Przegl. Met. Hydr.“, 1953.
- Wilgat T., *Okresowość opadów na kuli ziemskiej*, „Roczn. Uniw. MCS“, Lublin 1948.
- Wiszniewski W., *Atlas opadów atmosferycznych w Polsce 1891—1950*, Wydawnictwo PIHM, 1953.
- Zierhoffer A., *Ważniejsze cechy klimatu dorzecza Odry*, Monografia Odry, Poznań 1948.
- Zinkiewicz W., *Zagadnienia oceanizmu i kontynentalizmu klimatu Polski*, „Roczniki Uniw. MCS“, Lublin 1953.
- Zinkiewicz W., *Badania nad wartością rocznego przyrostu drzew dla studiów wahań klimatycznych*, „Roczniki Uniw. MCS“, Lublin 1946.
- Hydrografia i inne działy geografii fizycznej:
- Bajerlein J., *Kilka uwag dotyczących metodyki badań jeziornych*, „Przegląd Geograficzny“, 1948/49.
- Czekańska H., *Fale burzowe na południowym wybrzeżu Bałtyku*, „Bad. Fizjograficzne“, Poznań 1948.
- Głowińska A., *Stosunki hydrologiczne na Bałtyku południowym*, „Prace Morskiego Instytutu Rybackiego w Gdyni“.
- Gumiński R., *Las jako czynnik mikroklimatyczny*, „Wiadomości Służby Hydr. Met.“, 1951.
- Kajetanowicz Z., *Hydrologia Odry, Monografia Odry*, Poznań 1948.
- Katalog jezior polskich*, „Biuletyn Geograficzny PTG“, 1952.
- Koczwarą M., *Step i jego wędrówki*, „Przegląd Geograficzny“, 1946.
- Kondracki J., *Obserwacje nad termiką jeziora Niegocin*, „Przegląd Geograficzny“, 1952.
- Kondracki J., *Przedmiot i zadania geografii fizycznej w świetle dyskusji na łamach „Izwestij“...*, „Przegląd Geograficzny“, 1952.
- Leszczycki S., *Stan geografii w Polsce i perspektywy jej rozwoju*, „Przegląd Geograficzny“, 1953.
- Majdanowski S., *Jeziora Polski*, „Przegląd Geograficzny“, 1954.
- Strzemiński M., *Geografia typologiczna gleb Polski*, „Przegląd Geograficzny“, 1954.
- Wilgat T., *W sprawie metody pomiarów gęstości sieci wodnej*, „Roczniki Uniw. MCS“, Lublin 1947.
- Więckowska H., *Zjawiska sufozyczne w okolicach Nidzicy*, „Przegląd Geograficzny“, 1950/51.
- Werner-Więckowska H., *Obszary bezodpływowe Mazowsza*, „Przegląd Geograficzny“, 1953.
- Zierhoffer A., *Obieg wody w przyrodzie a zagadnienia gospodarki wodnej*, „Czasopismo Geograficzne“, 1948.

РАИМУНД ГАЛЕН

РАЗВИТИЕ ФИЗИЧЕСКОЙ ГЕОГРАФИИ В ТЕЧЕНИЕ 10 ЛЕТ СУЩЕСТВОВАНИЯ НАРОДНОЙ ПОЛЬШИ

В развитии физической географии в Народной Польше можно отметить следующие характерные факты:

1) Геоморфология, в первые годы после войны, пользовалась в значительной степени опытом наших географов, приобретённым во время научных экспедиций в полярные страны. Вследствие планирования научных исследований и организации общегосударственных коллективных работ, как напр. составление геоморфологической карты (в масштабе 1 : 100.000) под руководством Географического Комитета ПАН, а в последнее время Географического Института ПАН, геоморфологические исследования, которые в начале велись на разбросанных участках и продолжали довоенную тематику, стали постепенно принимать определенное направление. На первый план выдвигается здесь геоморфология четверичного периода Польши, причем особенный прогресс наблюдается в перигляциальной геоморфологии.

Не было, однако, обращено внимание на некоторые проблемы т. н. большой геоморфологии (структурные формы, поверхность выравнивания в Карпатах, полигенезис форм, литоральные формы), а районирование Польши на основании морфологических критериев не может быть до сих пор принято безоговорочно. Связь геоморфологии с потребностями практической жизни все еще неудовлетворительна.

Дальнейшее развитие геоморфологии, в каждой ее части, зависит, в значительной степени, от более частых контактов с геоморфологами соседних стран, главным образом СССР, Чехословакии, Венгрии, ГДР и т. д.

2) По климатологии, кроме нового синтеза климата Польши (Э. Ромера) составлен ряд монографий относительно отдельных районов Польши, а также описаний отдельных климатических элементов для целой территории Польши. Таким образом климатология располагает большим (правда разнородным) материалом для новых попыток синтетического определения климата Польши. Подверглись также анализу климатические элементы в мировом масштабе и затрагивались общие проблемы, напр. вопрос климатических колебаний. В методологических рассуждениях и интерпретации климатических явлений динамическое направление одерживает победу над статистическим. В немногих ещё трудах климат обсуждается как комплексный элемент географической среды. Небольшой также интерес проявляется к микроклимату и местному климату.

Климатологические исследования более связаны с нуждами практической жизни (особенно с сельским хозяйством) чем геоморфология.

3) Достижения в области гидрографии совсем незначительны. Только лимнология, объём которой, однако, слишком велик, может похвалиться большим количеством публикаций, из которых должен быть отмечен Каталог Польских Озёр Газвие гидрографии тормозят неулаженные до сих пор, методологические и организационные вопросы, касающиеся этой части физической географии. Большим шагом вперед, в этом отношении, является составляемая в настоящее время гидрографическая карта Польши в масштабе 1 : 100.000.

Географические проблемы связанные с районом Балтийского моря находятся у польских географов в пренебрежении.

4) Интерес у географов к географии почв, до сих пор — минимальный. Некоторое внимание уделено проблеме эрозии почв.

5) Достижения в области биогеографии совсем ничтожны. Существующие труды являются, главным образом, фитогеографическими и зоогеографическими и только частично отвечают требованиям методологической биогеографии, которая тесно связана с физической географией — учением о географической среде. Развитие биогеографии находится в зависимости от методологического изучения этой области и от подготовки специалистов биогеографов-аспирантов.

6) Развитие комплексной физической географии находится в начальной стадии, как в области метода, так и предмета. Попытки комплексного подхода к географической среде производятся также ботаниками, гидрологами и физиографами-урбанистами.

7) В области физической географии имеется достаточно работ по районированию — это, главным образом, географические монографии, которые учитывают также хозяйственный облик данного района.

8) Окончательный вывод таков: развитие физической географии в Народной Польше значительное, хотя и неравномерное.

Коллективные работы и их связь с нуждами практической жизни приобретают все большее значение. Тормозят развитие этой науки, неразрешенные до сих пор методологические и организационные вопросы (проблема как поделить тематику между физической географией и другими родственными научными дисциплинами), а также недостаточное еще сотрудничество с представителями соседних стран.

RAJMUND GALON

THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL GEOGRAPHY DURING THE DECADE OF THE PEOPLE'S POLAND

The following characteristic facts may be noted in the development of physical geography in the People's Poland:

1. During the first years after the war, geomorphology benefited of the experiences of Polish geographers obtained during scientific expeditions in the polar regions. At present, plans have been drawn up and complex investigations organized in the whole country, among them the drawing of a geomorphological map under the guidance of the Geographic Committee of the Polish Academy of Sciences and, recently, of the Geographic Institute of the Polish Academy of Sciences. As a result of these activities, geomorphological investigations — at first extremely dispersed and continuing the work on the subjects studied between the two World Wars — took on a more definite direction. The geomorphology of the Quaternary Epoch in Poland occupied the first place in the investigations, particularly important steps forward being made in periglacial geomorphology. However, many so-called great geomorphological problems have been neglected (e. g. structural forms, the graded surfaces in the Carpathians, the polygenesis of forms, littoral forms), and the division of Poland into regions on the basis of morphological criteria continues to cause many reservations. The connection between geomorphology and the needs of practical life is still insufficient.

The further development of geomorphology in all its departments is, to a large extent, dependent on the intensification of contacts with geomorphologists of neighbouring countries, particularly of the USSR, Czechoslovakia, Hungary, the German Democratic Republic etc.

2. Climatology disposes — besides E. Romer's new synthesis of the climate of Poland — of a number of monographs on the various regions of Poland and a description of the different climatic elements over the whole territory of the country. Some work has also been carried out on the analysis of climatic elements on a world-wide scale and also on general problems, such as, for instance, the question of climatic variations. In the discussions on methods that are to be applied in the interpretation of climatic phenomena, the dynamic principle has taken the upper hand over the statistical tendency. On the other hand, the climate has as yet been treated as a complex element of the geographical environment only in a few cases. Small interest is also taken in the microclimate and in local climatic conditions.

Climatological investigations are closely tied with the requirements of everyday life, especially of agriculture, more so than is the case for geomorphology.

3. The achievements of hydrography come last. Limnology alone, though not carried on very extensively, can boast of a fair amount of publications, among which the „Catalogue of Polish Lakes“ deserves special mention.

Methodological and organization problems which are as yet unsettled, have exerted a restrictive effect on the development of hydrography. There is no doubt that a great step in the right direction has been made by the beginning of work on the hydrographical map of Poland at a scale of 1 : 100 000.

As regards problems of the Baltic Sea, these have been neglected so far.

4. Interest in soil geography has been negligible among geographers until now, though some work has been done on soil erosion.

5. Very little work has also been done in the field of biogeography. The existing works — mostly on phytogeography and zoogeography — correspond only in part with the methodological requirements of biogeography. This branch of science is closely connected with physical geography, being a science of the geographical environment. The development of biogeography depends on methodological studies in this field and on the training of biogeographical aspirants.

6. The development of complex physical geography still remains in its initial stage, both as regards methods and subject matter. Attempts are also being made by botanists, hydrologists and town planning physiographers to achieve a complex treatment of the geographical environment.

7. A number of subjects have been published in the field of physical geography, but mostly within the framework of geographical monographs which also consider the economic aspects of the various districts.

8. Finally, it must be remarked in conclusion that the development of physical geography in the People's Poland is considerable but not uniform in character. The importance of complex investigations connected with practical aspects of life is increasing continually. The unsolved problems of methods and organization, namely the problem of the division of subject matter among physical geography and other related sciences, and the as yet insufficient co-operation with the representatives of the geographical sciences of neighbouring countries still exert a hampering influence on the development of geography.

JERZY KOSTROWICKI

Rozwój geografii ekonomicznej w okresie dziesięciolecia Polski Ludowej

Rozwój geografii ekonomicznej (wraz z tzw. antropogeografią) w Polsce międzywojennej był słaby i nierównomierny. Rozwijały się tylko niektóre działy geografii (np. geografia osadnictwa), wiele opracowań miało charakter formalistyczny, brakowało jasno sprecyzowanej metodologii oraz określenia celów i zadań geografii ekonomicznej, brakowało też wyraźnej specjalizacji w tej dziedzinie¹. Większość geografów uprawiała na przemian zarówno geografię fizyczną, jak i ekonomiczną, i to różne ich dziedziny, co z konieczności powodowało spłylenie wyników badań, zagubienie często merytorycznej strony zagadnienia na rzecz formy, poszukiwanie raczej zewnętrznego wyrazu zjawiska niż jego treści i powiązań z innymi zjawiskami, a zwłaszcza ze środowiskiem geograficznym.

Drugiej wojny światowej wielu polskich geografów nie przeżyło. Spośród uprawiających geografię ekonomiczną zginęli Ormicki, Winid, Rewieńska, Gumpłowicz, Simche, Deszczka i inni. Toteż po wyzwoleniu od początku wystąpiły trudności kadrowe, w rezultacie czego niektóre z nowopowstałych katedr geografii ekonomicznej zostały obsadzone przez geografów fizycznych, kartografów, ekonomistów, a nawet, jeśli chodzi o szkoły ekonomiczne, historyków lub prawników. Wykładowcy ci, ograniczając się do prowadzenia figurujących w planie wykładów, ze względu na niedostateczne przygotowanie lub brak zainteresowania problemami geograficznymi nie byli w stanie ani prowadzić pracy naukowej w dziedzinie geografii ekonomicznej, ani też wychować młodej kadry geografów ekonomicznych. Zaważyło to na późniejszym rozwoju geografii ekonomicznej, zwłaszcza gdy przed geografami stanęły problemy poważne, których rozwiązania wymagały potrzeby gospodarki narodowej.

W pierwszym jednak okresie po wyzwoleniu jako najpilniejsze stało przed geografami zadanie zapoznania społeczeństwa z Ziemią Odzyskaną, ich środowiskiem geograficznym i problematyką gospodarczą, oraz spopularyzowaniem w kraju i za granicą nowego układu terytorialnego odrodzonej Polski. I tu trzeba od razu powiedzieć, że zadaniu temu geografowie sprościli, włączając się niemal wszyscy bądź indywidualnie, bądź w ramach prac różnych instytucji naukowych lub

¹ Por. artykuł S. Leszczyckiego o *Stan geografii w Polsce i perspektywy jej rozwoju*, „Przegląd Geograficzny“ t. XXIII, 1950—1951, s. 3—54, stanowiący referat Podsekcji Geografii na I Kongresie Nauki Polskiej.

społecznych do prac nad poznaniem i zagospodarowaniem Ziem Odzyskanych.

Już w r. 1945 Uniwersytet Jagielloński i Akademia Górnicza w Krakowie zorganizowały kurs naukowo-informacyjny o Ziemiach Odzyskanych, w którym jako wykładowcy brali udział geografowie: E. Romer, S. Leszczycki, A. Wrzosek, J. Szaflarski, St. Pietkiewicz. Od początku liczni geografowie brali udział w pracach Biura Studiów Osadniczo-przesiedleńczych, uczestnicząc czynnie w zwoływanych dwa razy do roku posiedzeniach Rady Naukowej dla zagadnień Ziem Odzyskanych, gdzie występowali z referatami lub głosami w dyskusji (A. Jahn, M. Kiełczewska, T. Ladenberger, S. Leszczycki, H. Mitosek, J. Nieroda, B. Olszewicz, St. Pietkiewicz, M. Suboczowa, J. Szaflarski, A. Wrzosek, S. Zajchowska, J. Zaremba, A. Zierhoffer i in.).

Geografowie brali też czynny udział w pracach instytutów: Zachodniego, Śląskiego i Bałtyckiego, których zadaniem było właśnie przyswojenie i przybliżenie do społeczeństwa Ziem Odzyskanych. W pracach tych instytutów brali udział M. Kiełczewska, B. Krygowski, S. Zajchowska, F. Barciński, A. Wrzosek, M. Suboczowa, St. Srokowski, R. Galon i inni.

Wreszcie geograf S. Leszczycki jako rzeczoznawca MSZ dla spraw granic uczestniczył w konferencji w Poczdamie i Moskwie, a w r. 1946 zostaje podsekretarzem stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych z zadaniem przygotowania materiałów dla przyszłej konferencji pokojowej. A. Żaruk-Michałski, J. Wąsowicz, i St. Pietkiewicz biorą czynny udział w delimitacji nowych granic Polski Ludowej.

Wynikiem tej działalności są liczne publikacje poświęcone bądź obszarowi i granicom nowej Polski [St. Leszczycki² (102, 103, 104), St. Srokowski (149, 150), E. Romer (142, 144), M. Kiełczewska (65, 75, 76), A. Zierhoffer (210, 211, 212), A. Wrzosek (175, 177), St. Pietkiewicz (138, 140) i in.], bądź dyskusji nad polskim nazewnictwem Ziem Odzyskanych [E. Romer (143), St. Srokowski (153), M. Kiełczewska (66), B. Krygowski (90) i in.], bądź też monografiom geograficznym tych ziem lub ich części [J. Dylík, St. Srokowski (149, 147, 151, 152), A. Wrzosek (176, 190, 192, 200), B. Krygowski i S. Zajchowska, M. Czekañska (30), St. Pietkiewicz (39)].

Prace te wykonywane były różnymi metodami, różny też jest ich poziom merytoryczny. Wiele z nich zawiera poważne błędy ideologiczne, wiele powtarza błędy nauki burżuazyjnej, wiele w dobrej zresztą wierze w walce z geopolityką niemiecką posługuje się orężem zaczerpniętym z jej arsenału (M. Kiełczewska, S. Leszczycki, St. Srokowski, J. Dylík i in.).

Mimo to dorobek tego pierwszego okresu należy ocenić pozytywnie, powstał on jako wynik właściwie przez geografów zrozumianego obowiązku patriotycznego i zaspokoił zapotrzebowanie społeczne, przyczyniając

² W 3 językach (polski, czeski, angielski).

się do zaznajomienia społeczeństwa z Ziemiami Odzyskanymi. Nie przyczyniły się te prace jednak wiele do rozwoju geografii, a zwłaszcza geografii ekonomicznej jako nauki. Większość z nich bowiem bazowała na gotowym materiale niemieckim, na danych przedwojennych, przeważnie też miały one charakter bardziej informacyjny lub publicystyczny niż naukowy. Charakterystycznym dla tego okresu jest również fakt, że opracowania dotyczące Ziemi Odzyskanych wykonywane są przez geografów często niezależnie od ich specjalności. Obserwuje się raczej specjalizację terytorialną niż rzeczową, tematyczną. I tak na przykład geografowie fizyczni bądź kartografowie zajmują się często geografiami ekonomiczną poszczególnych rejonów Ziemi Odzyskanych (St. Pietkiewicz, R. Galon, B. Krygowski, A. Jahn i in.). Zdarzają się też wypadki odwrotne, gdy geografowie ekonomiczni zajmują się geografiami fizyczną obranego obszaru (A. Wrzosek, St. Srokowski).

Jako najbardziej wartościowe publikacje tego okresu wymienić można następujące opracowania:

W r. 1945 wznowiona została przez Instytut Bałtycki monografia geograficzno-gospodarcza b. Prus Wschodnich St. Srokowskiego (146), a następnie wydana została nowa publikacja tegoż autora o Pomorzu Zachodnim (152). Są to studia sumiennie opracowane, będące do dziś poważnym źródłem informacji o tych częściach Polski. Podkreślić przy tym należy, że w przeciwieństwie do niektórych innych prac tego autora prace te również z punktu widzenia metodologicznego można uznać w znacznej części za poprawne. Zarzucić im można zwłaszcza zbyt nacisk na problematykę tzw. „psychologii narodów“, natomiast nie uwidocznia się w sposób wyraźniejszy wpływ geopolityki niemieckiej. Monografia Prus Wschodnich została również wydana w formie skróconej i spopularyzowanej przez Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych (147, 151). Szereg artykułów o Pomorzu i Mazurach publikuje też St. Srokowski w organie Instytutu Bałtyckiego „Jantar“ (148, 153, 154). W r. 1946 ukazuje się też opracowanie J. Dylika pt. *Geografia Ziemi Odzyskanych* (39), będąca próbą przedstawienia w skrócie całości kształtu problematyki geograficznej Ziemi Odzyskanych. Jako taka spełniła ona swoje zadanie, jakkolwiek niektóre rozdziały cechuje wybitnie deterministyczne ujęcie oraz typowo geopolityczna interpretacja położenia geograficznego Polski.

Dwie niewielkie monografie Śląska wydaje też Instytut Śląski. Pierwszą pt. *Nad Odrą i Nysą, opis geograficzno-gospodarczy nowych Ziemi Śląskich* opracował A. Wrzosek (176), część geograficzno-gospodarczą drugiej (*Śląsk, ziemia i ludzie*) napisaną przez A. Wrzoseka i M. Suboczową ukazuje się później jako osobna odbitka pt. *Śląsk, obraz geograficzno-gospodarczy* (200). W tymże roku wychodzi też we Wrocławiu obszerniejsze opracowanie zbiorowe o Dolnym Śląsku, w którym rozdział dotyczący przemysłu napisał również A. Wrzosek (189). Wreszcie A. Wrzosek opublikował też liczne artykuły dotyczące zagadnień śląskich (177, 184, 185, 188, 195). Większość tych opracowań ma charakter informacyjno-opisowy.

Instytut Zachodni prócz wymienionej już pracy M. Kiełczewskiej-Zaleskiej (65) wydał w r. 1946 monografię *Ziemia Lubuska* (94) B. Krygowskiego i S. Zajchowskiej,

pracę o charakterze czysto opisowym. Korzystanie z niej jest nieco utrudnione, gdyż autorzy poświęcili około 80% tekstu opisowi poszczególnych powiatów. W r. 1948 ukazuje się *Monografia Odry*, w której geografii osadnictwa nad Odrą opracowała M. K i e ł c z e w s k a - Z a l e s k a (70). Wreszcie staraniem Instytutu Zachodniego ukazują się szereg popularnie ujętych bogato ilustrowanych opracowań zbiorowych pt. *Ziemia Staropolska*, poświęconych poszczególnym prowincjom Ziem Odzyskanych³. Geografia gospodarcza w tych publikacjach została potraktowana bardzo różnorodnie, przeważnie marginesowo.

Geografowie wzięli też licznie udział w pracach planowania przestrzennego, wynikiem czego było wiele prac nawiązujących do planowania⁴.

Rok 1949 jest pod wielu względami przełomowym w Polsce. W ślad za przewyciężeniem błędnych koncepcji politycznych w roku tym rozpoczyna się również przełom w nauce polskiej, rozpoczyna się walka ideologiczna nowego ze starym, ząbkującej jeszcze u nas nauki marksistowskiej z panującymi dotąd metodami burżuazyjnymi. Pierwsze sygnały tej walki na odcinku geografii sięgają lat 1947 i 1948. Po raz pierwszy jednak publicznie i szeroko wysunięto konieczność oparcia geografii polskiej o zasady nauki marksizmu-leninizmu na ogólnopolskim zjeździe geografów w Gdańsku [S. L e s z c z y c k i (106) i J. K o s t r o w i c k i]⁵. Dyskusja, która tam miała miejsce, dowiodła, że znaczna część geografów dojrzała już do przyjęcia za podstawę pracy naukowej zasad materializmu dialektycznego i historycznego. Liczne następnie (ok. 20) zebrania i konferencje przygotowawcze, organizowane przed I Kongresem Nauki, stały się widownią ostrej walki o nową marksistowską geografję. Zagadnienie geografii ekonomicznej było tu szczególnie trudne. Złożyło się na to wiele przyczyn. Prócz wymienionych na wstępie, związanych z poprzednim niedorozwojem tej dziedziny wiedzy w Polsce, grał tu rolę fakt, że istniejący dorobek geografii ekonomicznej — odmiennie niż geografii fizycznej — związany silniej z warunkami i potrzebami ustroju kapitalistycznego w małym tylko stopniu służyć mógł jako podstawa wyjściowa w nowych warunkach społeczno-gospodarczych. Również dotychczasowi pracownicy naukowci w dziedzinie geografii ekonomicznej, niedostatecznie zapoznani z zagadnieniami ekonomicznymi w ogóle, a ekonomii marksistowskiej w szczególności, z trudem tylko pojmowali ogrom i kierunek zmian w metodologii geografii ekonomicznej, wynikających z przyjęcia postawy marksistowskiej. Wreszcie tak się złożyło, że prowadzący atak na stare pozycje geografii w większości nie byli geografami z wykształcenia, nie znali dostatecznie nie tylko geografii fizycznej, lecz w ogóle zakresu i pola badań geografii, która w ich pojęciu była czymś w rodzaju ekonomiki porównawczej różnych krajów. W tych warunkach walka ideologiczna nie mogła toczyć się na

³ Por. artykuł R. G a l o n a pt. *Regionalne monografie geograficzne* w niniejszym zeszycie.

⁴ Por. artykuł K. D z i e w o ņ s k i e g o pt. *Studia geograficzne dla celów planowania* w niniejszym zeszycie.

⁵ Referaty S. L e s z c z y c k i e g o *Współczesne zadania geografii* oraz J. K o s t r o w i c k i e g o *O celach i zadaniach geografii ekonomicznej — na marginesie dyskusji w Instytucie Ekonomii w Moskwie* wzbudziły na Zjeździe bardzo ożywioną dyskusję.

zbyt wysokim poziomie, zwłaszcza że krytyka stosowanych dotąd w geografii ekonomicznej metod nie była w wielu wypadkach krytyką rzeczową i twórczą, lecz często zbyt teoretyczną, formalną i dogmatyczną, opierającą nie tyle tezami filozofii marksistowskiej, co częściej cytatami, za którymi nie kryła się umiejętność stosowania ich w praktyce. Rezultatem tego było, że znaczna część geografów ekonomicznych nie tyle przekonana co zniechęcona zamknęła się we własnych zakładach i przestała w ogóle publikować swe prace. W konsekwencji utrudniło to rzeczową, opartą na materiale faktycznym krytykę.

Do zastoju na odcinku geografii ekonomicznej przyczyniło się również wynikające z tych samych przyczyn wycofywanie się geografów ekonomicznych z zajmowanych dotąd pozycji w dziedzinie nauczania, czego wyrazem było stopniowe zmniejszanie się liczby godzin przeznaczonych w ramach studiów uniwersyteckich na geografii ekonomiczną na rzecz geografii fizycznej i przedmiotów niegeograficznych. Wreszcie pewien wpływ na zahamowanie pracy naukowej na odcinku geografii ekonomicznej miało też nieuregulowanie sprawy korzystania z materiałów źródłowych.

Wszystko to spowodowało, że w latach 1949—52 następuje w geografii ekonomicznej poważny impas. Dla większości geografów ciągle nie jest jeszcze jasne, jaka jest rola i zadania geografii ekonomicznej w nowych warunkach społeczno-gospodarczych. Nic też dziwnego, że punkt ciężkości prac geograficzno-gospodarczych przeniósł się do urzędów planowania, gdzie z konieczności konkretne cele i zadania planowania gospodarczego dyktowały cel i metody prac geograficznych. Toteż w tym okresie prace geograficzne o aktualnej, związanej z życiem problematyce wykonują niemal wyłącznie geografowie-planisci⁶ (J. Z a r e m b a, A. W r z o s e k, K. D z i e w o Ń s k i, J. K o s t r o w i c k i i inni), ci bowiem wcześniej już, w związku ze swą pracą w planowaniu, przyjęli i poczęli stosować w konkretnej pracy nowe podstawy ideologiczne, uogólniając wyniki swych badań w postaci broszur lub artykułów.

Došlo do tego, że nawet jedyne niemal w latach 1950—52 przeznaczone głównie dla celów dydaktycznych wydawnictwo z dziedziny geografii gospodarczej Polski, jakim był popularno-naukowy cykl *Geografia gospodarcza Polski* wydawany przez Wiedzę Powszechną⁷ — powstało

⁶ Por. artykuł K. D z i e w o Ń s k i e g o w niniejszym numerze.

⁷ W ramach tego cyklu ukazało się w latach 1950—1953 10 broszur, które do dziś dnia pełnią funkcję zastępcze jako części podręcznika geografii gospodarczej Polski. Są to:

- A. W r z o s e k, *Przemysł środków produkcji i Przemysł środków konsumpcji*,
- K. B r o m e k, *Geografia komunikacji*,
- Z. G l i n k a, *Lasy i leśnictwo*,
- K. D z i e w o Ń s k i, *Geografia miast i osiedli*,
- A. S z y s z k o w s k a, *Województwo białostockie*,
- M. K i e ł c z e w s k a - Z a l e s k a, *Województwo bydgoskie*,
- A. W r z o s e k, *Województwo wrocławskie*,
- S. B e r e z o w s k i, *Łódź i województwo łódzkie*.

Plan tego cyklu był opracowany na 28 broszur i miał obejmować całość geografii gospodarczej Polski. Niestety wydawnictwo mimo dużych potrzeb w tym zakresie odstąpiło od dalszego wydawania, pozostawiając cykl niezakończony, a szereg broszur opracowanych nie wydanych (np. L. S t r a s z e w i c z, *Woj. opolskie*; Z. J a n u s z k o, *Woj. olsztyńskie*; M. L i t t e r e r i B. W e ł p a, *Woj. zielonogórskie*; M. W i e c k o w s k i, *Woj. warszawskie*; K. B r o m e k, *Woj. krakowskie*; J. K o s t r o w i c k i, *Woj. kieleckie*).

poza ośrodkami uniwersyteckimi z inicjatywy PKPG i było redagowane, a w większości i opracowywane przez geografów związanych z planowaniem. Wiele też opracowań z dziedziny geografii gospodarczej wykonali w owym czasie z lepszym lub gorszym skutkiem niegeografowie (A. Żabko-Potopowicz, B. Malisz, Z. Glinka, A. Szyszkowska i inni). Równocześnie wykonywane w tym czasie w ramach zakładów naukowych opracowania cechuje bardzo rozproszona tematyka i w większości wypadków oderwanie od aktualnych potrzeb, przy czym obracają się one zwykle wokół tematów drugorzędnych, marginesowych, uciekając często w przeszłość lub egzotykę.

Ten stan rzeczy ujawniły prace zespołu powołanego w r. 1952 przez Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego dla oceny planów badań z dziedziny geografii. Stan ten był też przedmiotem dyskusji na konferencji w Lublinie 26 i 27 kwietnia 1952 r.⁸, gdzie na podstawie demonstrowanego materiału dyskutowano nad planem badań naukowych w dziedzinie geografii w Polsce. Dalsze dyskusje na konferencjach naukowych PTG a następnie w ramach komitetu geograficznego PAN oraz wysiłki geografów doprowadziły do pewnej poprawy istniejącego stanu rzeczy: Na wielu odcinkach nastąpiło też powiązanie dwu nurtów w geografii ekonomicznej — planistycznego i uniwersyteckiego. Ponownie nawiązano współpracę między zakładami naukowymi a terenowymi urzędami planowania, co ułatwione zostało dzięki uregulowaniu sposobu korzystania z materiałów niepublikowanych. Z drugiej strony pewna ilość geografów-planistów przeszła do pracy na odcinku uniwersyteckim, co ułatwiło powstanie w warszawskim ośrodku uniwersyteckim kierunku specjalizacyjnego, związanego z kształceniem geografów dla potrzeb planowania. W rezultacie w latach 1952—54 obserwuje się już coraz silniejsze powiązanie badań geograficzno-gospodarczych z potrzebami gospodarczymi, coraz większe skierowanie badań naukowych na cele praktyczne. Zmniejsza się ilość opracowywanych tematów. Wyłaniają się problemy kluczowe. Podkreślić tu należy zwłaszcza rolę ośrodka warszawskiego, przodującego w walce o nową marksistowską geografii ekonomiczną w Polsce, którego wpływ na inne ośrodki staje się stopniowo dominujący.

Mimo pewnej poprawy analiza dotychczasowego dorobku geografii ekonomicznej wykazuje, że rozwój tej nauki w Polsce jest ciągle jeszcze niedostateczny i nierównomierny.

Przeważają nadal lepiej poprzednio rozwinięte działy geografii ekonomicznej, jak geografia osadnictwa, a następnie geografia zaludnienia, słabiej rozwija się geografia przemysłu i komunikacji; w zupełnym zaniedbaniu pozostaje geografia rolnictwa. Brak jest geograficzno-gospodarczych studiów monograficznych zarówno dotyczących Polski, jak i innych krajów świata.

Szczegółowe omówienie i ocenę dorobku sześćdziesiątego w dziedzinie geografii ekonomicznej rozpocznę od zagadnień ogólnych, związanych z metodologią geografii ekonomicznej.

Pierwszą po wojnie próbą przebudowy metodologicznej geografii ekonomicznej było studium M. Dobrowolskiej *Dynamika krajobrazu kulturalnego* (34), stanowiące próbę zdynamizowania dawnej sta-

⁸ Por. sprawozdanie — „Przegląd Geograficzny“ t. XXIV, z. 4.

tycznej geografii i nawiązania jej do doświadczeń radzieckich. Pomijając sam termin „kulturalny“ praca ta nie oparta na metodologii marksistowskiej, tkwi jeszcze bardzo błędnie w błędnych pojęciach i metodach burżuazyjnej antropogeografii, toteż mimo wielu ciekawych myśli, mimo szerokiego potraktowania zagadnienia nie wpłynęła ona na dalszy rozwój geografii.

Wpływ taki wywarły natomiast poświęcone roli i zadaniom oraz metodologii geografii artykuły S. Leszczyckiego, a zwłaszcza referat na ogólnopolskim zjeździe geografów w Gdańsku (106) oraz opracowany przez niego referat Podsekcji Geografii na I Kongres Nauki Polskiej (108). Wreszcie poważne znaczenie dla dalszego rozwoju geografii ma również artykuł S. Leszczyckiego poświęcony programom nauczania geografii w Polsce (109).

O roli środowiska geograficznego w rozwoju społecznym pisał w sposób nie wolny od błędów M. Flešzar (54). Na wymienienie zasługują również artykuły M. Flešzara na temat poglądów klasyków marksizmu na rolę środowiska geograficznego (53, 55). Szereg prac z zakresu historii i metodologii geografii wykonano w ośrodku warszawskim i wrocławskim.

O związku geografii z planowaniem pisali A. Jahn (62), J. Zaremba (208), K. Bromek (26), i S. Berezowski (15).

W okresie budowy i realizacji planu 6-letniego aktualnym zagadnieniem stały się zasady i praktyka lokalizacji sił wytwórczych. Pisał o tym J. Zaremba (209), K. Dziewoński (47, 48), B. Malisz i J. Kostrowicki (121)⁹. Popularyzacji zadań i realizacji planu 6-letniego poświęcone były artykuły A. Wrzóska (199), J. Kostrowickiego (86) i M. Litterer (111).

Na uwagę zasługują tu zwłaszcza prace z pogranicza geografii, ekonomii i urbanistyki — K. Dziewońskiego. W latach 1947—54 opublikował on szereg mniejszych lub większych opracowań i artykułów, poświęconych zagadnieniom lokalizacji i podziału kraju na regiony. O ile pierwsze jego prace (44) noszą na sobie wyraźne piętno wpływu burżuazyjnych teorii lokalizacji, w latach następnych daje on szereg prac (46, 47, 48) rozwijających w zastosowaniu do polskich warunków socjalistyczne zasady lokalizacji sił wytwórczych. Najważniejsze z tych opracowań (47) to broszura informująca o rozmieszczeniu produkcji w Polsce i przemianach, jakie zachodzą w tym zakresie w ciągu planu 6-letniego¹⁰. W r. 1953 autor ten opublikował wygłoszony na konferencji PTG w Krakowie referat na temat studiów geograficznych do planów regionalnych (50), a w 1954 ważny metodologicznie artykuł o podziale Polski na regiony gospodarcze (51), oparty o kilkuletnie prace nad tym zagadnieniem, wykonywane przez geografów (J. Zaremba, K. Dziewoński, J. Kostrowicki, S. Berezowski), w ramach PKPG.

Problematyką rozmieszczenia sił wytwórczych w Polsce od strony nierównomierności w rozwoju gospodarczym Polski oraz zagadnień aktywi-

⁹ Por. recenzję S. Leszczyckiego, „Przegląd Geograficzny“ t. XXV, z. 4.

¹⁰ Por. recenzję S. Leszczyckiego, „Przegląd Geograficzny“ t. XXIV, z. 1—2.

zacji obszarów gospodarczo zaniedbanych zajmował się też J. Kostrowicki (88, 121). Prace nad tym zagadnieniem rozpoczęte w ramach PKPG stały się punktem wyjścia do badań geograficznych nad warunkami aktywizacji obszarów gospodarczo zaniedbanych, przeprowadzanych obecnie na terenie całego kraju.

Geografią zaludnienia zajmowali się początkowo liczni geografowie w związku z problemem przesiedlenia ludności na Ziemię Odzyskaną. Należy tu wymienić prace M. Kiełczewskiej (74), St. Pietkiewicz (137), B. Olszewicza (135), J. Zaremby (206, 207), A. Jahna (63), M. Suboczowej (157, 159, 160, 161), T. Ładogórskiego (97), H. Mitoska (127), J. Szafarskiego (162). Większość z nich związana była z wymienionym już Biurem Osadniczo-przedsiedleńczym kierowanym przez R. Buławskiego.

Prócz powyższych studiów w tym wczesnym okresie powstało też kilka studiów dotyczących rozmieszczenia i struktury ludności w Polsce, głównie na podstawie danych ze spisu 1946 r. W. Leszczycka (101) a następnie F. Uhorczak (169) przedstawiają gęstość zaludnienia w Polsce, przy czym mapki wykonane przez ostatniego dają szereg interesujących graficznie rozwiązań. H. Halićka podaje zmiany w rozmieszczeniu ludności Polski w latach 1931/33—1946 (61), H. Leonhard omawia strukturę płci ludności Polski w r. 1946 (99), W. Migacz — strukturę wieku (124), T. Bartkowski opracowuje mapę gęstości zaludnienia Ziemi Odzyskanych (9). Studia te ograniczają się jednak w większości wypadków do opisu skonstruowanych map, przy czym komentarze nie oparte na głębszych studiach nie zawsze są przekonujące. M. Suboczowa daje opis ludności Śląska (157, 161), a J. Moniak — obszaru ujścia Wisły (129). Bardziej pogłębionym studium z dziedziny geografii zaludnienia jest dotycząca rozwoju ludności na obszarze woj. lubelskiego praca H. Maruszczyka (122); poważną rozprawę poświęconą zaludnieniu na całym świecie w latach 1750—1950 opublikował J. Staszewski (156). Osobną pozycję stanowi tu stojąca na pograniczu geografii praca C. Kolağo pt. *Geomedyczne zagadnienie wola* (78), w której autor wykazał decydujący wpływ stosunków społecznych na występowanie wola w Karpatach.

Mimo licznych studiów problematyka geografii zaludnienia w Polsce nie jest jeszcze w pełni wyjaśniona ani co do zakresu, ani co do metod pracy. Wobec niedorozwoju demografii w Polsce zastępuje ona niekiedy choć nie zawsze w sposób kompetentny, tę ostatnią.

Geografia osadnictwa jest najlepiej rozwiniętym w Polsce działem geografii ekonomicznej. Pierwszą po wojnie pracą z tej dziedziny był artykuł A. Malickiego o aktualnych zagadnieniach badań w zakresie geografii miast polskich (118).

Studia z dziedziny geografii osiedli Ziemi Odzyskanych ogłosili M. Kiełczewska (60, 70, 71), J. Wąsowicz (173), J. Nieroda (131, 133) i S. Zajchowska (202, 204). O przeobrażeniu osadnictwa miejskiego w Polsce pisał K. Dziewoński (43), o roli Bydgoszczy (68) i położeniu Torunia (69) M. Kiełczewska. Kształtami wsi na Pomorzu (132) zajmowała się S. Zajchowska (203), w woj. lubelskim E. Duszyńska, położeniem osiedli wiejskich —

B. Ś w i d e r s k i (166), zniszczenie wsi na Dolnym Śląsku omawiała H. L e o n h a r d (98), fizjonomię wsi na Orawie S. L e s z c z y c k i (105). Interesujące studium dotyczące sfery wpływów małego miasta przedstawił na zjeździe w Toruniu, a następnie opublikował w skrócie T. P r u s - W i ś n i o w s k i (141). Fizjonomiczne studia miast anatolijskich przedstawił S. L e s z c z y c k i (107). Studia dotyczące sieci osiedli miejskich, wykonane w związku z pracami b. GUPP ogłosili K. D z i e w o Ń s k i (52) i K. B r o m e k (27).

Do r. 1951/52 zakres i metody geografii osiedli nie były zdefiniowane, a prace w wielu wypadkach opierały się bądź na formalistycznych koncepcjach C h r i s t a l l e r a, bądź na również formalistycznym ujęciu fizjonomicznym. Impuls do przemian w metodologii geografii osiedli dał również geografowie związani z planowaniem. Próbę ujęcia geografii miast. opartego na podstawach materializmu dialektycznego i historycznego a także na doświadczeniach planowania, dał J. K o s t r o w i c k i (87), popularnie ujętą geografiją osiedli polskich — K. D z i e w o Ń s k i¹¹ (49). Zagadnienie ludności miastotwórczej opracował J. K o s t r o w i c k i (83, 84, 87), a zbadał na przykładzie szeregu małych i średnich miast polskich L. K o s i Ń s k i (81).

Nowe ujęcie charakteryzuje już interesującą pracę S. Z a j c h o w s k i e j o osadnictwie wokół Poznania (205), nie pozbawioną jednak pewnych elementów formalizmu. Do nowych celów geografii osadnictwa nawiązuje też dość formalistycznie jeszcze ujęta monografia Trzebnicy H. L e o n h a r d (100). Nie nawiązują natomiast do nowych ujęć geografii osadnictwa prace B. S z a l k i e w i c z o rynkach małych miast (165) oraz K. W i l g a t o w e j o położeniu Sandomierza (174) Poprawnie natomiast stawia już zagadnienia położenia topograficznego miasta M. K i e ł c z e w s k a - Z a l e s k a (73).

Ważnym punktem w rozwoju geografii osiedli w Polsce stała się konferencja w Poznaniu (6 i 7.III.1953 r.)¹², gdzie opierając się na przedstawionych przez różne ośrodki studiach ustalono w dyskusji metody i cele geografii osiedli oraz najpilniejszą tematykę badań na najbliższy okres. Tematyka ta to przede wszystkim badania nad warunkami aktywizacji małych miast. Problematykę małych miast w związku z tymi badaniami omówił w osobnej rozprawce J. K o s t r o w i c k i (88), a doświadczenia ośrodka poznańskiego w dziedzinie badań nad warunkami aktywizacji małych miast przedstawił A. K u k l i Ń s k i (96).

Obecnie prace nad warunkami aktywizacji małych miast wykonywane są w ośrodkach warszawskim, toruńskim, poznańskim, lubelskim i łódzkim. Badania nad osadnictwem Okręgu Częstochowskiego oraz doliny Dunajca wykonują ośrodki wrocławski i krakowski.

Ogólnie stwierdzić można, że stan geografii osadnictwa w Polsce staje się zadawalający, a coraz to nowe prace pogłębiają problematykę i metody badań. Nie jest jeszcze w pełni wyjaśniona problematyka osiedli wiejskich, którą w przeciwieństwie do okresu międzywojennego mniej się geografowie w okresie dziesięciolecia zajmowali, a także metoda geograficznego opracowania większego miasta. Pewne próby w tym zakresie

¹¹ Por. recenzje S. L e s z c z y c k i e g o, „Przegląd Geograficzny“ t. XXV, z. 4.

¹² Por. „Przegląd Geograficzny“ t. XXV, z. 4.

rozpoczął K. B r o m e k, organizując szereg studiów nad geografią Krakowa.

Znacznie słabiej rozwinięta jest geografia przemysłu. Z opracowań nawiązujących do tego działu można wymienić jedynie szereg artykułów dotyczących: rozmieszczenia surowców budowlanych Pomorza Kaszubskiego (89) i okolic Poznania (92) — B. K r y g o w s k i e g o, tegoż autora artykuły o surowcach i przemyśle materiałów budowlanych na Ziemiach Odzyskanych (93a) oraz złożach miedzi na Dolnym Śląsku (93), o surowcach budowlanych okolic Łodzi — M. D o r y w a l s k i e g o (36), Torunia — W. O k o ł o w i c z a (134), Lublina — A. M a l i c k i e g o (119) oraz opis przemysłu w zbiorowej monografii o Pomorzu Zachodnim F. B a r c i Ń s k i e g o (7). O energetyce i surowcach energetycznych w Polsce (16) oraz o dwóch rodzajach kombinatów w ZSRR i w Polsce (14) pisał S. B e r e z o w s k i.

Liczne artykuły poświęcone surowcom i przemysłowi Śląska ogłosił A. W r z o s e k (179, 181, 183, 186), dał on też opis przemysłu Śląska w pracy zbiorowej *Dolny Śląsk* (189), a także jedyną syntetyczną, choć popularnie ujętą, geografię przemysłu całej Polski (196, 197). Jako stojące na pograniczu geografii wymienić można niektóre poświęcone przemysłowi prace K. D z i e w o Ń s k i e g o (41, 42, 44, 45, 46).

Poza ostatnimi wszystkie wymienione prace mają charakter opisowy i metodyki geografii przemysłu nie posuwają naprzód. Zagadnienie to czeka jeszcze na opracowanie.

Jeszcze gorzej przedstawia się dorobek geografii rolnictwa. Do działu tego zaliczyć można jedynie wykonany przez A. W r z o s k a opis rolnictwa w monografii Dolnego Śląska (194). Z geografią leśnictwa wiąże się natomiast praca H. M a r u s z c z a k a o zmianach lesistości na terenie woj. lubelskiego (123).

Geografia komunikacji ma kilka niewielkich opracowań. S. B e r e z o w s k i i E. T e r e b u c h a pisali o miastach portowych (10, 18, 167), W. M i l a t a o geografii lotnictwa (125, 126), F. B r z o z o w s k a o fizjografii dróg i węzłów kolejowych w Polsce Zachodniej (29), M. D o r y w a l s k i o sieci drożnej Łódzkiego Okręgu Przemysłowego (37). Analizę graficzną gęstości dróg bitych w Polsce oraz izochrony większych miast dał F. U h o r c z a k (170). Problematykę geografii komunikacji próbował rozstrzygnąć S. B e r e z o w s k i (20). Większą pracę dotyczącą sieci dróg w Polsce opublikował W. K a c z m a r e k (64). Geografią komunikacji w Polsce zajmuje się wreszcie broszura K. B r o m k a (28). Mimo lepszej nieco sytuacji niż na odcinku geografii rolnictwa, a nawet przemysłu, geografia komunikacji nie ma dotychczas wyjaśnionej metodologii i problematyki.

Zagadnienia usług nie przyciągały uwagi geografów. Jedynie silniej związanej ze środowiskiem geograficznym problematyce turystyki, wczasów i uzdrowisk poświęcono kilka pozycji. A. W r z o s e k pisał o ośrodkach turystyki na Śląsku (180, 187, 191, 193), C. K o l a g o dał studium geografii uzdrowisk (79), a w ośrodku warszawskim przygotowany został do druku pod redakcją M. I. M i l e s k i e j opracowany zbiorowo *Wielki słownik turystyczny Polski*.

Więcej natomiast interesowali się geografowie zagadnieniem podziału kraju na regiony gospodarcze. Przez kilka lat po wyzwoleniu działało

przy Ministerstwie Administracji Publicznej osobne biuro dotyczące podziału administracyjnego kraju pod kierownictwem S. S r o k o w s k i e g o¹³. Odrębna pracownia podziałów regionalnych istniała też w GUPP pod kierownictwem J. K o s t r o w i c k i e g o. W dyskusji nad podziałem kraju na jednostki terytorialne zabierali głos geografo- wie: S. L e s z c z y c k i (110), J. C z y ż e w s k i (32), A. W r z o s e k (178) i F. B a r c i ń s k i (4). O podziale administracyjnym lub regionalizacji pisali także K. D z i e w o ń s k i (51), J. K o s t r o w i c k i (82) i S. B e r e z o w s k i (17, 18, 22, 23).

Geografią historyczną w okresie dziesięciolecia zajmowali się prze- ważnie historycy, publikując szereg studiów, dotyczących zwłaszcza Ziem Odzyskanych. Znaczną część tych prac wykonano w ramach Instytutu Zachodniego. Spośród wykonanych przez geografów wymienić tu moż- na studia M. K i e ł c z e w s k i e j - Z a l e s k i e j (70, 71), S. Z a j - c h o w s k i e j (204, 205) i J. M ł o d z i e j o w s k i e g o (128). Instytut Bałtycki wydał też prace J. S z a f l a r s k i e g o o ruchach ludności na pograniczu polsko-niemieckim (164). Wiele wartościowych studiów geograficzno-historycznych dał również ośrodek wrocławski, a zwłaszcza B. O l s z e w i c z (136), T. Ł a d o g ó r s k i (116, 117) i S. G o l a c h o w s k i (59, 60). J. D y l i k wydał pracę dotyczącą rozwoju wczesnego osadnictwa w okolicach Łodzi (40), w której w intere- sujący sposób wiąże przebieg zasiedlania obszaru połódzkiego z jego morfologią.

Na wymienienie zasługują też studia geograficzno-historyczne H. M a r u s z c z a k a dotyczące Lubelszczyzny (122, 123).

Pewnym przełomem w rozwoju geografii historycznej stała się wspólna konferencja historyków i geografów w Warszawie (w dniu 4.X. 1952 r)¹⁴, na której przedyskutowano problematykę, zakres i metody oraz udział geografów i historyków w studiach geograficzno-historycznych. W ten sposób obok geografii osadnictwa, z którą się ściśle wiąże, dział ten ma obecnie najlepiej zarysowaną problematykę i metody pracy.

Słabo natomiast przebiegał rozwój geografii ekonomicznej regional- nej¹⁵, mimo że monografia miasta czy powiatu była tematem licznych prac magisterskich. Poza wymienionymi już opisami Ziem Odzyskanych niewiele tu wyliczyć można pozycji. W zakresie geografii regionalnej Polski interesujące i jedyne oparte na nowszych badaniach terenowych studium geograficzne Kotliny Kłodzkiej dał W. W a ł c z a k (171), krótsze artykuły monograficzne ogłosili J. W ą s o w i c z (172), S. B e r e z o w s k i (21) i B. K r y g o w s k i (91). Pozostałe opracowania to bądź wymienione już opisy województw, wydawane przez W i e d z ę P o w s z e c h n ą (24, 72, 199), bądź monografie opracowywane przez nie- geografów (na przykład monografia pow. nowosądeckiego F i a ł k a, Żuławki — L a s k o w s k i e g o i inne). Podobnie w zakresie geografii gospodarczej świata kilka opracowań monograficznych dali niegeografo- wie (T. W i t t i i n n i). Spośród geografów popularne broszury infor-

¹³ Opracowało ono i wydało pod red. S. S r o k o w s k i e g o spis jednostek terytorialnych pt. *Podział administracyjny państwa*.

¹⁴ Por. specjalny numer „Przeglądu Geograficznego“ (t. XXV, z. 1), poświęcony wynikom tej konferencji, zawierający referaty G. L a b u d y i M. D o b r o - w o l s k i e j (35) oraz dyskusję.

¹⁵ Por. artykuły R. G a l o n a w niniejszym zeszycie.

macyjne, dotyczące różnych krajów, napisali M. C z e k a ń s k a (31), L. K l i m a (77), L. K u b i a t o w i c z (95) i I. R z ę d o w s k i (145). E. T e r e b u c h a wykonał próbę opracowania geografii gospodarczej Związku Radzieckiego (168), obarczoną jednak błędami¹⁶.

Różne problemy z zakresu geografii gospodarczej świata poruszali też J. B a r b a g (2), S. B e r e z o w s k i (13, 19), A. Z i e r h o f f e r (213), T. Z e b r o w s k i (214, 215) i inni. Problematyką surowców w gospodarce światowej zajmowali się J. L o t h i Z. P e t r a ż y c k a (114), S. B e r e z o w s k i (11, 12), a także w opracowaniach dotyczących bogactw mineralnych ZSRR i Afryki F. B a r c i ń s k i (5, 6). Ten ostatni opublikował też w r. 1953 w wydawnictwie Wiedza Powszechna popularną broszurę pt. *Człowiek zmienia oblicze ziemi* (8), która mimo pewnych usterek w układzie materiału i nierówności w potraktowaniu poszczególnych zagadnień stanowi pierwsze w literaturze polskiej, w tak szerokim zakresie opracowanie zagadnienia przekształcania przyrody przez gospodarkę ludzką¹⁷.

W zakresie podręczników geografii ekonomicznej dorobek dziesięciolecia jest również dość słaby. Wprawdzie w pierwszych latach po wyzwoleniu ukazały się dość liczne podręczniki i skrypty, lecz zwłaszcza jeśli chodzi o tak zwaną geografę ogólną, stanowią one naśladownictwo podręczników zagranicznych, opartych na błędnej, burżuazyjnej metodologii. Należą tu *Zarys geografii gospodarczej ogólnej* J. S z a f l a r s k i e g o (163), wykorzystujący głównie literaturę antropogeograficzną niemiecką i amerykańską, oraz wykład geografii ekonomicznej ogólnej J. L o t h a (112), wzorowany w znacznej mierze na przestarzałych już nawet na zachodzie podręcznikach geografii handlowej G. G. C h i s h o l m a oraz M. D u b o i s i J. G. K e r g o m a r d a.

Bardziej oryginalnie ujęty był podręcznik geografii gospodarczej S. S r o k o w s k i e g o (155). Ze względu jednak na poważne błędy polityczne został on wycofany z użycia. Największą wartość ma dotychczas mimo pewnych błędów metodologicznych poważnie i sumiennie opracowany dwutomowy podręcznik geografii gospodarczej Polski — J. L o t h a i Z. P e t r a ż y c k i e j (113). Stanowi on do chwili obecnej ważne źródło informacji o gospodarce Polski pierwszych lat po wyzwoleniu. Bardzo słaby był natomiast mały podręcznik geografii gospodarczej Polski J. K o n o p k i (80). Skrypty geografii gospodarczej wydawali też J. L o t h, F. B a r c i ń s k i, E. T e r e b u c h a, S. B e r e z o w s k i i inni, antropogeografii zaś — M. D o b r o w o l s k a.

Okres walki ideologicznej o nową treść geografii odbił się szczególnie silnie na podręcznikach geografii. Wydane poprzednio podręczniki i skrypty musiały zostać odrzucone jako nieużyteczne, brakowało zaś ludzi, którzy mogliby się podjąć opracowania podręczników geografii ekonomicznej, opartych na nowych marksistowskich podstawach. Toteż

¹⁶ Por. recenzję S. S r o k o w s k i e g o w „Geografii w Szkole“ nr 1, 1949 (5).

¹⁷ Na wzmiankę zasługuje też praca M. T. M i l e w s k i e g o pt. *Geografia wyżywienia*. Praca ta ma charakter publicystyczny, autor jej nie jest geografem. Oparta na literaturze geograficznej daje ona wiele materiału demaskującego wyzysk kolonizatorski. Niestety autor nie wyciąga ze swej pracy właściwych wniosków reprezentując utopijny pogląd, że wszystko da się załatwić na drodze właściwej organizacji wymiany żywności (por. recenzję w „Ekonomiście“ r. 1953, z. 4).

przez szereg lat, a często do chwili obecnej, studenci zmuszeni są posługiwać się wyłącznie notatkami lub co najwyżej różnorodnymi materiałami zastępczymi. Takim materiałem zastępczym jest pierwszy marksistowski podręcznik geografii gospodarczej Polski J. Barbag (1)¹⁸, przeznaczony dla Wszechnicy Radiowej i dlatego zbyt szczupły, jeśli chodzi o potrzeby nauczania w szkołach wyższych. Jako materiał zastępczy używane też były skrypty Wszechnicy Radiowej. Takim materiałem zastępczym są do dziś broszury Wiedzy Powszechnej — a zwłaszcza wydawany pod redakcją J. Kostrowickiego cykl *Geografia Gospodarcza Polski* — ustawione poprawnie, lecz zakresem nie w pełni dostosowane do potrzeb nauczania (najpełniej wykorzystywana jest geografia przemysłu A. Wrzosek a); takim materiałem pomocniczym jest wreszcie szkolny podręcznik *Geografii gospodarczej Polski* J. Barbag a i S. Berezowskiego, wydany w r. 1952 i poprawiony powtórnie w r. 1953. Za materiał zastępczy można też uważać skrypty geografii ekonomicznej Polski wydawane przez Studium Zaoczne SGPiS, tylko w części oryginalne (25, 85), w większości natomiast zestawione z innych publikacji. Natomiast wydany w r. 1953 i zalecony do użytkowania w wyższych szkołach ekonomicznych skrypt B. Puczyńskiego o został przez geografów odrzucony ze względu na niezliczoną ilość błędów¹⁹.

W zakresie geografii gospodarczej świata studenci posługują się tłumaczeniami szkolnych podręczników radzieckich I. A. Witwera i N. N. Barańskiego, nie dostosowanymi jednak ani do warunków naszych, ani potrzeb wyższych uczelni. Próba opracowania własnego skryptu geografii gospodarczej świata (56) raczej nie powiodła się. Skrypt ten nie daje wiele ponad wolne tłumaczenie wymienionych podręczników radzieckich, a zawiera sporo błędów.

W r. 1953 geografowie polscy przystąpili zbiorowo do opracowania nowego podręcznika geografii Polski, którego drugi tom obejmować będzie geografię ekonomiczną. Równocześnie przystąpiono też do opracowania skryptu geografii gospodarczej Polski dla szkół ekonomicznych (A. Wrzosek, J. Barbag i J. Kostrowicki). Wydawnictwa te zaspokoją zapotrzebowanie w zakresie geografii gospodarczej Polski. Natomiast podręcznik geografii gospodarczej świata czeka ciągle jeszcze na opracowanie. Brak też jest skryptów i podręczników w zakresie pomocniczych gałęzi geografii ekonomicznej.

Sumując dorobek polskiej geografii ekonomicznej w okresie dziesięciolecia trzeba określić go jako ciągle jeszcze nie zadowalający. Przyczyny tego stanu rzeczy zostały już określone. W ostatnich latach nastąpiła pewna poprawa sytuacji, a obecnie należy się zastanowić nad perspektywami rozwoju geografii ekonomicznej w przyszłości.

Od kilku lat badania naukowe w zakresie geografii są planowane. Planowaniem tym i koordynacją prac zajmowało się Polskie Towarzystwo Geograficzne. W roku ubiegłym geografia uzyskała swój centralny ośrodek w postaci Instytutu Geografii PAN, w którym utworzony został Zakład Geografii Ekonomicznej. Z drugiej strony uregulowane zostały zasady oraz nawiązane kontakty pomiędzy geografiami a planowaniem, dające

¹⁸ 3 wydania polskie oraz 2 radzieckie i jedno niemieckie.

¹⁹ Por. recenzję autora w „Przeglądzie Geograficznym“ z. 4, 1953.

korzyści obu stronom. Z zasad tych i kontaktów korzysta już geografia fizyczna, wypracowując nowe metody badań i rozszerzając oraz pogłębiając swą problematykę w związku z celami, które sobie stawia, a które można streścić w ujęciu — badania nad środowiskiem geograficznym Polski celem jego wykorzystania i przekształcania dla potrzeb rozwoju gospodarczego i społecznego.

Znacznie słabiej rozwija się i — co jest dziwniejsze — mniej korzysta ze współpracy z planowaniem gospodarczym geografia ekonomiczna. Po przezwyciężeniu wielu trudności, o których była mowa, na przeszkodzie temu stoją przede wszystkim trudności kadrowe. Odpowiednio przygotowanych do pracy badawczej geografów ekonomicznych jest bardzo niewiele. Młoda kadra z przyczyn już podanych jest również nieliczna. Jedynie ośrodek warszawski kształci w zakresie geografii ekonomicznej kilku aspirantów. W tym stanie rzeczy konieczne jest z jednej strony wzmocnienie roli geografii ekonomicznej w kształceniu geografów przez rozszerzenie ilości godzin geografii ekonomicznej, wprowadzenie przedmiotów pomocniczych, jak statystyka, kartografia ekonomiczna i historia gospodarcza, oraz danie geografom ekonomicznym podstaw w zakresie ekonomiki i technologii poszczególnych działów gospodarki narodowej przez wprowadzenie wykładów z geografii przemysłu, rolnictwa, transportu, a także osadnictwa i zaludnienia już w pierwszych latach studiów, analogicznie jak to ma miejsce w zakresie dyscyplin cząstkowych geografii fizycznej. Należy też szerzej niż dotychczas rozwinąć aspiranturę, specjalizując aspirantów w odpowiednich działach geografii ekonomicznej. W ten sposób w przeciągu kilku lat można będzie uzyskać kadrę geografów ekonomicznych, zdolną do objęcia nie tylko wykładów na uniwersytetach i innych wyższych uczelniach, lecz przygotowaną również do pracy badawczej w ścisłym powiązaniu z potrzebami gospodarki narodowej.

Jako podstawowe prace z geografii gospodarczej Instytut Geografii PAN wysuwa na najbliższy okres następujące problemy:

1. Badania nad historią i metodologią geografii polskiej. Mają one doniosłe znaczenie dla dalszego rozwoju geografii polskiej. Pozwalają one bowiem na uwypuklenie postępowych tradycji polskiej geografii i równocześnie na krytyczną ocenę dorobku najwybitniejszych geografów polskich, a także dorobku w zakresie poszczególnych gałęzi geografii.

2. Badania nad warunkami aktywizacji obszarów gospodarczo zaniedbanych, które z fazy metod i prób przejść powinny do fazy masowych opracowań, wykonywanych przez wszystkie ośrodki, podobnie jak to się ma z mapą geomorfologiczną i hydrograficzną. Badania wykonywane dla małych jednostek terytorialnych, przyszłych małych powiatów, objąć powinny szersze przestrzenie, tak by można było je wykorzystać dla uzyskania syntetycznych opracowań obejmujących podregiony, a nawet całe regiony gospodarcze. Opracowania te powinny objąć przede wszystkim tereny wschodnie kraju, jednakże i w zachodnich jego częściach istnieją obszary wymagające tego typu opracowań jako materiałów dla lepszego ich zagospodarowania.

3. Trzecim zadaniem, jakie stawia przed geografami ekonomicznymi Instytut Geografii PAN, jest opracowanie mapy użycia ziemi w Polsce. Nie chodzi w tym wypadku już o opracowanie czysto kartograficzne, któ-

re koncentruje pracownia lubelska pod kierownictwem F. U h o r c z a k a, lecz o mapę użycia ziemi szczegółową, wykonywaną w terenie, której użyteczność jest niewątpliwa. Zakres, problematyka i metody opracowania takiej mapy nie są dotąd ustalone. W roku bieżącym rozpoczyna się w terenie pierwsze próby mające na celu opracowanie metody pracy. Byłoby pożądanym, by mapa użycia ziemi stała się obok geomorfologicznej i hydrograficznej trzecią podstawową mapą opracowywaną przez geografów, która jak i poprzednie nie będzie tylko kartowaniem, lecz stanie się podstawą dla licznych prac naukowych.

4. Czwartym typem opracowań w zakresie geografii ekonomicznej powinny stać się studia w zakresie przemian w rozmieszczeniu produkcji w Polsce. Pierwsze prace na ten temat są obecnie wykonywane w ośrodku warszawskim. Należy je powiązać z potrzebami życia gospodarczego i rozszerzyć na inne ośrodki. W tym zakresie potrzeby życia gospodarczego, a także i nauczania wymagają rozwoju i pewnego usamodzielnienia się poszczególnych działów geografii gospodarczej — geografii osadnictwa, zaludnienia, przemysłu, transportu, a zwłaszcza rolnictwa. Ten ostatni najslabiej dotychczas rozwinięty dział geografii ekonomicznej w związku z zadaniami, jakie postawił nauce II Zjazd Partii, musi ulec szczególnemu wzmocnieniu. Dlatego też aktywizacja geografii rolnictwa została postawiona na pierwszym miejscu. W tym celu projektuje się odbycie konferencji naukowej, poświęconej metodzie geografii rolnictwa, oraz wydanie specjalnego zeszytu „Przeglądu Geograficznego“, poświęconego temu zagadnieniu. W następnych latach trzeba będzie skierować uwagę również na geografie przemysłu, transportu i zaludnienia. Materiału do dyskusji powinny dostarczyć wykonywane w ramach IG PAN, a także w ośrodkach uniwersyteckich studia w zakresie wymienionych działów geografii ekonomicznej.

Realizacja tych zadań powinna przyczynić się do rozwoju geografii ekonomicznej w Polsce i podniesienia jej na wyższy niż dotąd poziom.

BIBLIOGRAFIA *

1. Barbag J., *Geografia gospodarcza Polski w zarysie*, Radiowy Instytut Wydawniczy, 1 wyd. Warszawa, 1948, s. 133; 2 wyd. 1950, s. 142; 3 wyd. 1951, s. 175 (uzupełnione).
2. Barbag J., *Rozwój gospodarczy Chińskiej Republiki Ludowej*, „Geografia w Szkole“, zesz. 2, 1953, s. 68—80.
3. Barbag J., Berezowski S. W., *Geografia gospodarcza Polski dla klasy X*, PZWS, 1 wyd. Warszawa 1952, s. 321; 2 wyd. 1952, s. 302.

* Poniższe zestawienie bibliograficzne nie obejmuje bynajmniej wszystkich pozycji literatury geograficzno-ekonomicznej, jakie ukazały się w okresie dziesięciolecia, lecz jedynie prace napisane przez geografów i cytowane w tekście. Pełną listę prac z dziedziny geografii ekonomicznej podaje *Bibliografia geografii polskiej*, której tom za lata 1945-51 jest już w druku.

4. Barciński F., *Czy ziemia lubuska może stanowić odrębne województwo*, „Przegląd Zachodni“ nr 4, 1948, s. 407—413.
5. Barciński F., *Bogactwa kopalne ZSRR* nr 71, z. 2, Łódź 1948, s. 72, II wyd. 1949.
6. Barciński F., *Bogactwa kopalne Afryki*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1949, s. 95.
7. Barciński T., *Przemysł; Pomorze Zachodnie* t. 2, cz. 2, Poznań 1949, s. 57—121.
8. Barciński F., *Człowiek zmienia oblicze ziemi*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1953, s. 182.
9. Bartkowski T., *Mapa gęstości zaludnienia wiejskiego Ziem Zachodnich w r. 1939*, „Przegląd Zachodni“ nr 5/6, 1950, s. 472—477.
10. Berezowski S. W., *Współczynnik żeglugowy miast portowych*, „Morski Przegląd Gospodarczy“ nr 7, 1946, s. 6.
11. Berezowski S. W., *Kauczuk podczas wojny*, „Życie Gospodarcze“ nr 22, 1946, s. 900—902.
12. Berezowski S. W., *Przyszłość kauczuku*, „Życie Gospodarcze“ nr 1, 1947, s. 22—23.
13. Berezowski S. W., *Czołowy kraj emigracyjny (Włochy)*, „Życie Gospodarcze“ nr 2, 1947, s. 76—77.
14. Berezowski S. W., *Dwa rodzaje „kombinatów“ w ZSRR i w Polsce*, „Życie Gospodarcze“ nr 7, 1948, s. 303—305.
15. Berezowski S. W., *Prace geograficzne w planowaniu przestrzennym*, „Gospodarka Planowa“ nr 4—5, 1948, s. 148.
16. Berezowski S. W., *Materiały do lekcji geografii gospodarczej Polski*, „Geografia w Szkole“ nr 2, 1948, s. 12—27; nr 2, 1949, s. 6—17.
17. Berezowski S. W., *Krajoznawstwo — regionalizm — planowanie*, „Ziemia“ nr 10, 1949, s. 186—189.
18. Berezowski S. W., *Zaplecze i region*, „Gospodarka Morska“ z. 4, r. 2, 1949, s. 378—384.
19. Berezowski S. W., *Dobrudza i jej kanał*, „Gospodarka Wodna“ nr 7/8, 1950, s. 222—225.
20. Berezowski S. W., *O właściwej problematyce geografii komunikacji*, „Przegląd Komunikacyjny“ nr 3, 1950, s. 101—104.
21. Berezowski S. W., *Region sudecki i jego gospodarka*, „Wierchy“ 1950/51—1951, s. 143—169.
22. Berezowski S. W., *Regiony gospodarcze Związku Radzieckiego*, „Życie Gospodarcze“ nr 18, 1951, s. 1017—1020.
23. Berezowski S. W., *Regionalizacja gospodarcza w Polsce Ludowej*, „Życie Gospodarcze“ nr 23, 1951, s. 1268—1271.
24. Berezowski S. W., *Łódź i województwo łódzkie*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1953, s. 104.
25. Berezowski S. W., *Komunikacja. Geografia gospodarcza Polski* cz. V, Skrypt SGPiS, 1954.
26. Bromek K., *Rola geografii w planowaniu przestrzennym*, „Biuletyn geograficzny Krakowskiego Oddziału PTG“ nr 1, Kraków 1947, s. 6—9.

27. Bromek K., *Układ przestrzenny ośrodków usługowych w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem woj. krakowskiego*, „Przegląd Geograficzny“ t. 21, z. 3—4, 1947, s. 287—292.
28. Bromek K., *Geografia komunikacji*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1951, 806, s. 55, 1.
29. Brzozowska F., *Z fizjografii dróg i węzłów drogowych w Polsce Zachodniej*, Sprawozdanie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk t. 16, nr 2, 1949, wyd. 1951, s. 292—293.
30. Czekańska M., *Z biegiem Odry*, Wyd. Zach., Poznań 1946, s. 132; wyd. II, Wyd. Zach., Poznań 1947, s. 139.
31. Czekańska M., *Norwegia, Szwecja, Finlandia i Dania*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1948, s. 39.
32. Czyżewski J., *Kilka uwag w związku z zagadnieniem regionów antropogeograficznych Polski*, „Czasop. Geograficzne“ t. 18, s. 1—4, 1947, s. 164—201.
33. Czyżewski J., *Przyczynek do analizy kartometrycznej granic politycznych Polski*, „Przegląd Geograficzny“ t. 22, 1948/49, Wyd. 1950, s. 59—81.
34. Dobrowolska M., *Dynamika krajobrazu kulturalnego*, „Przegląd Geograficzny“ t. 21, z. 3/4, 1948, s. 151—203.
35. Dobrowolska M., *Przedmiot i metoda geografii historycznej*, „Przegląd Geograficzny“ t. 25, z. 1, 1953, s. 57—77.
36. Dorywański M., *Surowce budowlane okolic Łodzi*, „Materiały Budowlane“ nr 7, 1947, s. 14—16.
37. Dorywański M., *Sytuacja komunikacyjna sieci drogowej Łódzkiego Okręgu Przemysłowego*, Sprawozdanie ŁTN 1/3, 1948, (wyd. 1949), s. 67—70, nr 1 (5).
38. Duszyńska E., *Kształty osiedli wiejskich w woj. lubelskim*, „Planowanie Przestrzenne“, Region lubelski I, GUPP, 1947, s. 43—46.
39. Dylik J., *Geografia Ziemi Odzyskanych w zarysie*, Toruń 1946, s. 307.
40. Dylik J., *Rozwój osadnictwa w okolicach Łodzi*, Łódzkie T-wo Naukowe — „Acta Geogr.“ nr 2, 1948, s. 88.
41. Dziewoński K., *Lokalizacja przemysłu w Polsce a Ziemie Odzyskane*, „Ogólnopolski Informator Przemysłu Miejscowego“ nr 3—4 (18—19), 1947.
42. Dziewoński K., *O stosowanych typach obszarów przemysłowych*, „Życie Gospodarcze“ nr 12—13, 1947.
43. Dziewoński K., *Przeobrażenia osadnictwa miejskiego w Polsce*, „Czasopismo Geograficzne“ t. 18, z. 1—4, 1947, s. 202—232.
44. Dziewoński K., *Zasady przestrzennego kształtowania inwestycji podstawowych*, „Planowanie Przestrzenne“, wyd. GUPP, Warszawa 1948, s. 158.
45. Dziewoński K., *Zagadnienie zespołu produkcyjnego w teorii lokalizacji i praktyce planowania*, „Ekonomista“ z. 3, 1949, s. 109—123.
46. Dziewoński K., *Z teoretycznych zagadnień rozmieszczenia przemysłu*, „Gospodarka Planowa“ nr 3, 1949, s. 184—186, 557/49.
47. Dziewoński K., *Zagadnienia lokalizacji produkcji*, Polskie Wydawnictwa Gospodarcze, Warszawa 1951, s. 70.
48. Dziewoński K., *Zmiany w rozmieszczeniu sił wytwórczych w Planie 6-letnim*, „Życie Gospodarcze“ nr 23, 1951, s. 1271—1274.
49. Dziewoński K., *Geografia miast i osiedli w Polsce*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1953, s. 84.
50. Dziewoński K., *Studia geograficzne do planu regionalnego*, „Przegląd Geograficzny“ t. 25, z. 4, 1953, s. 3—11.

51. Dziewoński K., *Planowanie przestrzenne a podnoszenie regionów zapóźnionych*, „Gospodarka Planowa“ z. 1, 1954, s. 4—13.
52. Dziewoński K., Wejchert K., *Zagadnienia osadnicze*, „Planowanie Przestrzenne“ — Plan Krajowy, GUPP, 1947, s. 81—87.
53. Fleszar M., *Klasyki marksizmu o geografii*, „Geografia w Szkole“ nr 2, 1949, s. 1—5.
54. Fleszar M., *O wpływie środowiska geograficznego na rozwój społeczny*, „Myśl Współczesna“ nr 4, 1950, s. 3—25.
55. Fleszar M., *Marks i Engels o roli środowiska geograficznego*, „Przegląd Geograficzny“ t. 25, z. 3, 1953, s. 102—122.
56. Galon R., *Tymczasowe uwagi dotyczące zasad ustalania obszaru ciężenia gospodarczego w stosunku do rzeki*, „Przegląd Geograficzny“ t. 21, z. 1—2, 1947, s. 71—75.
57. Galon R., *Związki i rola Polski w basenie Morza Bałtyckiego*, „Jantar“ z. 1, 1948, s. 24—30.
58. *Geografia Gospodarcza*. Skrypt opracowany przez zespół Katedry Geografii Ekonomicznej SGPS pod redakcją M. Fleszara. PZWS, Warszawa 1951, s. I 175, II 185.
59. Golachowski S., *Opole w r. 1787*, „Przegląd Zachodni“ z. 1/2, 1952, s. 106—136.
60. Golachowski S., *Gliwice u progu industrializacji*, „Przegląd Zachodni“ 1952, *Studia Śląskie*, s. 266—309.
61. Halicka H., *Zmiany w zaludnieniu Polski w l. 1931/33—1946*, „Czasopismo Geograficzne“ t. 17, z. 3—4, 1939—46, s. 123—133.
62. Jahn A., *Geografia w urzędach planowania w Polsce*, „Czasopismo Geograficzne“ t. 17, z. 3/4, 1939/46, s. 205—212.
63. Jahn A., *Obszary przeludnienia rolniczego w Polsce jako źródło osadników dla kolonizacji Ziemi Odzyskanych*. III Sesja Rady Naukowej Z. O. — 13.VI.1946.
64. Kaczmarek W., *Drogi w Polsce, Zarys geograficzno-gospodarczy*, Roczn. Wyż. Szk. Nauk. Adm. w Łodzi, z. 1, Łódź 1948, s. 152.
65. Kiełczewska M., *O podstawy geograficzne Polski*, Inst. Zach. nr 16, s. 146, (Pr. Inst. Zach. nr 10), Poznań 1946.
66. Kiełczewska M., *Pomorze czy Prusy*, „Przegląd Zachodni“ nr 2, 1946, s. 118—121.
67. Kiełczewska M., *O miastach nadodrzańskich (Morze i Odra)*. Biuro Stud. Osad. Przedl., IV, Sesja Nauk. dla Zag. Ziem. Odz. 18—21, XII. 46, wyd. 1947, z. 1, s. 31—52.
68. Kiełczewska-Zaleska M., *Bydgoszcz a Pomorze*, „Jantar“ z. 2, 1947, s. 134—135.
69. Kiełczewska - Zaleska M., *O położeniu Torunia*, „Czasopismo Geograficzne“ t. 18, z. 1—4, 1947, s. 247—261.
70. Kiełczewska - Zaleska M., *Osadnictwo nad Odrą. Monografia Odry*, Instytut Zachodni, Poznań 1948, s. 351—383.
71. Kiełczewska-Zaleska M., *Z badań nad osadnictwem pogranicza mazursko-kurpiowskiego*, „Przegląd Zachodni“ r. 20, nr 11/12, 1951, s. 468—467.
72. Kiełczewska - Zaleska M., *Województwo bydgoskie*, Wiedza Powszechna, Warszawa, 1952, s. 93.
73. Kiełczewska - Zaleska M., *O położeniu topograficznym miasta*, „Geografia w Szkole“ nr 5, 1953, s. 237—245.
74. Kiełczewska-Zaleska M., Gluck L., *Zagadnienie akcji migracyjnej na Ziemi Zachodnie*, „Przegląd Zachodni“, r. 1, 1945, s. 9—26.

75. Kiełczewska M., Gluck L., Kaczmarczyk Z., *O lewy brzeg Odry*, Inst. Zach., Prace Inst. Zachod. nr 5, Poznań 1946, s. 36.
76. Kiełczewska M., Grodek A., *Odra — Nysa, najlepsza granica Polski*, Inst. Zach., Prace Inst. Zachod. nr 1, Poznań 1946, s. 65, 1 nlb.
77. Klima L., *Europa, wiadomości ogólne*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1950.
78. Kola go C., *Geomedyczne zagadnienie wola*, Państw. Zakłady Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1952, s. 129.
79. Kola go C., *Geografia uzdrowisk polskich*, „Balneologia Polska“ t. 1, Warszawa 1951, s. 120—129.
80. Konopka J., *Geografia gospodarcza Polski współczesnej w zarysie*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1948, s. 133, 2 nlb.
81. Kosiński L., *Struktura ludności małych miast polskich*, Prace Inst. Urbanistyki i Architektury z. 1, 1952, s. 35—43.
82. Kostrowicki J., *Zagadnienia regionalizacji kraju*, „Planowanie Przestrzenne“, Plan Krajowy I, wyd. GUPP, Warszawa 1947, s. 77—80.
83. Kostrowicki J., *Typy miast i sieć osadnicza. Planowanie miast* (Skrypt wykładu), wyd. Min. Budowy Miast i Osiedli, 1951, z. II, s. IX, 1—11.
84. Kostrowicki J., *Zagadnienia ogólne bilansu ludnościowego. Planowanie miast*. (Skrypt wykładu), wyd. Min. Budowy Miast i Osiedli, 1951, z. II, s. X 1—9.
85. Kostrowicki J., *Środowisko geograficzne. Geografia gospodarcza Polski cz. I*, Skrypt, SGPiS, I wyd., 1951, s. 66, II wyd. 1953, s. 100.
86. Kostrowicki J., *Trzeci rok planu 6-letniego*, „Geografia w Szkole“ 1952, s. 193—200.
87. Kostrowicki J., *O funkcjach miastotwórczych i typach funkcjonalnych miast*, „Przegląd Geograficzny“ t. 24, z. 1—2, 1952, s. 7—64 (rozdział nie publikowanej większej pracy pt. *Badania geograficzne nad siecią osadniczą*).
88. Kostrowicki J., *Problematyka małych miast w Polsce w związku z badaniami nad warunkami ich aktywizacji*, „Przegląd Geograficzny“ t. 25, z. 4, 1953, s. 12—52.
89. Krygowski B., *Surowce budowlane Pomorza Kaszubskiego*, „Materiały Budowlane“ nr 3, 1946, s. 3—4.
90. Krygowski B., *W sprawie nazw poszczególnych części Pomorza*, „Przegląd Zachodni“ t. 2, nr 2, 1946, s. 122—124.
91. Krygowski B., *Ziemia lubuska czyli Wielkopolska Zachodnia*, „Czas. Geograficzne“ t. 17, z. 3/4, 1946, s. 187—205.
92. Krygowski B., *Z zagadnień surowców ceramicznych w najbliższej okolicy Poznania*, „Mat. Budowl.“ z. 1, 1947, s. 14—17.
93. Krygowski B., *Złoża miedzi na Dolnym Śląsku*, „Czas. Geogr.“ z. 1/4, 1947, (wyd. 1948), s. 261—267.
- 93a. Krygowski B., *Surowce i możliwości rozwoju przemysłu materiałów budowlanych na Ziemiach Odzyskanych*, „Mat. Budowl.“ nr 8, 1948, s. 279—284.
94. Krygowski B., Zajchowska S., *Ziemia lubuska*, Inst. Zachod., Poznań 1946, s. 286.
95. Kubiłowicz L., *Węgierska Republika Ludowa*, Czytelnik, Katowice 1950, s. 71.
96. Kukliński A., *Z doświadczeń ze studiów nad możliwościami aktywizacji miasteczek przewidzianych na ośrodki powiatowe*, „Przegląd Geograficzny“ t. 25, z. 4, 1953, s. 53—64.

97. Ladenberger T., *Z zagadnień zaludnienia Ziemi Odzyskanych*, „Strażnica Zachodnia“ r. 16, nr 6—8, 1947, s. 196—203.
98. Leonhard H., *Zniszczenia wojenne gospodarstw rolnych na terenie Dolnego Śląska*, „Czas. Geograficzne“ t. 18, wyd. 1947, s. 279—282.
99. Leonhard H., *Przyczynki do znajomości struktury ludnościowej Polski*, „Czas. Geograficzne“ t. 19, 1948, s. 113—120.
100. Leonhard H., *Trzebnica — studium geograficzno-planistyczne*, „Czas. Geogr.“ t. 20, 1950/51, s. 301—344.
101. Leszczycka W., *Gęstość zaludnienia w Polsce*, „Wiedza i Życie“ 1946, nr 6, s. 593—595.
102. Leszczycki S., *Geograficzne podstawy Polski Współczesnej*, Narod. Inst. Postępu, Poznań 1946, s. 23.
103. Leszczycki S., *Geopolityczne znaczenie Ziemi Odzyskanych dla Polski i Słowiańszczyzny*, „Życie Słowiańskie“ 1946, numer specjalny.
104. Leszczycki S., *Ustalenie granic Współczesnej Polski*, „Przegląd Geograficzny“ t. 20, 1946, s. 154—157; „Przegląd Zachodni“ r. 1, nr 4/5, 1945, s. 181—185.
105. Leszczycki S., *Oblicze wsi orawskiej. Przyjacieli Spisza i Orawy*, 1947, s. 66—73.
106. Leszczycki S., *Współczesne zadania geografii*. Streszczenie referatu wygłoszonego na ogólnopolskim zjeździe geografów w Gdańsku dn. 5 czerwca 1949, „Geografia w Szkole“ nr 4—5, 1949, s. 1—20.
107. Leszczycki S., *Fizjonomia miast anatolijskich*, „Przegląd Geograficzny“ t. 22, 1950, s. 179—191.
108. Leszczycki S., *Stan geografii w Polsce i perspektywy jej rozwoju*. Referat Podsekcji Geograficznej I Kongresu Nauki Polskiej, „Przegląd Geograficzny“ t. 23, 1950/51, s. 3—54; to samo „Geografia w Szkole“ z. 4 i 5, 1951.
109. Leszczycki S., *W sprawie programu nauczania geografii na uniwersytetach w Polsce*, „Przegląd Geograficzny“ t. 26, z. 1, 1954, s. 3—46.
110. Leszczycki S., Langrod J., *Uwagi o projekcie nowego podziału administracyjnego państwa*, „Gazeta Administracyjna“ nr 7/8, 1947, XXIII, s. 344—350.
111. Litterer M., *Województwo koszalińskie w planie 6-letnim*, „Gospodarka Planowa“ r. 6, nr 12, 1951, s. 30—34.
112. Loth J., *Wykład geografii ekonomicznej ogólnej*, Trzaska, Evert i Michalski, Warszawa 1947, s. 228.
113. Loth J., Petrażycka Z., *Geografia gospodarcza Polski cz. 1, Warunki naturalne i produkcja wiejska*, Warszawa 1947 — 48, s. 221, nlb. 3, n. 1; cz. 2. *Górnictwo, przemysł, handel i komunikacja*, Warszawa 1947—48, s. 304.
114. Loth J., Petrażycka Z., *Metale kolorowe*, Wiedza Powszechna nr 519, Warszawa 1950, s. 102.
115. Ładogórski T. por. Ladenberger T.
116. Ładogórski T., *Ludność Śląska i jej struktura społeczna w drugiej połowie XVIII w.*, „Przegląd Zachodni“ nr 7/8, 1950, s. 31—33.
117. Ładogórski T., *Ocena statystyk śląskich w dobie absolutyzmu światłego (1741—1805)*, „Przegląd Zachodni“ nr 1/2, 1952, s. 53—105.
118. Malicki A., *Aktualne zadania badań w zakresie geografii miast polskich*, „Czasop. Geogr.“ t. 17, z. 3/4 1939—46, s. 116—123.
119. Malicki A., *Materiały budowlane okolicy Lublina*, „Mat. Budowl.“ nr 12, 1947, s. 19—23.
120. Malicki A., *Osadnictwo polskie w Bośni w 1938 r.*, „Roczn. UMCS“ t. 4, 1949, wyd. 1950, dz. B, s. 33—43.

121. Malisz B., Kostrowicki J., *Aktywizacja obszarów niedostatecznie zagospodarowanych, 1949—1955*, Warszawa 1952, s. 127.
122. Maruszczak H., *Zmiany w zaludnieniu woj. lubelskiego w l. 1822—46*, „Roczn. UMCS“ t. 4 (1946), wyd. 1950, B, s. 61—111.
123. Maruszczak H., *Stan i zmiany lesistości woj. lubelskiego w l. 1880—1930*, „Roczn. UMCS“ t. 1950 (wyd. 1951), dz. B, s. 109—178.
124. Migacz W., *Zróżnicowanie przestrzenne udziału głównych grup wiekowych w strukturze ludności Polski w 1946*, „Czasop. Geogr.“ 1950/51, s. 23/54.
125. Milata W., *Geografia transportu lotniczego świata*, „Biul. Geogr. Krak. Oddz. PTG“ z. 1, 1947, s. 10—16.
126. Milata W., *Geografia lotnicza świata*, „Czas. Geogr.“ t. 18, z. 1/4, 1947, (wyd. 1948), s. 103—113.
127. Mitosek H., *Względne nadwyżki i niedobory ludności rolniczej w woj. lubelskim*, „Roczn. UMCS“ t. 1, 1946, B, s. 117—176.
128. Młodziejowski J., *Zachodnie ziemie Polski na mapach z XVI w.*, „Przegląd Zachodni“ r. 3, nr 4, 1947, s. 323—332.
129. Moniak J., Jaklewiczówna A., *Z zagadnień demograficznych ujścia Wisły*, „Jantar“, Roczn. 7, z. 3—4, 1949, s. 175—189.
130. Nieroda J., *Województwo gdańskie i olsztyńskie (potrzeby osadnictwa na Ziemiach Zachodnich w zakresie komunikacji)*. Biuro Stud. Osad.-Przesiedl., IV Sesja Rady Nauk dla Zag. Z. Odz., 18—21XII.46, wyd. 1947, z. 6, s. 43—54.
131. Nieroda J., *Miasta Pomorza Wschodniego*, Inst. Bałt., Gd., Bd., Szcz., 1947, s. 40, 4 nłb.
132. Nieroda J., *Struktura zawodowa ludności niektórych wielkich miast portowych*, „Gosp. Morska“ r. 1, z. 2, 1948, s. 107—14.
133. Nieroda J., *Zagadnienie urbanizacji powiatów przymorskich woj. gdańskiego*, „Jantar“ z. 1/2, 1949, s. 28—48.
134. Okołowicz W., *Surowce ceramiczne okolic Torunia*, „Mat. Budowl.“ nr 9, 1947, s. 21—25.
135. Olszewicz B., *Sprawa reemigracji ludności polskiej*. Biuro Studiów Osad.-przesiedl. 16—18.XII.45; wyd. 1947, z. 1, s. 143.
136. Olszewicz B., *Polskość Śląska w świetle danych źródeł geograficznych, krajoznawczych i kartograficznych*. Oblicze Ziem Odzyskanych — Dolny Śląsk t. 2, Wrocław 1948, s. 333—65.
137. Pietkiewicz S., Orlicz M., *Plan regionalny przesiedlenia osadników rolnych na Ziemię Odzyskaną*. Biuro Studiów Osad.-Przesiedl., 1 Sesja Rady Nauk. Dla Zag. Ziem Odzysk. 30.VII—7.VIII.45, z. 3, s. 11.
138. Pietkiewicz S., *O granicy państwowej i jej przeprowadzaniu*, „Przegląd Geograficzny“ t. 20, 1946, s. 9—53.
139. Pietkiewicz S., *Zarys geografii gospodarczej Pomorza Zachodniego w granicach przyznanych Polsce*, Pol. Zw. Zach. U. J. A. G. nr 26, Kraków 1946, s. 40 + 3 map.
140. Pietkiewicz S., *Wschodnia granica Polski*, „Przegląd Geograficzny“ t. 21, z. 3—4, 1947, s. 369—373.
141. Prus - Wiśniowski T., *Z badań nad sferą wpływów niektórych miast i osad targowych*, „Geografia w Szkole“ nr 4, 1948, s. 11—15.
142. Romer E., *Duch Polski Zachodniej*, Kraków 1945, P. Z. Z. — U. J. — A. G. n. 12, s. 37.
143. Romer E., *O nazwę Prusy*. Polemiki i dyskusje. „Przegląd Zachodni“ r. 2, nr 3, 1946. s. 264—265.

144. Romer E., *Czy Polska była do roku 1939 „krajem przejściową”, „Przegląd Geograficzny“* t. 20, 1946, s. 1—7.
145. Rzędowski I., *Indie Holenderskie*, Warszawa 1949. Kom. Centr. Zw. Zawodowych, s. 23.
146. Srokowski S., *Prusy Wschodnie*, Inst. Bałtycki, Gdańsk 1945, s. 321.
147. Srokowski S., *Miasta i ludzie Prus Wschodnich*, PZWS, Warszawa 1946, s. 81, nlb. 2, n. 1.
148. Srokowski S., *Problem Odry*, „Jantar“ z. 1, 1946, s. 23—30.
149. Srokowski S., *Elementy sytuacji geopolitycznej Polski*, „Problemy“ nr 8-9, 1947, s. 461—466.
150. Srokowski S., *Obraz Polski dzisiejszej*, „Biul. Ogn. Metod. Geogr. w Warszawie“, 1947, dod. do Dz. U. Kier. Okr. Szk. Warszawa nr 1, z r. 1947, nr 1, s. 1—4.
151. Srokowski S., *Prusy Wschodnie — Mazury — Warmia i Powiśle*, PZWS, Bibl. Geogr., Warszawa 1947, s. 43.
152. Srokowski P., *Pomorze Zachodnie. Studium geograficzne, gospodarcze i społeczne*. Inst. Bałt., Gdańsk 1947, s. 258.
153. Srokowski S., *Przymorze Mazowieckie czy Prusy?* „Jantar“ z. 1, 1947, s. 57—59.
154. Srokowski S., *U progu odbudowy przemysłu na Pomorzu Zachodnim*, „Jantar“ z. 1, 1947, s. 4—13.
155. Srokowski S., *Geografia gospodarcza ogólna*, PZWS, Warszawa 1950, s. 336.
156. Staszewski J., *Ludność państw kuli ziemskiej 1750—1950*, „Przegląd Geograficzny“ t. 23, 1952.
157. Suboczowa M., *Rozmieszczenie ludności na Śląsku w świetle wyników summarycznego spisu ludności z 14.II.1946 r.*, Inst. Śląski, Seria V, kom. z. 18, Katowice 1946.
158. Suboczowa M., *Granica polsko-czechosłowacka, Granice Polski*, Inst. Śląski, Ser. VI, kom. nr 4, Katowice — Wrocław 1947, s. 1—6; Katowice 1947, Inst. Śląski, Ser. VI, kom. nr 4, s. 6.
159. Suboczowa M., *Stosunki ludnościowe Ziem Odzyskanych (Przeglądy)*, „Strażnica Zachodnia“ r. 16, nr 1—3, 1947, s. 23—36.
160. Suboczowa M., *Dane statystyczne (Śląsk, ziemia i ludzie)*. Pam. Inst. Śląski, Seria II, 10, Katowice — Wrocław 1948, s. 241—246.
161. Suboczowa M., *Ludność Dolnego Śląska*, Inst. Śląski, Katowice — Wrocław 1948, Seria VII, kom. nr 18.
162. Szaflarski J., *Zagadnienie odpływu ludności w ciągu ostatniego wieku z Ziem Odzyskanych a nasza akcja osadnicza na tym terenie*, Biuro Stud. Osad.-Przesiedl. 2 Sesja Rady Nauk. dla Zag. Ziem. Odz. 16—18.XII.45, wyd. 1947, z. 1, 126—137.
163. Szaflarski J., *Zarys geografii gospodarczej ogólnej cz. I*, Kraków 1946, A. H. wyd. I, s. 414; wyd. II, s. 464.
164. Szaflarski J., *Ruchy ludnościowe na pograniczu polsko-niemieckim w ciągu ostatniego wieku*, Inst. Bałt. Gd. Bd., Szcz. 1947, s. 62, 2 nlb. + mp.
165. Szalkiewicz B., *Przeobrażenia rynku małego miasta w świetle przykładów z woj. rzeszowskiego*, „Przegląd Geograficzny“ 1950/51, s. 282.
166. Świdorski B., *Wpływ form terenu na położenie osiedli wiejskich w Polsce*, „Przegląd Geograficzny“ z. 3—4, 1948, s. 275—286.
167. Terebuch E., *Port szczeciński*, „Czasop. Geogr.“ t. 19, z. 1—4, 1948, s. 300—307.

168. Terebuch a E., *Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich*, Szczecin 1948, s. 221.
169. Uhorczak F., *Gęstość zaludnienia Polski*, „Ziemia“ t. 27, nr 2, 1948, s. 37—45.
170. Uhorczak F., *Gęstość dróg bitych 1939, Regiony komunikacyjne — Studium planu krajowego cz. II, plansze*, Warszawa 1948.
171. Walczak W., *Geograficzny opis ziemi kłodzkiej*, „Czas. Geogr.“ z 1/4, XIX, 1948, (r. 1949), s. 222—278.
172. Wąsowicz J., *Dolny Śląsk w oczach geografa*, „Czasop. Geogr.“ t. 17, z. 3—4, 1939—46, s. 182—187.
173. Wąsowicz J., *Polsko-niemieckie miasta graniczne*, „Ziemia“ t. 26, nr 1—2, 1947, s. 23—26.
174. Wilgato wa K., *Analiza położenia geograficznego Sandomierza*, Annales Universitatis M. Curie Skłodowska nr 6, s. 179—226.
175. Wrzosek A., *Odra i Wisła — linie przewodnie gospodarki Polski*, „Życie Gospodarcze“ nr 1, 1945, r. 1, s. 3—4.
176. Wrzosek A., *Nad Odrą i Nysą. Opis geograficzno-gospodarczy nowych Ziem Śląskich*, Inst. Śląski, Katowice 1945, s. 67.
177. Wrzosek A., *Rola Śląska w niemieckim naporze na wschód i znaczenie posiadania Śląska dla Polski*, „Zaranie Śląskie“, 1945, s. 3—5.
178. Wrzosek A., *W sprawie zmian podziału adm. Ziem Odzyskanych*, (Zag. ogólne osadn. Ziem. Odzysk), 1 Sesja Rady Naukowej dla Zag. Ziem. Odzysk., 30.VII.—7.VIII.45, z. 3, s. 57.
179. Wrzosek A., *Bazalty śląskie najlepszym materiałem do budowy dróg*, „Życie Gospodarcze“ nr 9, 1946, s. 297—298.
180. Wrzosek A., *Nowe ziemie Śląska jako teren turystyczny*, „Zaranie Śląskie“ z. 1—2, 1946, s. 55—58.
181. Wrzosek A., *Skarby mineralne Dolnego Śląska*, „Ziemia“ nr 7, 1946, s. 2—5.
182. Wrzosek A., *Śląsk Opolski i województwo wrocławskie. Potrzeby osadnictwa na Ziemach Odzyskanych w zakresie komunikacji*. Biuro Stud. Osad.-przesiedl. IV Sesja Rady Nauk. dla Zag. Ziem. Odzysk., 18—21.VI.46, z. 6, wyd. 1947, s. 8—16.
183. Wrzosek A., *Węgiel brunatny na Śląsku*, Inst. Śląski, Seria 5, kom. 2, Katowice 1946, s. 1—4.
184. Wrzosek A., *Województwo śląsko-dąbrowskie w zarysie geograficzno-statystycznym*, „Śląsko-dąbrowski Przegląd Administracyjny“ nr 2, 1946, r. 1, s. 18—19 + mapa; nr 3, s. 25—28.
185. Wrzosek A., *Województwo śląsko-dąbrowskie w nowej Polsce*, Kalendarz Górniczy, 1946
186. Wrzosek A., *Bogactwa mineralne na Ziemach Zachodnich*, Inst. Śląski, Katowice — Wrocław 1947, s. 16.
187. Wrzosek A., *Sudety Dolnośląskie jako teren wspinaczek skalnych*, „Taternik“ r. 29, nr 1, 1947, s. 17—18.
188. Wrzosek A., *Śląsk współczesny*. „Biul. Ogn. Met. Geogr. w Warszawie“, 1947 (dod. do Dz. U. Kur. Okr. Szk. Warszawa), nr 1, r. 1947, s. 4—7.
189. Wrzosek A., *Przemysł na Dolnym Śląsku*, Obl. Ziem. Odzyskanych. Dolny Śląsk t. 1, Wrocław 1948, s. 373—445, rec. „Cz. G.“ t. 19, z. 1/4, 1948.
190. Wrzosek A., *Kraj (Śląsk, Ziemia i Ludzie)*, Pamiętniki Inst. Śląsk. Ser. II 10, Katowice — Wrocław 1948, s. 17—44.
191. Wrzosek A., *Turystyka i uzdrowiska (Śląsk, ziemia i ludzie)*, Pamiętnik Instytutu Śląskiego, Seria II 10, Katowice — Wrocław 1948, s. 263—283.

192. Wrzosek A., *Życie gospodarcze (Śląsk, ziemia i ludzie)*, Pamiętnik Instytutu Śląskiego, Seria II 10, Katowice — Wrocław 1948, s. 210—240.
193. Wrzosek A., *Turystyka i uzdrowiska na Śląsku*, Inst. Śląski, Zag. Gosp. Śląska, Ser. 2, Katowice — Wrocław 1948, s. 25 + mapy.
194. Wrzosek A., *Ziarno rzucone w ziemię (rolnictwo)*. Dolny Śląsk t. 1, cz. 2, Inst. Zach., 1949, s. 361—374.
195. Wrzosek A., *Ziemie Śląskie*. Mały Informator Śląski 1947, Katowice 1947.
196. Wrzosek A., *Przemysł środków produkcji*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1951, s. 55.
197. Wrzosek A., *Przemysł środków konsumpcji*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1951, s. 48.
198. Wrzosek A., *Województwo wrocławskie w planie 6-letnim*, „Gosp. Planowa“ r. 6, nr 1, 1951, s. 39—43.
199. Wrzosek A., *Województwo wrocławskie*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1952, s. 105.
200. Wrzosek A., Suboczowa M., *Śląsk, obraz geograficzno-gospodarczy*, Katowice — Wrocław 1948, s. 72.
201. Zajchowska S., *Ziemia lubuska (potrzeby osadnictwa na Ziemiach Odzyskanych w zakresie komunikacji)*, Biuro Stud. Osad.-Przesiedl., IV Sesja Rady Nauk. dla Zag. Ziem. Odzysk., 18—21.XII.46; wyd. 1947, z. 6, s. 17—32.
202. Zajchowska S., *Z zagadnień antropogeograficznych ziemi lubuskiej*. Spr. Pozn. Tow. Przyj. Nauk. t. 16, 1949. 1951, wyd. nr 1, s. 138—40.
203. Zajchowska S., *Owalnica, typ wsi między Łabą a wschodnią granicą Pomorza*, „Przegląd Zachodni“ nr 9/10, 1950, s. 298—307.
204. Zajchowska S., *Rozwój osadnictwa na ziemi lubuskiej*, „Przegląd Zachodni“ r. 20, nr 11/12, 1951, s. 450—467.
205. Zajchowska S., *Rozwój sieci osadniczej okolic Poznania (XI—XX wiek)*, „Przegląd Zachodni“ nr 6—8, 1953, Stud. Poznańskie, s. 101—141.
206. Zaremba J., *Przewyżki i niedobory ludności polskiej na Dolnym Śląsku na tle regionów zniszczeń*, Biuro Stud. Osad.-Przesiedl., IV Sesja Rady Nauk. dla Zag. Ziem. Odz., 18—21.XII.46, wyd. 1947, z. 2, s. 115—133.
207. Zaremba J., *Wymiana ludności na Pomorzu Zachodnim*, „Jantar“ z. 4, 1947, s. 298—306.
208. Zaremba J., *Wykorzystanie studiów dla planowania przestrzennego*, „Czas. Geogr.“ t. 18, z. 1/4, 1947, 1948, s. 232—238.
209. Zaremba J., *Problem rozmieszczenia sił wytwórczych w planie sześcioletnim*, „Gospodarka Planowa“ nr 1, 1949, s. 23—25.
210. Zierhoffer A., *Zagadnienie zachodniej granicy Polski*, „Przegląd Zachodni“ r. 2, nr 2, 1946, s. 107—117.
211. Zierhoffer A., *Problem zachodniej granicy Polski w świetle geografii politycznej*, „Przegląd Zachodni“ r. 3, nr 3, 1947, s. 203—212.
212. Zierhoffer A., *Rola Odry w terytorialno-państwowym organizmie Polski (Morze i Odra)*, Biuro Stud. Osad.-Przesiedl. IV Sesja Rady Nauk. dla Zag. Ziem. Odz., 18—21.XII.46, wyd. 1947, z. 1, s. 21—30.
213. Zierhoffer A., *Kanał Wołga — Don i jego znaczenie gospodarcze*, „Życie Gospodarcze“ nr 8, 1951, s. 475—478.
214. Żebrowski T., *Wołańsko-dońska droga wodna*, „Geografia w Szkole“ nr 1, 1951, s. 43—47.
215. Żebrowski T., *Walka o naftę Bliskiego Wschodu*, „Geografia w Szkole“ z. 3, 1951, s. 169—178.

ЕЖИ КОСТРОВИЦКИИ

РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ГЕОГРАФИИ
В НАРОДНОЙ ПОЛЬШЕ В 1945—1954 ГГ.

Развитие экономической географии в Польше в междувоенном периоде было слабое и неравномерное. Недоставало ей уточнённой методологии, не были определены цели и задачи экономической географии. В многих трудах господствовал формализм.

Во время второй мировой войны много географов погибло на фронте или в концлагерях, поэтому после войны ряд кафедр по экономической географии заняли физико-географы, картографы, экономисты, а в экономических вузах даже историки или юристы. Вследствие этого слабо развивалась научная работа в области экономической географии и не было надлежащего упора на воспитание молодых кадров.

В первые годы после войны главной задачей географов явилось ознакомление народа с Возвращенными Землями. При определении степени освоения этих земель географы принимали деятельное участие. Было опубликовано тогда много трудов, посвященных этим землям. Работы выполнялись разными методами, их уровень был различный, а в многих даже были серьёзные методологические ошибки. В общем, однако, задание было выполнено.

1949—1952 гг. были периодом последовательной идеологической борьбы за новые марксистские установки в польской географии. В течение этого периода наблюдается уменьшение числа публикаций по географии вообще, а по экономической географии в особенности, т. к. для переклечения на новые методы работы требовалось значительно больше времени и усилия. Центр тяжести научных работ в области экономической географии переместился, в этом периоде, к органам планирования.

Приблизительно с 1952 г. опять наступает развитие экономической географии. Она налаживает контакт с планированием и свои работы вяжет с потребностями хозяйственной жизни. Образование осенью 1953 г. Географического Института Польской Академии Наук дало возможность лучшего руководства развитием экономической географии, т. к. неравномерность её развития наблюдается до сих пор. Главным образом развивается география населенных пунктов и населения, слабее развивается география промышленности и транспорта, а на географию сельского хозяйства почти совсем не обращается внимания. Мало изучается региональная география как Польши, так и других стран мира. Количество пособий по экономической географии также недостаточно.

Затем автор переходит к обсуждению достижений в области отдельных отраслей экономической географии в Польше за истекший десятилетний период.

Суммируя достижения экономической географии в Польше за десять лет, надо признать, что они недостаточны. Для исправления такого положения необходимо в географической учёбе усилить обучение экономической географии, сделать упор на специобразование молодых кадров, ввести в учёбу вспомогательные, в экономической географии, предметы.

Необходимо также выдвинуть ключевые проблемы исследовательских работ в области экономической географии. Должны это быть: 1) история и методология географии; 2) исследования условий активизации хозяйственно слабо развитых районов; 3) составление подробной карты использования земли; 4) изучение изменений в размещении производства в Польше.

Решение этих задач дает возможность повысить уровень экономической географии в Польше.

JERZY KOSTROWICKI

THE DEVELOPMENT OF ECONOMIC GEOGRAPHY IN POLAND DURING
THE DECADE OF 1944—1954

In the period between the two World Wars, the development of economic geography in Poland was uneven and limited in its extent. There was a lack of a clearly defined methodology, as well as of the aims and requirements of economic geography. Many of the studies and investigations that were published during those years were of a formal character and contributed little to the study of geography.

During World War II, many economic geographers were killed in action or in concentration camps. As a result the chairs of economic geography in several faculties were filled by physical geographers, cartographers, economists and even by historians and lawyers. The effect of this was to hamper the development of economic geographic research work and the interest taken in the education of the younger staff members was reduced.

In the first years after the war one of the main tasks was to compile and to supply information concerning the Recovered Territories. Moreover, geographers have taken part in working out the resettlement of the population in these regions and in physical planning. In many geographical books published on the subject of the Recovered Territories various methods of investigation were applied, their scientific level varied and methodological mistakes were numerous. However, the task of this work was more or less fulfilled.

The period between 1948 and 1953 was a time of consistent ideological struggle for a new marxist methodology in geographical studies. During that time the number of geographical publications diminished, specially as regards economic geography.

After 1952 there began a new development of economic geography. By cooperating in planning activities it had become better adjusted to social needs. The erection, in the autumn of 1953, of the Geographic Institute of the Polish Academy of Sciences has rendered possible a more effective development of economic geography.

The economic geography in Poland is not evenly developed in its branches. There is a considerable progress in urban geography, but the geography of industry and of transport is lagging far behind and that of agriculture has been neglected. Only a few studies on regional geography of either Poland or other countries were published and the number of textbooks on economic geography is inadequate.

After the detailed description of Polish achievements in the field of economic geography during the last decade, the author states in conclusion that, to assure greater progress, the teaching of economic geography at universities should be extended and greater emphasis placed on the education of young research workers. Auxiliary subjects should also be introduced into the curriculum of economic geography.

At the same time it is necessary to concentrate on the most important problems of economic geography. For the coming years they include:

- 1) methodology and history of geography;
- 2) investigation of the geography possibilities for the development of the backward areas;
- 3) investigation of changes in the localisation of productive forces;
- 4) detailed survey of land utilization in Poland.

The working out of these problems will certainly bring a further development of Polish economic geography.

Kartografia polska w latach 1945 – 1954

I. Wstęp

Dziedzina map stanowiła w chwili zakończenia drugiej wojny światowej w Polsce bardzo dotkliwą lukę. Mapy ulegają bowiem zniszczeniu znacznie prędzej niż książki zarówno w zastosowaniu szkolnym, jak i turystycznym, i nieraz już po paru latach stają się niezdatne do użytku. Gdy dodamy do tego okoliczność, że okupant zniszczył bądź skonfiskował większą część tych map, które leżały jeszcze w sklepach, to łatwo zrozumiemy, dlaczego już w drugim roku wojny młodzież szkolna pozbawiona została zupełnie tego niezbędnego środka nauczania. Zostały tylko w niektórych szkołach ścienne mapy części świata i półkul, a w poszczególnych rodzinach atlasy. I te jednak ku końcowi wojny uległy w znacznej części zniszczeniu.

Gdy weźmiemy jeszcze pod uwagę okoliczność, że wraz z zakończeniem drugiej wojny światowej mapy polityczne Europy i Azji stały się przestarzałe, a mapy Polski w związku ze zmianą granic — nieaktualne, jasnym się stanie, że kartografia nasza zmuszona została w znacznej mierze do rozpoczynania pracy na nowo. Trzeba było opracować całkiem nowe mapy Polski i jej części, również mapy Związku Radzieckiego i krajów demokracji ludowej, a także w znacznym stopniu zmodyfikowane mapy Europy i Azji oraz polityczne i gospodarcze mapy świata.

W tym też kierunku musiał iść i rzeczywiście poszedł wysiłek kartografów polskich w pierwszych latach powojennych; po niedługim jednak czasie musiał on objąć jeszcze nowe dziedziny, a mianowicie obsługę rozwijającej się na nieznaną przedtem u nas skalę nowej gospodarki planowej.

Przegląd tych wysiłków stanowi przedmiot niniejszego artykułu.

Opracowanie dotyczy w zasadzie map, przeznaczonych do powszechnego użytku i dopuszczonych do sprzedaży; nie obejmuje ono ani kartografii wojskowej, ani też map przeznaczonych do wewnętrznego służbowego użytkowania w instytucjach państwowych. Nie zostają też tu uwzględnione poszczególne mapy, stanowiące ilustracje książek, ani też dopuszczone do oddzielnej sprzedaży oddzielne tablice atlasów, gdy atlasy te podane są jako całości bibliograficzne. Natomiast uwzględnione zostały atlasy stanowiące uzupełnienie książki lub też wchodzące jako tom do seryjnego wydawnictwa książkowego. Pominęto tu też globusy i tzw. mapy plastyczne, czyli modele kartograficzne.

Wśród omawianych map i atlasów znajdują się mapy i atlasy szkolne, przeznaczone do kształcenia bądź młodzieży, bądź też dorosłych, mapy i wydawnictwa atlasowe informacyjne, wydane w celu użytkowania ich przez ogół obywateli, wreszcie mapy ściśle naukowe, stanowiące narzędzia pracy badawczej. Z map informacyjnych, przeznaczonych dla urzędów, uwzględniliśmy w zasadzie tylko te, które były dostępne dla ogółu; z map naukowych — te, które stanowiły osobne jednostki bibliograficzne. Częściowo też uwzględniono mapy opublikowane jako dodatki do książek, a także mapy opublikowane do użytku zjazdów i konferencji, o ile stały się dostępne dla ogółu.

Z map wielkoskalowych uwzględnione zostały mapy turystyczne oraz plany miast przeznaczone dla ogółu. Nie objęto natomiast seryjnych map topograficzno-przeglądowych WIG (1 : 500 000), Ministerstwa Leśnictwa (również: 1 : 500 000) oraz przeglądowej mapy geologicznej PIG (1 : 300 000).

Spośród licznych drobnych map informacyjnych niewątpliwie pewna część do niniejszego opracowania nie weszła. Nie ma dziś już bowiem możliwości odtworzenia wszystkich publikacji, przedsięwziętych w różnych ośrodkach i szybko rozkupionych, a nie zarejestrowanych bibliograficznie. Nie zmienia to jednak ogólnego obrazu, ponieważ przeważnie są to mapy mało wartościowe.

Zestawienie map oparte zostało na materiałach Komisji Oceny Pomocy Naukowych z zakresu geografii, w której autor przewodniczył w latach 1948—1950, na wykazach publikacji nadesłanych przez Instytucje wydawnicze, na katalogu zbiorów kartograficznych Instytutu Geograficznego UW oraz na przygotowanej do druku polskiej bibliografii geograficznej. Przy porównaniu ze sobą tych zestawień okazało się, że zawierają one liczne luki; luki te staraliśmy się usunąć, otrzymawszy dodatkowe dane, przede wszystkim z „Książnicy Atlas“ i ze zbiorów kartograficznych Uniwersytetu im. Bolesława Bieruta we Wrocławiu.

Wśród map, o których będzie mowa, rozróżniliśmy przede wszystkim trzy ogólne kategorie z uwagi na cel ich wydania, a mianowicie: map i atlasów szkolnych, map i atlasów informacyjnych dla ogółu, czyli obywatelskich, oraz map i atlasów naukowych. Przechodząc jednak do rozpatrzenia produkcji latami, rozdzieliliśmy je na podstawowe działy bibliotekarskie, tzn. atlasy, mapy ścienne i mapy podręczne, a następnie w obrębie każdego z tych działów wyodrębniliśmy po kilka kategorii stosownie do treści i przeznaczenia publikacji.

II. Ośrodki produkcji map i atlasów

Publikacją map i atlasów szkolnych zajmowały się w Polsce w latach powojennych następujące ośrodki:

1. Instytut Kartograficzny im. E. Romera we Wrocławiu pod kierunkiem prof. J. Wąsowicza, który współpracując z instytucją wydawniczą „Książnica Atlas“ wznowił, zaczynając od roku 1946, wydawnictwo szeregu ściennych map fizycznych E. Romera (półkule, części świata) oraz wydał nową ścienną mapę fizyczną Polski w dwóch różnych ujęciach, ścienną mapę administracyjną Polski, trzy ścienne mapy do nauki historii (Grecja, Italia, Imperium Rzymskie), dwa nowe wydania *Małego*

atlasu geograficznego E. Romera, całkowicie nowy *Atlas Polski współczesnej* (również 2 wydania), podobnie na nowo opracowany *Mały atlas historyczny* (tak samo w 2 wydaniach) i wreszcie kilka szkolnych map podręcznych (Polska fizyczna, Polska administracyjna, Śląsk, Europa fizyczna, Europa polityczna), nie licząc mapek konturowych. W przygotowaniu do druku znajduje się mapa krajów demokracji ludowych w Europie jak również większy szkolny atlas geograficzny.

2. Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, które założyły swoją pracownię kartograficzną, prowadzoną przez M. J a n i s z e w s k i e g o, nieco później, tj. w roku 1947, i opublikowały ścienną mapę Polski i Europy, nieco większe i bogatsze w treść od map instytutu im. E. Romera, a dalej ścienną mapę klimatów świata, pokazowe mapy pogody w Polsce do użytku szkolnego, ścienną mapę gospodarczą Polski i atlas geograficzny Polski, większy formatem i znacznie różniący się treścią od *Atlasu Polski współczesnej* R o m e r a i W ą s o w i c z a. Prócz tego Zakłady wydały atlasiki konturowe do ćwiczeń szkolnych i kilka map podręcznych. Pracownia została przejęta w roku 1953 przez Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych, tak że mapa gospodarcza Polski ukazała się już pod nową firmą. W przygotowaniu znajduje się tutaj ścienna geologiczna mapa Polski St. Zb. R ó ż y c k i e g o i ścienna mapa roślinności świata W. S z a f e r a.

3. Krakowska firma wydawnicza „Pomoce i Urządzenia Szkolne“, która wydała szereg fizycznych map ściennych J. S z a f l a r s k i e g o (półkule, części świata, Polska, ZSRR i europejska część ZSRR), dalej ścienną mapę geologiczną Polski, ścienną mapę klimatyczną Polski, mapę gospodarczą świata, 8 ściennych map historycznych (2 mapy Europy, 2 Słowiańszczyzny i 4 Polski, wreszcie sporą ilość małych map podręcznych. Fizyczne mapy półkul i części świata — prócz Europy — odznaczają się większą ilością szczegółów, ale mniejszą przejrzystością niż mapy E. R o m e r a. W przygotowaniu do druku była w krakowskiej pracowni w roku 1950 wielka mapa Azji, znacznie bogatsza treścią od dotychczas wydanych; nie ukazała się ona jednak. Trzeba tu zaznaczyć, że pracownia krakowska wykonywała też niektóre mapy do publikacji Instytutu Śląskiego, Instytutu Bałtyckiego i b: Głównego Urzędu Pomiarów Kraju. Pracownia ta została w roku 1952 przejęta przez Centralny Urząd Geodezji i Kartografii.

Wymienione trzy zakłady wydawnicze były nastawione, jak widać z tego zestawienia ich produkcji, wyłącznie na obsługę szkolnictwa. Wydały one ponad 80% ogółu map szkolnych wyprodukowanych w Polsce Ludowej.

Ponadto jeszcze dwie instytucje wydawały również po większej części mapy do celów nauczania, choć w mniejszej ilości. Są to:

4. Księgarnia św. Wojciecha w Poznaniu, która wydała w latach 1946—1947 dwie szkolne mapy ścienną, a mianowicie: mapy Polski i Wybrzeża polskiego, opracowane przez prof. B. K r y g o w s k i e g o;

5. Wydawnictwo „Prasa Wojskowa“, które opublikowało w latach 1950—1951 6 wielkich map z nowoczesnej historii, wzorowanych na mapach radzieckich i doskonale uzupełniających luki istniejące w innych naszych wydawnictwach. Ostatnio w przygotowaniu jest w tym wydaw-

nictwie mały informacyjny atlas świata w opracowaniu L. R a t a j s k i e g o i B. W i n i d a.

Na pograniczu dydaktycznych i informacyjnych stoją wydawnictwa:

6. Instytutu Śląskiego, mianowicie: mapa ścienna *Śląsk* wydana w roku 1945 i wznowiona w 1948;

7. Instytutu Bałtyckiego — mapa *Pomorze Wschodnie* wydana w roku 1945; obie te mapy pochodzą z pracowni krakowskiej;

8. Państwowego Instytutu Wydawnictw Rolniczych — *Mapa gleb Polski* wykonana we Wrocławiu (ścienna, ale stojąca już na pograniczu map informacyjnych).

Spośród instytucji wydawniczych, których produkcja obejmowała już głównie mapy przeznaczone do użytku informacyjnego i naukowego, na pierwszym miejscu trzeba wymienić dwa wielkie zakłady:

9. Wojskowe Zakłady Kartograficzne, tj. zakłady dawnego WIG, które poza seryjnymi mapami wojskowymi wykonały w latach 1946—1948 trzy mapy Polski w skali 1 : 1 000 000 stojące na pograniczu ściennych i podręcznych: hipsometryczną (tzw. wydanie A), krajobrazową (wydanie B z lasami), administracyjną (której właściwym wydawcą był Związek Zawodowy Pracowników GUPK, a prócz tego szczegółową mapę samochodową Polski oraz plany Warszawy i Łodzi. Poza tym drukowano tu mapy dla Prasy Wojskowej.

10. Zakłady kartograficzne Głównego Urzędu Pomiarów Kraju, następnie Państwowego Przedsiębiorstwa Wydawnictw Kartograficznych, które wykonały szereg map administracyjnych Polski, kilka pięknych map turystycznych, mapę zniszczeń Warszawy, wartościowy *Mały atlas Polski* (opracowany przy współudziale Polskiego Towarzystwa Geograficznego), wreszcie szereg map *Atlasu Polski*, którego pierwszy zeszyt już się ukazał¹. Rozpoczęto też tutaj opracowywanie *Wielkiego atlasu powszechnego*², które jednak zostało w roku 1952 wstrzymane.

Również informacyjny charakter miały wydawnictwa kartograficzne dwóch dalszych instytucji:

11. Instytutu Zachodniego w Poznaniu, który wydał *Atlas nazw geograficznych zachodniej Słowiańszczyzny* S. K o z i e r o w s k i e g o (wznowienie) oraz mapy komunikacyjno-turystyczne okręgu mazurskiego, Ziemi Lubuskiej i całej Polski Zachodniej,

12. Główny Urząd Planowania Przestrzennego, który opublikował 2-tomowy *Atlas planu krajowego*.

Informacyjne mapy o charakterze na pół ściennym wydała:

13. Główna Dyrekcja (później ministerstwo) Lasów Państwowych.

Trzeba tu powiedzieć, że i Instytut im. E. Romera przygotował do druku mapę informacyjną, a właściwie wielką biurową mapę Polski o bardzo znacznej ilości nazw; mapa ta nie została jednak opublikowana. Analogiczną mapę biurową Europy przygotowano w dawnym Wojskowym Instytucie Geograficznym.

¹ Zawiera on sześć następujących map: dawne mapy Polski, mapa przeglądowa gleby, geologia, geomorfologia, siła ciężkości. Siedem innych map, wydrukowanych do tego atlasu wcześniej (Zob. „Przegląd Geograficzny“ t. XXIII, s. 183), nie weszło do jego regularnej serii.

² Zob. tamże.

Poza tym wartościowe mapy i atlasy o charakterze naukowym wydane były przez:

14. Państwowy Instytut Geologiczny (przeważnie wydawnictwa seryjne).

15. Państwowy Instytut Hydrologiczno-Meteorologiczny (*Atlas fenologiczny, Atlas opadów atmosferycznych* Wiszniewskiego).

16. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze w Lublinie (*Atlas etnograficzny Polski, Atlas lingwistyczny świata*).

17. Łódzkie Towarzystwo Naukowe (*Atlas do pradziejów Słowian*).

Trzeba też zaznaczyć, że istniały w omawianym okresie pracownice naukowe, produkujące mapy o charakterze specjalnym do użytku własnego i instytucji pokrewnych. Tak np. pracownia Zakładu Meteorologii i Klimatologii Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu opracowała pod kierunkiem prof. G o r c z y ń s k i e g o szereg map meteorologicznych rozpowszechnianych w postaci odbitek ozalidowych lub fotografii.

Wreszcie następujące instytucje wydawały poważniejsze mapy informacyjne bądź turystyczne:

18. Ministerstwo Komunikacji (mapy sieci kolejowej, mapę Tatr).

19. Polski Związek Motocyklowy (mapy samochodowe).

20. Szereg zarządów miejskich (plany miast).

21. Firma Trzaska, Evert i Michalski wydała polską wersję czeskiego atlasu kieszonkowego, wydrukowaną w Pradze.

Poza wymienionymi wydawnictwami do wyliczenia pozostały już tylko małowartościowe publikacje drobnych firm, czynnych głównie w latach 1946—1948, i okolicznościowych autorów. Naliczyliśmy tych wydawców ogółem ośmiu, z tego 4 w Krakowie, a po jednym w Łodzi, Poznaniu, Toruniu i Wrocławiu.

Prawdopodobnie wydawców takich było więcej; po roku jednak 1949 zniknęli oni zupełnie. W ostatnich latach (od r. 1950) zarysowała się wyraźna tendencja ześrodkowania produkcji w kilku wielkich zakładach.

III. Zestawienie map i atlasów podług kategorii oraz czasu publikacji

Interesujący przegląd otrzymujemy zestawiając wydane mapy i atlasy w kolumny, odpowiadające poszczególnym latom produkcji.

Do tego celu wyróżniliśmy — jak to już było powiedziane — trzy wielkie działy: atlasów, map ściennych oraz map pozostałych, tj. podręcznych.

A. Wśród atlasów wyróżniliśmy:

a) atlasy szkolne, przeważnie fizjogeograficzne,

b) inne atlasy geograficzne,

c) atlasy gospodarcze,

d) atlasy komunikacyjne i turystyczne,

e) atlasy etnograficzne i językowe,

f) atlasy historyczne.

Oddzielnie potraktowaliśmy wznowienia wydanych już w omawianym okresie atlasów, gdyż wznowienia te nie wymagały na ogół znaczniejszej pracy autorskiej.

Zestawienie atlasów pokazuje, że w latach 1945—46 nie ukazała się jeszcze żadna nowa publikacja atlasowa (została tylko wznowiona jedna publikacja dawniejsza). Za to w roku 1947 wyszło od razu 8 atlasów, z czego jeden o charakterze specjalnym (etnograficzny), dalej *Atlas planu krajowego*, *Atlas Ziem Odzyskanych*, *Mały atlas Polski*, szkolny *Mały atlas E. Romera* oraz trzy atlasy komunikacyjne. W roku 1948 wydano dalsze trzy atlasy: *Atlas Polski współczesnej Romera i Wąsowicza*, *Atlas handlowy Ernsta* i *Atlas językowy Milewskiego*. W roku 1949 wyszły dwa atlasy: *Atlas do pradziejów Słowian Jazdzewskiego* oraz drugie wydanie *Atlasu Ziem Odzyskanych*, a także pierwsze próbne arkusze wielkiego *Atlasu Polski (Historia, Morfologia, Sieć kolejowa)*.

W roku 1950 wydane zostały: szkolny *Mały atlas historyczny*, *Atlas fenologiczny PIHM* oraz *Atlas kieszonkowy Trzaski*; poza tym wychodzą dalsze cztery arkusze *Atlasu Polski (Hipsometria, Klimat I, Klimat II, Krainy geobotaniczne)*, nie stanowiące jednak, jak i poprzednie, seryjnego zeszytu. W roku 1951 wychodzą tylko dwa wznowienia atlasów wydanych już poprzednio (*Mały atlas geograficzny* i *Atlas Polski współczesnej E. Romera*). W roku 1952 zjawia się szkolny *Atlas geograficzny Polski M. Janszewskiego*; stanowiący zupełnie przerobione — przy udziale szeregu współpracowników-specjalistów — nowe wydanie przedwojennego atlasu tegoż autora; w roku 1953 oddany zostaje do rozprzedaży pierwszy regularny zeszyt wielkiego *Atlasu Polski*, zawierający sześć nowych map; prócz tego w tymże roku wychodzą wznowienia trzech atlasów szkolnych: historycznego, małego i Polski.

Tak więc produkcja atlasów zaczęła się nagle dużą ilością w roku 1947, potem malała do roku 1951 i nieco wzrosła w latach 1952—1953. Pierwsze nasilenie stanowiło rezultat wysiłków, podjętych w latach 1945—1947 przez autorów i wydawców w celu zaspokojenia najpilniejszych potrzeb społecznych; obniżenie produkcji w roku 1951 miało szczególnie przyczynny — głównie natury organizacyjnej — o których będzie mowa dalej.

B. Wśród *map ściennych*, z których prawie wszystkie miały charakter szkolny, rozróżniliśmy:

- a) mapy hipsometryczne,
- b) mapy geologiczne i gleboznawcze,
- c) mapy polityczno-administracyjne,
- d) inne mapy fizjograficzne (były to wyłącznie mapy klimatologiczne),
- e) mapy gospodarcze,
- f) mapy historyczne.

Produkcja map ściennych rozpoczęła się już w roku 1945, kiedy to J. Szafarski wydał dwie swoje mapy — byłych Prus Wschodnich (pt. *Pomorze Wschodnie*) i *Śląska*, opracowane po części jeszcze w okresie okupacji. Produkcja szybko wzrastała w latach 1946 i 1947, głównie na skutek działalności ośrodka krakowskiego, również jednak poznańskiego i wrocławskiego. W roku 1948 wydajność ogólna osiągnęła punkt szczytowy, głównie na skutek produkcji Instytutu im. Romera oraz działalności ośrodka krakowskiego; działalność Poznania już się skończyła. W roku 1949 słabnie produkcja Krakowa i Wrocławia, za to zjawiają się publikacje pracowni warszawskich (PZWS i MON). W latach 1950 i 1951 ogólna ilość publikacji znów nieco wzrasta, wydano bowiem w tym czasie

znaczłą ilość map historycznych, publikowanych zarówno w Krakowie, jak i w Warszawie (MON). W roku 1952 produkcja nowych map słabnie (wyszła tylko jedna mapa ścienna!), natomiast zjawia się sporo wznowień, wyłącznie publikacji Instytutu im. Romera. Wreszcie w roku 1953 wychodzą 3 nowe mapy, natomiast ilość wznowień maleje. Należy też zaznaczyć, że produkcję map w pierwszym jej okresie cechowała pewna chaotyczność, której jaskrawym wyrazem było opracowanie ściennej szkolnej fizycznej mapy Polski równoległe w czterech wersjach przez różnych autorów (K r y g o w s k i, S z a f l a r s k i, R o m e r i M i g a c z, J a n i s z e w s k i).

C. Najtrudniej jest zestawić produkcję *map podręcznych*, gdyż chaotyczność, o której mówiliśmy, panowała tu w znacznie większym stopniu. W latach 1945—1948 dział ten obejmował znaczną ilość mapek o przemijającej albo i zgoła nieznaczącej wartości, nie przechowywanych i znikających wkrótce po rozprzedaży. Toteż zmuszeni byliśmy ograniczyć się tylko do ważniejszych pozycji, objęliśmy więc wykazem możliwie wszystkie drobnoskalowe mapy szkolne (prócz konturowych), mapy typu biurowego — administracyjne i komunikacyjne — oraz mapy turystyczne. Rozkasyfikowaliśmy je podobnie, jak w dziale map ściennych, z dodaniem kategorii map turystycznych.

Produkcja ta w roku 1945 wykazuje sześć poważniejszych pozycji (są to wyłącznie mapy administracyjne i komunikacyjne), wzrasta w latach 1946—1948 do kilkunastu pozycji rocznie, zjawiają się bowiem w tym czasie zarówno mapy podręczne szkolne, jak i mapy turystyczne. Od roku 1949 do 1952 produkcja spada. W roku 1953 nieco wzrasta, ale w dalszym ciągu jest wyraźnie niedostateczna.

Całokształt naszych zestawień wskazuje na to, że w organizacji naszej produkcji kartograficznej zachodziły pewne zahamowania, które niekorzystnie odbiły się na rozmiarach tej produkcji. Ucierpiała na tym przede wszystkim szkoła, do dziś dnia nie posiadająca jeszcze pełnego zestawu map, odpowiadającego potrzebom nauczania. W świetle braków, sygnalizowanych przez nauczycielstwo, a także planów produkcji, zatwierdzonych w roku 1949 przez Ministerstwo Oświaty, konieczne są jeszcze długie wysiłki, aby potrzebom tym sprostać. Również szkoły wyższe nie posiadają jeszcze wielu potrzebnych im pomocy kartograficznych i muszą w znacznej mierze radzić sobie namiastkami w postaci map rękopiśmiennych lub publikacji obcych. W dziedzinie publikacji informacyjnych najbardziej daje się odczuwać brak większych map biurowych, przede wszystkim biurowej mapy Polski o dużej ilości nazw i większego atlasu podręcznego. Daje się odczuć również brak map turystycznych, szczególnie ważnych jako środek kształcenia młodzieży na wycieczkach szkolnych.

Trzeba jednak powiedzieć, że spadek produkcji map od roku 1949 był w dużej mierze wynikiem odpadnięcia znacznej ilości wydawnictw o niskim poziomie, że wobec tego równocześnie z tym spadkiem zaznaczyło się podniesienie jakości naszych map, które w pewnych wypadkach przewyższyły nawet poziom naszej produkcji międzywojennej; nastąpiło też pewne ujednoczenie i ustandaryzowanie produkcji. Obecnie konieczne jest poczynienie wysiłków, by zachęcić odpowiednich autorów do opracowywania dalszych potrzebnych map i atlasów, by zmobilizować do ich wykonania siły fachowe i zapobiec ich rozpraszeniu, by w dostatecznej

mierze uwzględnić w kolejnych rocznych planach produkcji pilne potrzeby szkoły i życia.

Lepiej na ogół przedstawia się produkcja kartograficzna o charakterze naukowym. Jednak i tu popełniliśmy szereg błędów. W szczególności dotyczy to wielkiego *Atlasu Polski*, z którego w sześć lat od rozpoczęcia pracy wyszedł tylko jeden sześćoarkuszowy zeszyt (siedem map wydrukowanych wcześniej uznano za prowizoryczne i nie włączono do regularnej serii). Rozpoczęte (w tymże GUPK) kosztowne wydawnictwo *Atlasu powszechnego* musiało na skutek szeregu popełnionych w nim błędów zostać wstrzymane. Brak jest też publikacji ułatwiających popularyzację nauki, z wyjątkiem jedynie dziedziny historii.

Dość znaczny rozwój wykazało u nas w omawianym okresie piśmiennictwo dotyczące map. Ukazały się dobre podręczniki kartografii, zarówno matematyczne (F. Biernacki³, J. Różycki⁴, R. Galon⁵), jak i techniczne (F. Piątkowski⁶). Szereg czasopism („Przegląd Geodezyjny“, „Geodezja i Kartografia“, „Przegląd Geograficzny“, „Czasopismo Geograficzne“, wychodzące w latach 1948—49, „Wiadomości Służby Geograficznej“, „Wiadomości Służby Topograficznej“, a nawet i „Przegląd Zachodni“, zamieszczały dość liczne artykuły z dziedziny kartografii; liczne też były recenzje i sprawozdania w „Przeglądzie Geodezyjnym“. Mimo to nie można jednak powiedzieć, że kartografia uprawiana była u nas jako nauka w sposób wystarczający. Pożądana byłaby tu żywsza działalność zakładów uczelnianych oraz pewne scentralizowanie prac z tej dziedziny w jednym lub dwóch czasopismach, aby stały się łatwiejsze do odnalezienia zarówno dla kartografów-geografów, jak i kartografów-geodetów.

ZESTAWIENIE MAP I ATLASÓW WYDANYCH W POLSCE W LATACH 1945—1993 *

I. Atlasy

I A) Atlasy szkolne, w większości fizjogeograficzne⁷.

- 1—2 *Mały atlas geograficzny* (E. Romer) wyd. 14, 1947; wyd. 15, 1951, wznowienie 1953), Książnica Atlas, Wrocław.
4—5. *Atlas Polski Współczesnej* E. Romer i J. Wąsowicz) wyd. 4, 1948; wyd. 5, 1951.
6—7 *Atlas geograficzny Polski* (M. Janiszewski, St. Gadoński, J. Motyka i St. Różycki), Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1952, wznowienie 1953.

³ F. Biernacki, *Teoria odwzorowań powierzchni dla geodetów i kartografów*, Geodezyjny Instytut Naukowo-Badawczy, Warszawa 1949.

⁴ J. Różycki, *Krótki zarys teorii odwzorowań kartograficznych*, Państwowe Wydawnictwo Techniczne, cz. 1—2, Warszawa 1950—1952.

⁵ R. Galon, *Siatki kartograficzne*, podręcznik praktyczny dla geografów PZWS, Warszawa 1951.

⁶ F. Piątkowski, *Kartografia i reprodukcja kartograficzna*, Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych, Warszawa 1953.

⁷ W poszczególnych działach wydawnictwa kartograficzne są ułożone chronologicznie podług kolejności ich pierwszych powoennych wydań.

* Zestawienie nie obejmuje urzędowych publikacji seryjnych, map przeznaczonych wyłącznie do użytku służbowego, a także map powielanych w postaci odbitek ozalidowych.

I B) Inne atlasy geograficzne

1. *Mały atlas Polski* (red. J. Kondracki), Główny Urząd Pomiarów Kraju i Polskie Towarzystwo Geograficzne, Warszawa 1947.
- 2—3. (Atlas) *Studium planu krajowego*, Główny Urząd Planowania Przestrzennego, Warszawa 1947 (t. I), 1948 (t. II).
- 4—5. *Atlas Ziemi Odzyskanych* (praca zbiorowa pod kier. J. Zaremby), 1947, wyd. II 1949.
- 6—7. *Atlas kieszonkowy* (red. K. Kuchar i J. Kondracki), Trzaska, Evert i Michalski, Praha-Warszawa 1950; wyd. II 1951.
8. *Atlas Polski* — zeszyt I (praca zbiorowa), 6 arkuszy: Dawne mapy Polski (Leszczycki-Pietkiewicz), Mapa przeglądowa, Gleby (L. Staniawicz), Geologia (S. Z. Różycki), Geomorfologia (J. Kondracki), Siła ciężkości (J. Olczak).
6. *Mały atlas fenologiczny* (red. H. Szpringer), PIHM, Warszawa 1950.
7. *Atlas opadów atmosferycznych w Polsce 1891—1930* (opr. W. Wiszniewski). P. Wyd. Komunikacyjne, Warszawa 1953.
1. *Atlas eksportu i importu głównych surowców światowych* (J. Ernst), Łódź 1948.

I C) Atlasy wyłącznie gospodarcze

I D) Atlasy komunikacyjne i turystyczne

1. *Kieszonkowy atlas turystyczny* (K. Chodorowicz), Glob, Kraków 1947.
2. *Atlas wewnętrznych połączeń pocztowych Rzeczypospolitej Polskiej* (M. Grotkowski), Kraków 1947.
3. *Samochodowy atlas Polski* (W. Walczak), Przełom, Kraków 1947.

I E) Atlasy etnograficzne i językowe

1. *Atlas nazw geograficznych Słowiańszczyzny zachodniej* (St. Kozierowski). Instytut Zachodni, Poznań 1945.
2. *Polski atlas etnograficzny* (J. Gaike), Czytelnik (Pol. Tow. Ludoznawcze), Lublin 1947.
3. *Atlas lingwistyczny języków świata* (T. Milewski), Pol. Tow. Ludozn. Lublin 1948.

I F) Atlasy historyczne

1. *Atlas do pradziejów Słowian* (K. Jażdżewski), Łódzkie Tow. Naukowe, Łódź 1949.
- 2—3. *Mały atlas historyczny* (Cz. Nanke, L. Piotrowicz, i Wł. Semkowicz), Książnica Atlas, Warszawa, wznowienie 1953.

II. Mapy ścienne

II A) Mapy ścienne hipsometryczne

1. *Pomorze Wschodnie*, mapa fiz.-adm. (J. Szaflarski), 1:500 000, Instytut Bałtycki, Bydgoszcz 1945.
- 2—3. *Śląsk*, mapa fiz.-adm. (J. Szaflarski i A. Wrzosek), 1:500 000, Instytut Śląski, Katowice 1945; wyd. II (przy współpracy W. Taszyckiego) 1948.

4. *Polska fizyczna* (B. K r y g o w s k i), 1 : 1 200 000, Drukarnia św. Wojciecha, Poznań 1946.
5. *Wybrzeże polskie* (B. K r y g o w s k i), 1 : 350 000, Drukarnia św. Wojciecha, Poznań 1946.
6. *Polska i obszary przyległe*, mapa fizyczna (J. S z a f l a r s k i), 1 : 1 000 000, Spółdzielnia Pomoce i Urządzenia Szkolne, Kraków 1946.
- 7—9. *Polska*, mapa fizyczna, (E. R o m e r i W. M i g a c z), 1 : 800 000, Książnica Atlas, Wrocław-Warszawa 1947; wyd. II 1948; wyd. III (nowe opracowanie) 1953.
- 10—11. *Europa* (E. R o m e r), 1 : 5 000 000, Książnica Atlas, Wrocław-Warszawa 1947, wzn. 1950.
- 12—13. *Planigloby fizyczne*, półkula wsch. (E. R o m e r) 1 : 20 000 000, Książnica Atlas, Wrocław-Warszawa 1947, wzn. 1952.
- 14—15. *Planigloby fizyczne*, półkula wsch. (E. R o m e r), 1 : 20 000 000, Książnica Atlas, Wrocław-Warszawa 1947, wznowienie 1952.
16. *Planigloby fizyczne*, półkula zach. (J. S z a f l a r s k i), 1 : 20 000 000, Spółdzielnia Pomoce i Urządzenia Szkolne, Kraków 1947.
17. *Planigloby fizyczne*, półkula wsch. J. S z a f l a r s k i), 1 : 20 000 000, Spółdzielnia Pomoce i Urządzenia Szkolne, Kraków 1947.
18. *Europa*, mapa fizyczna (J. S z a f l a r s k i), 1 : 5 000 000, Spółdzielnia Pomoce i Urządzenia Szkolne, Kraków 1947.
- 19—20. *Ameryka Północna* (E. R o m e r), 1 : 10 000 000, Książnica Atlas, Wrocław-Warszawa 1948, wzn. 1952.
- 21—22. *Ameryka Południowa* (E. R o m e r), 1 : 10 000 000, Książnica Atlas, Wrocław-Warszawa 1948, wzn. 1952.
- 23—24. *Australia* (E. R o m e r), 1 : 10 000 000, Książnica Atlas, Wrocław-Warszawa 1948, wzn. 1952.
- 25—26. *Afryka* (E. R o m e r), 1 : 10 000 000, Książnica Atlas, Wrocław-Warszawa 1952
- 27—28. *Azja* (E. R o m e r), 1 : 10 000 000, Książnica Atlas, Wrocław-Warszawa 1948, wzn. 1952.
29. *Fizyczna mapa świata* (W. W a l c z a k), 1 : 35 000 000, Przełom, Kraków 1948.
- 30—31. *ZSRR — Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich* (J. S z a f l a r s k i, P. O r d y Ń s k i i H. L o r e n t s k i), 1 : 7 000 000, Spółdzielnia Pomoce i Urządzenia Szkolne, Kraków 1948, wyd. II 1951.
- 32—33. *Ameryka Północna*, mapa fiz. (J. S z a f l a r s k i), 1 : 8 000 000, Spółdzielnia Pomoce i Urządzenia Szkolne, Kraków 1948, wzn. 1951.
- 34—35. *Ameryka Południowa* (J. S z a f l a r s k i), 1 : 8 000 000, Spółdzielnia Pomoce i Urządzenia Szkolne, Kraków 1948, wyd. II 1951.
- 36—37. *Afryka*, mapa fizyczna (J. S z a f l a r s k i), 1 : 9 000 000, Spółdzielnia Pomoce i Urządzenia Szkolne, Kraków 1948, wyd. II 1951.
- 38—40. *Fizyczna mapa Polski* (M. J a n i s z e w s k i), 1 : 750 000, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1948, wyd. II 1949, wyd. III 1951.
41. *ZSRR — Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich*, część europ. (J. S z a f l a r s k i, P. O r d y Ń s k i), 1 : 3 000 000, Spółdzielnia Pomoce i Urządzenia Szkolne, Kraków 1949.
42. *Europa*, mapa fizyczna. (T. G a r l e j i M. J a n i s z e w s k i), 1 : 3 500 000, PZWS, Warszawa 1949.

43. ZSRR, mapa fizyczna (T. Garlej i M. Janiszewski), 1:6 000 000, PZWS, Warszawa 1951.

II B) Mapy ściennie geologiczne i gleboznawcze

- 1—2. *Polska*, mapa geologiczna (R. Mochnacki i J. Premik), 1:1 000 000, Spółdzielnia Pomoce i Urządzenia Szkolne, Kraków wyd. I 1948, wyd. II 1951.
3. *Mapa gleb Polski* (J. Tomaszewski), 1:1 000 000, Państwowy Instytut Wydawnictw Rolniczych, Wrocław 1950.

II C) Mapy ściennie klimatologiczne

1. *Polska*, mapa klimatyczna, (W. Milata i R. Mochnacki), 1:1 000 000, Spółdzielnia Pomoce i Urządzenia Szkolne, Kraków 1950.
2. *Klimaty świata* (St. Pietkiewicz), 1:25 000 000, PZWS, Warszawa 1951.
3. *Mapy pogody* (St. Rafałowski), PZWS, Warszawa 1953.

II D) Mapy ściennie ekonomiczne i polityczne

1. *Polityczna mapa świata* (W. Walczak), 1:35 000 000, Przełom, Kraków 1949.
2. *Mapa gospodarcza świata* (M. Dobrowolska i R. Mochnacki), 1:20 000 000, Spółdzielnia Pomoce i Urządzenia Szkolne, Kraków 1951.
- 3—4. *Polska*, mapa administracyjna (E. Romer), 1:800 000, Książnica Atlas, Wrocław 1952, wzn. 1953.
5. *Polska*, mapa gospodarcza (M. Janiszewski), 1:800 000, PZWS, Warszawa 1953.

II E) Mapy ściennie historyczne

1. *Europa po Kongresie Wiedeńskim* (W. Semkowicz), 1:5 000 000, Spółdzielnia Pomoce i Urządzenia Szkolne, Kraków 1948.
2. *Królestwo Polskie i Wielkie Księstwo Litewskie za Jagiellonów* (W. Semkowicz), 1:500 000, Spółdzielnia Pomoce i Urządzenia Szkolne, Kraków 1948.
3. *Europa w okresie I wojny światowej* (S. Arnold), Spółdzielnia Pomoce i Urządzenia Szkolne, Kraków 1949.
4. *Kraje słowiańskie w Europie w XIX i XX wieku* (H. Batowski), 1:3 000 000, Spółdzielnia Pomoce i Urządzenia Szkolne, Kraków 1949.
5. *Europa 1870—1914*, 1:3 500 000, Prasa Wojskowa (MON), Warszawa 1949.
6. *Wyzwolenie boje armii radzieckiej*, Mapa działań wojennych, 1941—45, 1:2 000 000, Prasa Wojskowa (MON), Warszawa 1949.
- 7—8. *Mapa Słowiańszczyzny w wieku VIII—X* (T. Lehr - Spławiński), 1:3 000 000, Spółdzielnia Pomoce i Urządzenia Szkolne, Kraków 1949, wyd. II 1950.
9. *Polska w wiekach X—XI—XII* (J. Natanson - Leski), 1:500 000, Kraków 1949.
- 10—11. *Grecja starożytna* (L. Piotrowicz), 1:850 000, Książnica Atlas, Wrocław 1949, wzn. 1951.
12. *Imperium rzymskie* (L. Piotrowicz), 1:3 000 000, Książnica Atlas, Wrocław 1950.
13. *Polska w dobie dzielnicowej* (J. Natanson - Leski), 1:1 500 000, Spółdzielnia Pomoce i Urządzenia Szkolne, Kraków 1950.
14. *Polska za ostatnich Piastów* (J. Natanson - Leski), 1:1 500 000, Spółdzielnia Pomoce i Urządzenia Szkolne, Kraków 1950.

15. *Wielka Październikowa Rewolucja Socjalistyczna i tryumfalny pochód armii radzieckiej, październik 1917 — luty 1918*, 1:2 500, Prasa Wojskowa (MON), Warszawa 1950.
16. *Wojna domowa w ZSRR w latach 1918—22*, 1:4 500 000, Prasa Wojskowa (MON), Warszawa 1950.
17. *Walki w Paryżu w okresie Komuny 1871 r.*, 1:20 000, Prasa Wojskowa (MON), Warszawa 1950.
18. *Wielkie budowle komunizmu*, (MON), Warszawa 1951.

III. Mapy podręczne

III A) Mapy podręczne hipsometryczne

1. *Europa* (Z. Czaczko i A. Święty), 1:10 M, Przełom, Kraków 1946.
2. *Mapa Polski*, 1:1 M, wydanie A, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1947.
- 3—4. *Polska*, mapa fizyczna (J. Szafarski), 1:2,5 M, Świat i Wiedza, Kraków 1946, wyd. II 1947.
- 5—6. *Europa* (J. Szafarski), 1:15 M, Świat i Wiedza, Kraków 1946, wyd. II 1947.
7. *Europa* (E. Romer), 1:15 M, Książnica Atlas, Wrocław 1947.
8. *Europa fizyczna* (K. Cytoński), 1:12 M, Prasa Wojskowa, Warszawa 1947.
- 9—10. *Polska*, mapa fizyczna, 1:2,5 M, (E. Romer i W. Migacz), Książnica Atlas, Wrocław 1947, wyd. II 1951.
11. *Śląsk*, mapa fizyczna (E. Romer i A. Wrzosek), 1:1 M, Książnica Atlas, Wrocław 1947.
12. *Mapa Polski*, 1:2 M, Prasa Wojskowa, Warszawa 1948.
13. *Ziemia Święta (Palestyna)*, Caritas, Toruń 1948.
14. *Polska*, mapa fizyczna (J. Szafarski), 1:4 M, Glob, Kraków 1948.
15. *Afryka*, mapa fizyczna (J. Szafarski), 1:30 M, Świat i Wiedza, Kraków 1948.
16. *Australia i Oceania* (J. Szafarski), 1:30 M, Świat i Wiedza, Kraków 1948.
- 17—18. *Fizyczna mapa Polski* (M. Janiszewski), 1:2 M, PZWS, Warszawa 1948, wznowienie 1951.
19. *Hipsometria*. Główny Urząd Pomiarów Kraju (*Atlas Polski*), Warszawa 1950.
20. *Europa* (E. Romer), 1:12 M, Książnica Atlas, Wrocław 1951.
21. *Polska z poziomiami*, 1:2,5 M, Instytut Kartograficzny im. Romera, Wrocław 1952.
22. *ZSRR* 1:18 M. (Garlej — Janiszewski), PZWS, Warszawa 1953.

III B) Mapy podręczne geologiczne, glebowe, i geomorfologiczne

1. *Mapa gleb b. Prus Wschodnich* (T. Mieczyski), 1:600 000, Instytut Bałtycki, Bydgoszcz 1946.
2. *Mapa geologiczna Polski* (R. Mochnacki i J. Premik), Spółdzielnia Pomoce i Urządzenia Szkolne, Kraków 1948.
3. *Morfologia* (J. Kondracik), Główny Urząd Pomiarów Kraju (*Atlas Polski*), Warszawa 1949.

4. *Przeglądowa mapa geomorfologiczna województwa bydgoskiego* (R. Galon i L. Roszkówna), Polskie Towarzystwo Geograficzne, Warszawa 1953.

III C) Mapy podręczne — inne fizjograficzne

1. *Podział geograficzny Sudetów*, 1:2 M, Min. Administracji Publicznej, Warszawa 1949.
2. *Z zagadnień fizjografii południowego Bałtyku* (J. Staszewski), Zjazd PTG, Gdańsk 1949.
3. *Klimat I* (E. Romer), Główny Urząd Pomiarów Kraju (*Atlas Polski*), Warszawa 1950.
4. *Klimat II* (E. Romer), Główny Urząd Pomiarów Kraju (*Atlas Polski*), Warszawa 1950.
5. *Krainy geobotaniczne* (Wł. Szaffer), Główny Urząd Pomiarów Kraju (*Atlas Polski*), Warszawa 1950.

III D) Mapy podręczne ekonomiczne

1. *Plan rozwoju gospodarczego Polski* (Sławiński), 1:1 M, I Polski Kongres Inżynierów, Warszawa 1948?
2. *Mapa lasów polskich* 1:1 M, Dyrekcja Lasów Państwowych, Warszawa 1950?
3. *Mapa lasów Rzplitej Polskiej* 1:2 M, Dyrekcja Lasów Państwowych, Warszawa 1950?

III E) Mapy podręczne komunikacyjne

1. *Mapa samochodowa i stanu dróg w Polsce* (Z. Borgielski), 1:1 M, bez miejsca wydania, 1945.
2. *Schematyczna mapa sieci PKP z uwzględnieniem stacji* (K. Jaglarz), bez miejsca wydania, 1945?
3. *Mapa sieci kolejowej RP*, 1:1 M, Ministerstwo Komunikacji, Warszawa 1946.
4. *Mapa sieci kolejowej i lotniczej*, 1:2 M, Min. Komunikacji, Warszawa 1946.
5. *Mapa schematyczna linii komunikacji samochodowej PKS*, Ministerstwo Komunikacji, Warszawa 1947?
6. *Polska*, mapa samochodowa, 1:1 M, WIG, Warszawa 1947.
7. *Polska*, mapa automobilowa (St. Drygasiewicz i St. Hildt), 1:1 200 000, Nakł. Pol. Zw. Motocyklowego, Warszawa 1948.
8. *Śląsk*, mapa automobilowa, 1:470 000, Czytelnik, Katowice 1948?
9. *Sieć kolejowa*, 1:2 M, Główny Urząd Pomiarów Kraju (*Atlas Polski*), Warszawa 1949.

III F) Mapy podręczne turystyczne (oraz plany miast)

1. *Plan miasta Szczecina*, 1:20 000, Zarząd Miejski, Szczecin 1945.
2. *Plan miasta Jeleniej Góry*, 1:10 000, Główny Pełnomocnik Komitetu Rady Ministrów, Jelenia Góra 1945.
3. *Plan Poznania*, Pomoc, Poznań 1946?
4. *Plan miasta Wrocławia*, Przełom, Wrocław 1946.
5. *Okolice Krakowa* (K. Małeccki), 1:100 000, Kraków 1946.
6. *Okręg mazurski*, 1:500 000, Instytut Zachodni, Poznań 1946.
7. *Mapa Polski*, 1:1 M, wydanie B, pogładowe, WIG, Warszawa 1947.
8. *Ziemia Lubuska*, 1:300 000, Instytut Zachodni, Poznań 1947.
9. *Karkonosze i Kotlina Jeleniogórska*, 1:75 000, GUPK, Warszawa 1948.
10. *Jezioro Śniardwy i okolice*, 1:50 000, GUPK, Warszawa 1948.

11. *Miasto Łódź*, 1 : 25 000, WIG, Warszawa 1948.
12. *Plan miasta Wrocławia*, 1 : 30 000, Zarząd Miejski, Wrocław 1948.
13. *Plan miasta stoł. Warszawy*, 1 : 25 000, WIG, Warszawa 1948.
14. *Tatry*, 1 : 50 000, wyd. II (T. Z w o l i ń s k i), Min. Komunikacji, Warszawa 1948.
15. *Kotlina Kłodzka* (W. W a l c z a k), 1 : 100 000, Instytut Śląski, Kraków 1948.
16. *Szczegółowa mapa Pienin i okolicy Krynicy*, 1 : 150 000, Ruch, Warszawa 1949?
17. *Pieniny*, mapa turystyczna, 1 : 37 500, PPFiK, Warszawa 1950.
18. *Plan miasta stoł. Warszawy*, 1 : 25 000, Prasa Wojskowa, Warszawa 1950.
19. *Szlaki turystyczne Beskidów*, 1 : 150 000, PTT, Bielsko-Biała 1950.

III G) Mapy podręczne polityczne i administracyjne

1. *Polska zachodnia*, 1 : 1 M, Instytut Zachodni, Poznań 1945.
2. *Polska*, mapa administracyjna i komunikacyjna, 1 : 1 M, (Wyd. tymczasowe), Główny Urząd Pomiarów Kraju, Warszawa 1945.
- 3—4. *Polska*, mapa administracyjna, 1 : 5 M, Główny Urząd Pomiarów Kraju, Warszawa 1946, wyd. II 1948.
5. *Polska*, mapa administracyjno-komunikacyjna, 1 : 3,5 M, Księgarnia wydawn.-wysyłkowa Cracovia, Kraków 1946.
6. *Rzeczpospolita Polska*, mapa administracyjna, 1 : 1 250 000, (H. C y t o w s k i), ZZPPK Gł. Urzędu Pomiarów Kraju, Warszawa 1946 (druk WIG).
7. *Polska* — 1 : 4 M, Główny Urząd Pomiarów Kraju, Warszawa 1947.
8. *Rzeczpospolita Polska*, mapa administracyjna, 1 : 1 M, WIG, Warszawa 1947.
9. *Polska*, mapa administracyjna, 1 : 1 M, Główny Urząd Pomiarów Kraju, Warszawa 1948.
10. *Rzeczpospolita Polska*, mapa administracyjna, 1 : 1 M, (H. C y t o w s k i), Warszawa 1949.
11. *Polska*, mapa administracyjna (J. S z a f l a r s k i), 1 : 2 500 000, Świat i Wiedza, Kraków 1949?
12. *Europa*, mapa polityczna (J. S z a f l a r s k i), 1 : 15 000 000, Świat i Wiedza, Kraków 1949?
13. *Polska*, mapa administracyjna, 1 : 1 M, PPFiK, Warszawa 1950.
14. *Polska*, mapa administracyjna, 1 : 1 M, (E. R o m e r), stan z dn. 3.XII.1950. Główny Urząd Pomiarów Kraju, Warszawa 1950.
15. *Polska*, mapa administracyjna, 1 : 2 M, PPFiK, Warszawa 1950.
16. *Województwa i powiaty* (Polski) 1 : 3 M, (M. J a n i s z e w s k i), PZWS, Warszawa 1951.
- 17—18. *Polska*, mapa administracyjna, 1 : 2,5 M, (E. R o m e r), Książnica Atlas, Wrocław 1952, wzn. 1953.

III. H) Mapy podręczne historyczne

1. *Mapa obozów na Górnym i Dolnym Śląsku podczas okupacji niemieckiej*, 1 : 500 000, Komisja Historyczna, Katowice (1947).
2. *Teren wojny domowej w Hiszpanii*, 1 : 2 450 000, Warszawa 1948.
3. *Historia* (W. S e m k o w i c z), Główny Urząd Pomiarów Kraju (*Atlas Polski*), Warszawa 1949.

III J) Mapy podręczne inne

1. *Rzeczpospolita Polska*, 1 : 1,5 M, Główny Urząd Pomiarów Kraju, Warszawa 1945.
2. *Rzeczpospolita Polska*, (W i e r z b o w s k i), 1 : 200 000, Przełom, Kraków 1945.

3. *Polska zachodnia*, mapa komunikacyjno-administracyjna wraz ze skorowidzem, 1 : 1 M, (M. K i e ł c z e w s k a), Instytut Zachodni, Poznań 1945.
4. *Mapa Polski*, 1 : 3 M, Księgarnia St. Kamińskiego, Kraków (1946?)
5. *Mapa świata*, (H. C y t o w s k i), 1 : 110 M, druk WIG, Warszawa 1946.
6. *Mapa zniszczeń Warszawy*, 1 : 20 000, Główny Urząd Pomiarów Kraju, Warszawa 1948.
7. *Mapa Polski*, 1 : 3 M (St. D r y g a s i e w i c z i St. H i l d t) wyd. WINW, Warszawa b. r.
8. *Mapa Polski*, 1 : 3 M, Wyd. Przełom, Kraków (1948?)

СТАНИСЛАВ ПЕТКЕВИЧ

ПОЛЬСКАЯ КАРТОГРАФИЯ 1945--1954

В области картографии существовали в Польше в конце второй мировой войны весьма существенные пробелы. Издание карт во время пятилетней германской оккупации было приостановлено, также как и издание книг; но карты так в школьном употреблении, как и в путешествиях, подлежат разрушению гораздо быстрее книг. Таким образом образовался недостаток всякого рода карт, кроме того карты Польши надо было составлять совершенно заново, так как границы нашего государства изменились. Сверх этого надо было создать солидную картографическую базу для нового планового хозяйства.

Настоящая статья дает обзор польской картографии в первом послевоенном десятилетии и содержит данные о картах и атласах предназначенных для общего пользования и составляющих отдельные библиографические позиции; их список помещен на конце польского текста в следующей последовательности: учебные атласы (отдел I A), другие географические атласы (I B), экономический атлас (I C), атласы дорожные и туристические (I D), атласы по этнографии и языкознанию (I E), исторические атласы (I F), гипсометрические стенные карты (II A), геологические и почвенные стенные карты (II B), климатологические стенные карты (II C), экономические и политические стенные карты (II D), исторические стенные карты (II E), подручные и канторные карты (III A).

В каждом отделе карты расположены в порядке появления их первых изданий. Справка о книгах по картографии изданных за десятилетие дана в третьей главе польского текста.

Вторая глава польского текста содержит перечень издательских учреждений. Среди них Ромеровский картографический институт, переведенный из Львова во Вроцлав в 1946 году и руководимый ныне проф. Вонсовичем, упомянут на первом месте. На втором месте находится Государственное Школьное Издательство с картографической мастерской, организованной в 1947 году в Варшаве М. Янишевским; на третьем месте следует Краковское Картографическое Издательство, на четвертом — книжный магазин Св. Войцеха в Познани, на пятом — Военная Пресса в Варшаве; все они издавали учебные карты. Под № 9-ым помещено Военное Картографическое Учреждение -- прежде Военный Географический Институт, а под 10-ым — Главное Управление Съёмки (ныне Гл. Управление Геодезии и Картографии) — которые являются теперь главными картоиздательствами страны.

В третьей главе рассматриваются размеры и темпы издания карт, а также вопрос, удовлетворяет-ли продукция карт потребностям страны: автор приходит к выводу, что эти последние еще далеко не удовлетворены. Следующие позиции находящиеся в списке изданий заслуживают особого внимания:

Среди учебных атласов (отдел 1А списка) — новый Атлас Современной Польши Ромера и Вонсовича (№ 3—4), и географический атлас Польши Янишевского.

Среди других географических атласов — Малый Атлас Польши (№ 1), Атлас Возвращенных Земель (№ 4—5) и первый выпуск нового большого Атласа Польши с таблицей давних карт Польши, картами геологической, геоморфологической, почвенной, гравиметрической и обзорной (№ 8).

Среди исторических атласов — атлас доисторических славян, изданный Лодзинским Научным Обществом (№ 1).

Среди стенных учебных карт — новая физическая карта Польши Ромера и Мигача (отд. II А, № 7—9), совершенно новая и оригинальная карта климатов мира автора этой статьи (отд. II С, № 2), административная карта Польши Ромера (отд. II D, № 3—4) и новые экономические карты мира (тот же отд. № 2) и Польши (тот же отд. № 5).

Среди учебников из области картографии — „Теория проекций поверхностей для геодезистов и картографов” д-ра инж. Фр. Бернацкого (№ 3 из книг упомянутых в главе III-ей).

STANISŁAW PIETKIEWICZ

POLISH CARTOGRAPHY BETWEEN 1945 AND 1954

At the end of the Second World War there was a very painful gap in the domain of maps in Poland. The publication of maps and books had been practically suspended during the five years of German occupation, but one must bear in mind that maps undergo destruction much faster, both in school and during travel. As a result, practically all kinds of maps were lacking; moreover, maps of Poland had to be made entirely anew in consequence of its territorial changes, and a solid cartographical base had to be created for its new planned economy.

The present review, concerning the first postwar decade, deals with maps and atlases destined for general use and forming separate bibliographical units; they are listed at the end of the Polish text in the following succession: school atlases (section I A); other geographical atlases (I B); an economic atlas (I C); road and touring atlases (I D); ethnographical and linguistic atlases (I E); historical atlases (I F); hypsometrical wall maps (II A); geological and pedological wall maps (II B); climatological wall maps (II C); economic and political wall maps (II D); historical wall maps (II E); handy and office maps (III). In the particular sections, the publications are listed according to the dates of their first editions. Books on cartography, published in the decade, are mentioned in chapter III of the Polish text.

Chapter II of the Polish text comprises a list of publishers. Among these, Professor Romer's Institute, transferred in 1946 from Lwów to Wrocław and now directed by Professor Wąsowicz, is mentioned in the first place. No. 2 are the State Establishments of School Publications, whose cartographical workshop, directed by M. Janiszewski,

was organised in 1947 in Warsaw; the Cracow map publishing organization follows under No. 3; under No. 4 — the St. Albert's Bookshop in Poznań, and under No. 5 — the Military Press in Warsaw, which also published school maps. Under No. 9 we find the Military Cartographic Establishment (formerly the Military Geographic Institute) and under No. 10 — the new cartographic enterprise of the Chief Survey Office in Warsaw, which must be regarded now as the principal map publishers of the country.

In chapter III the amount and the rate of production, and its adequacy in comparison with the needs of the country, are discussed. These needs are not yet entirely satisfied.

The following items of the list of publications deserve particular attention:

Among school atlases (section I A of the list) — the entirely new Atlas of Contemporary Poland by Romer and Wąsowicz (No. 4-5), also the Geographical Atlas of Poland by Janiszewski (No. 6-7); among other geographical atlases (I B) — the Small Atlas of Poland (No. 1), the Atlas of Recovered Territories (No. 4-5), and the first fascicle of the new Atlas of Poland, comprising a sheet of old maps of Poland, as well as a geological, a geomorphological, a pedological, a gravimetric and a general map (No. 8).

Among historical atlases (I F) — an atlas on the prehistory of the Slavs, published by the Łódź Scientific Society (No. 1).

Among school wall maps — a new physical map of Poland by Romer and Migacz (section II A, No. 7-9), an entirely new and original map of world climates by the author of this review (section II C, No. 2), an administrative map of Poland by Romer (section II D, No. 3-4), and new economic maps of the world (same section, No. 2) and of Poland (same section, No. 5).

Among new cartographic textbooks — there is the „Theory of surface projections for geodesists and cartographers“, by Dr F. Biernacki (No. 3 among the publications mentioned in chapter III).

Regionalne monografie geograficzne w latach 1945 – 1954

W pierwszym dziesięcioleciu istnienia Polski Ludowej ukazało się wiele regionalnych monografii geograficznych, odnoszących się czy to do ziem polskich w nowym układzie politycznym, czy to do odzyskanych Ziemi Zachodnich, zaspokajając w ten sposób aktualne potrzeby społeczeństwa. Obok dzieł poświęconych wielkim regionom naszego kraju (np. *Monografia Odry*, 1948) zaczęły pojawiać się monografie regionalne, dotyczące niewielkich krain (np. W. W a l c z a k, *Geograficzny opis Ziemi Kłodzkiej*, 1948).

Regionalne monografie geograficzne nie tylko dotyczą różnych obszarów Polski, lecz odznaczają się także wielką różnorodnością pod względem zakresu, ujęcia i układu treści. Z jednej strony mamy monografie ściśle geograficzne (np. *Geografia Ziemi Odzyskanych* J. D y l i k a, 1946), z drugiej natomiast strony monografie regionalne, obejmujące opis geograficzny obok dziejów, historii sztuki itp. danego regionu (np. *Ziemia Staropolski*, Wydawn. Instytutu Zachodniego).

Regionalne monografie geograficzne różnią się pomiędzy sobą także stopniem ścisłości naukowej. Niektóre z nich mają charakter bardziej naukowy (np. *Dolny Śląsk — 9*), inne natomiast charakter bardziej popularny (np. rozdziały geograficzne w serii *Ziemia Staropolski*).

Powojenną serię publikacji monograficznych w omawianym zakresie otwierają dwie książki Stanisława S r o k o w s k i e g o, mianowicie *Prusy Wschodnie*, 1945 (1) i *Pomorze Zachodnie*, 1947 (7), wydane przez Instytut Bałtycki. Zakres treści obu prac regionalnych (studium geograficzne, gospodarcze i społeczne) odzwierciedla rozległe, nie tylko geograficzne, zainteresowania tego autora. Mają one w pewnym stopniu encyklopedyczny charakter i były pomyślane jako źródło informacji o Ziemiach Odzyskanych.

Pierwsze z tych dzieł, mianowicie *Prusy Wschodnie*, oparte na osobistej znajomości regionu i licznych międzywojennych pracach autora, a w szczególności na pracy pod podobnym tytułem z r. 1929, zawiera poza opisem środowiska geograficznego, ze specjalnym uwzględnieniem klimatu i stosunków wodnych, szczegółowe omówienie struktury ludnościowej na tle rozwoju historycznego i z uwypukleniem roli elementu polskiego na tym obszarze. Rozdział poświęcony życiu gospodarczemu tego rejonu podaje charakterystykę gospodarczą Prus Wschodnich na tle międzywojennych stosunków politycznych i gospodarczych pomiędzy Rzeszą

Niemiecką a Polską. W rozdziale dotyczącym komunikacji sporo miejsca poświęca autor etapom rozwoju dróg komunikacyjnych, zwracając szczególną uwagę na drogi wodne i porty. Następny rozdział, najbardziej odpowiadający bliższemu zainteresowaniu geopolitycznym autora, a zatytułowany *Położenie Prus Wschodnich w Europie*, ma charakter bądź geograficzno-historyczny, bądź geograficzno-strategiczny. Wreszcie ostatni rozdział, *Prusy Wschodnie a pokój Europy*, przynosi rozważania historyczno-polityczne i geopolityczne z zabarwieniem nacjonalistycznym.

Druga praca St. S r o k o w s k i e g o, mianowicie *Pomorze Zachodnie*, 1947, oparta już w pewnym stopniu na literaturze polskiej i informująca o pierwszych przejawach życia organizacyjnego, gospodarczego i kulturalnego na tym terenie, odznacza się podobnym układem i zakresem treści co poprzednie dzieło.

Próbą geograficznego spojrzenia na całość Ziem Odzyskanych jest opracowanie Jana D y l i k a *Geografia Ziem Odzyskanych*, 1946, jedyna, jak dotychczas, książką o takim zakresie. Po rozważaniach dotyczących położenia geograficznego tych obszarów, świadczących o naturalnym związku tych ziem z resztą Polski, autor omawia po kolei ukształtowanie terenu, rozwój osadnictwa i przeobrażenia środowiska geograficznego, elementy gospodarki, sieć komunikacyjną i osiedla miejskie i wiejskie, podkreślając w zakończeniu jeszcze raz znaczenie Ziem Odzyskanych dla Polski. Ziemie Odzyskane należą do różnych krain geograficznych. Autor zdawał sobie sprawę z trudności przedstawienia pod jednym tytułem tak zróżnicowanego obszaru i dlatego nadał swojemu dziełu charakter ogólny i systematyczny, a nie regionalny. Dzieło J. D y l i k a, bogato ilustrowane, różni się od poprzednio opisanych książek St. S r o k o w s k i e g o większą zawartością treści i właściwym powiązaniem elementów geograficznych. Niestety książka ta, opóźniona w swej publikacji w stosunku do zawartych w niej danych statystyczno-gospodarczych, nie odegrała należytej jej roli w budzeniu zainteresowań dla naszych Ziem Zachodnich.

Inny charakter ma *Monografia Odry*, 1948, która jako studium zbirowe obejmuje nie tylko zagadnienia geologiczne, geograficzne, historyczno-gospodarcze i pokrewne, lecz także przyrodnicze, hydrologiczne, a nawet wodno-techniczne. Dzieło dotyczy nie tylko Odry bądź doliny Odry, lecz częściowo także całego jej dorzecza. Po wstępnym rozdziale, omawiającym polityczne znaczenie Odry w czasach historycznych, i rozważaniach językoznawczych, dotyczących nazwy Odry i nazw jej dopływów, następują po kolei opisy budowy geologicznej, ukształtowania terenu, klimatu, stosunków hydrologicznych i układu hydrograficznego. przyrody żywej, następnie osadnictwa nadodrzańskiego, handlu odrzańskiego w rozwoju historycznym, wreszcie zagadnienia regulacji Odry, rozbudowy urządzeń technicznych i portów morskich. A więc monografia ta wykracza poza przyjęte ramy publikacji tego typu, zwracając się nie tylko do geografów, historyków lub ekonomistów, lecz także do hydrotechników. Koncepcja stworzenia monografii jakiejś rzeki na tle jej dorzecza nie jest nowa. W każdym razie jest to pierwsza polska monografia tego typu, tym cenniejsza, że dotyczy odzyskanej przez Polskę Odry i że ukazała się w pierwszych latach naszej niepodległości, służąc jako cenne źródło informacji o tym gospodarczo i komunikacyjnie ważnym regionie. W dziele tym jednak łatwo zauważyć zasadniczą niezgodność, jaka zachodzi pomiędzy

zakresem przestrzennym rozpatrywanych zjawisk fizjograficznych, w szczególności zagadnień geologicznych, morfologicznych, hydrograficznych i oczywiście, ze zrozumiałych względów, zagadnień klimatologicznych, które są omawiane na całym dorzeczu Odry, a zakresem zjawisk geograficzno-osadniczych i geograficzno-gospodarczych, które są rozpatrywane tylko w najbliższej strefie nadrzecznej. Odczuwa się brak rozdziału omawiającego cechy geograficzno-gospodarcze regionu nadodrzańskiego i określającego obszar ciężenia gospodarczego do Odry.

Odpowiednikami prac St. S r o k o w s k i e g o dla południowych obszarów Ziemi Odzyskanych są dwie publikacje dotyczące Śląska.

Pierwsza z nich, mianowicie *Śląsk, ziemia i ludzie*, wydana przez Instytut Śląski (1948), obejmuje cały region śląski, a zakres jej wykracza poza zagadnienia geograficzne (pradzieje, dzieje, język, piśmiennictwo, sztuka, lud). Rozdział zatytułowany *Kraj* zawiera opis położenia geograficznego Śląska, jego budowę geologiczną, krajobraz i klimat. Wiele miejsca poświęcono opisowi życia gospodarczego z uwypukleniem górnictwa i przemysłu. Książka zawiera także dane odnośnie do powierzchni i zaludnienia oraz krótki opis gospodarczy miast i powiatów. Ostatni rozdział poświęcono turystyce i uzdrowiskom.

W odróżnieniu od powyższej popularno-naukowej monografii, mającej charakter informacyjno-propagandowy, praca zbiorowa poświęcona *Dolnemu Śląskowi*, wydana przez Książnicę-Atlas w r. 1948, pretenduje do miana dzieła raczej naukowego. Jest to monografia — podobnie jak poprzednie — o szerokim zakresie. Zagadnienia geograficzne występują zarówno w pierwszym tomie (przyroda, gospodarka), jak i w drugim tomie (dzieje, kultura). Po dość szczegółowych rozważaniach dotyczących genezy krajobrazu podano przegląd ważniejszych obszarów geograficznych, uwzględniając także osiedla miejskie na tle warunków geograficzno-gospodarczych. Całość obszaru podzielono na dwie części, na Niż Śląski i Sudety. W osobnych, obszernych rozdziałach opisano florę i faunę Śląska. Następnie omówiono szczegółowo życie gospodarcze tego regionu, rolnictwo, płody kopalne, przemysł. W drugim tomie zagadnienia geograficzne występują drugoplanowo w rozdziałach: *Wieś i chłop śląski*, *Średniowieczne miasta śląskie*, *Polskość Śląska w świetle języka* oraz *Stosunki językowe na Śląsku*.

W omawianej monografii, obejmującej całokształt zagadnień przyrodniczych, gospodarczych i kulturalnych tego regionu, udział geografii i geografów jest jednak raczej skromny. Pominięto zupełnie zagadnienia hydrograficzne, a klimat jest omawiany okazyjnie i w sposób niewystarczający w rozdziale o rolnictwie. Zagadnienia z zakresu geografii osadnictwa zostały poruszone raczej marginesowo w rozdziale dotyczącym historii miast oraz w sposób pobieżny przy opisie krajobrazu. Nie rozpatrywano także komunikacji. Niewątpliwie na układzie i treści tego cennego dzieła zaciążyły zainteresowania osobiste członków komitetu redakcyjnego.

Dolny Śląsk to również tytuł pierwszego tomu wydawnictwa Instytutu Zachodniego pt. *Ziemie Staropolskie* pod ogólną redakcją Z. W o j c i e c h o w s k i e g o. Zakres i układ powyższego dzieła, które chociaż przeznaczone dla szerszego ogółu, odznacza się wysokim poziomem, co prawda odbiegają od wzoru przeciętnej monografii geograficzno-regio-

nalnej, jednak zagadnieniom geograficznym poświęcono sporo miejsca zarówno w części ogólnej, jak i regionalnej. Właśnie wprowadzenie opisu regionami czyni dzieło to cennym i ważnym z punktu widzenia geograficznego.

Zakres i układ treści powyższej książki jest następujący. Po opisie środowiska geograficznego (budowa geologiczna, płody mineralne, rzeźba, szata roślinna i klimat) książka zawiera szereg rozdziałów poświęconych prehistorii, historii, historii sztuki, nazewnictwu i etnografii Dolnego Śląska. Następuje z kolei część regionalna: Ziemia Oleśnicka, Ziemia Głogowska, Ziemia Wrocławska, miasto Wrocław, Ziemia Ziębicko-Kłodzka, Ziemia Świdnicka, w której każdy rejon omawiany jest pod względem geograficznym i historycznym z uwypukleniem zabytków sztuki i dzieł zabudowy miast. Trzecia zasadnicza część dzieła dotyczy zagadnień demograficznych, odbudowy gospodarczej i procesów tworzenia się nowego społeczeństwa.

Powyższe dzieło informuje w sposób wszechstronny o przeszłości i teraźniejszości tego obszaru. Bogata szata zewnętrzna i liczne pomysłowe wykresy i mapki oraz efektowne fotografie podnoszą atrakcyjność tej książki.

Podobny zakres i układ treści wykazują następne, również bogato wyposażone tomy powyższego wydawnictwa, z tym że opis środowiska geograficznego i w ogóle część geograficzna ulegają w nich rozszerzeniu. W II tomie poświęconym Pomorzu Zachodniemu (Poznań 1949) obok opisu krajobrazu (z licznymi mapkami), obejmującego dzieje geologiczne, rzeźbę, wody i klimat, osobno rozpatrywana jest przyroda żywa (flora i fauna). W części regionalnej, zawierającej bogaty i żywy opis geograficzny, wyróżniono następujące krainy: region słowińsko-kaszubski, koszalińsko-kołobrzeski, kamieńsko-woliński, Szczecin (opis wyłącznie historyczny), stargardzko-pyrzycki oraz region pogranicza kraińskiego. Schematyczne mapki podają położenie wyróżnionych krain.

W następnym tomie (III) poświęconym Ziemi Lubuskiej (Poznań 1950) w części ogólnej w rozdziale zatytułowanym *Krajobraz Ziemi Lubuskiej* opisane są także gleby i osadnictwo w jego rozwoju historycznym a następnie rozwój gospodarczy. W części regionalnej (kraina międzyrzecka, gorzowska, torzymska, krośnieńska) wykonano mapki morfologiczne poszczególnych krain. Powyższe dzieło odbiega zasadniczo od informacyjno-popularnego opracowania tego rejonu z r. 1946 (5), które obejmuje głównie zagadnienia geograficzne i gospodarcze oraz zawiera opis geograficzny poszczególnych powiatów.

Jednak dopiero w IV tomie powyższego wydawnictwa pt. *Warmia i Mazury*, 1953, zaznacza się właściwa proporcja pomiędzy działem geograficznym a działem historycznym. Przede wszystkim po raz pierwszy pojawia się w tym wydawnictwie osobny rozdział poświęcony osadnictwu (dotychczas traktowanemu w ramach historii danego regionu). W części regionalnej, obejmującej opis Powiśla, Warmii i Mazur, omawianych z punktu widzenia geografii, historii sztuki i sztuki ludowej, obok licznych mapek i fotografii występują szkiecowe blokdiagramy, dające pojęcie o rzeźbie terenu trzech głównych krain. Część trzecia — jak w poprzednich tomach — jest poświęcona aktualnym zagadnieniom demograficznym i gospodarczym.

Powyższa seria wydawnicza, poświęcona poszczególnym głównym krainom Ziemi Odzyskanych, pomimo swego szerokiego zakresu, obejmującego wiele zagadnień pozageograficznych, stanowi niewątpliwie ważną pozycję w naszym powojennym doróbku w zakresie geografii regionalnej.

Z kolei warto wymienić liczne drobniejsze publikacje geograficzno-regionalne, mniej lub więcej popularne, dotyczące większych obszarów Polski. Na uwagę zasługują tu m. in. wydawnictwa „Wiedzy Powszechnej“, przystępnie ujęte w osobnych zeszytach: *Karpaty i Sudety*, 1948, *Niziny i pojezierza*, 1949, *Morze Bałtyckie*, 1950. W podobny sposób wydano *Pomorze* w ramach Biblioteki Popularno-naukowej PZWS, 1946. Inna seria wydawnicza „Wiedzy Powszechnej“ przynosi monografie geograficzne (z podkreśleniem zjawisk gospodarczych) województw. Broszury te informują o obliczu gospodarczym tych obszarów na tle warunków środowiskowych oraz o ich roli w życiu gospodarczym Polski. Dotąd opracowano województwa: białostockie (1951), wrocławskie (1952), bydgoskie (1952) oraz Łódź i woj. łódzkie (1953).

Przykładem monografii regionalnej o zakresie odpowiadającym problematyce geograficznej jest praca W. W a l c z a k a pt. *Geograficzny opis Ziemi Kłodzkiej*, 1948. Większe powiązanie elementów środowiskowych przy zastosowaniu sugestywnego opisu uzyskał J. C z y ż e w s k i w monograficznym artykule o *Dolinie Baryczy* (1948). Na tle tej charakterystyki geograficznej lepiej uwypuklają się zagadnienia hydrologiczne, glebowe, botaniczne i zoologiczne, naszkicowane w osobnych artykułach przez innych autorów.

Na pograniczu dzieł geograficznych i turystycznych znajdują się liczne publikacje, do których możemy zaliczyć dwie książeczki St. B e r e z o w s k i e g o, mianowicie *Halę Gąsienicową*, 1952 i *Dolinę Kościeliską*, 1953, oraz T. S t e c i a i W. W a l c z a k a *Karkonosze*, 1954. Określone jako monografie krajoznawcze, prace te mają raczej oblicze geograficzne. Informują one o budowie geologicznej, krajobrazie, klimacie, roślinności, ludności i gospodarce oraz podają trasy wycieczek. Książeczki te reprezentują typ publikacji, rozpowszechniającej w sposób przystępny wiedzę geograficzną o turystycznie ciekawych regionach.

Rzecz znamienna, że publikacje geograficzno-regionalne dotyczą prawie wyłącznie obszaru Polski. Bowiem tylko nieliczne broszury, wydane głównie przez „Wiedzę Powszechną“, odnoszą się do obszarów niepolских, np. *Islandii* (1949) lub *Antarktyki* (1953). Opracowania te mają jednak charakter przeważnie społeczno-gospodarczy.

A. J a h n w swej książce *Kraj biały czy zielony* umiał połączyć ciekawy opis podróży z barwną charakterystyką geograficzno-regionalną Grenlandii. Mamy szereg dzieł podróżniczych, np. A. i C z. C e n t k i e w i c z o w i e *Na podbój Arktyki*, 1952, które jednak tylko w części odpowiadają typowi publikacji geograficzno-regionalnej. Należy jeszcze wspomnieć o wydawnictwach „Polgos“, obejmujących szereg opracowań geograficzno-gospodarczych, dot. m. in. Turcji, Meksyku, Mongolii, oraz o licznych tłumaczeniach drobnych publikacji geograficzno-gospodarczych z języka rosyjskiego i niemieckiego.

Powyższy przegląd publikacji o charakterze monografii geograficzno-regionalnych nasuwa szereg wniosków natury ogólnej. Przede wszystkim należy stwierdzić, że prace regionalne, wydane w latach 1945-54, przy-

noszące pierwsze zaspokojenie potrzeb społecznych, tylko w części odpowiadają potrzebom geografii i nie zawsze reprezentują właściwą metodologię i ujęcie.

Prawie wszystkie opisy geograficzne nie dają właściwego i pełnego powiązania elementów geograficznych. Jak dotychczas nie mamy poprawnego pod względem metodologicznym dzieła w zakresie geografii regionalnej dla obszaru całej Polski, które następnie stałoby się podstawą do opracowania monografii geograficznych poszczególnych rejonów Polski. Lukę tę powinno wypełnić zamierzone wydanie 2-tomowej *Geografii Polski* pod egidą Instytutu Geografii PAN.

Wykazujemy wielkie zaległości w zakresie publikacji geograficzno-regionalnych o innych krajach. Należałoby opracować odpowiedni i długofalowy plan, powierzając opiekę nad jego realizacją Komitetowi Geograficznemu PAN.

BIBLIOGRAFIA

A. Obszar Polski

1945

1. St. Srokowski, *Prusy Wschodnie*, Studium geograficzne, gospodarcze i społeczne. Wydawn. Instytutu Bałtyckiego, Bydgoszcz, liczne mapki. s. 321.
2. A. Wrzosek, *Nad Odrą i Nysą*, Wydawn. Instytutu Śląskiego, s. 67.

1946

3. J. Dylik, *Geografia Ziem Odzyskanych*, „Książka“, Warszawa, s. 307, liczne mapki i fotografie.
4. J. Kondracki, *Pomorze*, Bibl. Popularno-naukowa, PZWS, Warszawa, s. 48, mapki.
5. B. Krygowski i St. Zajchowska, *Ziemia Lubuska*, Opis geograficzny i gospodarczy, Wydawn. Instytutu Zachodniego, Poznań, s. 287, rysunki i mapki.

1947

6. J. Dylik, *Indywidualność geograficzna okolic Łodzi*, „Czasopismo Geograficzne“ XVIII, s. 238—246, mapki.
7. St. Srokowski, *Pomorze Zachodnie*, Wydawn. Instytutu Bałtyckiego, Bydgoszcz, s. 258, liczne rysunki i mapki.

1948

8. *Śląsk, ziemia i ludzie*, Praca zbiorowa, Wydawn. Instytutu Śląskiego, Wrocław, s. 283, liczne fotografie i mapki.
9. *Oblicze Ziem Odzyskanych — Dolny Śląsk*, 2 tomy, Książnica-Atlas, Wrocław, s. 459 i 773, liczne fotografie i mapki.
10. *Ziemia Staropolski* tom I — *Dolny Śląsk*, Wydawn. Instytutu Zachodniego, Poznań, w 2 częściach, s. 477 i 521, liczne fotografie, mapki i rysunki.
11. *Monografia Odry*, Studium zbiorowe, Wydawn. Instytutu Zachodniego, Poznań, s. 591, liczne mapki i wykresy.

12. J. Czyżewski, *Dolina Baryczy* (szkic geograficzny), „Czasopismo Geogr.“, XIX, s. 125—136.
13. J. Kondracki, *Karpaty i Sudety*, „Wiedza Powszechna“, s. 34, mapki i fotografie.
14. W. Walczak, *Geograficzny opis Ziemi Kłodzkiej*, „Czasopismo Geogr.“ XIX, s. 222—278, mapki.
15. St. Zajchowska, *Ziemia Lubuska*, Wydawn. Wyd. Turystyki Min. Komunikacji, s. 48, fotografie.

1949

16. *Ziemie Staropolski* tom II — *Pomorze Zachodnie* (w 2 częściach), Wydawn. Instytutu Zachodniego, s. 587 i 320, liczne fotografie, mapki i rysunki.
17. J. Kondracki, *Niziny i pojezierza*, „Wiedza Powszechna“, s. 32, mapki i fotografie.

1950

18. *Ziemie Staropolski* tom III — *Ziemia Lubuska*, Wydawn. Instytutu Zachodniego, Poznań, s. 570, liczne fotografie, mapki i rysunki.
19. K. Bzowski i J. K. Paszkiewicz, *Morze Bałtyckie*, „Wiedza Powszechna“, s. 61, mapki i rysunki.

1951

20. A. Szyszkowska, *Województwo białostockie*, „Wiedza Powszechna“, s. 65, mapki i fotografie.

1952

21. St. Berezowski, *Hala Gąsienicowa*, Wydawn. „Kraj“, s. 96, fotografie, mapki i rysunki.
22. M. Kiełczewska - Zaleska, *Województwo bydgoskie*, „Wiedza Powszechna“ s. 93, mapki i fotografie.
23. A. Wrzosek, *Województwo wrocławskie*, „Wiedza Powszechna“, s. 105, mapki i fotografie.

1953

24. *Ziemie Staropolski* tom IV — *Warmia i Mazury* (w 2 częściach), wyd. Instytutu Zachodniego, s. 408 i 379, liczne fotografie, mapki i rysunki.
25. St. Berezowski, *Dolina Kościeliska*, Spółdzielnia wydawn. „Sport i Turystyka“, Warszawa, s. 132, fotografie, mapki i rysunki.
26. St. Berezowski, *Łódź i województwo łódzkie*, „Wiedza Powszechna“, s. 104, mapki i fotografie.
27. T. Steć i W. Walczak, *Karkonosze*, „Sport i Turystyka“, s. 100, mapki i fotografie, 1954.

B. Obszary poza Polską
(wybór)

28. A. Jahn, *Kraj biały czy zielony*, Książnica Atlas, Wrocław—Warszawa, s. 243, ilustracje.
29. Z. Zalewska, *Islandia*, „Wiedza Powszechna“, Warszawa 1949, s. 69, ilustracje i mapki.

30. L. Klima, *Europa — wiadomości ogólne*, „Wiedza Powszechna“, Warszawa 1950, s. 40, ilustracje i mapki.
31. A. Hirszowicz, *Demokratyczna republika Vietnamu*, „Wiedza Powszechna“, Warszawa 1951, s. 80, ilustracje i mapki.
32. I. Machowski, *Antarktyka*, „Wiedza Powszechna“, Warszawa 1953, s. 168, ilustracje i mapki.
33. F. Witt, *Meksyk i kraje Ameryki Środkowej*, „Polgos“, Warszawa 1951, s. 91.
34. C. Bednarska, *Turcja*, „Polgos“, Warszawa 1951, s. 111.
35. L. Kubiłowicz, *Bułgaria*, Biblioteka Oświatowa CRZZ, Warszawa 1950, s. 30.

РАЙМУНД ГАЛЕН

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ МОНОГРАФИИ В 1945--1954 ГГ.

В первом десятилетии существования Народной Польши для удовлетворения актуальных нужд общества был опубликован ряд монографий относительно польских земель, как в новых политических границах, так и относительно западных возвращенных земель. Наряду с трудами посвященными большим районам нашей страны (напр. Монография Одры 1948) начали появляться монографии относительно и небольших районов (напр. Географическое описание Клодзкой Земли, В. Вальчака).

Региональные географические монографии относятся не только к разным районам Польши, но отличаются также большой разнородностью в отношении объёма и метода. С одной стороны имеются монографии чисто географические (напр. География Возвращённых Земель, Я. Дылика 1946 г.), а с другой стороны районные монографии, в которых географическое описание наряду с политической историей, историей искусства и т. д. является только частью труда (напр. Старопольские Земли — Издательство Западного Института).

Наконец районные географические монографии отличаются степенью научной точности, некоторые из них отличаются научным характером (напр. Нижняя Силезия 1948), а другие обладают более популярным характером, напр. географические отделы в томах Старопольских Земель.

Послевоенная серия монографических публикаций, в этой отрасли, начинается двумя книгами Ст. Сроковского, а именно: „Восточная Пруссия“ (1945) и „Западное Поморье“ (1947), изданные Балтийским Институтом. Географический обзор возвращённых земель пытался дать в своей книге „География Возвращённых Земель“ Я. Дылик (1946). По своему содержанию эта книга является пока единственной. Совсем иным характером отличается „Монография Одры“ (1948). Этот коллективный труд заключает в себе не только геологические, географические, хозяйственно-исторические и сродные вопросы, но также и проблемы гидрологии и гидро-техники и даже описание флоры и фауны бассейна реки Одры. Такими же трудами как труды Сроковского, не только для южных областей Возвращённых Земель, являются две публикации касающиеся Силезии, а именно: „Силезия, земля и люди“, изданная Силезским Институтом (1948), имеющая информационно-пропагандный характер, и „Нижняя Силезия“, изданная Библиотекой — Атлас (1948) — коллективный труд, скорее научного характера, „Нижняя Силезия“ — это также заглавие первого тома издания Запад-

ного Института под общей редакцией З. Войцеховского. Несмотря на то, что этот труд предназначен для широкой публики, он отличается высоким уровнем и хотя по своему объему и расположению материала он отличается от обычной географическо-районной монографии, однако он уделяет много внимания географическим проблемам как в своей общей, так и региональной части. Введение порайонного описания делает этот труд ценным и важным с географической точки зрения. Второй том этого издания посвящен Западному Поморью, третий Любуской земле, а четвертый Вармии и Мазурам. Собственно только в четвертом томе обозначается надлежащая пророчия между географической и исторической частью. Прежде всего в этом издании впервые появляется отдельная глава посвященная колонизации (до сих пор в рамках истории данного района).

Из меньших трудов, следовало бы отметить популярно-научные издания „Ведзы Повсехной” („Знание для всех”) относительно отдельных районов Польши и других областей. Особого внимания заслуживают географическо-хозяйственные монографии отдельных воеводств.

Примером региональной монографии с содержанием отвечающим географической проблематике является труд В. Вальчака о Кłodзкой Котловине.

Еще большую связь между элементами географической среды находим в монографической статье И. Чижевского о долине Баричи. На фоне этой географической характеристики в отдельных главах разными авторами лучше подчеркнуты гидрологические, почвенные, ботанические и зоологические проблемы.

Почти все географические описания, не только в коллективных трудах, не дают надлежащей и полной связи географических элементов. До сих пор нет у нас удовлетворительного труда по региональной географии для территории всей Польши, который был бы базой для разработки географических монографий отдельных районов Польши. Этот пробел должно заполнить издание 2-х томной „Географии Польши” под эгидой Географического Института Польской Академии Наук. Большие недочёты есть у нас также и в географическо-региональных публикациях относительно других стран. Необходимо составить соответствующий план издательства и поручить надзор над ними и его реализацию Географическому Комитету Польской Академии Наук.

RAJMUND GALON

REGIONAL GEOGRAPHIC MONOGRAPHS PUBLISHED BETWEEN 1945 AND 1954

During the first decade of the existence of the People's Poland, a large number of regional geographic monographs have been published, relating either to Polish territories within the new political frontiers or to the recovered Western Territories. Apart from the works on the great regions of Poland (e. g. „A Monograph on the Odra“, 1948), there began to appear monographs concerning smaller districts (e. g. „The Geographic Description of the Kłodzko District“ by W. Walczak).

Regional geographic monographs not only describe various parts of Poland, but are also extremely varied in their scope and methods. We have, on the one hand, strictly geographic monographs, such as J. Dylik's „Geography of the Western Territories“, published in 1946, and, on the other hand, there are regional monographs

in which the geographic description is only a part of the work, besides history, history of art etc. To this category belongs „The Lands of Old Poland“, published by the Western Institute.

Lastly, it must be noted that regional geographic monographs differ one from another by their degree of scientific precision; some are more scientific in character (e. g. „Lower Silesia“, 1948), others more popular (e. g. the chapters on geography in „The Lands of Old Poland“).

After the war, a series of monographic publications in this field was started by two books by S. Srokowski, „East Prussia“ (1945) and „Western Pomerania“ (1947). Both were published by the Baltic Institute.

The work of J. Dylik, „The Geography of the Western Territories“ (1946) is an attempt at a comprehensive geographical view of the whole of the Western Territories and is the only work having such a wide scope. The character of „A Monograph on the Odra“ (1948) is quite different; being a complex study it deals not only with geographical, geological, economic, historical and associated problems, but also touches on questions of natural history, hydrology and even hydrotechnics.

Works on the same line as those of Srokowski, but dealing with the southern part of the Western Territories, are two publications on Silesia, entitled „Silesia, its Land and People“, published by the Silesian Institute in 1948, and „Lower Silesia“, published by Książnica Atlas in 1948. The former is more informative in character, while the latter is a complex, more or less scientific work.

„Lower Silesia“ is also the title of the first volume of a work published by the Western Institute under the chief editorship of Z. Wojciechowski. In spite of its being intended for the general public, the standard of this work is high, and its scope and composition do not follow the pattern of commonplace regional-geographic monographs. In spite of this, plenty of space is given to geographic problems, both in the general and in the regional part. This work is rendered particularly valuable from a geographical point of view by the introduction of regional descriptions.

The second volume of this work deals with Western Pomerania, the third with the District of Lubusz and the fourth with Warmi \acute{e} and Mazuria. But it is not until the fourth volume that the right proportion reached between geographic and historical material. Above all, for the first time there appears in this publication a separate chapter on land settlement; this subject is only treated from the historical point of view in the first three volumes.

Among the lesser works we must mention the popular scientific publications of „Wiedza Powszechna“ („General Knowledge“) on the different regions of Poland and other territories. The monograph on the economic geography of the different voievodships deserve special mention.

An example of a regional monograph with a scope corresponding to the problems treated in geography is the work of W. Walczak about the Kłodzko basin. An even greater linking of the environmental elements was attained by J. Czyżewski in his monographic article on the Barycza valley. Problems of hydrology, soil, botany and zoology, sketched in separate chapters by other authors, stand out much more clearly against this geographical background.

Hardly any geographic descriptions, like those in complex elaborations, contain a full and proper linking between the geographic elements. So far, no methodologically accurate work on regional geography for the whole territory of Poland has been published, nor are there any that could be accepted as a model standard for the elaboration of geographic monographs of the different regions of Poland.

This gap should be filled by the „Geography of Poland“ in 2 volumes, published under the auspices of the Geographic Institute of the Polish Academy of Sciences.

There is a considerable lag in the field of regional geographic publications on other countries.

A complete long-term publication plan must be devised and the care for its realization entrusted to the Geographic Committee of the Polish Academy of Sciences.

KAZIMIERZ DZIEWOŃSKI

Studia geograficzne dla celów planowania w latach 1945 — 1954

1. Studia geograficzne dla planów regionalnych, które w okresie pierwszego dziesięciolecia Polski Ludowej stanowiły jeden z głównych odcinków pracy naukowej geografów, mają swoje tradycje jeszcze z okresu międzywojennego. Prace przedwojenne skupiały się głównie w ośrodku krakowskim, prowadzone były pod kierownictwem prof. J. S m o l e ń s k i e g o (który w latach 1937—1939 był przewodniczącym Komisji Regionalnego Planu Zabudowania Okręgu Krakowskiego), a dotyczyły przede wszystkim obszarów górskich, zwłaszcza zaś Podhala. Prace nad Podhalem znalazły swój wyraz w publikacji S. L e s z c z y c k i e g o z r. 1938 pt. *Region Podhala — podstawy geograficzno-gospodarcze planu regionalnego*. Publikacja ta, podsumowująca prace geograficzne z terenu Podhala, daje dobry (i jeśli chodzi o materiały opublikowane — jedyny) obraz zalet i wad prac tego rodzaju wykonanych w okresie międzywojennym. Do zalet można zaliczyć dążenie do połączenia nauki z potrzebami życia praktycznego i ujmowania monografii geograficzno-gospodarczej pewnego obszaru kierunkowo, z punktu widzenia wyzyskania środowiska geograficznego dla podniesienia i rozwoju gospodarczego regionu. Do wad — brak szerszej interpretacji zebranych danych w kategoriach rozwoju społeczno-gospodarczego oraz atomistyczną analizę, nie wiążącą zebranych danych w jedną całość, w jeden bilans. W ten sposób rezultaty ówczesnych badań były w sposób zasadniczy podważane przez ahistoryczne, niekompleksowe ujęcie.

Poza ośrodkiem krakowskim prace geograficzne o podobnym charakterze, z koncentracją jednak uwagi na problematyce inwentaryzacyjnej, wykonywane były pod kierunkiem prof. B. Z a b o r s k i e g o w Warszawie oraz dra F. U h o r c z a k a we Lwowie.

Niezależnie od prac badawczych dla poszczególnych regionów należy wspomnieć o pracach podjętych dla ustalenia systematyki studiów do planów regionalnych (publikowane: B. G a j d z i k, S. L e s z c z y c k i, nie publikowane: K. D z i e w o ń s k i, F. U h o r c z a k).

2. Prace ponownie podjęte i prowadzone po wojnie dzielą się sposobem ujęcia na opracowane przed i po r. 1949. Powyższy przełom i cezura nie są przypadkowe. Związane były zarówno z ogólnymi przemianami w kraju — z odrzuceniem i przełamaniem błędnej ideologii o odrębnej „polskiej“ drodze do socjalizmu oraz z reorganizacją organów pla-

nowania gospodarczego i przestrzennego, jak i z ewolucją, której uległa nauka polska, a w szczególności geografia.

W pierwszym okresie — okresie trzyletniego planu odbudowy kraju, to jest w latach 1945/1949, prace geograficzne związane z planowaniem regionalnym miały z reguły charakter bądź retrospektywny w stosunku do opracowań przedwojennych, bądź stanowiły próby podsumowania i dostosowania do potrzeb gospodarki narodowej Polski prac niemieckich, wykonanych w czasie okupacji dla naszych ziem, oraz starszych, dotyczących Ziemi Odzyskanych. Prac źródłowych, opartych na badaniach terenowych, nie prowadzono; wykonywano jedynie niewielkie prace inwentaryzacyjne i systematyzujące, oparte na materiałach archiwalnych. Również niewiele było prac o charakterze twórczym, otwierających nowe problemy w badaniach naukowych. Odpowiednikiem powyższego charakteru omawianych prac był fakt czynnego zaangażowania się geografów-naukowców w działalność samych urzędów. Pomijając władze centralne (gdzie w Głównym Urzędzie Planowania Przestrzennego w latach 1946—1949 zatrudnieni byli m. in. J. Zaremba, K. Dziewoński, J. Ernst, J. Kostrowicki, M. I. Mileska, M. Więckowski, B. Winid, J. Głodek, M. Litterer, należy przypomnieć, że kierownikami regionalnych dyrekcji planowania przestrzennego byli w różnych okresach czasu S. Leszczycki (Kraków), A. Wrzesiek (Wrocław), F. Uhorczak (Katowice), R. Galon (Bydgoszcz), a ogółem w urzędach planowania przestrzennego zatrudnionych było ok. 30 geografów. Przyczyną tego było z jednej strony niewątpliwe patriotyczne dążenie naukowców do czynnego włączenia się do pracy nad odbudową kraju, z drugiej zaś strony nie wyjaśniona wówczas w Polsce rola i zadania nauki w okresie odbudowy i przebudowy gospodarczej — w okresie budowy socjalizmu. Stan ten zatem odpowiadał w zasadzie ówczesnym potrzebom i warunkom społecznym. Niemniej, jak wspomniano powyżej, był on równocześnie wynikiem nawiązywania do tradycji pracy przedwojennej.

Z natury rzeczy największe skupienie geografów oraz największe programowo i najobszerniejsze tematycznie prace prowadzone były w Warszawie w ramach instytucji centralnej Głównego Urzędu Planowania Przestrzennego. Poza Warszawą najsilniej rozwinęły się prace o tematyce regionalnej w ośrodkach wrocławskim (obejmując nie tylko problematykę Śląska, lecz całe Ziemie Odzyskane), krakowskim (obejmującym swymi pracami również woj. rzeszowskie), lubelskim, poznańskim, kieleckim, częściowo katowickim, gdańskim i łódzkim, później w bydgosko-toruńskim.

3. Po r. 1949 sytuacja uległa zasadniczej zmianie. Powstanie organów planowania gospodarczego (Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego i w rok później wojewódzkich komisji planowania gospodarczego), do kompetencji których przeszło opracowywanie planów przestrzennych o charakterze ekonomicznym (planu krajowego i planów regionalnych), stało się podstawą do zmiany metodologii oraz programu prac nad planami regionalnymi. Równocześnie postępy w organizacji nauki i nauczania doprowadziły do odpływu z biur i urzędów geografów, będących samodzielnymi pracownikami naukowymi.

Zmiany metodologiczne i programowe spowodowały z jednej strony znaczne ograniczenie ilościowe wykonywanych studiów przy ich poważnym pogłębieniu jakościowym. Przesunięcia kadrowe spowodowały przetrzucenie ciężaru wykonywanych prac początkowo z urzędów na instytuty uczelniane, a później na placówki badawczo-naukowe. Zmiana charakteru wykonywanych prac, zwiększenie wymagań co do poziomu opracowań oraz zaostrzenia dyscypliny finansowej spowodowały ponadto stopniowe, lecz stałe zanikanie prac zleconych, powierzanych indywidualnie poszczególnym pracownikom naukowym.

Na tym tle staje się zrozumiałe zmniejszenie ilościowe liczby wykonywanych prac oraz całkowity w latach 1949—1954 zanik prac o charakterze retrospektywnym przy przejściowym wzroście prac inwentaryzacyjnych, które z kolei zaczęły się przekształcać w prace analityczne, interpretujące rzeczywistość w sposób twórczy, zarówno z punktu widzenia nauki, jak i praktyki oraz potrzeb gospodarczo-społecznych.

Prace przygotowawcze oraz I Kongres Nauki Polskiej, a następnie prace nowoutworzonej Polskiej Akademii Nauk stały się podstawą do ustalenia metod i do podjęcia planowania badań naukowych. Pozwoliło to z kolei na przejście od prac dorywczych do prac długoterminowych, od prac stanowiących podsumowanie materiałów inwentaryzacyjnych, najczęściej zebranych dla innych niż planowanie regionalne celów, do prac terenowych. Planowe badania naukowe, nawet w świetle doświadczeń kilku pionierskich na tym odcinku lat, stworzyły również podstawę do ustalenia metodologii wielu problemów lub tematów, między innymi przez krytyczną dyskusję nad wykonanymi pracami.

W chwili obecnej wydaje się, że okres przemian organizacyjnych i metodologicznych na odcinku planowania regionalnego ma się ku końcowi, że teraz wchodzimy w lata wydajnej i celowej pracy naukowej i planistycznej.

4. Przechodząc do omówienia prac wykonanych w okresie dziesięciolecia zaczniemy od tych, które były wykonywane w latach 1946—1949 centralnie, na bazie organizacyjnej Głównego Urzędu Planowania Przemysłowego.

Na pierwszym miejscu należy wymienić szeroko zakrojone prace, mające dać przeglądową analizę środowiska geograficznego i geografii gospodarczej Polski. Podstawowe prace obok części tekstowej zawierały mapy przeglądowe w skali 1 : 1 000 000 oraz 1 : 2 000 000. Najpełniej zostały wówczas opracowane materiały dotyczące środowiska geograficznego, a w szczególności: mapa morfologiczna i geologiczna odkryta, tj. bez czwartorzędu (opr. S. Z. R ó ż y c k i e g o), mapa bogactw mineralnych (J. Z w i e r z y c k i), kamieni budowlanych (M. K a m i ń s k i), hydrograficzna, mapy przedstawiające niektóre elementy klimatu (wiatry — R. G u m i ń s k i, opady, regiony opadowe, trwałość pokrywy śnieżnej — W. M i l a t a, klimatyczne okresy gospodarcze (E. R o m e r), regiony klimatyczne (w dwóch wersjach E. R o m e r a i R. G u m i ń s k i e g o), regiony fizjograficzne (J. K o n d r a c k i), gleby i bonitacja gleb (T. M i e c z y ń s k i), lasy (gleby leśne, lesistość, drzewostany, dzielnice leśnoklimatyczne — E. P a p r z y c k i, Z. G l i n k a).

Z prac dotyczących geografii gospodarczej należy wspomnieć o analizie bazy surowcowej, wykonanej przez geologów i ekonomistów (A. B o l e w s k i, J. Z w i e r z y c k i, E. Z i ó ł k o w s k i) oraz

rozmieszczenia przemysłu według stanu z r. 1946 (ujmującej zagadnienia zatrudnienia, zużycia surowców według tonażu i wartości) łącznie z próbą uchwycenia ilościowego stopnia koncentracji przemysłu (K. Dziewoński, E. Ziółkowski, St. Herman), studia z dziedziny komunikacji (izochrony kolejowe — K. Bromek, ekwidystanty drogowe i gęstość dróg bitych — F. Uhorczak), z dziedziny rozmieszczenia ludności oraz miast w przekrojach przed- i powojennych (K. Dziewoński, K. Wejchert, J. Kostrowicki, J. Wilska, M. I. Mileska, M. Litterer) oraz prace nad podziałem kraju na regiony gospodarcze (J. Kostrowicki, później S. Bereszowski). Materiały te zostały częściowo opublikowane jako opracowania kartograficzne w ramach dwóch zeszytów *Studium planu krajowego*. Niektóre z wymienionych opracowań stanowiły samodzielne opracowania monograficzne, które zostaną jeszcze dodatkowo omówione. Mimo przeglądowego charakteru, opierania się na niejednolitym, często niepewnym materiale statystycznym oraz w niektórych wypadkach mimo błędów metodologicznych i formalistycznego ujęcia, stanowią do dziś najdokładniejsze ujęcie podstawowych zagadnień geografii Polski Ludowej. Ujęcie to było szeroko wykorzystywane przy opracowywaniu planu 6-letniego.

Niezależnie od opracowań w skali całego kraju przygotowano pod kierunkiem J. Zaremby *Atlas Ziem Odzyskanych*, który opracowany w latach 1947-48, ukazał się w dwóch wydaniach (drugie zmienione i rozszerzone). *Atlas Ziem Odzyskanych* stanowił ważną pozycję w zapoznaniu społeczeństwa z wartością tych ziem dla gospodarki narodowej i w wykazaniu wielkości wysiłku włożonego w ich zagospodarowanie bezpośrednio po wojnie i w okresie 3-letniego planu odbudowy gospodarczej. Dziś atlas ten, na skutek wielkich osiągnięć planu 6-letniego w znacznym stopniu już nieaktualny, ma jednak jeszcze znaczenie dokumentu historycznego, który swojego czasu odegrał również poważną rolę informacyjną na forum międzynarodowym.

Obok przeglądowych opracowań kartograficznych wykonano w Głównym Urzędzie Planowania Przestrzennego wiele opracowań o charakterze dokumentacyjnym. Do nich zaliczyć należy: 1) zestawienie i krytyczne omówienie map topograficznych opracowanych dla ziem polskich do r. 1939 (F. Osowski), 2) zestawienie zmian granic administracyjnych w latach 1795—1945 dla zaboru pruskiego i austriackiego (Cz. Czerwiński i W. Trzebiński), 3) krytyczną bibliografię spisów ludności przeprowadzanych na terenach zaboru pruskiego (Cz. Nadobnik i St. Waszak), która łącznie z pracą St. Szulca, opublikowaną przed II wojną światową a dotyczącą spisów na terenie Królestwa Kongresowego, daje przegląd i ocenę materiałów statystyki ludnościowej do r. 1914 dla dwóch z trzech zaborów; 4) zestawienie zmian ludności miast polskich w latach 1825—1946 (F. Osowski); 5) zestawienie historycznych zmian w sieci drogowej (St. Herbst, W. Trzebiński) i kolejowej (W. Trzebiński) oraz 6) zestawienie pomników przyrody, rezerwatów krajobrazowych i ogrodów przybytkowych w Polsce (G. Ciołek). Z tego większość opracowań ma charakter geograficzny lub geograficzno-historyczny, dwa zaś opracowania (1,4) były wykonane przez geografów.

Przechodząc do opracowań monograficznych należy przede wszystkim wspomnieć opracowanie regionów klimatycznych przez E. Romera i regionów klimatyczno-rolniczych przez R. Gumińskiego. Oba, stanowiące do dziś najpełniejsze opracowanie tematu, nie doczekały się jeszcze naukowej oceny i krytycznego omówienia. Nie umniejsza to oczywiście wartości samych opracowań, niemniej świadczy o braku zainteresowania geografów i klimatologów polskich własnymi osiągnięciami. Znaczenie praktyczne obu opracowań leży w ich powiązaniu z problematyką i potrzebami gospodarki rolnej. Powiązania te skłoniły E. Romera do poświęcenia dodatkowego studium zagadnieniom klimatycznych okresów gospodarczych.

Specjalne zadania miały badania fitosocjologiczne doliny Wisły prowadzone przez R. Kobendzę, St. Pawłowskiego, S. Stawińskiego, S. Tołpę i J. Walasa, które łącznie z pracami R. Tuxena, wykonanymi w czasie wojny, dały charakterystykę roślinności w zalewowej dolinie Wisły na całej jej długości. Badania te stanowią również interesujący materiał z geograficznego punktu widzenia (biogeografia).

W pracach i studiach Głównego Urzędu Planowania Przestrzennego szczególnie dużo uwagi poświęcono zagadnieniom sieci osadniczej oraz typom osiedli (K. Dziewoński, K. Wejchert, K. Bromek, później J. Kostrowicki). Prace te były początkowo oparte na błędnej metodologii wywodzącej się z dedukcyjnych teorii osiedli skupionych E. Światłowskiego, W. Christallera i R. E. Dickinsona. Po zapoznaniu się jednak z radziecką literaturą poświęconą planowaniu miast (J. P. Lewczenko, W. B. Dawidowicz) błędy zostały przewyżczone, a same prace skoncentrowane na analizie funkcji miast i osiedli oraz struktury funkcjonalnej ludności. Pozytywny udział geografów w tej pracy wydaje się niewątpliwy.

Poza ogólnymi studiami osadniczymi wykonano również wiele opracowań monograficznych pojedynczych miast i osiedli. Autorami byli w większości wypadków socjologowie: Garwolin — W. Lipińska, Sosnowiec i Stalinogród [wówczas Katowice] — J. Ziółkowski, wiele studiów dotyczących Łodzi — zespół pod kierownictwem J. Chałasińskiego i J. Szczepkowskiego, Poznań — A. Zajączkowski, J. Burszta, W. Galant, Wrocławia I. Turnau, Trzebnicy St. Gólachowski, Szamotuł S. Kowalski, wsi Grodzisko J. Burszta i in. Prace te operujące jeszcze błędnymi pojęciami i metodami socjologii burżuazyjnej zgromadziły jednak wiele cennego materiału i danych, wyjaśniających klasową strukturę miast polskich i jej genezę w okresie przejściowym od kapitalizmu do socjalizmu.

Podjęto również studia nad użytkowaniem ziemi w Polsce (A. Jahn, K. Bromek). Początkowo próbowano oprzeć prace na sprawdzeniu i uzupełnieniu w terenie map 1 : 25 000 i 1 : 100 000. Skoro jednak pierwsze prace wykazały olbrzymią pracochłonność takiego przedsięwzięcia — skoncentrowano się na wykorzystaniu map 1 : 100 000, jako reprezentujących na ogół jednolity w czasie stan zagospodarowania (lata trzydzieste bieżącego stulecia). W tej ostatniej fazie nadzór i kierownictwo nad pracami przejął F. Uhorczak, który do dziś je prowadzi.

W r. 1948 w związku z pracami nad regionalizacją kraju podjęto łącznie z Wydziałem Spraw Naukowych Polskiego Towarzystwa Geograficznego badania nad zasięgiem wpływów poszczególnych miast polskich. Miały one posłużyć jako jedna z podstaw określenia nowych granic administracyjnych województw. W wyniku szerszej dyskusji ustalono program badań obejmujący zasięgi komunikacyjne (częstotliwość ruchu kolejowego i autobusowego), kulturalne (pochodzenie studentów wyższych uczelni) i inne. Opracowania te zostały częściowo wykorzystane w r. 1950 przy tworzeniu trzech nowych województw oraz zmianie granic pozostałych. Niemniej należy tutaj przypomnieć, iż ukończenie tych prac przypadło na okres zmian w metodologii planowania regionalnego oraz ogólnej reorganizacji władz. W rezultacie prace te nie zostały w całości zanalizowane ani w pełni wykorzystane.

Kontynuacją tych prac były wykonane w latach 1949—1951 już w ramach PKPG studia nad rozmieszczeniem ludności, zwłaszcza ludności miejskiej w Polsce (J. Kostrowicki, M. Litterer, Z. Komorowska) oraz opracowanie przez J. Kostrowickiego funkcjonalnej klasyfikacji miast polskich, służącej do chwili obecnej jako podstawa badań bądź inwentaryzacji. Duże znaczenie miały też wykonywane przez J. Zarembę, B. Maliszę, K. Dziewońskiego i J. Kostrowickiego studia nad lokalizacją produkcji oraz prace K. Dziewońskiego i J. Kostrowickiego dotyczące rozwoju sieci miast w Polsce.

5. Niezależnie od prac prowadzonych przez władze centralne liczne studia geograficzne dla planów regionalnych wykonywano w ośrodkach wojewódzkich. Z nich na pierwszym miejscu należy wymienić prace lubelskie. W r. 1947 wydano drukiem opracowanie pt. *Region Lubelski*, przygotowane w latach 1945—1946. *Region Lubelski* z konieczności operował materiałami statystycznymi sprzed r. 1939. Ale nie w tym leży jednak największa jego słabość. Zasadniczą wadą jest brak kompleksowości w analizie i ujęciu gospodarki regionalnej; opracowanie w gruncie rzeczy stanowi zbiór luźnych, choć niekiedy bardzo wartościowych przyczynków. W latach późniejszych ośrodek lubelski zestawiał bardziej szczegółowe materiały dla obszaru Kazimierz — Nałęczów — Puławy oraz dla powiatów hrubieszowskiego i tomaszowskiego. W pracach lubelskich brał udział między innymi geografowie: E. Duszyńska, A. Jahn, A. Malicki, T. Wilgat, W. Zinkiewicz. W okresie późniejszym w ramach prac wojewódzkiej komisji planowania gospodarczego oraz zespołu katedr geograficznych UMCS F. Uhorcza podjął pracę nad atlasem regionalnym województwa lubelskiego.

Z innych opracowań o charakterze monografii geograficzno-gospodarczej bardzo silnie zaawansowane były prace w województwach: krakowskim, wrocławskim, olsztyńskim, kieleckim, śląskim (odpowiadającym w głównym zrębie dzisiejszemu stalinogrodzkiemu), pomorskim (dzisiejszym bydgoskim), warszawskim i innych. W każdym województwie opracowania te miały odmienny charakter i układ. Nie było to jednak wynikiem świadomie nadanego kierunku pracy, lecz raczej przypadkowego doboru zespołu autorskiego, osobistych zainteresowań poszczególnych

pracowników oraz w najlepszym razie bezkrytycznie przyjętego z literatury domniemanego charakteru gospodarki regionalnej.

Ośrodek krakowski, korzystając zresztą z zachowanych opracowań przedwojennych, opracował do r. 1949 w sposób niemal wzorowy atlas regionalny województwa (kierownictwo: M. Odlanicki i Zb. Wzorrek). Z geografów w pracy tej brali udział K. Bromek i J. Bogucka. W atlasie zwracają uwagę nader ciekawe opracowania kartograficzne rozproszenia osadnictwa wiejskiego. Ośrodek ten wykonał również w formie pomocy sąsiedzkiej wiele podstawowych opracowań z terenów województwa rzeszowskiego.

Ośrodek wrocławski, poza wykonaniem większości prac dla omówionego już *Atlasu Ziemi Odzyskanych* koncentrował się na zebraniu, zanalizowaniu i ocenie opracowań niemieckich, zwłaszcza w odniesieniu do zagadnień środowiska geograficznego (kierownictwo J. Zarembe, później A. Wrzosek). Zespół profesorów i naukowców skupionych dookoła Instytutu Geograficznego Uniwersytetu Wrocławskiego opracował wówczas dla Regionalnej Dyrekcji Planowania Przestrzennego wiele prac na temat geografii fizycznej i gospodarczej doliny Baryczy.

Ośrodek olsztyński najszerzej opracował zagadnienia niemieckiej gospodarki rolnej w okresie przedwojennym na terenie Warmii i Mazur (praca zespołowa kierowana przez B. Wiesiołowskiego), wykazując przeciwstawność gospodarki chłopskiej (kułackiej) Warmii gospodarce obszarnej (junkierskiej) Mazur, nawet wbrew warunkom środowiska geograficznego.

Ośrodek kielecki pracował w latach 1946—1948 w wyjątkowo dobrych warunkach, korzystał bowiem z prac samodzielnej placówki badawczej, specjalnie zorganizowanej dla celów studiów do planu regionalnego, pracującej pod kierownictwem J. Czarnockiego i E. Massalskiego. Dzięki niej opracowano tu bardziej szczegółowo niż w innych regionach zagadnienia geologii i bogactw mineralnych (J. Czarnocki, S. Z. Różycki, E. Rühle), gleb i ich bonitacji (D. Samoń) oraz hydrografii (J. Zatorski). Warto tu ponadto zwrócić uwagę na wartościowe monografie statystyczne poszczególnych powiatów województwa kieleckiego, zestawione przez pracownika Regionalnej Dyrekcji Planowania Przestrzennego w Kielcach K. Motąła.

Ośrodek śląski skoncentrował swoje prace na przygotowaniu materiałów uzasadniających deglomerację Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego (R. Pieńkowski, M. Ziomek, A. Wrzosek, M. Orlicz i inni).

Ośrodek bydgoski w ramach opracowania materiałów do monografii gospodarczej regionu zwrócił specjalną uwagę na rolę klimatu, a zwłaszcza stosunków wodnych w gospodarce rolnej, na następstwa wylesień oraz podjął próbę opracowania przesłanek dla planu zadrzewień i zalesień. Ponadto zajęto się zagadnieniem lokalnej bazy surowcowej, zwłaszcza w zakresie materiałów budowlanych. W pracach brali udział: R. Galon jako kierownik oraz E. Passendorfer, J. Hohendorf, L. Koc, L. Mykaj i inni.

Podobną problematykę podjęto w Poznaniu, gdzie zagadnieniami glebowymi zajmował się A. Czartoryski, związkiem zaś opadów z leśnością — J. Paszyński.

W Regionalnej Dyrekcji Planowania Przestrzennego w Warszawie opracowano przede wszystkim analizę różnych elementów środowiska geograficznego, wśród nich mapę fenologiczną. Wśród współpracujących geografów i klimatologów należy wymienić Z. Kaczorowską, J. Kobendzinę, St. Molgę, M. Prószyńskiego i H. Więckowską. Z zakresu geografii gospodarczej ważne były prace A. Żabko-Potopowicza, Z. Kobylińskiego i Z. Staffowej, poświęcone ustaleniu chłonności ludnościowej gospodarstw wiejskich, studia demograficzne nad Warszawskim Zespołem Miejskim J. Kostrowickiego oraz studia nad siecią osadniczą W. Królikowskiego. Na wymienienie zasługują również prace wykonywane w latach 1945—1947 w ramach Biura Odbudowy Stolicy. Studia nad środowiskiem geograficznym Warszawy prowadzili tu: S. Z. Różycki, J. Kobendzina, M. Prószyński, H. Więckowska i inni. Zagadnieniami geograficzno-gospodarczymi zajmowali się: K. L. Toeplitz, J. Wojsznis, J. Kostrowicki i St. Herman.

Z innych prac należy wspomnieć jeszcze o pracach inwentaryzacyjnych mgra Cz. Wosieka w województwie łódzkim, o studiach do planu regionalnego woj. gdańskiego prowadzonych pod kierownictwem St. Różańskiego przy współpracy Z. Kaczorowskiej, T. Mieczyskiego, Cz. Kotarskiego, T. Kopczyńskiego, J. Nierody, R. Kobendzy i S. Z. Różyckiego, o studiach gospodarki rolnej w okręgu pyrzyckim woj. szczecińskiego, organizowanych przez S. Malesse oraz o studiach glebowych, surowcowych i klimatologicznych, opracowanych pod kierunkiem A. Malickiego dla województwa rzeszowskiego.

Powyższy przegląd prac jasno wskazuje, że udział w nich geografów był znaczny i owocny. Świadczy on o bliskim już wówczas powiązaniu prac geograficznych z praktycznymi potrzebami społeczno-gospodarczymi.

6. Jak już wspomniano, po r. 1949 prace nad planami regionalnymi uległy z jednej strony silnej koncentracji, z drugiej — pogłębieniu. Pierwszymi były plany Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego oraz środkowo-zachodniej części woj. krakowskiego, opracowane w latach 1950—1952. Z punktu widzenia prac geograficznych w pierwszym z nich na podkreślenie zasługuje wnikliwe opracowanie problematyki złóż węglowych i to nie tylko z punktu widzenia geologii, lecz również warunków eksploatacji węgla oraz użytkowania powierzchni dla celów budowlanych i rolniczych. Ważnym również zagadnieniem było wykonanie inwentaryzacji hałd z podziałem na typy z punktu widzenia ewentualnego wykorzystania żużla i materiałów hałdowych oraz możliwości zagospodarowania terenów nieczynnych hałd w celu utworzenia zieleniców publicznych.

W planie krakowskim po raz pierwszy dokonano kompleksowej analizy złóż surowcowych z punktu widzenia możliwości i celowości ich eksploatacji oraz warunków osadnictwa i budownictwa na terenach ich zalegania. Pracami tymi kierował A. Bolewski. Ponadto również po raz pierwszy opracowano perspektywiczny program planu rozwoju gospodarki rolnej, oparty na bilansie potrzeb ludności, zwłaszcza ludności miast i osiedli przemysłowych, oraz możliwości rozwoju produkcji rolnej

w warunkach określonego środowiska geograficznego. Za podstawę służyło tu z jednej strony zapotrzebowanie na mleko i produkty mleczne oraz świeże owoce i warzywa, a z drugiej przede wszystkim bilans paszowy. Pracami w tym zakresie kierował St. K u b i c a. Warto również wspomnieć o zestawieniu materiałów hydrograficznych oraz hydrologicznych, pozwalających na bliższe uchwycenie problematyki zaopatrzenia ludności w wodę (A. B o l e w s k i, Z. K a j e t a n o w i c z). Ciekawe rezultaty dała analiza wykorzystania energetycznego rzek, która wykazała na terenie powiatu miechowskiego niemal całkowite wyzyskanie przez młyny wodne, stanowiące relikty gospodarki feudalnej i wczesnokapitalistycznej, spadków ważniejszych rzek (Szreniawy, Dłubni).

7. Obok studiów wykonywanych dla planów regionalnych pojawiają się w tym czasie (ok. 1950 r.) opracowania naukowe nowego typu, wykonywane dla celów planowania terenowego (rocznych planów gospodarczych, przede wszystkim inwestycyjnych). Prace te z reguły mają charakter poszukiwania ukrytych lub nie wykorzystanych rezerw sił wytwórczych, ustalania ich wielkości oraz warunków uruchomienia. Są to więc prace w części inwentaryzacyjne, w części analityczne. Analiza ma charakter opinii eksperta lub też stanowi wynik mniej lub więcej sumiennej i wnikliwej pracy badawczej. Powyższa różnorodność form opracowań i związana z tym różna ich pracochłonność stanowiły dużą trudność w programowaniu i wykonywaniu prac tego typu.

Praktyka i doświadczenia wielu lat w połączeniu z rozwojem planowania nauki doprowadziły do zmiany form organizacyjnych ich wykonywania. W chwili obecnej, jak już wspomniano, forma bezpośrednich zleceń poszczególnym pracownikom naukowym (z wyjątkiem formułowania opinii przez ekspertów) została całkowicie zarucona. Część prac inwentaryzacyjnych przejęły urzędy lub instytucje do tego powołane (urzędy statystyczne, biura ewidencji ludności itp.), natomiast właściwe prace badawcze zostały prawie całkowicie przejęte przez instytuty naukowe, samodzielne lub uczelniane, drogą włączania ich do prac planowych, tj. prac objętych planem badań naukowych. Jak widać, zmiany organizacyjne poważnie i korzystnie wpłynęły na systematykę i uporządkowanie metodologii samych prac. Pomijając prace inwentaryzacyjne i prace o charakterze ekspertyzy naukowej i ograniczając się wyłącznie do prac badawczych i analitycznych, należy wśród opracowanych tematów wymienić takie, jak: studia podstaw geograficzno-gospodarczych aktywizacji małych miast i powiatów zaniedbanych, studia nad określeniem terenów nadających się do zalesienia, studia nad bilansami wodnymi wybranych obszarów i inne. Najczęściej i stosunkowo najszerzej opracowywanym tematem w latach 1952—1954 były monografie geograficzno-gospodarcze małych miast. Prace takie wykonywały ośrodki geograficzne w Krakowie, Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Toruniu i Warszawie. Studia nad obszarami do zalesienia, mimo że nader popularne w terenie, nie dały dotychczas zadowalających rezultatów, głównie wskutek braku ustalonej, w wyniku krytycznej dyskusji, metodologii. Nader liczne początkowo studia nad lokalnymi złożami niektórych materiałów budowlanych (gliny, piasku, żwiru) później zostały zaniechane, gdyż jak doświadczenie wykazało, były to prace o charakterze inwentaryzacyjnym, bardzo

pracochłonne i praktycznie związane z zainteresowaniami i kwalifikacjami raczej geologa niż geografa.

Wykonano również wiele wycinkowych opracowań monograficznych dla niektórych części kraju. Ciekawe wśród nich jest opracowanie poświęcone zagospodarowaniu Zalewu Wiślanego oraz przyległej części Żuław.

Opracowania z zakresu rolnictwa, dotyczące przede wszystkim zagadnień rejonizacji produkcji, często podejmowane i prowadzone w tym okresie, nie dały zadowalającego rezultatu. Przyczyną była nieumiejętność zastosowania w pracy metody bilansowej, brak kompleksowego ujęcia całości gospodarki rolnej. W rezultacie wartościowsze prace zajmowały się niezwykle wąskimi zagadnieniami uprawy pojedynczych roślin lub hodowli zwierząt, bez nawiązania do całości gospodarki w danym regionie, mniej wartościowe zaś dawały niebezpiecznie uproszczoną, wręcz prymitywną charakterystykę rolnictwa tego obszaru. Prace te cechowało przy tym ograniczenie się do zagadnień lepszego wyzyskania środowiska geograficznego przy pominięciu analizy zagadnień stosowanej agrotechniki i stosunków produkcji. Dla posunięcia naprzód tych prac, których potrzeba, zwłaszcza w świetle dyskusji IX Plenum KC i II Zjazd PZPR, nie podlega dyskusji, konieczne wydaje się ustalenie przedmiotu geografii rolnictwa oraz właściwych metod badań. Wydaje się również, że jedną z przyczyn niepowodzeń prac z zakresu rejonizacji produkcji rolnej był brak współpracy między pracownikami naukowymi, wyspecjalizowanymi w zagadnieniach agrotechniki, a geografami i ekonomistami. Zagadnienie zespołowej pracy specjalistów tych trzech typów nie zostało jeszcze właściwie postawione i rozwiązane.

8. W ostatnich latach zaczęły się ostatecznie krystalizować formy badawczych prac geograficznych, służących celom planowania regionalnego i terenowego. Są to opracowania samodzielne, wykonywane w ramach długofalowego planu prac naukowych przez Instytut Geografii Polskiej Akademii Nauk, mające podstawowe znaczenie dla samej geografii jako nauki, a równocześnie bardzo przydatne i potrzebne w planowaniu. Wpływ planowania na prace tego typu wyraża się przede wszystkim w określaniu programu, a zwłaszcza kolejności badań poszczególnych terenów, oraz częściowo we wpływie na przedmiot i metodę badań.

Na tym odcinku zarysowały się już bardzo wyraźnie prace nad szczegółową mapą geomorfologiczną i hydrograficzną oraz nad przeglądową mapą użycia ziemi w Polsce. W latach 1952 i 1953 zostały wykonane pierwsze mapy. Jeśli chodzi o mapy geomorfologiczną i hydrograficzną, to przodującymi w ich opracowaniu ośrodkami są ośrodki krakowski (kier. M. Klimaszewski) i toruński (kier. R. Galon). Metody opracowania są już ustalone, natomiast zebrane materiały coraz silniej narzucają nową problematykę naukową w postaci nowego ujęcia geomorfologii i hydrografii Polski. Przeglądowa mapa użycia ziemi jest kontynuacją pracy podjętej jeszcze w okresie istnienia Głównego Urzędu Planowania Przestrzennego. Pracami obecnie kieruje ośrodek lubelski (F. Uhorczak). Dla województw: lubelskiego, rzeszowskiego i kilku innych mapa jest już w całości ukończona, a dla lubelskiego wydana drukiem. Należy się spodziewać, że całość obejmująca wszystkie woje-

wództwa zostanie w r. 1955 doprowadzona do końca. Obecnie powraca się do koncepcji wykonania szczegółowych map użycia ziemi w terenie.

Opracowanie szczegółowych map źródłowych, obrazujących poszczególne zagadnienia środowiska geograficznego Polski bądź przez geografów (morfologia i hydrografia), bądź przez geologów (geologia, hydrogeologia), gleboznawców (gleby) lub meteorologów (pojedyncze elementy klimatu), stawia zagadnienie opracowania pochodnych map, ujmujących te same zjawiska z gospodarczego punktu widzenia (morfologia i stosunki wodne z punktu widzenia rolnictwa i budownictwa, surowce mineralne, geologia inżynierska, bonitacja gleb itp.) oraz, co ważniejsze, wykonania kompleksowych map, przedstawiających zespolone elementy środowiska geograficznego — map obrazujących nie elementy, lecz całość środowiska geograficznego, a więc wyznaczających regiony przyrodnicze Polski.

Na odcinku geografii gospodarczej Polski sytuacja wydaje się odwrotna. Mapa użycia ziemi przedstawia bowiem zasadniczo gospodarkę człowieka w środowisku, geograficznym, jego wpływ na to środowisko w zespole (kompleksie). Bliższa analiza jednak wykazała, że zespół taki, oparty na analizie stref, tj. obszarów o jednolitych cechach gospodarczych, jest z jednej strony nadmiernie uproszczony, z drugiej zaś pomija zasadnicze dla regionalizacji gospodarczej zagadnienia związków różnych stref ze sobą, związków, które decydują o zespalaniu się różnych stref użytkowania w jeden region, tj. obszar mający w ramach terytorialnego społecznego podziału pracy swoje wyodrębnione funkcje i zadania oraz jednolitą linię rozwoju gospodarki lokalnej. Wydaje się, że przełamania tak uproszczonego obrazu działalności gospodarczej człowieka wymaga rozwarstwienia w postaci opracowania map szczegółowych, obrazujących działalność gospodarczą człowieka na poszczególnych odcinkach przemysłu, budownictwa, rolnictwa, leśnictwa itp. Szczegółowe materiały dadzą z kolei podstawę do opracowań kompleksowych, ukazujących związki różnych gałęzi gospodarki narodowej między sobą, które w końcu doprowadzą do naukowego opracowania zagadnienia regionalizacji gospodarczej Polski Ludowej. Ponieważ chodzi przy tym o prace geograficzne, wszystkie więc opracowania, zarówno podstawowe, jak i kompleksowe, muszą nawiązywać stale do środowiska geograficznego. Na tej drodze nastąpi ostateczne przeciwieństwo i rozbieżności, jakie występują obecnie pomiędzy geografiami fizyczną i gospodarczą.

Pierwsze, może jeszcze niekonsekwentne i nieśmiałe, prace tego typu już znajdują się w opracowaniu. Z opracowań wyjściowych można tu wymienić przede wszystkim analizę i mapy dotyczące gospodarki leśnej, wykonane dla doliny środkowej Brdy — przez ośrodek toruński (kierownictwo: M. Kiełczewska - Zaleska) i przez pracownię planów regionalnych dla doliny Dunajca i górnego Sanu (kierownictwo Zb. Wzorek i J. Kulik) oraz środkowej Wisły (kierownictwo J. Smogorzewski i Br. Mickiewicz). Prace powyższe różnicują mapę lasów według drzewostanu, wieku drzew, wydajności drewna z 1 ha, podają lokalizację różnych elementów runa leśnego itp.

Pracę o częściowo zbliżonym zakresie wykonano pod kierunkiem M. Prószyńskiego w Biurze Urbanistycznym Warszawy. Cha-

rakter jej jest jednak już odmienny. Opracowania kartograficzne wchodzą już w kategorię map kompleksowych wyższego rzędu, wiążących gospodarkę człowieka ze środowiskiem geograficznym. Są to zresztą próby map bardzo szczegółowych, ukazujących w ramach podstawowych typów użytkowania terenu (grunty orne, łąki, pastwiska, lasy, nieużytki, wody, tereny osadnicze) zróżnicowanie według klas bonitacyjnych — odmiennych dla poszczególnych typów: ponadto na mapy wnoszone są niektóre elementy morfologii i hydrografii terenu. Wzorowe opracowanie graficzne zapewnia niezwykle bogatej treściowo mapie całkowitą przejrzystość.

*

9. Przegląd prac geograficznych wykonanych w latach 1945—1954 do planów regionalnych, porównanie prac pierwszych, najwcześniejszych z ostatnimi, obecnie prowadzonymi, dają nam jasny i wyraźny obraz przemian i osiągnięć Polski Ludowej, a w szczególności rozwoju planowania regionalnego i geografii. Od pierwszych nieśmiałych fragmentarycznych, nie przemyślanych metodologicznie, pozbawionych krytycznie ocenionych materiałów źródłowych prac geograficznych przeszliśmy w ciągu dziesięciu lat do prac długoterminowych, zarówno metodologicznie konsekwentnych, jak i praktycznie użytecznych dla rozwoju geografii polskiej jako nauki oraz dla praktyki planowania gospodarczego, w tym również planowania regionalnego — prac prowadzonych na szerokim froncie, wykorzystujących w pełni dyskusję i krytykę metodologiczną. Osiągnięcia dziesięciolecia, jakkolwiek duże, nie zaspokoili jednak całkowicie potrzeb planowania regionalnego na odcinku geograficznych prac naukowych. Stwierdzenie to nie jest jednak zarzutem, lecz zobowiązaniem na przyszłość. Nie wyjaśniona metodologia, brak jasnego programu i planu pracy mogły być w minionych latach obiektywną przeszkodą w zaspokojeniu potrzeb społecznych w realizacji społecznego zamówienia. Dziś to usprawiedliwienie odpada — nadchodzi okres przechodzenia od deklaracji gotowości i oderwanych wstępnych dyskusji metodologicznych do właściwej pracy badawczej. Dalsza dyskusja metodologiczna może być prowadzona jedynie na podstawie konkretnych, zrealizowanych prac w celu lepszego, właściwszego ich wykonywania.

LITERATURA

(materiały opublikowane lub powielane)

A. Zagadnienia metodologiczne.

Dziewoński Kazimierz, *Studia geograficzne do planu regionalnego*, „Przegląd Geograficzny“ t. XXV, zesz. 4, 1953, s. 3—12.

Gajdzik Bonifacy, *Systematyka badań fizjograficznych w Biurze Regionalnego Planu Zabudowania Okręgu Warszawskiego*, „Biuletyn Urbanistyczny“ rok VI, nr 1, marzec 1938, s. 11—14.

Leszczycki Stanisław, *Studia do planu regionalnego w okręgach uzdrowiskowo-turystycznych*, „Biuletyn Urbanistyczny“, rok VI, nr 3-4, grudzień 1938 s. 4—13, 2 mapy.

Zaremba Józef, *Wykorzystanie studiów do planowania przestrzennego*. „Czasopismo Geograficzne“ t. XVIII, zes. 1-4, 1947, s. 232—238.

B. Opracowania monograficzne

Bromek Karol, *Układ przestrzenny ośrodków usługowych w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem woj. krakowskiego*, „Przegląd Geograficzny“ t. XXI, zes. 3-4, 1948, s. 287—292.

Burszta Józef, *Studium struktury społeczno-przestrzennej wsi polskiej na przykładzie wsi Grodzisko w pow. łańcuckim* (streszcz.), „Biuletyn Informacyjny GUPP“ nr 1, grudzień 1948, s. 13—15.

„Czasopismo Geograficzne“ t. XIX, zes. 1-4, 1948. Prace zespołowe nad fizjografią doliny Baryczy — s. 121—221, mapki ilustr. w tekście (artykuły J. C z y ż e wskiego, S. Baca i J. Tomaszewskiego, St. Macko, K. W. Szarskiego, J. Noskiewicza i K. Sembrata).

Główny Urząd Planowania Przestrzennego:

— *Atlas Ziemi Odzyskanych*, I wyd., Warszawa 1947, (s. VI), 35 map + teksty wielojęzyczne; II wyd. rozszerzone, Warszawa 1947, (s. XXVI), 43 mapy.

— *Plan Krajowy I*, Warszawa 1948, s. 127.

— *Region Lubelski I*, Warszawa 1947, mapy i ilustracje w tekście.

— *Studium Planu Krajowego* t. I, Warszawa 1947, s. IV, 26 map; t. II, Warszawa 1948, s. XVIII, 53 mapy.

Gola chowski Stefan, *Monografia socjologiczna Trzebnicy* (streszcz.), „Biuletyn Informacyjny GUPP“ nr 4, marzec 1949, (s. 8).

Gum i ński Romuald, *Próba wydzielenia dzielnic rolniczo-klimatycznych w Polsce*, „Przegląd Meteorologiczny i Hydrologiczny“ zes. I, kwiecień 1948, s. 7—20, 2 mapki.

Instytut Socjologiczny Uniwersytetu Łódzkiego:

— *Od osady fabrycznej do wilekiego miasta* (streszcz.), „Biuletyn Informacyjny GUPP“ nr 2, styczeń 1949, (s. 13).

Kamie ński Marian, *Skąty budowlane w Polsce*, „Biuletyn Państwowego Instytutu Geologicznego“ nr 57, Warszawa 1949, s. 134 + 1 mapa.

Kostrowicki Jerzy, *O funkcjach miastotwórczych i typach funkcjonalnych miast*, „Przegląd Geograficzny“ t. XXIV, zes. 1-2, 1952, s. 7—64 + 1 mapa.

Problematyka małych miast w Polsce w związku z badaniami nad warunkami ich aktywizacji, „Przegląd Geograficzny“ t. XXV, zes. 4, 1953, s. 12—52 + 3 mapy.

Kukliński Antoni, *Z doświadczeń ze studiów nad możliwościami aktywizacji miasteczek przewidzianych na ośrodki powiatowe w woj. poznańskim*, „Przegląd Geograficzny“ t. XXV, zes. 4, 1953, s. 53—64, 3 mapy w tekście.

Leszczycki Stanisław, *Region Podhala. Podstawy geograficzno-gospodarcze planu regionalnego*, „Prace Instytutu Geograficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego“ zes. 20, Kraków 1938, s. 286, 86 map w tekście + 1 oleat.

Milata Władysław, *Trwałość pokrywy śnieżnej w Polsce*, „Przegląd Geograficzny“ t. XXII, 1948/49 (Warszawa 1950), s. 201—211, mapa w tekście.

Liczba dni z przymrozkami w Polsce, „Czasopismo Geograficzne“ t. XX, zes. 1—4, 1949, s. 268—274, 1 mapka w tekście.

Liczba dni z mrozem w Polsce, „Przegląd Geograficzny“ t. XXIII, 1950/1951 (Warszawa 1953), s. 123—126 + 1 mapa.

- O s o w s k i Feliks, *Proces urbanizacji ziem Polski w ostatnim stuleciu na podstawie powszechnych spisów ludności* (streszcz.), „Biuletyn Informacyjny GUPP“ nr 6, maj 1949, (s. 9) + 18 tabl.
- R o m e r Eugeniusz, *Regiony klimatyczne Polski*, „Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego“ Seria B, nr 16, Wrocław 1949, s. 28 + 2 mapy.
— *Rehabilitacja wartości średniej temperatury roku*, „Przegląd Geograficzny“ t. XXII, 1948/1949 (Warszawa 1950), s. 213—224, mapki w tekście.
Okresy gospodarcze w Polsce, „Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego“ Seria B, nr 20, Wrocław 1949, s. 132, 37 rys. w tekście.
- T u r n a u Irena, *Studia socjologiczne nad układem ludnościowym miasta Wrocławia* (streszcz.), „Biuletyn Informacyjny GUPP“ nr 3, lutym 1949, (s. 11).
- Z i ó ł k o w s k i Janusz, *Studium porównawcze rozwoju społecznego i przestrzennego Katowic i Sosnowca* (streszcz.), „Biuletyn Informacyjny GUPP“ nr 5, kwiecień 1949, (s. 19).

КАЗИМИР ДЗЕВОНСКИЙ

ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ДЛЯ НУЖД ПЛАНИРОВАНИЯ 1945—1954

После 1949 г. подход к географическим исследованиям изменился. Этот перелом не был случайным — он находился в связи как с общими переменами в стране, когда была отброшена ошибочная националистическая идеология особой „польской“ дороги к социализму, так и с реорганизацией органов хозяйственного и пространственного планирования, а также с эволюцией, которой подверглась польская наука.

В начале трехлетнего плана восстановления страны географические труды были, в принципе, связаны с региональным планированием. Они обладали либо ретроспективным характером отношения к собственным довоенным трудам, либо являлись просто результатом переработки и применения немецких материалов к нуждам народного хозяйства Польши. Инвентаризационных и полевых работ в ограниченном территориальном масштабе велось очень немного.

Вследствие этого ученые географы приняли активное участие в деятельности самых учреждений. Больше всего географов собралось в центральном учреждении в Варшаве, т. е. в Главном Бюро Пространственного Планирования. Кроме Варшавы работы с региональной тематикой наиболее развиты были во вrocławском, краковском, люблинском, познанском, келецком, гданьском, быдгоско-торуньском и др. центрах; после 1949 г. положение изменилось. Основанием изменений методологического характера было создание центральных и районных органов хозяйственного планирования, к которым перешла разработка пространственных планов экономического характера. Одновременно с этим прогресс в организации исследований и обучения привёл к уходу научных работников из кантор и учреждений.

Методологические изменения привели к количественному ограничению проводимых исследований за счет повышения их качества. Кроме того центр тяжести работ перешел от учреждений к вузам, а затем к самостоятельным научно-иссле-

довательным точкам. В связи с этим ретроспективные работы почти совсем прекратились, а вместо них начались инвентаризационные и затем аналитические работы, которые творчески объясняли действительность как с точки зрения науки и практики, так и хозяйственно-общественных нужд.

1 Конгресс Польской Науки и образование Польской Академии Наук привели к тому, что научные исследования, а в особенности долгосрочные, ведутся теперь по плану.

В настоящее время географические работы для нужд планирования сосредоточены на подробном анализе геоморфологии и гидрографии Польши а также на составлении карты использования земли. Кроме того ведется анализ размещения производственных сил и оборудований обслуживания, причём особое внимание обращено на учёт происходящих изменений.

KAZIMIERZ DZIEWOŃSKI

GEOGRAPHIC STUDIES FOR PLANNING PURPOSES BETWEEN 1945 AND 1954

In Poland, geographic studies for planning purposes may be divided into two groups: those done before and after 1949. These two groups differ by their manner of dealing with the problem. The transition was not accidental but was connected with the general changes that took place in Poland at that time, in particular with the abandonment of the false nationalistic ideology of a specific „Polish“ road to socialism, with the reorganization of economic and physical planning agencies and with the changes which took place in Polish science at that time.

During the first part of the Three-Year Plan for National Reconstruction, geographical research was essentially connected with regional planning. A retrospective appreciation of Polish pre-war studies was worked out, and German geographical studies and surveys were adapted to the needs of Poland's national economy. Little original survey or field work was done and its territorial scope was limited.

The active co-operation of geographers in different government offices followed these lines. The majority was concentrated in the Central Office of Physical Planning in Warsaw. Outside the Capital, work on regional themes was carried on in such centres as Wrocław, Cracow, Lublin, Poznań, Kielce, Gdańsk, Bydgoszcz — Toruń and others.

Certain changes took place after 1949. The principal ones consisted in the setting up of central and regional commissions of economic planning which have taken over the preparation of regional development plans and in the accepting of the new, marxist methodology. At the same time the improvement in the organization of research studies and teaching led to an exodus of scientific workers from offices and governmental agencies back to the universities.

Changes in methodology in the process of execution produced a quantitative limitation of the studies and a marked improvement in quality. The burden of research work, necessary for planning purposes, was shifted from governmental agencies to scientific institutions. As a result there was a nearly complete disappearance of retrospective studies; in their place, extensive surveys were developed, changing

later into the wide and creative analysis of the geography of the given regions, valuable both from the scientific, and the practical point of view.

The First Congress of Polish Science and then the creation of the Polish Academy of Sciences rendered possible the undertaking of wide and planned scientific investigations, specially those on a long-term scale.

At the present time, geographic planning research consists principally in a detailed survey of the geomorphology and hydrography and of land utilization in Poland. In addition, the current changes in the location of productive forces and services are carefully studied.

STANISŁAW LESZCZYCKI, MARIA IRENA MILESKA

Sprawozdanie z działalności Polskiego Towarzystwa Geograficznego w latach 1945 – 1954

Dzieje Polskiego Towarzystwa Geograficznego sięgają 1917 roku. W jesieni tego roku (5.XI.) Jan Lewiński, Stanisław Lenczewicz, Bolesław Olszewicz, Stanisław Poniałowski i Ludomir Sawicki podjęli myśl założenia w Warszawie Polskiego Towarzystwa Geograficznego. Oficjalne zebranie konstytuujące Towarzystwo odbyło się 27 stycznia 1918 roku. Na nim powołano pierwszy zarząd i przystąpiono do organizacji Towarzystwa, które miało zrzeszyć pracowników geografii i nauk pokrewnych. Działalność Towarzystwa od pierwszej chwili jego istnienia obejmowała swym zakresem sprawy nauczania, popularyzację geografii oraz sprawy naukowe. Do realizacji zadań powołano komisje: geografii historycznej, kartograficznej, dydaktyczną i odczytową.

W dniu 31.XII.1918 r. Towarzystwo liczyło 136 członków, wydawało własny organ „Przegląd Geograficzny“, którego I tom ukazał się w 1919 r. O szerokim zakresie działalności Towarzystwa świadczą nie tylko prace podejmowane przez komisje, ale i udział Towarzystwa w sprawach istotnych dla organizującego się wówczas państwa polskiego. Świadczą o tym między innymi tytuły odczytów: „Znaczenie Wisły jako przyszłej drogi wodnej łączącej Wschód z Zachodem“, „O górnictwie żelaznym w Polsce“, „Memoriał w sprawie scentralizowania prac geodezyjnych, topograficznych i kartograficznych“ i inne.

Ustrój społeczno-gospodarczy w okresie międzywojennym nie sprzyjał realizacji myśli wypowiedzianych przez geografów-naukowców, niejednokrotnie wybiegających daleko naprzód poza współczesne im możliwości. Już w 1919 r. istniały projekty zorganizowania i koordynacji pracy naukowej na polu geografii w ramach Towarzystwa. Podkreślił to w swoim artykule S. Pawłowski¹, ale praktycznie do 1929 r. sytuacja niewiele się zmieniła, skoro Ludomir Sawicki² napisał, że na-

¹ O *Potrzebach Geografii Polskiej*, „Nauka Polska“ t. II, 1919, s. 65.

„Od chwili, kiedy powstało Polskie Towarzystwo Geograficzne, towarzystwu temu przypadło w udziale ześrodkowanie i organizacja wszelkiej pracy naukowej na polu geografii. Wynika to już z celów Towarzystwa. Spodziewać się należy, że Towarzystwo Geograficzne zjednoczy niebawem wszystkich pracowników na polu geografii w Polsce, gdyż warunki ku temu istnieją w całej pełni“.

² *Potrzeby Geografii w Polsce*, „Nauka Polska“ 1929, s. 163.

leży „Zgrupować powstające liczne Towarzystwa geograficzne w ramach jednego wielkiego Polskiego Towarzystwa Geograficznego przez zakładanie miejscowych oddziałów w poszczególnych ośrodkach życia kulturalnego, przy czym dotychczasowe placówki pomnożyć na razie o oddziały w Wilnie, Łodzi i Zagłębiu“. W okresie międzywojennym postulaty te nie zostały zrealizowane, dopiero w Polsce Ludowej PTG zaczęło odgrywać taką właśnie rolę, jaką mu wyznaczały teoretyczne poglądy ówczesnych geografów.

W sprawozdaniach Towarzystwa zamieszczanych w „Przeglądzie Geograficznym“ czytamy co roku, jak brak środków materialnych krępował działalność wydawniczą, rozwój biblioteki i stwarzanie bazy materialnej dla pracy badawczej. Opracowane mapy i wyniki badań naukowych spoczywały w tekach redakcji, która ze względu na brak pieniędzy nie mogła publikować nadesłanych materiałów. Sytuację znacznie pogarszał fakt, że w tym samym czasie istniały 3 towarzystwa geograficzne: PTG z siedzibą w Warszawie i trzema oddziałami w Krakowie, Łodzi i Katowicach oraz Lwowskie i Poznańskie Towarzystwo Geograficzne, a ponadto Zrzeszenie Polskich Nauczycieli Geografii. Skąpe dotacje państwowe musiały być dodatkowo rozdrabniane.

Na walnym zgromadzeniu PTG w dniu 22 marca 1929 r. prof. J. C z y - ż e w s k i w dyskusji nad złożonymi sprawozdaniami postawił zarzut Zarządowi Głównemu, że pominął on inicjatywę zespołu lwowskiego, który domagał się zjednoczenia wszystkich towarzystw geograficznych w Polsce. Myśl zjednoczenia ruchu geograficznego nurtowała wśród geografów polskich od dawna, ale do końca okresu międzywojennego sprawa ta natrafiała na specyficzne i subiektywne trudności. Toteż gdy po drugiej wojnie światowej zmienił się ustrój społeczno-gospodarczy i zarysowały się szerokie perspektywy prac geograficznych w Polsce Ludowej, a zwłaszcza na Ziemiach Odzyskanych, sprawa zjednoczenia życia geograficznego odżyła na nowo.

1. Wznowienie prac Towarzystwa po wyzwoleniu Polski

Już w czerwcu 1944 r. podjęto w Warszawie prace przygotowujące wznowienie działalności Towarzystwa, ale szczególna sytuacja, w której znalazła się stolica, odsunęła znacznie datę rozpoczęcia działalności PTG.

Po wojnie podjęcie prac nie było łatwe. Geografia polska w czasie wojny poniosła wielkie straty personalne i materialne. Lista polskich geografów i przedstawicieli nauk pokrewnych, zamordowanych i zaginionych lub zmarłych na skutek okupacji hitlerowskiej lub działań wojennych w okresie 1939—1945, obejmuje 68 nazwisk³. Wśród nich odeszli najczynniejsi członkowie Towarzystwa: Stanisław L e n c e w i c z, Wiktor O r m i c k i, Stanisław P a w ł o w s k i, Jerzy S m o l e Ń s k i, Antoni S u j k o w s k i i inni. Warsztaty pracy naukowej i dydaktycznej były całkowicie zniszczone.

W dniu 6 maja 1945 r. na zebraniu inauguracyjnym, zwołanym przez prof. dra Stanisława S r o k o w s k i e g o, zastępcę przewodniczącego Zarządu Głównego, wznowiono działalność PTG zarówno w Zarządzie

³ „Przegląd Geograficzny“ t. XIX, 1939—1945, s. 3—12.

Głównym pod przewodnictwem prof. S. S r o k o w s k i e g o, jak i w Oddziale Warszawskim pod przewodnictwem prof. J. L o t h a⁴. Wkrótce po tym jako pierwsze rozpoczęły swą pracę: Oddział Krakowski — 16.VI.1945 r. pod przewodnictwem doc. S. L e s z c z y c k i e g o i ta datą reaktywował swą działalność prowadzoną od 1922 r. oraz Oddział Lubelski — 19.VI.1945 r. (data powstania Oddziału) pod przewodnictwem prof. A. M a l i c k i e g o. W dniu 23.I.1946 r. powstał Oddział Wrocławski pod przewodnictwem prof. J. C z y ż e w s k i e g o. Wiosną 1946 r. reaktywował swą działalność Oddział Łódzki (18.V.46 r.) pod przewodnictwem prof. J. D y l i k a. Geografowie polscy zdawali sobie sprawę, że głównym ich zadaniem jest udział w odbudowie kraju z gruzów i zniszczeń wojennych, toteż 20 lipca 1945 r. zorganizowali zebranie dyskusyjne, które zagał prof. S. R ó ż y c k i referatem pt. *Rola geografii w odbudowie kraju*. Dyskusja toczyła się nad tym, w jaki sposób geografowie mogą przyczynić się do zaspokojenia aktualnych potrzeb społecznych.

Cechą działalności tego okresu jest żywość podejmowanych prac na różnych odcinkach, niestety, brak planowości i koordynacji rozpraszając wysiłki i osłabiając działalność Towarzystwa. Geografowie polscy w pierwszym okresie wznowienia działalności Towarzystwa, to jest do czerwca 1946 r., prowadzili głównie prace dydaktyczne, organizowali swoje warsztaty pracy i kontynuowali indywidualnie prace naukowe, podjęte poprzednio, w okresie międzywojennym lub w czasie okupacji.

Główna działalność oddziałów w tym okresie polegała na organizowaniu odczytów naukowych, nie zawsze związanych tematycznie z potrzebami kraju i zainteresowaniami społeczeństwa. Tematy były często abstrakcyjne i przyczynkowe. Najpoważniejszym wkładem tego okresu były opracowania i popularyzacja wiadomości o Ziemiach Odzyskanych (prowadził je Oddział Krakowski od 1945 r.) oraz zaznajamianie społeczeństwa z problematyką i stanem geografii w ZSRR, w krajach demokracji ludowej oraz w innych krajach Europy.

W dniach 9—13 czerwca 1946 r. odbył się pierwszy powojenny zjazd geografów polskich z udziałem 400 osób, reprezentujących wszystkie geograficzne środowiska naukowe i pokrewne instytucje⁵. W czasie zjazdu odbyło się formalne walne zgromadzenie Towarzystwa, którego zadaniem było zjednoczenie wszystkich pracujących w zakresie geografii. Przewodniczącym zjazdu został prof. E. R o m e r. Walnemu zgromadzeniu przewodniczył prof. S. S r o k o w s k i. Walne zgromadzenie poprzedziła konferencja przedstawicieli oddziałów i towarzystw terenowych, działających dotychczas w izolacji, oraz przedstawicieli Zrzeszenia Polskich Nauczycieli Geografii. Na tej konferencji pod kierownictwem prof. E. R o m e r a i J. C z y ż e w s k i e g o ustalono zasady zjednoczenia ruchu geograficznego w Polsce, postanowiono reaktywować tylko jedno Polskie Towarzystwo Geograficzne. Nowy statut Polskiego Towarzystwa Geograficznego przedstawił walnemu zgromadzeniu doc. S. L e s z c z y c k i w imieniu międzyoddziałowej komisji porozumiewawczej. W pracach komisji brali udział profesorowie:

⁴ *Sprawy Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, „Przegląd Geograficzny“ t. XIX, Warszawa 1945—46, s. 134—136.

⁵ *Kronika zjazdu geografów polskich we Wrocławiu*, „Przegląd Geograficzny“ t. XX, Warszawa 1946, s. 169—174.

J. Czyżewski, M. Kiełczewska-Zaleska, J. Kondracki i S. Leszczycki. Walne zgromadzenie uchwaliło zaproponowany statut. W dniu 12.X.1946 r. Prezydium m. st. Warszawy zatwierdziło nowy statut PTG⁶.

Poza sprawami organizacyjnymi Polskiego Towarzystwa Geograficznego przedmiotem obrad zjazdu we Wrocławiu były referaty wykazujące zainteresowania geografów aktualnymi zagadnieniami Polski Ludowej; kilka z nich poświęcono Ziemiom Zachodnim. Geografowie polscy podkreślili znaczenie powrotu do Polski Ziem Odzyskanych, uchwaliли rezolucję domagającą się ustalenia zachodniej granicy Polski na Odrze i Nysie Łużyckiej. Wyrazem zrozumienia nowej sytuacji politycznej był również wybór Wrocławia jako miejsca I zjazdu. Na zjeździe tym jasno zarysowały się przed geografami wielkie perspektywy prac związanych z zagospodarowaniem Ziem Odzyskanych i w obliczu tego zadania zapomniano o waśniach gnębiących polską geografę w okresie międzywojennym oraz o separatystycznych nawykach poszczególnych ośrodków uczelnianych.

II. Działalność Towarzystwa w okresie od I zjazdu we Wrocławiu 1946 do IV zjazdu w Gdańsku 1949

Po zjeździe we Wrocławiu Towarzystwo weszło w drugi etap swej pracy. Charakteryzuje go wzmożona działalność organizacyjna. Towarzystwo rozbudowuje się przez powołanie dalszych oddziałów i kół. W tym okresie zorganizowały się Wydział Spraw Naukowych i Wydział Geografii Szkolnej oraz powołano trzeci wydział — Popularyzacji. Powstały liczne komisje.

Na ogół jednak praca organizacyjna dominowała nad merytoryczną. Towarzystwo poszukiwało nowych form pracy zespołowej. W okresie tym zapoczątkowano pracę koordynującą, która nie tylko ustawiła problematykę badań geograficznych, wspólną dla wszystkich ośrodków i powiązaną z potrzebami życia społeczno-gospodarczego, ale i wskazała nowe metody pracy.

Zarząd Główny PTG oraz jego wydziały opanowały trudne zadania zorganizowania pracy w skali ogólnokrajowej, musiały przy tym zwalczać szkodliwe i separatystyczne tradycje oddziałów pochodzące z okresu międzywojennego. Wyrazem tych trudności była jeszcze duża rozbieżność w pracy poszczególnych jednostek organizacyjnych, tendencja do zachowania szerokiego kręgu kierunków i tematów badań naukowych.

Wydział Spraw Naukowych pod przew. prof. S. Leszczyckiego przy współpracy prof. M. Klimaszewskiego i prof. S. Pietkiewicza doprowadził do ustalenia pewnej problematyki i podjęcia prac zespołowych. Do Wydziału Spraw Naukowych należało około 100 geografów, którzy zostali do niego przyjęci na podstawie uchwały prezydium Wydziału, po rozpatrzeniu ich drukowanego dorobku naukowego.

W tym okresie (30.IX.1946 r.) powstała Komisja Słownictwa Geograficznego pod przew. prof. S. Pietkiewicza, której zadaniem

⁶ Statut PTG, „Przegląd Geograficzny“ t. XXI, z. 1—2, s. 137—149.

było zaktualizowanie pracy J. S m o l e ń s k i e g o z okresu międzywojennego. Opracowano słownictwo w zakresie hydrografii, geografii roślin, geomorfologii i geologii. Udział w pracach Komisji brali profesorowie: A. M a l i c k i, B. P a w ł o w s k i, M. K l i m a s z e w s k i, H. Ś w i d z i ń s k i, S. K r a j e w s k i, A. Z i e r h o f f e r, E. J a n c z e w s k i. Niestety, prace nie zostały wykończone i do dziś dnia nie ukazały się drukiem z wyjątkiem jednego zeszytu, zawierającego słownictwo w zakresie geologii i petrografii (Z. P a z d r o).

Dla celów dydaktycznych ustalono podział Polski na regiony fizjograficzne. Przewodnictwo Komisji objął prof. J. K o n d r a c k i. W wyniku prac komisji przyjęto podział J. K o n d r a c k i e g o podbudowany szczegółowymi pracami R. G a l o n a, M. K l i m a s z e w s k i e g o i S. P i e t k i e w i c z a; zostały one opublikowane w „Czasopiśmie Geograficznym”⁷.

Badania jeziorne, zapoczątkowane przed wojną przez S. L e n c e w i c z a, wznowiono w Oddziale Warszawskim pod kierunkiem prof. J. K o n d r a c k i e g o. W pracę tę włączyły się oddziały: Poznański i Toruński. Praca kontynuowana do 1953 r. dała w rezultacie *Katalog jezior polskich*, opublikowany w 13 zeszytach „Biuletynu Geograficznego PTG”.

W 1954 r. Instytut Geografii PAN uzupełnił Katalog z. 14 i wydał w ramach Dokumentacji Geograficznej (część I) pełny *Katalog jezior Polski*.

W 1947 r. pod firmą PTG i redakcją dra J. K o n d r a c k i e g o opracowany został *Mały atlas Polski*, wykonany przez Biuro Kartograficzne GUPK.

Komisja powołana do opracowania *Atlasu krajobrazów Polski* pod kier. prof. R. G a l o n a przygotowała zestaw wycinków mapy 1:100 000 oraz teksty objaśniające. Niestety, atlas nie został opublikowany.

Poważnym krokiem do podjęcia systematycznych badań terenowych w skali ogólnopolskiej było powołanie Komisji Mapy Geomorfologicznej Polski pod kier. prof. M. K l i m a s z e w s k i e g o. Praca nad mapą geomorfologiczną została rozszerzona w latach następnych na wszystkie ośrodki uniwersyteckie, współpracujące w ramach WSN, i dała poważne rezultaty, które omówiono na kilku specjalnych konferencjach.

Próbie opracowania mapy użytkowania ziemi podjął doc. A. J a h n w Oddziale Lubelskim. Powołano Komisję Map Użytkowania Ziemi, która później rozszerzyła swą działalność na wszystkie ośrodki uczelniane, prowadzące prace nad wykonaniem wojewódzkich map użycia ziemi według jednolitej instrukcji.

W ramach współpracy z urzędami planowania, opracowano w roku 1947/48 mapy i tekst zasięgu wpływów miast wojewódzkich i innych większych miast Polski, które przekazano do GUPK.

Komisja Bibliograficzna w składzie profesorów: F. U h o r c z a k, B. O l s z e w i c z, J. W ą s o w i c z, J. J u r c z y ń s k i, powołana 17.V.1948 r., ustaliła zasady opracowywania bibliografii geografii polskiej. Działalność swą rozpoczęła ona dopiero w 1949 r. nadzorując szereg prac bibliograficznych prowadzonych do dnia dzisiejszego.

⁷ „Czasopismo Geograficzne“ t. XVII za lata 1939—1946, z. 3 i t. XVIII z. 1—4.

W 1947 r. zarysowała się nowa forma pracy zespołowej: konferencje robocze pewnych grup geografów pracujących w danej dziedzinie przy współudziale przedstawicieli pokrewnych placówek naukowych bądź instytucji zainteresowanych danym problemem. W latach 1946—1949 odbyło się 6 takich konferencji. Przedmiotem ich były: plan prac geograficznych w Polsce, kontrola prac wykonywanych i projekt reformy studiów uniwersyteckich w zakresie geografii⁸.

Przygotowując i organizując konferencje poświęcone reformie studiów uniwersyteckich w zakresie geografii, Polskie Towarzystwo Geograficzne przyczyniło się do koordynacji pracy dydaktycznej na uniwersytetach polskich. Towarzystwo Geograficzne przygotowało projekty programów dla Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, które w ten sposób otrzymało poprzednio uzgodniony wśród geografów projekt siatki godzin dla 3-letnich studiów geograficznych oraz projekty szczegółowych programów wykładów i ćwiczeń poszczególnych przedmiotów.

Na polu szkolnictwa podstawowego Wydział Spraw Geografii Szkolnej skoordynował swą działalność z Ministerstwem Oświaty, a jego sekcje w oddziałach współpracowały z ośrodkami dydaktycznymi geografii i geologii. Podsumowaniem tej pracy był referat prof. J. B a r b a g a na ogólnopolskim zjeździe w Gdańsku, na temat nowego programu geografii w szkole ogólnokształcącej, opublikowany w „Geografii w Szkole”⁹

Ogólnopolskie zjazdy tego okresu, zorganizowane 25—29.V.1947 r. w Toruniu i Szczecinie¹⁰ i 16-17.V.1948 r. w Poznaniu¹¹ wykazały jednak, że prace wydziałów i oddziałów, mimo powołania komisji przy Zarządzie Głównym i odpowiednich sekcji w oddziałach, nie spełniają jeszcze tej roli, jaką im wytyczył zjazd we Wrocławiu. Aby temu zaradzić, plan prac geograficznych w Polsce był referowany przez prof. S. Leszczyckiego na zjeździe geografów w Poznaniu. W planie tym prof. S. Leszczycki w imieniu Zarządu Głównego przedstawił zadania Towarzystwa w zakresie naukowym, dydaktycznym, popularyzacyjnym i wydawniczym. Plan został zatwierdzony przez walne zgromadzenie Towarzystwa, a następnie systematycznie realizowany przez Zarząd Główny.

W okresie od I zjazdu we Wrocławiu do IV zjazdu w Gdańsku sprawy organizacyjne rozwijały się pomyślnie. W jesieni 1946 r. powstał Oddział Poznański (przew. prof. A. Z i e r h o f f e r), 14.III.47 — Oddział Częstochowski (przew. mgr J. M i k u c i Ń s k a), 26.IV.47 — Oddział Gdański (przew. prof. J. S t a s z e w s k i), 3.VII.47 — Oddział Toruński (przew. prof. M. K i e ł c z e w s k a - Z a l e s k a), 9.VIII.47 — Oddział Szczeciński (przew. mgr J. B r i n k e n). Jako ostatni w grudniu 1948 r. reaktywowany został Oddział Katowicki (Stalinogrodzki), istniejący poprzednio w latach 1926—1935. W ten sposób PTG miało 11 oddziałów z tego 7 w ośrodkach uniwersyteckich: Kraków, Lublin, Łódź, Poznań, Toruń, Wrocław, Warszawa oraz 4 poza miastami uniwersyteckimi: Cze-

⁸ 22.XI.47, 27.III.48, 26—27.III.49, 24.IV.49, 4.VI.49. „Przegląd Geograficzny“ t. XXIII, s. 187, 195.

⁹ Nowy program geografii w szkole ogólnokształcącej, „Geografia w szkole“, 1949, nr 4—5, s. 51—60.

¹⁰ „Przegląd Geograficzny“ t. XXI, z. 3—4, s. 399.

¹¹ „Przegląd Geograficzny“ t. XXII, s. 327.

stochowa, Gdańsk, Stalinogród, Szczecin. Zarząd Główny wyposażył je w środki materialne oraz meble, maszyny do pisania i inne pomoce dla realizacji działalności PTG. W tym okresie nastąpił też ogromny wzrost liczby członków z 389 w 1946 r. na 2092 w roku 1948.

III. Działalność Towarzystwa od 5.VI.1949 do 13.XII.1953

Trzeci etap działalności Towarzystwa rozpoczyna ogólnopolski zjazd geografów polskich w Gdańsku, który zdecydował o dalszym kierunku rozwoju geografii polskiej, opartej na materializmie dialektycznym i historycznym. Na zjeździe tym przewodniczący WSN prof. S. L e s z c z y c k i wygłosił programowy referat pt. *Współczesne zadania geografii*¹². W referacie ustosunkował się on krytycznie do panujących kierunków w geografii burżuazyjnej i ich wpływów na dotychczasowy rozwój geografii polskiej, wskazał na wyższość metodologii marksistowskiej jako podstawy każdej dyscypliny naukowej. Założenia metodologiczne nauk matematyczno-przyrodniczych i nauk społeczno-ekonomicznych są różne. Część geografii, badająca środowisko geograficzne, musi się opierać na prawach rządzących przyrodą, część zaś zajmująca się badaniem rozwoju i działalności społeczeństw musi bazować na prawach rządzących rozwojem społeczeństwa. Oba działy geografii stanowią jednak pewną całość; nie można jej rozbić bez szkody dla kompleksowego ujmowania problemów geograficznych, które powinny być badane dynamicznie. Referat oraz późniejsze dyskusje wytyczyły drogę dalszym pracom WSN jako jednostce planującej i koordynującej geograficzne badania naukowe na obszarze Polski, jako jednostki uzgadniającej problematykę oraz obszary badań z państwowymi komórkami planowania terenowego. WSN koordynował również prace między ośrodkami uczelnianymi (oddziałami), co zapobiegało dublowaniu badań i doprowadzało do posługiwania się jednolitą metodą pracy w całej Polsce. Przeważająca większość geografów zgodziła się na podporządkowanie planów indywidualnych jednolitemu planowi krajowemu, reprezentowanemu przez PTG, który z czasem został coraz bardziej dostosowany do aktualnych potrzeb życia społeczno-gospodarczego. O wyraźnym przestawieniu się ideologicznym działalności PTG świadczy apel w sprawie pokoju, uchwalony na walnym zgromadzeniu PTG w dniu 23.III.1952¹³.

Nawiązując do postępowej twórczości polskich geografów w epoce Odrodzenia, Oświecenia i okresu międzywojennego, postanowiono podjąć prace nad marksistowską oceną dorobku naukowego polskiej geografii oraz zapoznać szerokie rzesze geografów polskich z rozwojem i dorobkiem geografii radzieckiej, tworząc nowe wydawnictwo „Przegląd Radzieckiej Literatury Geograficznej”¹⁴.

Zjazd w Gdańsku dał podstawy głębszej i pełniejszej pracy Towarzystwa, która została skierowana wysiłkiem większości pracowników naukowych na wspólny tor realizowania najistotniejszych zadań geografii, związanych z potrzebami kraju. Rozbudowująca się problematyka

¹² „Geografia w Szkole” 1949, nr 4—5, s. 1—20.

¹³ „Przegląd Geograficzny” t. XXIV, z. 4, 1952, s. 67.

¹⁴ W latach 1950—1953 wydano 30 zeszytów „Przeglądu”, zawierających 88 tłumaczeń radzieckich, wśród których 32 artykuły dotyczyły metodologii geografii.

naukowa, ustawicznie wzrastająca wraz z rozwijającą się gospodarką planową, zaczęła przerastać możliwości istniejącego aparatu organizacyjnego Towarzystwa. Niezależnie od tego okazało się, że przygotowanie ogólnopolskich zjazdów, organizowanych co roku, pochłaniało zbyt wiele wysiłków w stosunku do ich rezultatów. Zjazd w Gdańsku uchwalił wniosek, aby ogólnopolskie zjazdy odbywały się co dwa lata, na przemian ze zjazdami WSN. Oprócz tego postanowiono odbywać konferencje robocze, poświęcone aktualnym problemom geograficznym. W praktyce nie dotrzymano terminów zjazdów. Zjazd w Lublinie, przewidziany rok 1951, nie odbył się.

W tym okresie PTG włożyło ogromny wysiłek razem z Podsekcją Geografii w pracy przygotowujące I Kongres Nauki Polskiej. W okresie przedkongresowym opracowano wspólny plan badań. Praca ta była próbą, sprawdzianem i dowodem, że geografowie polscy w przeważnej większości jednolicie traktują problematykę geograficzną i starają się ją oprzeć na metodologii marksistowskiej. W 1950 r. istniało 10 komisji dla poszczególnych problemów, część z nich stanowiły komisje dawne, reaktywowane, jak na przykład Komisja Mapy Geomorfologicznej Polski, Komisja Hydrograficzna, która przekształciła się w Komisję Mapy Hydrograficznej Polski, Komisja Prac Klimatycznych i Mikroklimatycznych, Erozji Gleb, Mapy Użytkowania, Ziemi, Atlasów Regionalnych, Monografii Regionalnych i inne. Komisje te miały ocenić dotychczasowy dorobek geografii polskiej w danej dziedzinie oraz ustalić dalszą tematykę. Prace Komisji były powiązane z naukami pokrewnymi oraz konsultowane z przedstawicielami instytucji państwowych, co przyczyniło się do wyraźniejszego rozgraniczenia prac, zwłaszcza na odcinku geomorfologii i geografii historycznej, których tematy często wykraczały poza „granice” geografii. Podsumowaniem prac kongresowych był referat Podsekcji Geografii, opracowany przez prof. S. Leszczyckiego, przewodniczącego Zarządu Głównego, pt. *Stan geografii w Polsce i perspektywy jej rozwoju*¹⁵. W I Kongresie Nauki Polskiej wzięło udział 18 członków Towarzystwa.

W 1952 r. powstały dalsze komisje: Peryglacjalna, Stacji Badawczych, a także dokonano reorganizacji Komisji Bibliograficznej i Wydawniczej. Komisja Bibliograficzna zorganizowała ogólnopolską konferencję PTG w Toruniu w 1952 r. w sprawie prac bibliograficznych w zakresie geografii, na której ustalono program prac oraz zasady opracowywania bibliografii geografii polskiej¹⁶. Rozwiązano Komisję Atlasu Powszechnego i Atlasu Polski, która działała jako ciało opiniotwórcze dla GUPK, ponieważ został powołany specjalny Komitet do spraw kartografii przez CUGiK. Komisja Mapy Użytkowania Ziemi otrzymała stałą pracownię w Lublinie pod kier. prof. F. Uhorczaka. Komitet redakcyjny dla uniwersyteckich podręczników geograficznych, powołany w dniu 4.VI. 1949 w składzie: B. Olszewicz, J. Dylik, R. Galon, A. Malicki, S. Z. Różycki i A. Zierhoffer, opracował wstępny projekt podręczników i skryptów w zakresie geografii. Później jednak został rozwiązany, ponieważ PWN powołał specjalny Komitet Wydawnictw Geograficznych.

¹⁵ „Przegląd Geograficzny” t. XXII, s. 3—54.

¹⁶ Patrz: „Przegląd Geograficzny” t. XXV, 1953, z. 1, s. 115—119.

Realizując uchwałę walnego zgromadzenia we Wrocławiu Zarząd Główny PTG przystąpił do wydawania dwóch czasopism „Przeglądu Geograficznego” i „Czasopisma Geograficznego”. Dużą trudność sprawiło ustalenie profilów obu wydawnictw, utrzymanie ich na właściwym poziomie ideologicznym i naukowym oraz punktualność w ich wydawaniu. W pierwszym okresie na charakter obu czasopism wpływała tradycja okresu międzywojennego i niedojrzałe jeszcze poglądy na istotne zadania geografii w Polsce. Znamioną cechą artykułów tego okresu jest ucieczka od problemów geografii ekonomicznej oraz brak w nich zdecydowanych podstaw ideologicznych. Od zjazdu w Gdańsku oba czasopisma zaczęły dążyć do publikowania tematów związanych z zadaniami geografii współczesnej, mimo to do dziś nie udało się jeszcze wyrównać wszystkich niedociągnięć i zaległości.

Pierwszy powojenny tom „Przeglądu Geograficznego” poświęcono pamięci geografów zamordowanych i zmarłych w okresie 1939—1945. W tomie tym zamieszczono też kronikę geografii polskiej czasów wojny do 1945 r. Następne tomy były w treści swej nierówne. Między cennymi artykułami znalazły się inne, mniej wartościowe. Począwszy od 1952 r. „Przegląd Geograficzny” zaczął zajmować się aktualnymi zagadnieniami, nad którymi dyskutowano na konferencjach problemowych, toteż przyczynił się do rozpowszechnienia wśród czytelników wyników tych konferencji. Między innymi na przykład tom XXIV, z. 3. poświęcono zagadnieniom klimatologii, tom XXV, z. 1 — geografii historycznej, tom XXV, z. 2 — problemom geomorfologii itd. W sumie w okresie od 1945—1953 ukazało się łącznie 7 tomów „Przeglądu Geograficznego”: XIX, XX, XXI, z. 1—2 i 3—4, XXII i dodatek obcojezyczny, XXIII, XXIV, z. 1—2, 3—4, XXV, z. 1, 2, 3, 4, o łącznej liczbie 1686 stron. Nakład wynosił 1500 egzemplarzy.

„Czasopismo Geograficzne” w tym okresie wychodziło w nakładzie 2000 egzemplarzy z wyjątkiem tomu XXI/XXII. W sumie wyszło 6 tomów: XVII, XVIII, XIX, XX, XXI/XXII o łącznej objętości 1842 stron.

W 1947 r. PTG rozpoczęło wydawanie popularnego czasopisma geograficznego „Poznaj świat” pod redakcją prof. Władysława Miłaty. „Poznaj świat” ukazywał się również nieregularnie. Poziom ideologiczny tego czasopisma, którego zadaniem było oddziaływanie na szerokie grupy młodzieży i sympatyków geografii, nie odpowiadał linii rozwojowej geografii i dlatego w 1951 r. Zarząd Główny zawiesił wydawanie czasopisma. Niemniej jednak do dziś odczuwa się brak popularnego czasopisma geograficznego.

PTG rozpoczęło też wydawanie dwóch biuletynów: „Przeglądu Radzieckiej Literatury Geograficznej” od 1950 r. i „Biuletynu Geograficznego” od 1952 r. „Przegląd Radzieckiej Literatury Geograficznej” wydawano jako druk powielany. W latach 1950—1952 opublikowano 30 zeszytów — w sumie 840 stron. W „Przeglądzie” tym publikowano tłumaczenia metodologicznych artykułów geografów radzieckich, streszczenia radzieckich dyskusji na temat zadań geografii, szczegółowe programy pewnych małych u nas znanych działów geografii, ważniejsze hasła z Wielkiej Encyklopedii Radzieckiej oraz artykuły informacyjne o ZSRR.

„Biuletyn Geograficzny” podał wyniki prac Pracowni Dokumentacji PTG (4 zeszyty), Komisji Nazw Geograficznych (ok. 6000 nazw), Komisji

Limnologicznej (13 zeszytów)¹⁷, a specjalne numery poświęcone konferencji PTG, na przykład konferencji w sprawie monografii miast, geografii historycznej itp. Razem wydano 25 zeszytów „Biuletynu Geograficznego“, w tym w r. 1952 — 12, w r. 1953 — 13.

W 1950 r. opublikowano ponadto 1 tom serii Orbis Polonicus: J. S. B a n d t k e — *Wiadomości o języku polskim na Śląsku*, 8 map serii Atlas Użytkowania Ziemi w Polsce — woj. lubelskie i 4 mapy serii Atlas Synoptyczny Polski. W 1951 r. został wydany *Informator geograficzny o Polsce*, część I — *Fizjografia*, stron 48, o nakładzie 12 000 egzemplarzy, opracowany przez dr. Reginę F l e s z a r o w ą.

W wyniku współpracy PTG z Komisją Ustalania Nazw Miejscowych (powołanej w 1946 r. przez Ministerstwo Administracji Publicznej w porozumieniu z Ministerstwem Ziemi Odzyskanych), która pracowała pod przewodnictwem prof. S. S r o k o w s k i e g o, przewodniczącego PTG, powstał *Słownik nazw geograficznych Polski zachodniej i północnej* w dwóch tomach (polsko-niemiecki i niemiecko-polski), opracowany przez prof. S. R o s p o n d a i wydany przez PTG w nakładzie 10 000 egzemplarzy. Słownik ten zawiera około 30 000 nazw miejscowości, gór, rzek i jezior (794 strony), spełnia ważną rolę upowszechniania nazw polskich, ułatwiając orientację na mapach niemieckich i korzystanie z literatury niemieckiej.

Na podstawie uchwały walnego zgromadzenia PTG z dnia 13.XII. 1953 r. przekazano Instytutowi Geografii PAN: „Przegląd Geograficzny“, „Biuletyn Radzieckiej Literatury Geograficznej“, „Biuletyn Geograficzny“ wraz z częścią poprzednio wydanych nakładów.

Akcja wydawnicza dała największe rezultaty w latach 1950 i 1951, choć i w tym okresie nie wykonano jeszcze pełnego planu wydawniczego. Przekroczenie planu wydawniczego PTG nastąpiło dopiero w 1953 r., co świadczy o rozwoju działalności PTG na tym odcinku.

*

Od samego początku swej działalności Zarząd Główny PTG dokładał wielu starań, aby w sposób właściwy rozbudować zbiory biblioteczne. W 1939 r. Biblioteka Towarzystwa liczyła ok. 6000 tomów, łącznie z czasopismami otrzymywanymi w ciągu wielu lat jako wymiana za „Przegląd Geograficzny“. W momencie wznowienia działalności PTG w 1945 r. Towarzystwo nie posiadało ani jednej książki. Dawne zbiory zostały zniszczone podczas okupacji hitlerowskiej, część ich zdeponowano w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego. Książki te zwróciła Biblioteka UW w styczniu 1946 r. W październiku tegoż roku Kasa im. Mianowskiego oddała 700 egzemplarzy różnych roczników „Przeglądu Geograficznego“, przeznaczonych na wymianę. Dzięki staraniom dr J. K o b e n d z i n y, pełniącej funkcję bibliotekarza PTG, uzyskano z Muzeum Miejskiego w Szczecinie piękny dar w postaci ok. 1000 książek, czasopism i map, tak że w dniu 15 marca 1947 r. stan Biblioteki wynosił około 2500 pozycji. W 1948 r. Biblioteka UW zwróciła 12 skrzyń książek z dawnego inwentarza PTG. Suma odzyskanych zbiorów wynosiła około 25% stanu przedwojennego. W 1947 r. przystąpiono do porządkowania zbiorów i ich kata-

¹⁷ *Katalog Jezior Polski* pod redakcją prof. J. K o n d r a c k i e g o.

logowania. Równocześnie nawiązano kontakt z towarzystwami geograficznymi zagranicą i z pokrewnymi w Polsce, organizując stałą wymianę czasopism. W 1946 r. wymiana krajowa wynosiła 10 pozycji, a zagraniczna — 12; w 1947 r. krajowa wzrosła do 29, zagraniczna do — 31, w 1948 krajowa — do 41, zagraniczna — 46, aż wreszcie w 1953 r. — krajowa wyniosła 43 pozycje, a zagraniczna — 310.

Większy wzrost Biblioteki nastąpił w 1949 r. i odtąd systematycznie Biblioteka PTG rozrastała się. Poważną rolę w rozwoju Biblioteki odegrał zakup książek i czasopism dzięki intensywnym pracom Komisji Importowej i osobistym wysiłkom B. Winida. Komisja Importowa została powołana w dniu 18.IX.1949 r. przez Prezydium Zarządu Głównego i zatwierdzona przez Ministerstwo Oświaty (7.X.1949) w następującym składzie: prof. S. Leszczycki, prof. S. Różycki, doc. S. Pietkiewicz, mgr T. Fischer, mgr M. Fleszar i mgr B. Winid. W wyniku tych prac wzrost księgozbioru PTG przedstawiał się następująco:

Rodzaj	suma w roku				
	1949	1950	1951	1952	1953
Książki tomów	2340	2795	3294	7506	9874
Czasopisma tomów	2271	2752	3646	4913	5862
Wyd. seryjne tomów	1383	1805	1500	1860	2881
Łączna suma	5994	7352	8440	14279	18417
Mapy	1435	1720	4917	9780	8140
Atlasy	37	55	114	225	331

Biblioteką w pierwszym okresie administrował Oddział Warszawski, a mieściła się ona w lokalu Towarzystwa przy ul. Wilczej 22. W tym okresie opiekę nad Biblioteką z ramienia WSN sprawował doc. dr S. Pietkiewicz. Biblioteka została udostępniona członkom PTG dopiero w 1949 r. W 1950 r. w związku z przeniesieniem siedziby Zarządu Głównego do Instytutu Geograficznego UW Biblioteka otrzymała specjalne pomieszczenie, (magazyny, lektoria, pokoje bibliotekarzy, katalog itp.). Opiekę nad Biblioteką przejęli dr J. Kobendzina i mgr B. Winid. W 1951 roku rozpoczęto prace inwentaryzacyjne i katalogowanie, prowadzone odtąd bez przerwy, co doprowadziło do pełnej inwentaryzacji i skatalogowania zbiorów (katalogi: autorski, rzeczowy, działowy). W 1952 r. ze zbiorów Biblioteki korzystało 2960 osób, a w 1953 r. około 6300 osób.

Centralna Biblioteka Towarzystwa została przekazana Instytutowi Geografii Polskiej Akademii Nauk z tym, że członkowie PTG mogą nadal w pełni korzystać z jej zbiorów.

Zakres prac Towarzystwa i zapoczątkowane badania naukowe już w 1946 r. wysunęły potrzebę oparcia ich na stałych bazach w terenie. Odżyła więc myśl założenia stacji badawczych PTG (wyrażona jeszcze w 1929 r. przez L. Sawickiego). Jako pierwsza na przełomie 1946—1947 r. powstała Stacja Badawcza w Giżycku, stanowiąca bazę dla badań limnologicznych i geomorfologicznych. W latach 1947—1948 stacja ta była wykorzystywana sezonowo; przeprowadzono badania trzech sąsiednich jezior: Niegocińskiego Mamer i Tajt. Badania te zostały później rozszerzone na inne jeziora w okolicach Rucianego i Guzianki. W następnych latach zakres pomiarów i obserwacji uzupełniono codziennymi obserwacjami temperatury powierzchniowej wody, seriami obserwacji nad zimową stratyfikacją termiczną, grubością lodu, jego strukturą itp. Stacja w Giżycku była pod opieką Oddziału Warszawskiego, a organizatorem prac badawczych był prof. J. Kondracki, który opublikował część osiągniętych wyników.

W tym samym okresie badania terenowe w zakresie batymetrii, morfologii, osadów dennych, termiki i mikroklimatu jezior podjęty: Ośrodek Poznański na wyspie Wolin i na Nizinie Wielkopolsko-kujawskiej, Ośrodek Toruński — na Pojezierzu Chełmińskim i Pomorskim. Ośrodek Lubelski badał jeziora włodawskie, Ośrodek Krakowski — jeziora tatrzańskie i mazurskie, Ośrodek Wrocławski — jeziora Karkonoszy i doliny Baryczy. W 1952 r. PTG zawarło umowę z Instytutem Biologii Doświadczalnej im. Nenckiego PAN, przenosząc stację limnologiczną z Giżycka do Mikołajek. Stacja otrzymała stały personel naukowy, wyposażenie w instrumenty oraz środki transportowe.

Drugą stację uruchomiono dnia 3 stycznia 1949 r. na Hali Gąsienicowej w wydzierzawionym szałasie, który w ciągu 1949 r. przebudowano i przystosowano do nowych potrzeb. Stację wyposażono w instrumenty, sprzęt techniczny i gospodarski. Mając oparcie w stacji, podjęto badania śniegowe, a w szczególności lawin i pól śnieżnych, pomiary termiki jezior i potoków oraz pomiary opadów na profilu pomiędzy Kasprowym Wierchem a Halą Gąsienicową.

W grudniu 1948 r. rozpoczęto organizowanie trzeciej stacji, w Międzyzdrojach. Otwarcie jej nastąpiło dnia 24.IV.1949 r. Stacja ta ze względu na większą ilość pomieszczeń była również wykorzystywana na kursy przez zakłady geograficzne w Łodzi i w Warszawie.

Wszystkie stacje prowadzące stałe obserwacje meteorologiczne zostały włączone w sieć PIHM.

W 1948 r. została zorganizowana niewielka baza w Sudetach — zagospodarowano szałas w Śnieżnych Kotłach, przekazany w 1953 r. Instytutowi Geografii Uniwersytetu Wrocławskiego.

W 1949 r. na podstawie umowy z Łódzkim Towarzystwem Naukowym zorganizowano stację w Górach Kaczawskich — w Wojcieszowie. Opiekę nad stacją przejął Ośrodek Łódzki. Stacja ma możliwości pomieszczenia kursów i konferencji. Rozpoczęto tu na większą skalę badania mikroklimatyczne i geomorfologiczne, urządzono świetlicę — muzeum regionalne Gór Kaczawskich, z której również korzysta miejscowa ludność.

W ten sposób do 1950 r. zorganizowano 4 stacje badawcze PTG w najbardziej charakterystycznych regionach Polski. Stacje naukowe, które w Polsce przedwrześniowej były nieosiągalnym marzeniem, stały się realne. Jakkolwiek nie wykorzystano ich w pełni do celów badawczych. Dlatego też w 1952 r. powołano Komisję do Stacji Badawczych w składzie: prof. R. Galon, prof. J. Barbag, prof. A. Jahn i prof. M. Klimaszewski, która po zbadaniu warunków lokalnych każdej stacji i po przeanalizowaniu jej dotychczasowej działalności opracowała wnioski w sprawie dalszego programu pracy badawczej dla każdej stacji. Programy zostały dostosowane do właściwości otaczającego je środowiska geograficznego. W 1953 r. stacje badawcze w Mikołajkach i na Hali Gąsienicowej przejął Instytut Geografii Polskiej Akademii Nauk; w Wojcieszowie — Łódzkie Towarzystwo Naukowe, natomiast stacja w Międzyzdrojach pozostała w gestii PTG.

*

W dalszym ciągu PTG koordynowało prace nad programem studiów geograficznych. Zarząd Główny PTG powołał Komisję studiów uniwersyteckich (12.II.1950), która się z czasem usamodzielniała stając się organem Rady Głównej Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego. W skład Komisji weszli profesorowie: F. Uhorzak (przewodniczący) i S. Pietkiewicz, mgr M. I. Mileska (sekretarz) i członkowie: J. Dylik, R. Galon, M. Klimaszewski, S. Leszczycki. Komisja ta przedstawiła wyniki swej pracy na ogólnopolskiej konferencji w dniach 21 i 22 marca 1952 r. z udziałem przedstawicieli wszystkich ośrodków geograficznych oraz zainteresowanych instytucji państwowych. Projekt nowej siatki godzin dla 3-letniego studium pierwszego stopnia przedstawił prof. S. Leszczycki. Projekt ten przedyskutowano i przekazano do zatwierdzenia Radzie Głównej przy MSW. Przedyskutowano też i ustalono 6 kierunków specjalizacyjnych, a mianowicie: kartografii, geografii fizycznej, geomorfologii, klimatologii (łącznie z hydrografią), geografii ekonomicznej i geografii regionalnej Polski. W trosce o prawidłowy układ nowego programu starano się wyzyskać dotychczasowe doświadczenia własne oraz wzory radzieckie i uwzględnić postulaty wysuwane przez zatrudniające geografów instytucje państwowe.

Niezależnie od programów uniwersyteckich, PTG współpracowało dalej z Ministerstwem Oświaty. Wydział Geografii Szkolnej pod kierunkiem prof. J. Barbaga, pracując w kierunku usunięcia bolączek w zakresie nauczania geografii w szkole podstawowej, przeprowadził w 1950 r. ocenę sytuacji na odcinku pomocy szkolnych, ocenę programów, przygotował programy terenowych kursów wakacyjnych dla nauczycieli. WGS zorganizował kursy-wycieczki w okresie wakacyjnym, wystąpił z inicjatywą opracowania nowych podręczników szkolnych, w dalszym ciągu współpracując w wydawaniu „Geografii w Szkole”. Wszystkie oddziały Towarzystwa utrzymywały ścisłe kontakty z metodycznymi ośrodkami geografii i geologii Ministerstwa Oświaty (późniejsze WODKO), organizując konsultacje i narady dla nauczycieli geografii (Oddział Stalinozrodzki), Pracownię Pomocy Naukowych (Oddział Krakowski), przygotowując materiały niezbędne przy nauczaniu geografii w szkole (Oddział Lubelski).

Niestety, prace tego Wydziału, rozwijające się pozytywnie w latach 1949 i 1950, w następnych latach aż do 1953, znacznie osłabły. Przy nowej formie organizacyjnej i zakresie prac komórek Centralnego Ośrodka Doskonalenia Kadr Oświatowych — Wydział Geografii Szkolnej PTG nie wypracował właściwej formy współpracy z CODKO, a jego sekcje w oddziałach Towarzystwa ograniczyły się do organizowania odczytów i wycieczek dla nauczycieli. Pozytywne wyniki dał dwutygodniowy wakacyjny kurs w Kłodzku, zorganizowany przez prof. J. Czyżewskiego przy współpracy członków Oddziału Wrocławskiego. W kursie wzięło udział 24 nauczycieli delegowanych ze wszystkich oddziałów. Wykłady na kursie, połączone z ćwiczeniami terenowymi i wycieczkami w Kotlinie Kłodzkiej, Sudetach i Przedgórzu Sudeckim dały uczestnikom wiele przykładów praktycznego powiązania osiągnięć wiedzy geograficznej i badań terenowych z tematami lekcji szkolnych i umożliwiły im podniesienie poziomu nauczania o poznanym regionie.

W okresie 1950—1952 WSN — przy współpracy swoich sekcji w oddziałach Warszawskim i Krakowskim — zorganizował trzy inne kursy naukowe. Kurs limnologiczny w Giżycku w dniach 2—12.VIII.1950 miał za zadanie podniesienie kwalifikacji pracowników w zakresie hydrologii i limnologii. Wzięło w nim udział 20 osób z ośmiu ośrodków geograficznych. Kierownikami kursu byli profesorowie R. Galon, M. Gieysztor i J. Kondracki, wykładowcami: prof. E. Stenz, inż. Z. Mikulski, dr J. Bajerlein i mgr S. Sporakowski. Poza wykładami, obejmującymi wybrane zagadnienia limnologii, przeprowadzono ćwiczenia terenowe i pomiary batymetryczne, termiki, przezroczystości, barwy wody itp. na jez. Mamry i Tajty¹⁸.

W 1951 r. odbył się 10-dniowy kurs badań śniegowych w Tatrach pod kier. prof. W. Milaty, a w 1952 r. kurs-wycieczka zorganizowana przez Oddział Warszawski pod kier. prof. S. Pietkiewiczą na teren woj. białostockiego. Oba kursy miały za zadanie zbliżyć do problematyki naukowej młodszych pracowników naukowych oraz tych nauczycieli, którzy chcą w niej brać udział poza swymi normalnymi obowiązkami.

Poszczególne oddziały popularyzowały wśród nauczycieli naukową problematykę geograficzną, opracowywaną aktualnie w ośrodkach uczelnianych, organizując odczyty nie tylko w siedzibach oddziałów, ale też w mniejszych ośrodkach prowincjonalnych.

W Oddziale Łódzkim zorganizowano dwa kilkunastogodzinne kursy problemowe. Oddział Wrocławski zorganizował dwie naukowe konferencje poświęcone problematyce czwartorzędu. Eksperymentalną formą pracy był kurs-obóz dla młodzieży, zorganizowany przez Oddział Warszawski. Próba wciągnięcia młodszego pokolenia do pracy badawczej przez wykonywanie obserwacji meteorologicznych i pomiarów hydrograficznych dała pozytywne wyniki¹⁹.

Kursy inne, organizowane na mniejszą skalę, wykazują roczne sprawozdania z działalności Zarządu Głównego i oddziałów, opublikowane w „Przeglądzie Geograficznym“: za rok 1945-46 (t. XX), za rok 1947-48 (t. XXII), za rok 1948 i 1949 (t. XXIII), za rok 1950 (t. XXIV, z. 1-2), za

¹⁸ Wydzielono dublety i przeznaczono je na wymianę.

¹⁹ „Przegląd Geograficzny“ t. XXV, z. 3, s. 147—148.

rok 1951 (t. XXIV, z. 4), za rok 1952 (t. XXV, z. 3), za rok 1953 w „Czasopiśmie Geograficznym“ w tomie z 1954 r.

W sprawozdaniu PTG nie można pominąć uroczystości, jakie odbyły się w ciągu 10 lat. Na zjeździe geografów w Poznaniu obchodzono 30-lecie działalności PTG. Okolicznościowy referat wygłosił przewodniczący Zarządu Głównego prof. S. S r o k o w s k i.

W r. 1948 odbyła się uroczystość setnej rocznicy powołania pierwszej katedry geografii w Polsce, a czwartej na świecie, połączona z koleżeńskim zjazdem geografów ośrodka krakowskiego.

Dnia 28.V. odbyło się w Warszawie uroczyste zebranie z okazji 50-lecia pierwszego zimowania w latach Antarktyki. Połączone ono było z wręczeniem dyplomu członka honorowego Pol. Tow. Geogr. prof. A. B. Dobrowolskiemu.

Dnia 16.V.1949 r. w Collegium Minus w Poznaniu dokonano odsłonięcia tablicy pamiątkowej ku czci Stanisława P a w ł o w s k i e g o.

Dnia 9.XI.1951 r. z inicjatywy Zarządu Głównego przy współudziale Oddziału Warszawskiego i IGUW odbyło się uroczyste posiedzenie naukowe poświęcone pamięci Wacława N a ł k o w s k i e g o, na którym postanowiono wznowić wydanie jego cenniejszych prac geograficznych. Na grobowcu Wacława N a ł k o w s k i e g o na Powązkach w setną rocznicę jego urodzin (14.XI.1851), wmurowano pamiątkową tablicę.

W 1952 r. obchodzono jubileusz 60-lecia pracy naukowej Eugeniusza Romera, przy czym geografowie zebrani na walnym zgromadzeniu PTG uchwalili reedycję jego najcenniejszych dzieł.

Suma odczytów dydaktycznych w okresie 1946—1953 wyniosła 119, z tego w 1946 r. — 11, w 1947 r. — 2, w 1948 r. — 17, w 1949 r. — 15, w 1950 r. — 10, w 1952 r. — 29, w 1953 r. — 28. Z ogólnej sumy odczytów dydaktycznych na Oddział Łódzki przypada 24, Częstochowski — 23, Wrocławski — 22, Gdański — 15, Szczeciński — 15, Poznański — 11, Krakowski — 9, Warszawski — 9, Stalinogrodzki — 7, Toruński — 6.

Oprócz odczytów odbyły się 22 konferencje dydaktyczne, poświęcone programom nauczania, pomocom naukowym, problemom dydaktyki geografii (Oddział Częstochowski — 13, Krakowski — 4, Warszawski — 2, Wrocławski — 1) i 8 kursów dla nauczycieli: w Oddziale Krakowskim — 3, Łódzkim — 2, Częstochowskim — 1, Warszawskim — 1, Wrocławskim — 1.

Akcja wycieczkowa w oddziałach była nastawiona na zapoznanie członków Towarzystwa (w przeważnej części nauczycieli) z poszczególnymi regionami Polski, przy czym szczególną uwagę zwrócono na zagadnienia ekonomiczne, ukazując osiągnięcia Polski Ludowej w odbudowie i rozbudowie przemysłu, rolnictwa oraz w akcji opieki socjalnej. W sumie zorganizowano 97 wycieczek: Oddział Krakowski — 16, Gdański — 15, Toruński — 14, Szczeciński — 13, Częstochowski — 10, Stalinogrodzki — 9, Warszawski — 8, Łódzki — 5, Wrocławski — 4, Lubelski — 3, Poznański — 0. Prócz wyżej wymienionych organizowane były wycieczki przy okazji zjazdów, kursów i konferencji.

Ponadto przy okazji zjazdów ogólnopolskich organizowano wycieczki naukowe z problematyką odpowiadającą danemu regionowi geograficznemu i z udziałem uczestników na grupy według specjalnych zainteresowań. W czasie zjazdu we Wrocławiu urządzono dwudniową wycieczkę

w Sudety, a podczas zjazdu w Toruniu — wycieczkę dwudniową do Szczecina. W związku ze zjazdem w Poznaniu około 400 uczestników wzięło udział w dwóch wycieczkach na Ziemię Lubuską oraz do Wapna, Wągrowca i Biskupina²⁰. W czasie zjazdu w Gdańsku odbyło się 4 wycieczki — 2 o problematyce gospodarczej, 1 — morfologiczna i 1 — hydrograficzna²¹. Na zakończenie walnego zgromadzenia w Warszawie w dniu 26.IV.1953 r. zorganizowano wycieczkę autokarem po Warszawie, w której wzięło udział 65 osób²².

W tym okresie zorganizowano 6 wystaw przedstawiających dorobek geografii w zakresie map, podręczników, książek i innych pomocy naukowych (Oddział Gdański, Poznański, Szczeciński, Toruński, Warszawski).

*

Trzecim kierunkiem działalności Towarzystwa była popularyzacja geografii przez odczyty popularnonaukowe. Udział Zarządu Głównego w tym zakresie był mały, bezpośrednio dotyczył on tylko Warszawy. W pierwszym okresie tematy odczytów były rozmaite i nie dostosowane do przeobrażeń, jakim ulegała działalność naukowa i dydaktyczna na polu geografii. Tematy odczytów w dużej części dotyczyły krajów „egzotycznych”, ciekawostek geograficznych, chociaż niektóre oddziały popularyzowały równocześnie wiedzę o kraju rodzinnym, o ZSRR i sąsiadujących z nami krajach demokracji ludowej. Dobór tematów i problematyka rozszerzyła się wyraźnie po I Kongresie Nauki Polskiej, po rozpowszechnieniu też referatu Podsekcji Geografii. Wzrosła też ilość odczytów, popularyzujących dorobek nauki polskiej (geografia w okresie Odrodzenia, znaczenie prac Kopernika itp.). Rozwój akcji odczytowej PTG ilustruje załączona tabela:

Odczyty	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	Suma
Naukowe	5	31	55	105	68	87	75	85	72	583
Popularnonaukowe	4	22	22	85	64	24	33	61	86	401
Dydaktyczne	—	11	12	17	15	7	10	29	28	119
Suma	9	64	79	207	147	118	118	175	186	1103

Liczba odczytów PTG w latach 1945—1953 wynosi 1103. Suma ta nie obejmuje odczytów i referatów wygłoszonych na zjazdach, konferencjach i wycieczkach. Suma ta rozkłada się między oddziały następująco: Krakowski — 189, Warszawski — 157, Toruński — 124, Stalinogrodzki — 100, Szczeciński — 97, Wrocławski — 97, Lubelski — 95, Gdański — 79, Łódzki — 63, Poznański — 61, Częstochowski — 46. Na uwagę zasługuje duża liczba odczytów w Oddziale Stalinogrodzkim i Szczecińskim, które nie mają uczelnianych ośrodków geograficznych. Wyraźny wzrost akcji odczytowej w latach 1952 i 1953 nastąpił po przejściowym zahamowaniu tej działalności w latach 1950 i 1951. Od 1951 r. zaprowadzono wymianę pre-

²⁰ Trzeci Zjazd PTG, „Przegląd Geograficzny“ t. XXII, s. 309.

²¹ „Przegląd Geograficzny“ t. XXII, s. 193.

²² „Przegląd Geograficzny“ t. XXV(z. 3, s. 163.

legentów pomiędzy oddziałami, co przyczyniło się do wzmocnienia akcji odczytowej.

W ostatnim okresie zwrócono większą uwagę na ilustrację odczytów. Zapoczątkowane przez Oddział Krakowski wyświetlanie filmów geograficznych zostało wprowadzone w innych oddziałach, zwłaszcza w Oddziale Warszawskim, który systematycznie organizował wieczorki filmowe co dwa tygodnie, osiągając na nich przeciętną frekwencję powyżej 150 osób. Film geograficzny, poprzedzany popularnonaukową prelekcją, okazał się jedną z najlepszych form popularyzowania geografii. Stało się to możliwe dzięki nawiązaniu silniejszego kontaktu z Filmem Polskim oraz wypożyczaniu filmów i aparatów filmowych. W ramach Wydziału Popularyzacji dr S. Jarosz i prof. S. Berezowski systematycznie opiniowali filmy geograficzne i krajoznawcze produkcji krajowej. Przy Zarządzie Głównym PTG zorganizowano Pracownię Fotofilmową, która nie tylko zapoznała się z filmami szeroko- i wąskotaśmowymi, będącymi w posiadaniu Filmu Polskiego, i opracowała katalog centralny, ale przystąpiła też do próby nakręcania własnych filmów. Wykonano dotychczas 5 filmów pod kier. dra S. Jarosza. W 1953 r. przystąpiono do sporządzania mikrofilmów z rzadkich publikacji geograficznych.

•

Zarząd Główny pod kierunkiem dwóch przewodniczących tego okresu prof. S. Srokowskiego do 12.II.1950 r. i prof. S. Leszczyckiego, pracował od 1945 do 1953 r. w prawie nie zmienionym składzie. Od 13.XII.1953 r. przewodniczącym Zarządu Głównego został prof. R. Galon. Do Zarządu Głównego weszli przedstawiciele wszystkich ośrodków naukowych, nieliczni przedstawiciele nauczycielstwa oraz inni aktywni członkowie Towarzystwa pozostałych czterech oddziałów.

Wiceprzewodniczącymi byli od 1945/46 — do 7.V.1948 r. prof. J. Loth, od 1948 r. profesorowie: J. Czyżewski i A. Zierhoffer, od 13.XII.1953 r. prof. J. Kondracki.

Funkcje wiceprzewodniczących pełnili też przewodniczący wydziałów: od 1946 r. do 12.II.1950 r. prof. S. Leszczycki, od 1947 r. do 1950 r. prof. S. Różycki, od 1947 r. do 1949 r. prof. W. Milata, od 1949 r. do 12.XII.53 r. prof. J. Barbag.

Funkcje sekretarzy pełnili: od 1945 — 1946 r. P. Ordynski, od 1946 do 7.V.1948 r. dr J. Kondracki, od 1948 r. do chwili obecnej mgr M. I. Mileska. Oprócz tego sekretarzem do spraw zagranicznych był mgr. M. Fleszar, a w 1952 r. dla spraw wydawniczych — dr J. Kostrowicki.

Funkcje skarbników pełnili w 1945/1946 dr J. Kondracki, od 1946—1948 r. P. Ordynski, od 7.V.1948 do 25.IV.1953 r. mgr B. Winid, a od 25.IV.53 r. do chwili obecnej mgr H. Senkowski. Zastępcami skarbnika byli w latach 1951—1953 mgr M. Gutowska, od 25.IV.1953 r. mgr L. Wosiek.

Ponadto członkami Zarządu Głównego byli od 1946 r. prof. E. Romer, dr M. Czekańska, prof. M. Klimaszewski, prof. S. Pietkiewicz, mgr W. Richling-Kondracka i prof. T. Żebrowski. W 1947 r. do Zarządu Głównego weszli: prof. J. Dylik, prof. A. Kosiba, prof. F. Uhorczak, inż. F. Piątkowski

i J. Kołodziejczyk, Prof. Dylík, Kosiba i UhorczaK pozostają w Zarządzie Głównym do chwili obecnej.

W 1948 r. skład Zarządu Głównego rozszerzył się. Członkami Zarządu Głównego zostali profesorowie: S. Berezowski, J. Czekalski, R. Galon, A. Malicki, B. Olszewicz i J. Zaremba.

Od 1948 r. w składzie Zarządu Głównego nastąpiły niewielkie zmiany — zrezygnował mgr J. Zaremba.

Równocześnie członkami Zarządu Głównego byli przewodniczący Oddziałów do 1952 r. bądź 1953 r.: mgr J. Brinken, mgr A. Hornig, mgr J. Mikucińska, P. Ordyński, prof. J. Staszewski. Na tym odcinku zmiany były w Oddziale Stalinogrodzkim (w 1949 r. przewodniczącym był T. StrzeMbosz), w Oddziale Gdańskim (od 1952 r. — prof. K. Łomniewski), w Oddziale Warszawskim (od 10.X.1952 r. — prof. S. Pietkiewicz), w Oddziale Krakowskim (od 1952 r. — prof. W. Milata). Przez rok w Oddziale Szczecińskim funkcje przewodniczącego pełnił prof. J. Mikolański.

Dalsze zmiany nastąpiły w 1953 r. Przewodniczącym Oddziału Lubelskiego został wybrany prof. F. UhorczaK, Oddziału Łódzkiego — prof. M. Dorywalski, Oddziału Częstochowskiego — B. Kierał, Oddziału Toruńskiego — prof. S. Majdanowski.

Liczbę członków w Oddziałach PTG w latach 1946—1953 podaje następująca tabela:

Nazwa Oddziału	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953
Częstochowski	—	53	120	130	104	60	60	60
Gdański	—	27	68	60	61	77	101	138
Krakowski	104	392	843	450	379	230	253	251
Lubelski	25	51	68	79	82	87	54	65
Łódzki	36	40	140	120	130	90	134	120
Poznański	95	175	175	180	198	199	201	224
Stalinogrodzki	—	—	180	140	179	128	134	134
Szczeciński	—	31	44	87	44	26	61	67
Toruński	—	48	61	44	62	101	111	147
Warszawski	105	181	283	307	313	346	310	390
Wrocławski	24	103	110	122	117	143	92	105
Razem	389	1101	2092	1719	1669	1487	1511	1701

Charakterystyczny jest wzrost liczby członków w 1948 r., głównie w Oddziale Krakowskim, następnie spadek do 1951 r., wywołany głównie skreśleniami tak zwanych „martwych“ członków, a następnie powolny wzrost, w którym największą rolę odgrywał Oddział Gdański, Warszawski, Toruński, Szczeciński i Łódzki.

W końcu 1948 r. Towarzystwo miało w sumie 17 kół, z tego przy Oddziale Krakowskim — 7, Lubelskim — 2, Poznańskim — 4, Częstochowskim — 2, Warszawski — 2.

W 1949 r. znaczna część kół uległa likwidacji, żywiołowy wzrost PTG zamarł. Pozostało wprawdzie 10 kół, ale i z tych w latach 1950 i 1951 zlikwidowano dalszych 5, przekształcono na delegatury 3 koła, natomiast powstały 3 nowe, które działają do dnia dzisiejszego. W 1952 r. powstały nowe koła, z których 3 ponownie zlikwidowano w 1953 r. Ruch ten świadczy o efemeryczności istnienia kół, a wynika ze zmian personalnych i braku dostatecznie silnej troski Oddziałów o nowo założone koła. W końcu 1953 r. pracowało 8 kół PTG, z tego: 3 przy Oddziale Warszawskim (Białystok, Giżycko, Radom), dwa przy Oddziale Poznańskim (Zielona Góra, Mogilno), dwa przy Oddziale Toruńskim (Bydgoszcz i Grudziądz) i 1 przy Oddziale Gdańskim (Koszalin)²³.

W okresie od 1945 r. do 1954 r. Polskie Towarzystwo Geograficzne poniosło dotkliwe straty. Z grona jego aktywnych członków ubyli zasłużeni pracownicy nauki, honorowi członkowie Towarzystwa: Karol B o h d a n o w i c z (6.6.1947), Stanisław S r o k o w s k i (20.8.1950), Eugeniusz R o m e r (28.1.1954) i A. B. D o b r o w o l s k i (27.4.1954). Ponadto z grona czynnych pracowników PTG zmarli: Mieczysław L i m a n o w s k i (25.1.1948), Paweł O r d y ń s k i (12.10.1951), Romuald G u m i ń s k i (26.20.1952) i Władysław G o r c z y ń s k i (25.6.1953).

*

Na osobną wzmiankę zasługuje rola Towarzystwa jako informatora o rozwoju polskiej geografii wobec zagranicy. PTG jest nadal członkiem Międzynarodowej Unii Geograficznej. Przez prowadzoną wymianę oraz drukowanie artykułów w zagranicznych czasopismach polska myśl geograficzna dociera do wszystkich prawie krajów. Nawiązano kontakt z geografami Związku Radzieckiego, krajów demokracji ludowej oraz z niektórymi państwami kapitalistycznymi. Geografowie polscy dzięki otrzymanym wydawnictwom mogą śledzić drogi postępu geografii w ważniejszych państwach całego świata. Osobisty udział geografów polskich w konferencjach i zjazdach geograficznych poza Polską był niewielki, rzadkie również były wyjazdy indywidualne, jednak przyczyniły się one także do zapoznania zagranicznych geografów z postępowaniem geografii w Polsce. Wyjazd prof. A. Z i e r h o f f e r a do Paryża, prof. S. L e s z c z y c k i e g o do Moskwy, Pragi, Kopenhagi i Sztokholmu, prof. J. S z a f l a r s k i e g o i prof. J. K o n d r a c k i e g o do Czechosłowacji, prof. B. O l s z e w i c z a do Genewy, prof. J. B a r b a g a do Chińskiej Republiki Ludowej, NRD, Czechosłowacji i na Węgry, prof. M. K l i m a s z e w s k i e g o do Węgierskiej Republiki Ludowej jak również przyjazd do Polski prof. C h o l l e y ' a, F i c h e l l e ' a, D r e s c h a, C h a b o t a i G e o r g e ' a z Paryża, doc. K u c h a ń z a z Pragi i aspirantów L a n g n i c k e l i G a r a r d a z Niemieckiej Republiki Demokratycznej oraz prof. C o c h i n g C h u z Pekinu a ostatnio w czerwcu 1954 r. profesorów K a l e s n i k a z Leningradu i S a u s z k i n a z Moskwy, umożliwiły bezpośrednią wymianę poglądów oraz wzajemne zapoznanie się z dorobkiem danych krajów. Między innymi wynikiem

²³ Nie reaktywowano kół w Zakopanem, Bielsku, Limanowej, Rabce, Nowym Sączu, Tarnowie, Żywcu, Wadowicach, Sandomierzu, Puławach, Ostrowie Wlkp., Lesznie, Radomsku, Krośnie, Jarosławiu.

tych spotkań były artykuły zagranicznych geografów w „Przeglądzie Geograficznym“ oraz ich referaty wygłoszone w różnych ośrodkach geograficznych w Polsce. Należy jednak stwierdzić, że kontakty z zagranicą były niewystarczające i w przyszłości powinny ulec rozszerzeniu.

IV. Okres działalności PTG

od 13.XII.1953

Polskie Towarzystwo Geograficzne, które od 1948 r. czynnie brało udział w tworzeniu centralnej komórki geograficznej w Polsce, na nadzwyczajnym walnym zgromadzeniu członków w dniu 13.XII.1953 r. uchwaliło wnioski dotyczące przekazania Instytutowi Geografii PAN pewnych działów pracy oraz części majątku²⁴. W związku z tym konieczne było przedstawienie kierunku dotychczasowej działalności Towarzystwa, jako inicjatora i koordynatora badań naukowych na inne działy pracy, związane z celami Towarzystwa. Wielokierunkowa działalność Towarzystwa w okresie 1945—1953 była możliwa tylko dzięki temu, że Państwo Ludowe zapewniło Towarzystwu podstawy materialne. Towarzystwo nie tylko korzystało ze stałej dotacji Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, a później Polskiej Akademii Nauk, ale otrzymywało również dostateczne fundusze na prowadzenie badań naukowych z Komisji Popierania Twórczości Naukowej i Artystycznej przy Prezydium Rady Ministrów. Trudności, z którymi walczyła geografia w okresie międzywojennym, przestały istnieć w Państwie Ludowym.

Geografia jako dyscyplina pomocna przy realizacji planów gospodarczych, geografia jako przedmiot nauczania w szkolnictwie, geografia jako gałąź wiedzy rozszerzająca światopogląd materialistyczny znalazła duże zrozumienie u władz partyjnych i państwowych oraz ogromne zainteresowanie wśród społeczeństwa polskiego. Liczne fakty świadczą, że Towarzystwo starało się sprostać zadaniom, jakie przed nim postawiło państwo budujące socjalizm. Ogólny bilans dorobku Towarzystwa należy uznać za pozytywny. Nie znaczy to jednak, że PTG odpowiedziało w pełni na zadania stawiane mu przez społeczeństwo i jego władze ludowe. Przeciwnie, na wielu odcinkach prace nie zostały należycie wykonane. Dlatego dalsza koncentracja wysiłków Towarzystwa jest niezbędna. Niezbędna jest planowa działalność Towarzystwa we wszystkich trzech dziedzinach: naukowej — przez współpracę z IG PAN oraz rozpowszechnianie wyników badań naukowych; w dziedzinie dydaktycznej — przez współpracę z Ministerstwem Oświaty oraz jego ośrodkami doskonalenia kadr, a przede wszystkim w dziedzinie popularyzacji — przez współpracę z Tow. Wiedzy Powszechnej oraz innymi instytucjami o podobnych celach.

Powołanie IG PAN nie eliminuje żadnego z dotychczasowych działów pracy Towarzystwa, a przeciwnie, nakłada na nie jeszcze większy obowiązek zapoznania społeczeństwa z problematyką geografii.

Od czasu nadzwyczajnego walnego zgromadzenia w Warszawie w grudniu 1953 roku zostały już uregulowane sprawy popularyzacji i geografii szkolnej. Opracowano w tym zakresie plan obowiązujący Zarząd Główny i jego oddziały na okres najbliższych kilku lat. Ambicją Towa-

²⁴ Patrz *Od Redakcji „Przegląd Geograficzny“* t. XXVI, z. 1 z r. 1954.

rzystwa jest nie tylko wykonanie planu, ale jego dalsza rozbudowa. Nie uregulowano jednak dotychczas spraw naukowych. Towarzystwo musi dostosować swój program do prac IG PAN i opracować konkretne formy współpracy z IG PAN. Wielkim zadaniem jest zbliżenie szerokich mas nauczycielskich oraz miłośników geografii do prac naukowych, chociażby na małym odcinku lub w charakterze pomocniczym, aby w ten sposób przyczynić się do realizacji aktualnych zadań stawianych przed geografią polską. Polskie Towarzystwo Geograficzne nadal będzie realizowało cele i zadania przewidziane w statucie i będzie dążyło do szerokiej rozbudowy geografii w Polsce Ludowej.

MIECZYŚLAW KLIMASZEWSKI

Zespół katedr geografii UJ w Krakowie w latach 1944 – 1954

Katedra Geografii na Uniwersytecie Jagiellońskim jest najstarszą w Polsce i jedną z najstarszych w Europie. Została utworzona w 1849 roku, a pierwszym profesorem geografii był Wincenty P o l. W okresie międzywojennym został utworzony przez prof. L. S a w i c k i e g o Instytut Geograficzny UJ. złożony z dwóch katedr: Geografii Ogólnej i Geografii Fizycznej.

W roku 1925 Instytut Geograficzny otrzymał odrębny gmach przy ul. Grodzkiej 64 (dawny arsenał Władysława IV), przystosowany do potrzeb naukowych i dydaktycznych przez prof. L. S a w i c k i e g o. W r. 1936 została zwinięta Katedra Geografii Fizycznej, a Instytut Geograficzny, kierowany od 1928 roku przez prof. J. S m o l e ń s k i e g o, był jednokatedrowy. W roku 1939 pracował tu 1 adiunkt i 3 asystentów.

W czasie okupacji hitlerowskiej gmach Instytutu Geograficznego został zajęty przez Wydział Ludnościowy i Opieki Społecznej, potem przez Wydział Zdrowia, a w ostatnim pół roku (1944) przez wojska hitlerowskie. Przeważna część zbiorów i mebli została przeniesiona do Instytutu „für die Ostarbeit“ i tak zwanej „Biblioteki Państwowej“, a część zbiorów i mebli została zabrana przez Wydział Ludnościowy. Wiele książek i map zginęło bezpowrotnie ¹.

Zaraz po wyzwoleniu Krakowa w styczniu 1945 r. rozpoczęli prace nad doprowadzeniem gmachu do stanu używalności: dr S. L e s z c z y c k i, dr M. K l i m a s z e w s k i, dr Z. F i g l e w i c z, mgr S. M i l a t o w a, mgr W. W a l c z a k, studenci oraz woźni, A. F i g u ła, J. D z i u b a, A. S z a f r u g a. Staraniem dra S. L e s z c z y c k i e g o zostały przewiezione z powrotem do gmachu Instytutu ocalałe zbiory biblioteczne i kartograficzne, powiększone o wielką ilość map, reprodukcji niemieckich. Zostały też skompletowane meble i urządzenia sali wykładowej, sali seminaryjnej oraz kilku pracowni asystenckich. Od kwietnia 1945 r. rozpoczęły się normalne zajęcia dydaktyczne.

W roku 1945 zostały utworzone na UJ dwa zakłady geografii: Zakład Geografii Ogólnej i Zakład Geografii Fizycznej. Do grudnia 1945 r. opiekę formalną nad obu zakładami sprawował prof. E. R o m e r. W grudniu 1945 r. objął kierownictwo Zakładu Geografii Ogólnej oraz Instytutu

¹ Por. S. L e s z c z y c k i, *Geografia w Krakowie w okresie okupacji 1939—1945*, „Przegląd Geograficzny“ 19, 1946.

Geograficznego prof. S. Leszczycki, a kierownictwo Zakładu Geografii Fizycznej prof. J. Szaflarski.

W 1946 roku prof. S. Leszczycki został powołany na wiceministra spraw zagranicznych, jego kontakt z Krakowem był coraz słabszy, wreszcie w roku 1948 został przeniesiony na Uniwersytet Warszawski.

Po prof. S. Leszczyckim kierownictwo Instytutu Geograficznego UJ objął od I.IX.1949 r. prof. M. Klimaszewski, przeniesiony z Uniwersytetu Wrocławskiego. Kierownikiem drugiej katedry został prof. J. Szaflarski.

W maju 1952 r. został utworzony Zespół Katedr Geografii UJ (kier. prof. M. Klimaszewski), złożony z dwóch katedr: Katedry Geografii Fizycznej, poprzednio Geografii I (prof. M. Klimaszewski) i Katedry Geografii Ekonomicznej (Geografii II) (prof. J. Szaflarski). W skład zespołowej Katedry Geografii Fizycznej wchodzi Zakład Geografii Fizycznej (prof. M. Klimaszewski) i Zakład Klimatologii i Meteorologii (prof. W. Milata).

Liczba pomocniczych pracowników naukowych, zatrudnionych przy obu katedrach, jest znacznie większa aniżeli w okresie międzywojennym (12. 4), a w czasie dziesięciolecia zaznaczył się stały wzrost liczby asystentów. W latach 1945 do 1949 przy każdej katedrze pracowało 3 do 4 asystentów. W roku 1950/51 liczba asystentów przy Katedrze Geografii I wzrosła do 5, później przejściowo spadła do 2 osób, ale od II semestru 1951/52 r. zaczął się ponowny stały wzrost liczby asystentów i w roku 1953/54 Katedra Geografii Fizycznej miała 8 pomocniczych pracowników naukowych i 1 pracownika naukowo-technicznego. W Katedrze Geografii Ekonomicznej liczba pomocniczych pracowników naukowych zmniejszyła się z 4 do 3. Do roku 1949 wożnych było 3, obecnie zatrudnionych jest 5. Razem Zespół Katedr zatrudnia 20 osób.

Zespół Katedr Geografii UJ zajmuje gmach przy ul. Grodzkiej 64. W gmachu tym znajduje się sala wykładowa (na 200 osób), dwie sale ćwiczeń, 4 pracownie, biblioteka, zbiory kartograficzne, 3 gabinety — pracownie profesorów, 8 pokoi — pracowni asystenckich oraz pracownia fotograficzna. Na tarasie znajduje się stacja meteorologiczna II rzędu.

Zaopatrzenie w meble i urządzenie jest na ogół wystarczające. Dużo mebli zostało zakupionych w roku 1951. W ciągu ostatnich lat wzrosła znacznie ilość instrumentów potrzebnych do zdjęć topograficznych, obserwacji meteorologicznych i hydrograficznych. Powiększył się także zbiór map, liczący ogółem 30 000 arkuszy. Gorzej przedstawia się stan biblioteki. Mimo że liczy ona 25 800 tomów, jest jednak bardzo zdekompletowana i ma bardzo mało nowych wydawnictw zagranicznych. Stosunkowo duży jest zbiór przeźroczy oraz fotografii o charakterze dokumentacyjnym.

Na Uniwersytecie Jagiellońskim prof. E. Romer habilitował w latach 1945/1946 7 geografów (S. Leszczycki, A. Malicki, M. Klimaszewski, J. Dylik, B. Krygowski, A. Kosiba, M. Kiełczewska-Zaleska). W latach 1945-1951 uzyskało stopień doktora filozofii w zakresie geografii 7 osób (W. Walczak, S. Berzowski, T. Wiśniowski, K. Prawdzic-Leyman, J. Staśko, F. Janczyk, J. Flis). W latach 1945-1952 uzyskały stopień magistra filozofii w zakresie geografii 174 osoby, z tego przypada na specjalizujących się w geomorfologii 22 osoby, hydrografii 14 osób, klima-

tologii 23 osoby, geografii ekonomicznej 115 osób. W latach 1952 i 1953 dyplom I stopnia uzyskały 153 osoby. W roku 1954 stopień magistra geografii fizycznej nowego typu uzyskało 15 osób, w tym 8 geomorfologów i 7 hydrografów.

Liczba studentów geografii wzrosła poważnie od roku 1945, kiedy studiowało ją 98 osób, do roku 1948, kiedy liczba studiujących wynosiła 480 osób. W następnych latach liczba ta powoli zmniejszała się i w roku 1952/53 wynosiła 384 osoby. W roku 1953/54 studiują geografii 122 osoby, w tym 55 mężczyzn i 65 kobiet.

W 1952/53 była specjalizacja z geografii fizycznej, a w jej ramach szkolono geomorfologów i hydrografów o kompleksowym podejściu do rozważania zagadnień fizjograficznych.

Nie związane z tokiem studiów są pracownie: Geomorfologiczna (od 1950 roku) i Hydrograficzna (od 1951 roku), kierowane przez prof. M. Klimaszewskiego. W pracowniach tych, połączonych w roku 1953 w jedną Pracownię Fizjograficzną, skupieni są wszyscy pracownicy naukowcy, magistranci oraz zaawansowani studenci, przeprowadzający badania terenowe, geomorfologiczne i hydrograficzne w okresie letnim. W ramach pracowni odbywa się przygotowanie do badań terenowych, urządzanie ćwiczeń i kursów metodyczno-badawczych, opracowywanie materiałów zebranych w czasie badań, referowanie wyników badań. Od roku 1952 istnieje też Pracownia Klimatologiczna (kierowana przez prof. W. Miłatę), skupiająca studentów zainteresowanych klimatologią. Studenci, którzy są członkami tych pracowni, są równocześnie członkami Naukowego Koła Geografów. W 1953 r. Pracownia Fizjograficzna została przejęta przez IG PAN.

Udział studentów w badaniach terenowych jest duży: w roku 1953 w badaniach geomorfologicznych i hydrograficznych brało udział 39 studentów, w tym 18 kobiet.

Działalność naukowa Zespołu Katedr Geografii

W Katedrze Geografii Fizycznej w latach 1945—1949 były wykonywane pewne opracowania geomorfologiczne i hydrograficzne w ramach prac magisterskich i doktorskich. Dopiero jednak w roku 1950 rozpoczęto planowe, systematyczne i zespołowe a) badania geomorfologiczne, zmierzające poprzez badanie i kartowanie form w terenie do poznania rzeźby Polski południowej, a w roku 1951 b) badania hydrograficzne, zmierzające poprzez kartowanie zjawisk wodnych do poznania stosunków hydrograficznych i obiegu wody w poszczególnych zlewniach Polski południowej. W roku 1950 zostało wykonane zdjęcie geomorfologiczne okolic Krakowa oraz części dorzecza Wisły o łącznej powierzchni 1500 km². W roku 1951 kartowano formy na obszarze Wyżyny Śląsko-krakowskiej, Kotliny Sandomierskiej i Pogórza Karpackiego o powierzchni 4000 km². Materiał obserwacyjny posłużył do napisania 9 prac magisterskich. W tym samym roku były też badane stosunki hydrograficzne na obszarze Wyżyny Śląsko-krakowskiej, Niecki Nidziańskiej, Kotliny Sandomierskiej i Pogórza Karpackiego na powierzchni 3500 km². Materiał obserwacyjny został wyzyskany w 7 pracach magisterskich.

W roku 1952 badania geomorfologiczne i hydrograficzne zostały skierowane przez Wojewódzką Komisję Planowania Gospodarczego w Krakowie na obszar dorzecza Dunajca, a to ze względu na użyteczność tych prac do wykonania planu zagospodarowania dorzecza Dunajca. W tym roku została zbadana pod względem hydrograficznym część dorzecza Dunajca o powierzchni 1600 km², a pod względem geomorfologicznym obszar 2000 km². W roku 1953 zostało skartowane pod względem morfologicznym prawie całe dorzecze Dunajca — dalszy obszar o powierzchni 3000 km², a pod względem hydrograficznym obszar o powierzchni 2700 km². Na podstawie tych badań zostały wykonane mapy geomorfologiczne i hydrograficzne różnych regionów, a ostatnio mapa geomorfologiczna i mapa hydrograficzna dorzecza Dunajca w skali 1 : 50 000. W roku 1953/54 zostało też napisanych 8 prac magisterskich z zakresu geomorfologii i 7 z zakresu hydrografii.

Mapy oraz wyniki badań są udostępniane WKPG w Krakowie, a korzystają z nich także inne instytucje. Ponadto prof. M. Klimaszewski prowadzi od 1950 r. szczegółowe badania nad geomorfologią Tatr, sporządzając mapę w skali 1 : 8000. Badaniami objął on prawie całe Tatry z wyjątkiem doliny Rostoki i Rybiego Potoku.

W Pracowni Klimatologicznej zostało wykonanych wiele opracowań dla Polskich Karpat i dorzecza Dunajca, m. in. mapa opadów dla dorzecza Dunajca i Sanu, mrozowisk, regionów klimatycznych oraz mapy wiatrów w obszarze Karpat. Działalność tej pracowni jest powiązana z PIHM oraz z WKPG w Krakowie.

Na zlecenie WKPG i Miastoprojektu w Stalinogrodzie wykonano w 1953 r. mapę morfologiczną i hydrograficzną w skali 1 : 300 000 oraz ogólne opracowanie morfologii i hydrografii Częstochowskiego Okręgu Przemysłowego (Z. Cz e p p e) oraz opracowanie klimatu Częstochowskiego Okręgu Przemysłowego (M. M a ł e c k a). Na zlecenie Biura Projektów Wodno-Melioracyjnych w Warszawie zostały wykonane pod kierownictwem dra J. F l i s a: Mapa syntetyczna nachyleń obszaru dorzecza górnej Wisły w skali 1 : 300 000 (1953) oraz szczegółowa mapa nachyleń obszaru dorzecza Dunajca w skali 1 : 50 000 i charakterystyka nachyleń w poszczególnych zlewniach i piętrach hipsometrycznych (1954). Prócz tego wykonano szereg indywidualnych prac z zakresu geomorfologii, głównie w południowej Polsce, z których część została już opublikowana (patrz zestawienie statystyczne). Prof. M. Klimaszewski po przeniesieniu do Krakowa wysunął koncepcję i opracował metodę zdjęcia geomorfologicznego i zdjęcia hydrograficznego Polski, opracował geomorfologię doliny Białej Wody oraz dał opisy rzeźby Podhala i Tatr. Kilka prac poświęcił zagadnieniom czwartorzędu w południowej Polsce, przełomom oraz sprawozdaniom z prac nad mapą geomorfologiczną. Nad geomorfologią Gór Stołowych pracował Z. Cz e p p e, który opisał też stosunki geomorfologiczne na Górnym Śląsku oraz w okręgu częstochowskim. J. F l i s opracował kras gipsowy w kotlinie Nidy, geomorfologie okolic Wiślicy, wykonał mapę stromości stoków dla Sądeczyzny, a potem dorzecza Dunajca. Opracowana została również geomorfologia okolic Rudawy, dorzecza dolnej Szreniawy, okolic Wojnicza (M. M i z e r a), okolic Wadowic, Pogórza Gubałowskiego i Wielickiego (J. P o k o r n y), okolic Krzeszowic, Krakowa i środkowej Szreniawy (M. T y c z y Ń s k a),

okolic Skały, dorzecza Dłubni i Białej Dunajcowej (R. W o l n i k), Pasa Skalicowego na Podhalu (T. G a l a r o w s k i).

Z zakresu klimatologii na plan pierwszy wysuwają się prace prof. W. M i l a t y, pod kierunkiem którego prowadzono szereg badań w terenie, a między innymi studia nad mrozowiskami w Beskidach, nad polami wiecznych śniegów i lawinami w Tatrach, oraz lokalnymi wiatrami w dolinie Popradu. Prof. W. M i l a t a opublikował wspólnie z R. M o c h n a c k i m mapę klimatyczną Polski oraz artykuły na temat szaty śnieżnej, liczby dni z przymrozkami i mrozem w Polsce, wiatru lokalnego oraz kilku innych elementów klimatologicznych, głównie na terenie południowej Polski. Opracował on temperaturę i opady Krakowa dla okresu 100 lat oraz klimat Arktyki Kanadyjskiej. E. W i e r c z e k opracowała wiatry w Karpatach Zachodnich. Poza tym z zakresu klimatologii opublikowano szereg artykułów przyczynkowych. Zakład Klimatologii opracował również 22 ekspertyzy dla różnych instytucji społeczno-gospodarczych. Z zakresu geografii ekonomicznej najpoważniejszą pracą było podjęcie studium użycia ziemi i rozmieszczenia urządzeń usługowych na terenie

	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954
1. Rozprawy i artykuły naukowe	—	—	5	1	1	1	—	3	3	1
2. Notatki naukowe	—	—	1	2	1	—	—	1	2	1
3. Sprawozdania oryg. nauk. życiorysy	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—
4. Recenzje	—	—	—	—	10	—	—	—	—	—
5. Mapy	—	—	—	—	25	—	—	—	—	—
6. Artykuły naukowo-popularne	—	—	5	11	9	5	2	2	3	1
7. Podręczniki i skrypty	—	—	1	—	—	—	2	2	—	1
8. Artykuły dydaktyczne	—	—	—	2	1	—	1	—	—	1
9. Ekspertyzy	—	—	—	—	28	—	—	—	—	—
10. Artykuły popularne	1	—	2	3	—	1	—	—	—	—

Krakowa (K. B r o m e k). Wykonano monografie dla kilkunastu miast pod kierunkiem prof. J. S z a f l a r s k i e g o. W pierwszych latach po wojnie prof. J. S z a f l a r s k i opracował zagadnienie emigracji Niemców z Ziemi Odzyskanych i rozmieszczenie Łużyczan.

E. W i e r c z k ó w n a zbadała migracje na Orawie, W. M i l a t a napisał kilka artykułów na temat geografii lotniczej, K. B r o m e k zajmował się studiami geograficznymi dla planowania przestrzennego, opracował sieć ośrodków usługowych dla województwa krakowskiego,

napisał interesującą broszurę na temat geografii komunikacji Polski, opracował izochrony kolejowe Polski (praca doktorska) oraz mapę użycia ziemi, studia demograficzne i osadnicze dla okolic Krakowa, a zwłaszcza Nowej Huty. Nad osadnictwem w dolinie Łososiny oraz w dorzeczu Dunajca pracowała J. Skowron. Opracowano też zmiany w użyciu ziemi w ciągu 100 lat na terenie powiatów nowosądeckiego, limanowskiego i nowotarskiego oraz monografie dzielnic miasta Krakowa (J. Czeżowski i in.).

Z zakresu hydrografii przeprowadzono badania w dorzeczu Szreniawy i w dorzeczu Dunajca (J. Dynowski i in.). Zbadano stosunki termiczne jezior i potoków tatrzańskich w oparciu o stację badawczą PTG na Hali Gąsienicowej (J. Szafłarski).

Zestawienie statystyczne podane na str. 147 daje globalną produkcję naukową i naukowo-popularną ośrodka krakowskiego:

W ośrodku krakowskim opracowano i opracowuje się szereg skryptów i podręczników, np. *Geomorfologia* (M. Klimaszewski), *Pogoda i jak ją przewidywać* (W. Milata), *Kartografia i topografia* oraz *Hydrografia i oceanografia* (J. Flis), *Geografia fizyczna świata* (Z. Czeppe i R. Mochnaccki), *Zarys geografii gospodarczej* (J. Szafłarski), jak również kilka artykułów dydaktycznych.

Napisano również sporą liczbę artykułów popularno-naukowych przy szczególnym udziale prof. W. Milaty, dra J. Flisa (patrz zestawienie statystyczne opublikowanych prac).

Popularyzację wiedzy geograficznej w ośrodku krakowskim prowadzono przy ścisłej współpracy z Polskim Towarzystwem Geograficznym i Polskim Towarzystwem Meteorologicznym i Hydrologicznym w Krakowie oraz do roku 1950 z Polskim Tow. Krajoznawczym i Polskim Tow. Tatrzańskim (po 1950 r. z PTTK). W latach 1945—1954 odbyło się 126 odczytów ze średnią frekwencją ok. 80—150 osób.

Ponadto zorganizowano 36 odczytów, które odbywały się w miastach prowincjonalnych woj. krakowskiego i stalinogrodzkiego (Zakopane, Stalinogród, Bielsko, Wadowice, Tarnów, Nowy Sącz itp.) ze średnią frekwencją 120 do 150 osób. We wspomnianym okresie zorganizowano również około 30 wycieczek, głównie samochodowych, ze średnią frekwencją około 45 osób.

ADAM MALICKI

Zespół katedr geografii UMCS w Lublinie w latach 1945 — 1954

Naukowy i dydaktyczny ośrodek geograficzny w Lublinie powstał w kwietniu 1945 r. W tym czasie na Wydziale Przyrodniczym tworzącego się Uniwersytetu MCS powołana została do życia Katedra Geografii Ogólnej. Katedra ta spełniała wszystkie funkcje związane z kształceniem studentów aż do końca roku akad. 1948—49. We wrześniu 1949 roku powstała druga z kolei Katedra Geografii Ekonomicznej. Istniejąca już Katedra Geografii Ogólnej od roku 1951 przyjęła nazwę Katedry Geografii Fizycznej. W skład obu katedr wchodzi obecnie trzy zakłady:

- 1) Zakład Geografii Fizycznej (dr Adam Malicki),
- 2) Zakład Meteorologii i Klimatologii (dr W. Zinkiewicz),
- 3) Zakład Geografii Ekonomicznej (dr Fr. Uhorczak).

W ramach obu katedr pracuje 3 adiunktów, 5 asystentów, 2 zast. asystentów i 3 laborantów.

Katedry geografii szkolą obecnie 79 studentów, z tego I rok — 32, II rok — 28, III rok — 9; IV (I rok II°) — 10 (specjalizacja w geografii fizycznej).

Katedry zajmują lokal 11-pokojowy o powierzchni około 240 m², z czego największa jest sala ćwiczeń i pokój zajmowany przez Pracownię Mapy Użycia Ziemi (IG PAN). Odczuwa się brak pomieszczenia dla biblioteki i zbioru map oraz lektorium.

Ostatnie miesiące roku akad. 1944—45 zużyto na prace przygotowawcze do rozpoczęcia normalnych zajęć dydaktycznych, które to zajęcia nie mogły się odbywać w tymczasowym lokalu, zajmowanym przez Zakład przy Al. Raławickich 21. Wykłady, ćwiczenia, seminaRIA i pracownie uruchomiono dopiero w nowym lokalu od sierpnia 1945 r. (dotychczas zajmowanym). W roku akad. 1945—46 zajęcia ze studentami prowadzili: dr Adam Malicki, dr Aniela Chalużyńska, mgr Elżbieta Duszyńska, dr Alfred Jahn, dr Abraham Melezin, mgr Tadeusz Wilgát, mgr Włodzimierz Zinkiewicz.

W pierwszych latach tworzenia uniwersyteckiego ośrodka geograficznego w Lublinie główny wysiłek całego niemal zespołu szedł w kierunku: a) adaptacji przypadkowo uzyskanego lokalu do potrzeb dydaktycznych i naukowych, b) zdobycia niezbędnego umeblowania, wyposażenia instrumentalnego, kartograficznego i bibliotecznego.

Wysiłki te ze względu na miejscowe warunki i trudności pochłaniały wiele energii i czasu. Mimo tych trudności zbiory potrzebne do prac nau-

kowych i dydaktycznych wzrastały systematycznie. Znaczny przyrost zbiorów bibliotecznych nastąpił dzięki osobistej inicjatywie i wysiłkowi prof. dra F. U h o r c z a k a.

Zbiory biblioteczne wzrosły z 344 tomów (1945) do 5803 (1954), kartograficzne z 37 arkuszy (1945) do 2648 (1954), zbiory instrumentów z 33 sztuk (1945) do 202 (1954).

Mimo utworzenia jako drugiej Katedry Geografii Ekonomicznej księgi inwentarzowe prowadzi się nadal łącznie. To samo dotyczy zespołowej pracy w zakresie administracyjnym, dydaktycznym i naukowym, prowadzonej wspólnie od pierwszej chwili powstania drugiej katedry.

Plan badań naukowych w ośrodku lubelskim zarysował się od początku wyraźnie. Cały niemal wysiłek zwrócono w kierunku zebrania materiałów i poznania tak interesującego regionu, jakim jest Lubelszczyzna, dla którego nie było prawie żadnych ani ogólniejszych, ani szczegółowszych studiów geograficznych z okresu przedwojennego. Plan ten jednakże nie mógł być w pełni realizowany systematycznie z uwagi na braki w sprzęcie, personelu i w pieniądzu; prace posuwały się stopniowo, w miarę uzyskiwania środków realizacyjnych. Niejednokrotnie podejmowano tematy prac nie według logicznej kolejności, lecz zdawać by się mogło — wrywkowo; raczej zgodnie z osobistym zainteresowaniem dyplomantów oraz ich możliwościami, określonymi przez warunki bytowe (wielu studentów pracowało zarobkowo).

Publikowany dorobek Zespołu Katedr Geografii UMCS — głównie w uniwersyteckim wydawnictwie *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska — Sectio B. Geographia, Geologia etc.*, w latach 1945—54 (wyszło VI woluminów) — da się scharakteryzować następująco:

1. Przewaga opracowań dotyczy regionu Lubelszczyzny.
2. Ostatnio teren badań i opracowań rozszerzono również na woj. rzeszowskie.

3. Dorobek dotyczy geografii fizycznej w szerokim tego słowa znaczeniu, geografii ekonomicznej oraz kartografii.

4. Oprócz opracowań regionalnych istnieją również opracowania, które można zaliczyć do geografii ogólnej, tj. ustalającej prawidłowości pewnych zjawisk na całym globie.

5. Bogaty jest też dorobek z zakresu dydaktyki geografii.

A. Z zakresu klimatologii opublikowano kilka prac W. Z i n k i e w i c z a na temat:

1) wartości rocznego przyrostu drzew dla studiów wahań klimatycznych, w której autor ustala na konkretnym materiale warunki poprawności stosowania metody Douglasa dla odtworzenia przebiegu temperatury i opadów,

2) perturbacji w przezroczystości atmosfery oraz opadu pyłu eolicznego w województwie lubelskim w kwietniu 1948 r.

3) kompleksów pogodowych, a zapylenia powietrza w Lublinie w 1953 r. (Zapylenie atmosfery miasta Lublina bada również M. K l u g e),

4) zagadnień oceanizmu i kontynentalizmu klimatu Polski; opracowanie dotyczy metody kompleksowego badania i charakterystyki klimatycznej.

Dwie rozprawy Anieli C h a ł u b i ń s k i e j poświęcone są *Nowym rocznym izanomalom świata i Izanomalom rocznej temperatury w Polsce*

i dają obraz rozmieszczenia izanomal na globie ziemskim i na obszarze Polski, przy czym autorka daje nową definicję tego pojęcia („Anomalia termiczna jest to odchylenie średniej temperatury danego miejsca, sprowadzonej do poziomu morza, od teoretycznej temperatury równoleżnika“).

Mapę okresowości opadów na kuli ziemskiej dała oparta na bogatym materiale rozprawa Tadeusza W i l g a t a.

Pełniejsze warunki do prac klimatologicznych powstały w grudniu 1951 r., kiedy uruchomiono obserwatorium meteorologiczne, zainstalowane w przebudowanej, zgodnie z przeznaczeniem wieży budynku przy pl. Stalina 3. Obserwatorium to, zorganizowane dzięki dużemu nakładowi pracy dra Włodzimierza Z i n k i e w i c z a, prowadzi codzienne zapisy temperatury, ciśnienia, opadu atmosferycznego, temperatury gleby, parowania wody, usłonecznienia itd.

Coraz bogatsze wyposażenie w instrumenty czyni z obserwatorium wartościową placówkę, służącą zarówno badaniom naukowym, jak i szkoleniu studentów.

B. Hydrografią w ośrodku lubelskim zainteresowano się od niedawna. Wobec przystąpienia do opracowania w ramach prac zainicjowanych przez Polskie Towarzystwo Geograficzne i kontynuowanych następnie przez Instytut Geografii PAN mapy hydrograficznej Polski, znacznie więcej osób pracuje obecnie nad tematami z tej dziedziny.

W roku 1953 pracownicy i współpracownicy Zespołu Katedr Geografii zebrali materiały do mapy hydrograficznej dorzecza Sanu między Sanokiem a Dynowem. W roku bieżącym rozpoczęto badania źródeł na obszarze woj. lubelskiego, koncentrując w pierwszym etapie uwagę na źródłach dorzecza Bystrzycy Lubelskiej.

Z prac dotychczas wykonanych na wymienienie zasługują: próba uporządkowania słownictwa związanego z występowaniem wód gruntowych, (St. B a c, A. M a l i c k i, St. R o g i ń s k i, T. W s z e l a c z y ń s k i), porównanie wartości dwu metod konstrukcji map gęstości sieci rzecznej oraz interpretacja zjawiska na obszarze woj. lubelskiego (Br. S z a l k i e w i c z ó w n a), dyskusja nad dotychczas stosowanymi metodami i proporcja stosowania metody odległościowej dla map gęstości sieci wodnej (T. W i l g a t).

Problem gęstości sieci wodnej w Polsce opracowano na podstawie materiałów kartograficznych (przy współudziale zespołu studenckiego) przez A. C h a ł u b i ń s k ą w 1953 r.

Obliczenie współczynnika odpływu na obszarze woj. lubelskiego metodami pośrednimi przyniosła rozprawa E. M i c h n y; bogaty materiał dotyczący morfometrii i morfologii grupy jezior łączyńsko-włodawskich zawiera praca T. W i l g a t a.

C. Geomorfologia, a szczególnie badania nad czwartorzędem stanowiły główny przedmiot zainteresowania pracowników Zespołu. W początkowym okresie pracownicy Zespołu publikowali przede wszystkim rezultaty badań przeprowadzonych jeszcze w okresie przedwojennym. To tłumaczy tematykę dotyczącą nieraz odległych regionów. Do tego rodzaju prac należy szereg pozycji A. J a h n a: *Morfogeneza i wiek półn. krańców Podola w dorzeczu Ikwy. Studia nad spękaniami skał i mikroreliefem w zachodniej Grenlandii, O niektórych formach gleb strukturalnych Grenlandii zachodniej, Utwory czwartorzędowe i morfologia doliny Bu-*

gu pod Sokalem, *Stratygrafia czwartorzędu w dolinie Bugu*; A. M a l i c k i e g o: *Kras lessowy, Spękania skał kredowych w górnym dorzeczu Nidy, Kilka przyczynków do poznania warunków i procesów tworzenia się wertepów w krasie dynarskim.*

Z pracami badawczymi, prowadzonymi nad regionem Lubelszczyzny i sąsiednimi terenami, związane są następujące pozycje: J. T r e m b a c z o w s k i, *Próba wyjaśnienia pochodzenia piasków plażowych i wydym w Puławach, Profil dyluwialny w Klementowicach k. Puław*; T. W i l g a t, *Kras okolic Cycowa*; J. M o j s k i, *Asymetria zboczy dolinnych w dorzeczu Bystrzycy*; E. G i e r c z a k, *Zjawiska peryglacjalne w okolicy Lublina.*

Pokrywa utworów lessowych, tak pięknie rozwinięta na Wyżynie Lubelskiej, stała się obiektem bądź bezpośrednich badań, bądź zachęciła do badań ogólniejszych, wychodzących poza obszar regionu. Z zagadnieniem typów rozmieszczenia i genezy oraz zjawisk i procesów charakterystycznych dla obszarów lessowych wiążą się następujące pozycje: *Rzekome lessy i rzekome gleby lessowe w okolicy Leżajska* (B. D o b r z a ń s k i, A. M a l i c k i); *Geneza i rozmieszczenie lessów w środkowej i wschodniej Polsce* (A. M a l i c k i); *Gleby woj. krakowskiego i rzeszowskiego* (B. D o b r z a ń s k i, A. M a l i c k i); *Wertepy obszarów lessowych Wyżyny Lubelskiej* (H. M a r u s z c z a k).

Praca wykonywana obecnie przez aspiranta mgra A. K ę s i k a p t. *Typy, klasyfikacja i geneza form dolinnych na Wyżynie Kazimierskiej*, przyniesie bliższe poznanie procesów współczesnej erozji i ocenę jej roli w rozwoju krajobrazu morfologicznego wyżyny, pokrytej grubą pokrywą utworów lessowych.

Zagadnienie erozji gleb porusza A. M a l i c k i w dwóch artykułach oraz w podręczniku (B. D o b r z a ń s k i, A. M a l i c k i, St. Z i e m n i c k i) p t. *Erozja gleb w Polsce.*

W ramach zespołowej pracy, prowadzonej przez Instytut Geografii PAN nad mapą morfologiczną Polski, ośrodek lubelski w latach 1951—1953 skartował obszar odpowiadający następującym arkuszom mapy taktycznej 1 : 100 000 — Opole, Kraśnik — Rejowiec, Krasnystaw, Włodawa, Parczew — 3/4, Łęczna — 3/4, Zamość — 3/4.

D. Geografia ekonomiczna i historia geografii. W okresie istnienia na UMCS jednej tylko katedry opracowywano tematykę z zakresu geografii ekonomicznej. Z tych czasów pochodzą prace dotyczące obszaru całego województwa lubelskiego, które stanowić miały etap do przyszłego ogólniejszego obrazu geograficznego tego regionu, jak na przykład: *Względne nadwyżki i niedobory ludności rolniczej w woj. lubelskim* (H. M i t o s e k); *Materiały do monografii geograficzno-gospodarczej woj. lubelskiego* (A. J a h n); *Kształty osiedli wiejskich w woj. lubelskim* (E. D u s z y ń s k a); *Zmiany w zaludnieniu woj. lubelskiego w latach 1822—1946* (H. M a r u s z c z a k); *Stan i zmiany lesistości woj. lubelskiego w latach 1830—1930* (H. M a r u s z c z a k).

W tym okresie zapoczątkowano prace nad wyznaczaniem stref wpływów ekonomicznych miast woj. lubelskiego. Z prac wykonanych opublikowano w formie wstępnych rezultatów tylko nieznaczną część: A. M a l i c k i, *Aktualne zadania badań w zakresie geografii miast polskich* i artykuł, który przedstawia program prac w tym zakresie. Konkretnie

rezultaty podaje notatka K. Balińskiej, *Strefa przyciągania małego miasta Krasnegostawu* oraz rozprawa L. Bartosewicza, *Próba wykreślenia granic strefy wpływów kulturalnych miasta Lublina*.

Geografii miast dotyczą również prace: *Analiza położenia geograficznego Sandomierza* (K. Wilgato w a); *Przeobrażenia rynku małego miasta w świetle przykładów z woj. rzeszowskiego* (B. Szalkiewicz z).

Rezultaty podjętych w 1946 r. prac z zakresu demografii (E. Duszynska, H. Mitosek, I. Tuora) nie zostały opublikowane, tak jak i praca T. Dudzińskiego dotycząca rejonizacji uprawy buraka cukrowego w woj. lubelskim. Dr A. Chałubińska opracowuje spuściznę rękopiśmienną I. Domeyki.

Zakres tematyczny prac z geografii ekonomicznej wyraźnie się rozszerzył z chwilą utworzenia katedry tego przedmiotu i objęcia jej kierownictwa przez dra F. Uhorcza k a, który wniósł wieloletnie i duże doświadczenie w zakresie praktycznych zastosowań geografii do celów planowania gospodarczego.

W ramach prac magisterskich opracowano wiele tematów dotyczących regionów upraw pięciu głównych ziemiopłodów w woj. lubelskim, rejonizacji hodowli w woj. lubelskim, struktury wiekowej ludności woj. lubelskiego, obszarów ciężenia do stacji kolejowych woj. lubelskiego, powstania i rozwoju miast woj. lubelskiego na tle stosunków społeczno-gospodarczych, zagadnienia dróg woj. lubelskiego, rozmieszczenia ludności i gęstości zaludnienia w woj. lubelskim.

Materiały niektórych wymienionych prac dostarczyły danych do opracowania poszczególnych plansz *Atlasu Regionalnego Lubelszczyzny* w skali 1 : 300 000, na który w obecnym stanie prac składa się już około 30 map.

Katedra Geografii Ekonomicznej w ramach studiów magisterskich prowadziła również specjalizację w zakresie kartografii. Specjalizację tę uzyskało dotychczas 6 absolwentów. Niektóre z prac magisterskich, jak na przykład praca J. Kozłowskiego pt. *Siatka równoodległościowa i jej znaczenie w geografii odległości*, przynoszą na kilkunastu mapkach istotne nowości w dziedzinie przedstawiania kartograficznego powierzchni globu jako całości.

Prof. dr F. Uhorcza k a przygotowuje do druku *Atlas sąsiedztwa geograficznego*, w którym przez nowe, nieszablonowe, równorzędne potraktowanie całej powierzchni globu daje pełny obraz wzajemnego „sąsiedztwa“ lądów i oceanów.

Od roku 1950 z ramienia Polskiego Towarzystwa Geograficznego prowadzi się w Zakładzie Geografii Ekonomicznej prace nad *Mapą użycia ziemi*. Metodę zaproponowaną przez F. Uhorcza k a zastosowano do opracowania woj. lubelskiego. Próba metodyczna została zakończona drukiem barwnym w skali 1 : 300 000 w postaci map poszczególnych elementów (wody, łąki i pastwiska, grunty orne, lasy, osadnictwo) oraz mapy pełnej, zawierającej wszystkie elementy. Według tej metody opracowują wszystkie ośrodki geograficzne odpowiednie województwa, w ośrodku zaś lubelskim prof. dr F. Uhorcza k a zorganizował na zlecenie Polskiego Towarzystwa Geograficznego Pracownię Mapy Użycia Ziemi, w której wykonuje się czystorysy niektórych elementów dla całej Polski i przygotowuje się mapy poszczególnych województw do reprodukcji.

Obecnie pracownia wchodzi w skład Zakładu Kartografii Instytutu Geografii PAN.

W tej dziedzinie w ramach prac Zakładu Geografii Ekonomicznej opracowano oprócz woj. lubelskiego także woj. białostockie i rzeszowskie, w trakcie opracowania znajdują się woj. koszalińskie, szczecińskie i zielonogórskie.

Zakład Geografii Ekonomicznej utrzymuje żywy kontakt z Wojewódzką Komisją Planowania Gospodarczego, na zlecenie której opracował szereg zagadnień. Na wymienienie zasługuje praca pt. *Studia do rejonizacji upraw*, w której podjęto metodyczną próbę określania rejonizacji, opartą na materiałach statystyki rolniczej.

E. Dydaktyka geografii stanowi osobną, wcale nie małą pozycję w dorobku Zespołu Katedr Geografii UMCS. Dr T. Wilgata wydał nakładem PZWS skrypt *Wstęp do kartografii*, przeznaczony dla studentów I roku studiów uniwersyteckich. Dr A. Chałubińska (wspólnie z M. Janiszewskim) wydała 9 zbiorów ćwiczeń geograficznych do użytku szkół podstawowych i licealnych. Dr A. Chałubińska jest ponadto autorką licznych artykułów metodycznych i popularnonaukowych oraz recenzji wydrukowanych w latach 1949—1954 w czasopiśmie „Geografia w Szkole”. W czasopiśmie tym drukowali też artykuły inni pracownicy Zespołu (dr E. Duszyńska, prof. dr A. Malicki i dr B. Szalkiewicz, dr T. Wilgata).

W zakresie osiągnięć na odcinku szkolenia ośrodek lubelski może wykazać się następującymi wynikami: 7 doktoratów, 72 magisteria starego typu, 7 magisteriów II°, 10 dyplomów I^o po studiach dawnego typu oraz 37 dyplomów I^o po studiach dwustopniowych.

Niezależnie od powyżej przedstawionych osiągnięć ośrodek lubelski wykazuje też i braki. Głównym mankamentem, utrudniającym harmonijny przebieg prac, jest brak niektórych katedr, potrzebnych choćby do prowadzenia zajęć dydaktycznych (np. geologii).

Wnioski w tej sprawie przedstawiono Ministerstwu Szkolnictwa Wyższego. Wszczęto również starania o utworzenie Katedry Geografii Regionalnej oraz o przemianowanie Zakładu Meteorologii i Klimatologii (kier. dr Wł. Zinkiewicz) na samodzielną katedrę. Trudności lokalowe będą stopniowo likwidowane w miarę postępu prac nad budową dzielnicy uniwersyteckiej w Lublinie.

MIECZYŚLAW DORYWALSKI

Zespół katedr geografii i geologii Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1945 – 1954*

Studium uniwersyteckie geografii w Łodzi powstało w pierwszych miesiącach powojennych 1945 roku. Zorganizowany Zakład Geografii, wyposażony naprędce w skromny księgozbiór i przypadkowy zbiór map, mieścił się wtedy w dwóch pokojach przy ul. Piotrkowskiej 37. Ówczesny kierownik Zakładu, obecny kierownik Zespołu Katedr, prof. dr Jan Dylik podjął następujące prace organizacyjne: 1) rozszerzenie podstawy materialnej Zakładu, tj. powiększenie zbioru książek, map, zdobycie czasopism i niezbędnego do pracy naukowej i dydaktycznej sprzętu oraz uzyskanie odpowiedniejszego pomieszczenia dla Zakładu; 2) zorganizowanie zdolnego do podejmowania prac badawczych i dydaktycznych zespołu naukowych sił pomocniczych; 3) podjęcie prac badawczych i 4) zorganizowanie pracy dydaktycznej.

Dzięki stałemu wysiłkowi i świadomej pracy o określonym kierunku zaczął się systematyczny rozwój Zakładu. Podstawę materialną, wszechstronną opiekę i pomoc dla rozwijającej się instytucji zapewniło Państwo Ludowe bezpośrednio i za pośrednictwem władz uniwersyteckich. Osiągnięcia we wszystkich czterech nakreślonych kierunkach złożyły się na jedną całość, która pod względem liczebności, organizacji pracy dydaktyczno-szkoleniowej i osiągnięć naukowych zajmuje dziś jedną z czołowych pozycji na Uniwersytecie Łódzkim.

Podstawy materialne

Po krótkim okresie krytycznym i zabiegach uwieńczonych powodzeniem, w 1947 roku Zakład Geografii został przeniesiony do nowego lokalu (Sienkiewicza 29), gdzie razem z Łódzkim Towarzystwem Naukowym zajął pomieszczenie 12-pokojowe. Od tego czasu zaczęła rozrastać się i usamodzielniać biblioteka Zakładu oraz gabinet map. Zorganizowano podręczną pracownię geologiczną, niezbędną do prac badawczych z geografii fizycznej i do celów dydaktycznych.

Uzyskane nadzwyczajne dotacje państwowe (Fundusz Odbudowy Nauki) pozwoliły na zakup znacznej ilości najnowszej literatury obcojęzycz-

* Inne artykuły sprawozdawcze ogłoszono drukiem: Jan Dylik, *Badawcze prace Zespołu Katedr Geografii i Geologii Uniwersytetu Łódzkiego*, „Czasopismo Geograficzne” t. XXIII oraz Jan Dylik, *Praca Zespołu Katedr Geografii i Geologii UŁ*, „Głos Uniwersytetu” rok I, nr 10—11, rok II, nr 1—2, Łódź 1953 i 1954.

nej, która powiększyła rozrastający się księgozbiór Zakładu (uzupełniany stale w drodze wymiany i zakupów).

Zaprenumerowano ważniejsze zagraniczne czasopisma z dziedziny geografii i nauk pokrewnych. W tym czasie również znacznie rozrosło się instrumentarium. Zakupiono trzy komplety stolików topograficznych, teodolit, niwelator, aparaty fotograficzne, klizymetry i inny sprzęt pomiarowy, niezbędny do prac badawczych i polowych zajęć szkoleniowych.

W jesieni 1951 r. Zakład został przeniesiony do oddzielnego budynku uniwersyteckiego, obecnej swej siedziby przy ul. M. Curie-Skłodowskiej 11, gdzie dzięki ofiarnej pracy personelu pomocniczego i pomocy studentów szybko został urządzony. Całość skupiająca Zakłady Geografii Fizycznej, Geografii Ekonomicznej i Geologii składa się z hallu i 13 pomieszczeń, wśród których są dwie sale wykładowo-ćwiczeniowe. Biblioteka liczy 7 tysięcy tomów, wśród których znajdują się głównie nowe książki krajowe i zagraniczne, zwłaszcza z zakresu geomorfologii — jednego z kierunków specjalizacji ośrodka łódzkiego. Bibliotekę uzupełnia 88 bieżących czasopism polskich i obcojęzycznych oraz zbiór różnych map w liczbie około 23 tysięcy. Takie wyposażenie związanych wspólnym kierownictwem Katedr, wraz ze stale uzupełnianym nowym sprzętem pomocniczym, pozwala na prowadzenie prac badawczych i ćwiczeń szkoleniowych.

Ważnym uzupełnieniem pomocniczym jest urządzone dla własnych potrzeb małe laboratorium fotograficzne, prowadzone przez laboranta-fotografa.

Personel naukowy

W pierwszym okresie istnienia Zakładu personel naukowy był szczupły. Składał się on z kierownika Zakładu, jednego asystenta starszego, przedwojennego magistra geografii C. Radłowskiej i dwóch studiujących jeszcze geografii asystentek młodszych: H. Tagowskiej-Klatkowej i Ł. Pierzchałkowej. Już wtedy do pracy przystąpił, obejmując funkcję adiunkta, geograf i pedagog Juliusz Jurecki. Wykłady zlecone prowadziły 2 osoby spoza Zakładu. W miarę wzrostu ilości studentów oraz ogólnego rozwoju studium powiększał się personel naukowy i pomocniczy. W roku 1948 została utworzona pomocnicza Katedra Geologii, w roku 1950 — Katedra Geografii Ekonomicznej.

Obecnie w skład Zespołu Katedr Geografii i Geologii UŁ kierowanego przez prof. dra Jana Dylaka wchodzi: 1) Katedra Geografii Fizycznej, powstała z połączenia dawnej Geografii I i Geografii II, obsadzona przez dwóch profesorów: Jana Dylaka i Stanisława Pietkiewicza, 2) Katedra Geografii Ekonomicznej — prof. Stanisława Bereszko i 3) Katedra Geologii — prof. Józefa Gołąba. W skład zespołu wchodzi czterech adiunktów, pięciu asystentów starszych, czterech asystentów, jeden aspirant i dwóch laborantów.

Połowę składu asystentów stanowią magistrowie wykształceni już we własnym ośrodku, szkoleni od początku istnienia Zakładu Geografii, w czasie gdy liczba słuchaczy wynosiła zaledwie kilkanaście osób. Przeszli oni pod osobistym kierownictwem profesora ćwiczenia i liczne zajęcia terenowe, brali czynny udział w szkoleniu studentów i byli współpracownikami w przeprowadzanych badaniach. Jako ludzie zaznajomieni z opra-

cowywaną problematyką regionu i tokiem pracy Zakładu, wzbogacani wymianą doświadczeń z innymi ośrodkami na zjazdach i konferencjach, stanowią oni ważne ogniwo organizacyjne Zespołu zarówno w dziedzinie prac naukowych, jak i szkoleniowych.

Prace badawcze

Prace badawcze Zakładu z natury rzeczy skoncentrowały się od początku nad problemami związanymi z regionem Wyżyny Łódzkiej. Jest to obszar odległy od dawnych i międzywojennych ośrodków uniwersyteckich, który nigdy nie podlegał systematyczniejszym badaniom. Na podstawie wyników prac niemieckich z czasu pierwszej wojny światowej oraz doraźnych obserwacji ośrodka warszawskiego w okresie międzywojennym, Wyżyna Łódzka została zaliczona do ogólnie przyjętego schematu strefy zlodowaczonej, ze wszystkimi wypływającymi stąd konsekwencjami dla charakteru krajobrazu i genezy występujących w nim form. Na przeglądowych mapach morfologicznych zaznaczające się krawędzie zaliczono do strefy moren czołowych, a charakter obszarów przyległych wyznaczono schematycznie metodą analogii.

Już wstępne badania prof. Dylka wskazywały na odmienne cechy krajobrazu, nie dającego się wtłoczyć w ogólnie przyjęty schemat. Momentem przełomowym było przystąpienie w roku 1948 do opracowania na zlecenie PIG przeglądowej mapy geologicznej północnej części arkusza Łódź w podziałce 1 : 300 000. Wykryte wówczas w wyniku systematycznie prowadzonych prac struktury peryglacjalne doprowadziły do rozpoznania peryglacjalnego środowiska klimatycznego. Równocześnie poznano kopalne procesy wietrzenia peryglacjalnego, skutki kongeliflukcyjnych ruchów mas i właściwego tym warunkom mechanizmu morfogenetycznego. Wietrzenie peryglacjalne zaznaczyło się w występujących masowo utworach podobnych do lessu, a morfogeneza właściwa środowisku peryglacjalnemu — w tak zwanych utworach pokrywowych, graniakach, formach kadłubowych, suchych dolinach, nieckach korazyjnych typu *delli* i innych elementach rzeźby.

Rozpoczęte w roku 1950 z inicjatywy Polskiego Towarzystwa Geograficznego zdjęcie geomorfologiczne jest dalszym ważnym etapem na drodze do poznania i zrozumienia rzeźby środkowej Polski. Przeprowadzone obserwacje porównawcze na innych, nawet odległych obszarach Polski, ugruntowały nie tylko poczynione dotąd spostrzeżenia, ale wniosły zasadniczą zmianę w naświetlenie mechanizmu morfogenezy, jakiemu podlegały obszary Polski położone na południe od bezpośredniego zasięgu najmłodszego zlodowacenia. Zrozumiały stają się teraz uderzające różnice krajobrazowe między pojezierną strefą młodej akumulacji lodowcowej a obszarem położonym na południe od niej. W tej ostatniej strefie bezpośrednio po ustąpieniu lodowca panował klimat peryglacjalny i działały odpowiadające mu odmienne czynniki morfogenetyczne. Występujących w krajobrazie form morfologicznych nie można wyjaśnić zwykłym procesem davisowskiego „starzenia się” krajobrazu polodowcowego. Między działalnością morfogenetyczną lodowca a współczesnymi procesami rzeźbotwórczymi, zachodzącymi w naszym umiarkowanym wilgotnym klimacie, nałożona została rzeźba peryglacjalna. Specyficzne jej cechy

i rozwój zostały ujęte w oddzielnie sformułowanej pracy¹. W ten sposób występujące formy krajobrazowe są wyrazem poligenezy o nakładającej się kolejno rzeźbie: lodowcowej — interglacjalnej — peryglacjalnej — umiarkowanej współczesnej.

Stwierdzenie to wniosło nowe spojrzenie, a stąd i uzupełnienie klasyfikacji dotąd używanych rozróżnień na mapach geomorfologicznych tego obszaru. W wyniku prowadzonych systematycznie zdjęć terenowych przygotowano dotąd, opierając się na nowych własnych wynikach badań, cztery arkusze mapy geomorfologicznej w podziałce 1 : 100 000, a mianowicie: Uniejów, Sieradz, Łask i Łódź. W zakresie zdjęć geologicznych skartowano około 8 tys. km² do mapy przeglądowej oraz przeprowadzono zdjęcia szczegółowe 550 km².

W roku 1953 przeprowadzono zdjęcie morfologiczne w dorzeczu rz. Kamiennej na obszarze około trzech i pół tysiąca km². Praca ta pozostawała w związku z przeprowadzonym studium do planu zagospodarowania Staropolskiego Okręgu Przemysłowego.

Ze stwierdzenia poligenezy rzeźby wywodzą się badania dotyczące struktur i tekstury form akumulacji glacialnej. Nałożona rzeźba peryglacjalna tak dalece zatarła formy akumulacji lodowcowej, że stały się one w krajobrazie nieczytelne. Stosowane dotąd powszechnie do rozpoznawania genezy form kryteria morfologiczne, a częściowo i geologiczne, są tutaj mało przydatne. Dr A. D y l i k o w a opierając się na procesach sedymentacji opracowała wstępnie metodę ułatwiającą rozpoznanie form kadłubowych według ich wewnętrznych struktur. Mgr St. J e w t u c h o w i c z, posługując się tą metodą, opracował struktury sandrów, a w szczególności sandru między Kościerzyną a Bytowem (praca w druku). Inne prace prowadzone w tym zakresie dostarczyły wiele materiału do opracowania moren czołowych.

Od dwu lat prowadzone były również badania tekstury glin zwałowych. Zadaniem tych badań jest poznanie sedymentacji, jej chronologii, wyznaczenie kierunków ruchów lodowca i wtórnych zaburzeń pierwotnego układu glin. W ciągu kilku ostatnich lat współpracując z Instytutem Geologicznym nagromadzono ponadto wiele materiału z zakresu różnych zagadnień dotyczących innych obszarów Polski. Obok materiałów dotyczących zjawisk peryglacjalnych zebrano między innymi wiele nowych obserwacji odnośnie do lessu. Jednym z mierników ilości podejmowanych w ostatnich paru latach przez kierownika Zespołu prof. J. D y l i k a wyjazdów badawczych jest — nie charakteryzująca zresztą ich treści — liczba przebytych około 40 000 km.

Spośród innych prac Katedry Geografii Fizycznej wspomnieć należy o przeprowadzonym przez dr C. R a d ł o w s k ą studium nad morfologią doliny Prozny, jak i o pracach z morfogenezy peryglacjalnej prowadzonych przez dr A. D y l i k o w ą na Pogórzcu Kaczawskim, nad zjawiskami peryglacjalnymi i morfologią Gór Świętokrzyskich przez mgra T. K l a t k ę oraz prowadzonych przez dra M. D o r y w a l s k i e g o badaniach nad denudacją gleb. Te ostatnie zjawiska, jako wyraz rzeźby najmłodszej nakładającej się na rzeźbę peryglacjalną, mają swoisty charakter geomorfologiczny.

¹ J. Dylík, *The concept of the Periglacial Cycle in Middle Poland*, „Bulletin de la Société des Sciences et des Lettres de Łódź” vol. III. 5. Łódź 1952.

W ramach katedry Geografii Fizycznej pod kierunkiem prof. St. Pietkiewicza wykonano zdjęcie hydrograficzne dorzecza rzeki Moszczownicy oraz obszaru Łódzkiego Okręgu Przemysłowego o ogólnej powierzchni około dwóch tysięcy km². Badaniami limnologicznymi objęto jeziora Głuszyńskie, Modzerowskie i Brdowskie o łącznej powierzchni około 11 km². Oprócz prac rejestracyjnych opracowano na tym obszarze zagadnienie zmian sieci rzecznej w zależności od klimatu oraz morfologię dna jezior rynnowych. Prof. Pietkiewicz pracował ponadto nad utworami czwartorzędowymi woj. białostockiego oraz nad podręcznikiem hydrografii.

Ważną rolę usługową i pomocniczą, szczególnie dla badań geomorfologicznych, spełnia Katedra Geologii. Przeprowadza ona pod kierunkiem prof. Gołąba własne badania, do których należą studia hydrogeologiczne regionu łódzkiego oraz studia nad ruchami mas i strukturami na Podhalu.

Najpóźniej obsadzona Katedra Geografii Ekonomicznej pod kierownictwem prof. Berzowskiego wykonała w ramach prac prowadzonych w skali ogólnopolskiej mapę użycia ziemi województwa łódzkiego i przystąpiła do opracowania takiej mapy dla województwa kieleckiego. W dziale nad regionalizacją gospodarczą opracowuje się monografie miast i miasteczek obu województw.

Problematyka, która wyłoniła się z przeprowadzonych badań, dostarczyła materiału do wymiany myśli z innymi ośrodkami badawczymi. W grudniu 1952 roku została zorganizowana w Łodzi, zgodnie z uchwałą Komitetu Geograficznego PAN, ogólnopolska konferencja naukowa w sprawie geomorfologii w Polsce. Zagadnieniu temu wraz z działem sprawozdawczym poświęcono drugi i częściowo trzeci zeszyt „Przeglądu Geograficznego“ t. XXV, za rok 1953.

W lutym 1952 r. oraz w początkach czerwca 1953 roku odbyły się dwie konferencje poświęcone zagadnieniom peryglacjalnym. Program drugiej konferencji obejmował obok części teoretycznej obserwacje terenowe. Wreszcie w październiku 1953 r. zorganizowano wspólnie z ośrodkiem toruńskim konferencję terenową poświęconą zagadnieniom genezy drumlinów okolic Zbójna.

Zespół opiekuje się i bierze czynny udział w pracach badawczych stacji naukowej w Wojcieszowie, gdzie oprócz badań geologicznych, morfologicznych i hydrograficznych zorganizowane są systematyczne obserwacje mikroklimatyczne. Stacja jest poza tym ważną bazą szkoleniową, posiada zebranych przeszło 200 okazów geologicznych i zaczątki innych zbiorów z regionu Gór Kaczawskich. Pracownicy Zespołu Katedr utrzymywali żywy kontakt i współpracowali z różnymi instytucjami, jak wymienianym już Instytutem Geologicznym oraz WKPG, Pracownią Planów Regionalnych, Polskim Towarzystwem Geograficznym itd.

Świadectwem wykonywanych prac badawczych są publikacje. Pracownicy zespołu ogłosili łącznie 61 rozpraw², artykułów i przyczynków naukowych. Kierownik Zespołu Katedr prof. dr Jan Dylik uzyskał w r. 1953 Państwową Nagrodę Naukową za działalność naukową, a w szczególności za pracę pt. *O peryglacjalnym charakterze rzeźby środkowej Polski*. Katedra Geografii Fizycznej wydała dotąd w ramach Łódzkiego Tow. Nau-

² Spis prac podano w „Czasopiśmie Geograficznym“.

kowego 4 zeszytu z serii „Acta Geographica Universitatis Lodziensis“ oraz 10 numerów obcojęzycznej serii „Bulletin de la Société des Sciences et des Lettres de Łódź“. W końcu roku 1953, zapraszając do współpracy inne ośrodki, przystąpiono do wydawania jedyne w swoim rodzaju periodyku — „Biuletynu Peryglacjalnego“, poświęconego problematyce peryglacjalnej. Numer pierwszy tego wydawnictwa znajduje się w druku.

Praca dydaktyczno - szkoleniowa

W latach 1945/46 studiowało w Łodzi geografii zaledwie kilkunastu studentów. W roku bieżącym studiuje ją ponad sto osób. W czasie istnienia Zespołu Katedr trzy osoby otrzymały dyplomy doktorów, a 59 osób dyplomy magistrów. Ostatnia ich część opuściła Zakład w marcu br. po dziewięciu semestrach studiów.

Bardzo ważnym elementem szkolenia studentów jest praca terenowa oraz ćwiczenia praktyczne stanowiące podbudowę części teoretycznej. Szeroko stosowana jest zasada udziału studentów, szczególnie starszych, w prowadzonych pracach badawczych zespołu.

W lecie 1953 r. w pracach badawczych, trwających przez dłuższy okres czasu, wzięło udział 55 studentów pod kierunkiem kierownika Zespołu i przy współudziale wszystkich sił asystenckich. Podkreślić należy czynny udział kierownika i całego Zespołu w akcji opracowywania programu studiów, analizie ich struktury oraz poszukiwaniu nowych, doskonalszych form kształcenia. Stąd duży trud podejmowano nad gromadzeniem sprzętu, literatury i wreszcie wypracowaniu odmiennych, własnych form przeprowadzanych na szeroką skalę ćwiczeń i prac terenowych.

W zespole katedr geografii i geologii U. Ł. na wyższych latach studiów odbywają się dwie specjalizacje: z geomorfologii i geografii fizycznej.

AUGUST ZIERHOFFER

Instytut Geograficzny Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1945 — 1954

Instytut Geograficzny Uniwersytetu Poznańskiego poniósł bardzo wielkie straty w okresie okupacji hitlerowskiej (przede wszystkim śmierć prof. S. P a w ł o w s k i e g o) oraz w czasie działań wojennych w lutym 1945 r., kiedy to dawne pomieszczenie Instytutu zajęte po 1939 r. przez formacje wojskowe uległo wypaleniu. Jeszcze w ostatniej fazie walk Stefan M a j d a n o w s k i oraz woźny Franciszek W o j t e c k i zabezpieczyli pomieszczenie oraz umieszczone w innym budynku, a częściowo ocalałe wyposażenie Instytutu. Przez cały rok 1945 trwała akcja doprowadzenia Instytutu do stanu używalności, uwieńczona pomyślnymi rezultatami przede wszystkim dzięki ofiarnej pracy ówczesnego adiunkta dra B. K r y g o w s k i e g o, st. asystenta dr J. M ł o d z i e j o w s k i e g o, asystentów St. M a j d a n o w s k i e g o i B. P i e c z y ń s k i e j oraz woźnego Fr. W o j t e c k i e g o. W sierpniu 1945 r. katedrę geografii i kierownictwo Instytutu objął prof. dr August Z i e r h o f f e r. Równocześnie prof. dr J. C z e k a l s k i urządzał katedrę geografii gospodarczej na wydziale prawno-ekonomicznym, której przedwojenny inwentarz uległ zupełnemu zniszczeniu.

Na podstawie rozporządzenia Ministerstwa Oświaty ze stycznia 1949 r. prof. C z e k a l s k i został wraz z katedrą przeniesiony na wydział matematyczno-przyrodniczy. Równocześnie kreowano na tymże wydziale Instytut Geograficzny, obejmując 2 katedry: katedrę geografii I (kierownik prof. dr A. Z i e r h o f f e r) oraz katedrę geografii II (prof. dr J. C z e k a l s k i).

W kwietniu 1951 r. powstaje katedra geografii III, a jej kierownictwo powierzono nowomianowanemu prof. dr B. K r y g o w s k i e m u.

Katedrę tę połączono później z katedrą geografii I, która została przemianowana na katedrę geografii fizycznej z 2 zakładami. Katedrę geografii II przemianowano na katedrę geografii ekonomicznej z 1 zakładem. Kierownikiem Instytutu został mianowany prof. dr A. Z i e r h o f f e r.

Obecnie Instytut Geograficzny obejmuje trzy wymienione zakłady, kierowane przez profesorów dr A. Z i e r h o f f e r a, dr B. K r y g o w s k i e g o i dr J. C z e k a l s k i e g o.

Instytut zatrudnia 19 pracowników, w tym 5 samodzielnych pracowników nauki (prof. zwyczajny A. Z i e r h o f f e r, profesorowie nadzwyczajni J. C z e k a l s k i, B. K r y g o w s k i, F. B a r c i ń s k i, zastępca prof. M. F l e s z a r), 10 pomocniczych pracowników nauki (1 adiunkt, 4 starszych asystentów, 3 asystentów, 2 aspirantów), 4 nauko-

wo-technicznych i administracyjnych. Przed wojną obie katedry zatrudniały 4 pracowników naukowych (2 profesorów, 2, asystentów) i 1 technicznego.

Powierzchnia lokali zajmowanych przez Instytut wynosi około 800 m². Składa się na to: 1) pomieszczenie Instytutu oraz Katedry Geografii Fizycznej w Collegium Maius przy ul. Fredry 10 — ponad 600 m², 2) pomieszczenie Katedry Geografii Ekonomicznej w Collegium Iuridicum, Kantaka 4 — ok. 180 m², 3) Stacja Meteorologiczna i pokój przy niej w Collegium Minus. Pomieszczenia te, wystarczające jeszcze przed 4 laty, obecnie są za małe. Powierzchnię użytkową należałoby powiększyć o około 150 m². Niedogodne jest również rozbięcie pomieszczeń Instytutu, który mieści się w dwu odrębnych budynkach.

Przedwojenne umeblowanie Instytutu uległo całkowitemu zniszczeniu, tak że dzisiejszy inwentarz mebli obejmuje przede wszystkim meble uzyskane z Okręgowego Urzędu Likwidacyjnego. Przez ostatnie lata zdołano stan ten powiększyć — i uzyskać w sumie około 600 pozycji inwentarzowych.

Instytut ma około 400 instrumentów jak: a) instrumenty miernicze (tachymetry, stoliki miernicze, łąty itp.), b) meteorologiczne, czynne na stacji meteorologicznej, c) kartograficzne (planimetry, pantografy itp.), d) terenowo-wycieczkowe (altymetry, busole, klizymetry), e) hydrograficzne (sondy, limnigrafy itp.), f) aparaty fotograficzne i urządzenie pracowni fotograficznej.

Instrumentarium kompletowane w pewnym stopniu systemem gospodarczym w warsztacie kierowanym przez dra J. Bajerleina wymaga dalszych uzupełnień.

Sprzęt wycieczkowy jest b. skromny: poza 2 rowerami, łodzią i świdrem wiertniczym składa się z takich pozycji, jak młotki, łopaty saperskie, plecaki itp.

Biblioteka liczy około 18 000 tomów, z tego około 2200 tomów z zakresu geografii ekonomicznej i pokrewnych tematów wydzielono i umieszczono w Katedrze Geografii Ekonomicznej. Z przedwojennej biblioteki, która liczyła około 7500 tomów, zdołano uratować około 60%, to jest ok. 4500 tomów, w tym szereg cennych pozycji, jak serie czasopism. Reszta spaliła się lub została zrabowana. Dzisiejsza biblioteka powstała w 3/4 w drodze zakupu wymiany i darów. Poważną pozycję stanowią czasopisma (69 czasopism, w tym 34 zagranicznych); względnie dobrze jest reprezentowany dział geografii ekonomicznej, geografii regionalnej świata, geografii fizycznej ogólnej i historii geografii. Biblioteka Instytutu ma jednak poważne braki w najnowszej literaturze.

Zbiór map liczy ponad 250 map ściennych oraz około 57 000 arkuszy map podręcznych w różnych podziałkach. Mapy szczegółowe obejmują głównie obszar Polski. Odczuwa się natomiast brak map szczegółowych zagranicznych, zwłaszcza z pewnych typowych obszarów (lodowce, pustynie, kras, wulkany, wybrzeża itp.).

W pierwszych latach po wojnie szkolenie geografów odbywało się w całości w Instytucie Geograficznym na wydziale matematyczno-przyrodniczym, ponieważ Katedra Geografii Gospodarczej szkoliła studentów studium ekonomicznego. Kierownik katedry prof. J. Czekałsk i współpracował w szkoleniu geografów na terenie Instytutu. Wszystkie

zatem specjalizacje, przewidziane w dawnym typie magisteriów, skupiały się faktycznie w jednej katedrze. Dopiero od r. 1949, to jest od przeniesienia Katedry Geografii Ekonomicznej na wydział matematyczno-przyrodniczy, wprowadzono zgodnie z profilem specjalizacyjnym podział pracy między Katedrami Geografii Fizycznej i Ekonomicznej.

W ośrodku poznańskim praca dydaktyczna rozpoczęła się w II trymestrze 1945 r. Pierwszym pełnym rokiem szkoleniowym był rok 1945/46. W ostatnich trzech latach kontyngent przyjęć na I rok geografii wynosił 30—35 miejsc. W roku 1952, kiedy w systemie dwustopniowym rozpoczął pracę I rok 2 stopnia, przyznano Instytutowi specjalizację z geografii ekonomicznej, a w roku 1953 również z geografii fizycznej kompleksowej.

Ilość studentów z końcem 1953 r. wynosiła: rok I — 35, rok II — 32, rok III specjalizacja geografii fizycznej — 14, geografii ekonomicznej — 13; 2 stop. rok I specjalizacja geografii fizycznej — 17, geografii ekonomicznej — 13; rok II specjalizacja geografii ekonomicznej — 7, razem 131 studentów.

Po wojnie odbyły się 2 habilitacje (dr B. K r y g o w s k i, dr A. J a h n), obie z zakresu geografii fizycznej.

Stopień doktora filozofii uzyskało 7 osób (St. M a j d a n o w s k i, B. Ś w i d e r s k i, St. Z a j c h o w s k a, J. P a s z y Ń s k i, T. B a r t k o w s k i, D. P i a s e c k i, St. K o n i e c z n y) w tym 2 osoby na podstawie prac z geografii ekonomicznej, 1 z klimatologii i 4 z geomorfologii.

Stopień magistra uzyskały po wojnie 132 osoby: w roku 1945 — 3 osoby, w roku 1946 — 8 osób, w roku 1947 — 7, w roku 1948 — 10, w roku 1949 — 11, w roku 1950 — 14, w roku 1951 — 23, w roku 1952 — 56 osób.

Ze 132 magistrów — 72 specjalizowało się w zakresie geografii ekonomicznej, 60 w różnych dziedzinach geografii fizycznej.

Ze 106 magistrów, z którymi Instytut pozostaje w kontakcie, 48% pracuje w szkolnictwie, 11,3% w wyższych uczelniach (w tym 1 samodzielny pracownik nauki), 8,8% w Państwowym Przedsiębiorstwie Kartograficznym, 6,6% w Geoprojekcie, 5,7% w PIHM, 5,7% w IG i CUG, 4,7% w Miastoprojekcie, 2% w WKPG, 2,8% zajmuje się geografią w innych instytucjach, 7% pracuje w innych dziedzinach, jedynie 2% nie pracuje.

W roku 1954 6 osób uzyskało stopień magistra po ukończeniu 2 stopnia studiów z zakresu geografii ekonomicznej.

Praca w zakresie szkolenia młodej kadry naukowej obejmuje 2 aspirantów, po jednym na geografii fizycznej i ekonomicznej; poza tym prace na stopień kandydata nauk geograficznych wykonuje 5 własnych asystentów, 1 asystent przy katedrze geologii oraz 2 magistrów zatrudnionych poza uniwersytetem.

Szkoleniu studentów służą pracownie w poszczególnych zakładach, ponadto stacja limnologii fizycznej w Kobylcu oraz stacja meteorologiczna na terenie Uniwersytetu.

Już w okresie początkowym, bezpośrednio po wojnie i równocześnie z urządzaniem Zakładów rozpoczęto prace naukowo-badawcze. W latach 1945 i 1946 prace naukowo-badawcze miały charakter dorywczy i służyły często doraźnym potrzebom chwili. Tematyka ich obracała się głównie dookoła zagadnień związanych z Ziemią Odzyskaną, przy czym Instytut współpracował w tej mierze z innymi instytucjami (Instytut Zachodni,

Rada Ziem Odzyskanych). Na plan pierwszy wysuwały się w tym okresie prace nad *Monografią Odry*, *Geografia ziemi lubuskiej*, studia nad zagadnieniem zachodniej granicy. Jednocześnie zaczął się krystalizować długofalowy plan badawczy, związany częściowo z potrzebami gospodarczymi kraju, częściowo obracający się w sferze zagadnień teoretycznych. Podjęte wówczas główne zagadnienia, bądź zespołowo, bądź indywidualnie, były następujące:

I. Bilans wodny dorzecza Odry. Studia nad zagadnieniem podjęto na skutek alarmów o stopowieniu Wielkopolski. Pierwszym tematem było opracowanie związku opadów z zalesieniem. Następne stopniowo podejmowane tematy były następujące:

- a) Zmiany klimatu w Polsce zachodniej w ostatnich 100 latach,
- b) Wahania wodostanów Warty w okresie 50 lat,
- c) Zmiany powierzchni jezior w ciągu 100 lat,
- d) Paleomorfologia łąk plioceńskich jako głównego poziomu wodonośnego,
- e) Studia nad rolą jezior w bilansie wodnym,
- f) Morfologia i hydrografia dorzecza Obry.

Stopień opracowania poszczególnych tematów jest różny. Prócz zagadnienia związku opadów z zalesieniem, już opracowanego i opublikowanego (dr J. P a s z y Ń s k i), ukończono pracę nad wahaniami wodostanów Warty (mgr J. K a c z o r o w s k a). Pozostałe tematy zostaną wykończone w latach 1955—1956. Studia nad rolą jezior w bilansie wodnym prowadzi dr J. B a j e r l e i n na stacji limnologicznej w Kobylcu, gdzie prowadzi się badania kompleksowe nad współdziałaniem poszczególnych elementów środowiskowych.

II. Studia nad granicą ekumeny na kuli ziemskiej. Praca zespołowa; w 6 studiach opracowano zagadnienie dla znacznego obszaru Afryki.

III. Zagadnienia geomorfologii plejstocenijskiej. Wykonano już szereg studiów bądź metodami kartometrycznymi, bądź na podstawie badań terenowych.

Na uwagę zasługują w tej dziedzinie prace: K r y g o w s k i e g o — profile dyluwalne na obszarze Polski zachodniej, B a r t k o w s k i e g o — o roli morfologicznej martwych lodów oraz K o n i e c z n e g o — o rozmieszczeniu erratyków.

IV. Użycie ziemi w Wielkopolsce. Praca indywidualna, dała w rezultacie zestawienie statystyczne oraz opracowanie kartograficzne 1 : 300 000.

V. Zagadnienie rynien jeziornych na niżu europejskim. Opublikowano pracę indywidualną dra S. M a j d a n o w s k i e g o.

Od roku 1949, to jest od chwili utworzenia Instytutu Geograficznego i przeniesienia Katedry Geografii Ekonomicznej na Wydział Matematyczno-przyrodniczy, plan naukowy podzielono na 3 części: 1) prace Instytutu wykonywane zespołowo w obu katedrach, 2) prace Katedry Geografii Fizycznej, 3) prace Katedry Geografii Ekonomicznej. Podjęte i prowadzone poprzednio przez pewien czas prace z zakresu geografii ekonomicznej by-

ły wykończane w katedrze Geografii Fizycznej i stan tego częściowo do chwili obecnej nie został zlikwidowany.

Prace naukowe Instytutu objęły 3 prace zlecone, mianowicie: opracowanie mapy hydrograficznej (kierownik prof. Czekalski), mapy użycia ziemi (kierownik prof. Barciński) oraz bibliografię regionalną (dr B. Świderski).

Prace Katedry Geografii Fizycznej

Prace podjęte w ramach własnego planu dotyczą problemu bilansu wodnego dorzecza Odry; tematy te są w opracowaniu Zakładu Geografii Fizycznej I (patrz wyżej).

Prace nad monografią Wielkopolski prowadzone są przez oba zakłady, lecz kierownictwo skupia się w Zakładzie Geografii Fizycznej II. Dla wydawnictwa tego przeprowadzono prace badawcze oraz wykonano szereg oryginalnych opracowań, z udziałem specjalistów również spoza Instytutu. Opracowano więc mapę hipsometryczną, mapę morfologiczną (niezależnie od zdjęcia geomorfologicznego Polski) hydrograficzną, opracowano kilka zagadnień klimatycznych, jak temperatury, opady, ciśnienie, wiatry, stopień kontynentalizmu, szereg zjawisk hydrograficznych itd.

Prace nad metodami granulometrycznymi prowadzi Zakład Geografii Fizycznej II. Idą one w 2 kierunkach: 1) określenie kalibru ziarn w różnych utworach, 2) określenie kształtu ziarn, formowanych w różnych środowiskach (wodne, subaeryczne, lodowcowe). Prof. Krygowski opracował już szereg materiałów i referował rezultaty, obecnie kończy pracę nad konstrukcją aparatu, który by przyspieszył klasyfikację morfologiczną ziarna. Zastosowanie tych metod może mieć duże znaczenie w badaniach morfologii utworów plejstoceniowych.

Mapa geomorfologiczna Polski 1:100 000. Zdjęciem kieruje prof. A. Zierhoffer. W ciągu 2 lat, 1952 i 1953, skartowano 42 arkusze 1:25 000. Jest to praca zespołowa z udziałem pracowników nauki oraz starszych studentów. W czasie zdjęcia wyłoniły się pewne zagadnienia morfologii regionalnej, jak ilość teras Warty, bądź zagadnienie morfogenezy międzyrzecza warciańsko-noteckiego, opracowywane przez mgra L. Pilarczyka. W roku 1954 zdjęcie będzie wykonywane na obszarze dorzecza Wełny w celu związania go z badaniami bilansu wodnego tego dorzecza.

Katalog jezior dorzecza Odry i zachodniego побереża Bałtyku ukończył dr St. Majdanowski.

Batymetria jezior. Przeprowadza się systematycznie od roku 1945 sondowanie jezior jeszcze nie mierzonych bądź zmierzonych dawniej niewystarczająco. Ogółem zmierzono dotychczas batymetrię 33 jezior.

Poza tym pracownicy Katedry podejmowali prace badawcze dla potrzeb instytucji gospodarczych w zakresie wód gruntowych, surowców mineralnych, klimatu lokalnego itp.

W roku 1945—1953 opublikowano lub oddano do druku 133 prace *in extenso* lub w streszczeniach; w tym z zakresu morfologii 85 prac, klimatologii — 5 prac, hydrografii — 17 prac, geografii kompleksowej — 6, innych (geologia itp.) — 20.

Prace Katedry Geografii Ekonomicznej

W tematyce wykonywanych i podjętych prac Katedry Geografii Ekonomicznej daje się zauważyć wielostronność i brak wyraźnej specjalizacji. W zakresie geografii ekonomicznej uwzględniono przede wszystkim geografie osadnictwa i demogeografię. Kierownik katedry przedstawił niektóre osiągnięcia w tej dziedzinie (na przykład metody badań powiązań osiedla z jego zapleczem) na konferencjach naukowych Polskiego Towarzystwa Geograficznego. Jedną z ważniejszych pozycji są studia nad aktywizacją miasteczek przewidzianych na ośrodki powiatowe w województwie poznańskim, wykonane zespołowo na zlecenie WKPG w Poznaniu (patrz sprawozdanie A. K u k l i ń s k i e g o zamieszczone w „Przeglądzie Geograficznym“ nr 4/53). Następnie przygotowano i złożono w Miastoprojekcie—Poznań mapę podłoża części terenu miasta Poznania oraz opracowano i przekazano użytkownikom dokumentację fizjograficzną 2 rolniczych spółdzielni produkcyjnych. Geografią osadnictwa zajmują się także prace kandydackie przygotowywane w porozumieniu z WKPG w Poznaniu i Koszalinie: st. asystenta M. K a n i k o w s k i e j oraz aspiranta mgra K u k i e r a.

W dziedzinie geografii przemysłu mgr A. K u k l i ń s k i zajmował się problemami lokalizacji przemysłu ceramicznego i energetycznego, publikując recenzje w „Przeglądzie Geograficznym“ oraz artykuły w czasopismach branżowych. W przeprowadzonych studiach nad bazą surowcową przemysłu materiałów budowlanych prof. C z e k a l s k i przy współpracy prof. K r y g o w s k i e g o badał żwirowiska, występujące na terenie województwa poznańskiego.

Podjęto także studia nad geografią transportu. Asystent katedry mgr Z. C h o j n i c k i przygotowuje ocenę dotychczasowego dorobku polskiej geografii transportu.

Z zakresu opracowań regionalnych wymienić można pracę mgr K a n i k o w s k i e j, wykonaną zespołowo na zlecenie pracowni geografii turystyki IGUW, a obejmującą hasła z terenu województwa poznańskiego dla *Słownika turystycznego Polski Ludowej*.

Pracownicy katedry zajmowali się także metodologią i historią geografii. Prof. C z e k a l s k i opracował zagadnienie zasad organizacji i oceny badań zespołowych w geografii (patrz „Przegląd Geograficzny“ nr 2 z 54 r.). Prof. Fleszar przygotował pracę *Tradycje postępowej geografii w Polsce na przelomie XIX i XX wieku*.

W dziedzinie popularyzacji magistranci M. Najgrakowski i T. Lijewski publikowali notatki geograficzne w czasopiśmie „Geografia w szkole“.

Jedną z najważniejszych pozycji pracy naukowej katedry były prace z zakresu hydrografii. Na zlecenie naczelnich władz naukowych wykonano zdjęcie hydrograficzne około 1300 km² dorzecza Mogilnicy, Wełny i Odry. Założono kartotekę niecek jeziernych dla 1/3 jezior wielkopolskich. Poza tym opracowano, wykonano i zastosowano nowy typ sondy do badania poziomów studziennych. W badaniu obszarów wodozasobnych opracowano mapę hydroizobat powiatu gnieźnieńskiego oraz próbę bilansu wodnego powiatu poznańskiego.

Instytut Geograficzny stale współpracuje w doskonaleniu nauczycieli, zarówno w ramach dawnego „Ogniska Metodycznego“, jak i obecnej sekcji geograficznej WODKO. Pracownicy Instytutu wygłaszali corocznie na konferencjach nauczycielskich wykłady, bądź referaty, bądź też prowadzili wycieczki dla nauczycieli organizowane przez WODKO. Trzy półroczne kursy nauczycielskie, które odbyły się w Poznaniu w latach 1951 do 1952, były prawie całkowicie obsługiwane przez pracowników Instytutu, a program ich opracowany w Instytucie. Instytut roztacza opiekę nad pracownią geograficzną Młodzieżowego Domu Kultury. Od kilku lat Instytut dostarcza prelegentów na wykłady popularne, organizowane w różnych okresach przez „Czytelnika“, lub przez Uniwersytet (Powszechne Wykłady Uniwersyteckie), gdzie przez kilka lat przewodniczącym był prof. Czekalski), Towarzystwo Wiedzy Powszechnej, TPPR, obecnie zaś głównie przez Polskie Towarzystwo Geograficzne. W latach 1946—1953 wygłoszono 63 wykłady popularne.

Współpraca Instytutu z innymi instytucjami i towarzystwami naukowymi jest dość rozległa. Najściślejsza jest ona oczywiście z Polskim Towarzystwem Geograficznym (lokal, posiedzenia naukowe). Wszelkie imprezy PTG, które odbyły się w Poznaniu, jak Zjazd PTG w 1948 r., konferencja w sprawie mapy geomorfologicznej i hydrograficznej w r. 1952, konferencja w sprawie podręcznika uniwersyteckiego geografii Polski i monografii geograficzno-gospodarczych miast oraz konferencja limnologiczna w 1953 roku zostały zorganizowane siłami Instytutu. Instytut Geograficzny współpracuje również z Poznańskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk, którego dwie komórki, to jest Komisja Geograficzno-Geologiczna i Komitet Fizjograficzny, funkcjonują siłami Instytutu i tu mają swą siedzibę. Szereg prac naukowych z zakresu geografii został opublikowany w wydawnictwach PTPN. Instytut Geograficzny współpracuje z Instytutem Zachodnim (redakcja *Monografii Odry*, współpraca z wydawnictwem *Ziemię Staropolskie*, z „Przeglądem Zachodnim“ itd.). Okresowo współpracował Instytut z Radą Naukową Ziemi Odzyskanych, z PAU. (redakcja dwu tomów *Encyklopedii Polskiej*). Zakład Geografii Fizycznej II współpracował też z Instytutem Geologii (zdjęcia geologiczne, rejestracja i opracowania wierceń itd.).

Oceniając ogólnie dorobek Instytutu Geograficznego UP stwierdzić można, że mimo osiągnięć w działalności naukowej i dydaktycznej, zaznały się w pracy Instytutu istotne braki, przede wszystkim w zakresie specjalizacji poszczególnych katedr. Zadaniem kierownictwa Instytutu na czas najbliższy będzie ukształtowanie właściwego profilu specjalizacyjnego obu katedr.

RAJMUND GALON

Zespół katedr geografii U. M. K. w Toruniu w latach 1945 – 1954

Na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, założonym w 1945 r., stworzono pełne warunki dla studiów i badań geograficznych. Powołano do życia katedrę geografii fizycznej, katedrę geografii ekonomicznej (pierwotnie antropogeografii) oraz katedrę meteorologii i klimatologii. W późniejszych latach wyodrębniono w ramach katedry geografii fizycznej dwa zakłady (po przejściowym okresie istnienia katedry geografii I i katedry geografii II), mianowicie Zakład Geografii Fizycznej i Zakład Geografii Regionalnej, i stworzono zespół katedr, który obejmuje wyżej wymienione katedry z przynależnymi do nich zakładami.

Początki pracy naukowej i dydaktycznej zakładów geografii U. M. K. z natury rzeczy były trudne. Warunki lokalowe były bardzo skromne. Informuje o tym artykuł sprawozdawczy w „Czasopiśmie Geograficznym“, 1948 r., str. 349—350. Pierwsze wykłady geograficzne rozpoczęły się zimą 1945 r. (dr W. Okołowicz). Prof. dr M. Kiełczewska rozpoczęła zajęcia dydaktyczne i naukowe w marcu 1946 r., a prof. dr R. Galon w czerwcu tegoż roku. Na ten pierwszy okres przypada także działalność dydaktyczna prof. dra M. Limanowskiego, zmarłego w 1948 r.

Obecne zakłady geograficzne U. M. K. mieszczą się w obszernym i wygodnym lokalu w Coll. Minus (Fosa Staromiejska). Natomiast Zakład Meteorologii i Klimatologii znajduje się wspólnie z innymi zakładami Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi w gmachu uniwersyteckim przy ul. Sienkiewicza 30 (w osobnym skrzydle).

Prace naukowe, wykonywane w ramach zespołu katedr, dotyczą przede wszystkim obszaru Polski północnej i ilustrują bliższe zainteresowania naukowe kierowników poszczególnych katedr i zakładów.

Zakład Geografii Fizycznej, kierowany przez prof. dra R. Galona, od początku swego istnienia specjalizuje się w badaniach w zakresie geomorfologii czwartorzędu niżowego. Na zlecenie Państwowego Instytutu Geologicznego opracowano zrazu mapy geologiczne czwartorzędu, mianowicie ark. 1 : 300 000 Toruń i ark. 1 : 300 000 Bydgoszcz (*Przełądowa mapa geologiczna Polski*), oraz wykonano szczegółowe zdjęcie geologiczne ark. 1 : 100 000 Toruń (w rękopisie w P. I. G.). Opracowanie map geologicznych umożliwiło ustalenie naszej wiedzy o czwartorzędzie tego obszaru i zachęciło do badań szczegółowszych: monograficznych lub problemowych. Okazało się, że przeglądowa mapa geologiczna Polski nie obejmuje wszystkich elementów niżowej rzeźby polodowcowej. Stąd powstało dążenie do opracowania map geomorfologicznych Niżu.

Zamiar ten został zrealizowany w ramach prac zespołowych, zorganizowanych przez Polskie Towarzystwo Geograficzne, a przejętych obecnie przez Instytut Geografii Polskiej Akademii Nauk. Zakład Geografii Fizycznej opracował dotąd 16 arkuszy 1 : 100 000 mapy geomorfologicznej, obejmujących znaczną część woj. bydgoskiego a także peryferyjne obszary woj. gdańskiego i woj. olsztyńskiego. Jednocześnie opracowano i wydano drukiem przeglądową mapę morfologiczną woj. bydgoskiego (w skali 1 : 500 000), która, wyprzedzając wykonanie mapy szczegółowej dla całego obszaru, służy aktualnym potrzebom zarówno naukowym, jak i praktycznym.

Obok systematycznie prowadzonego zdjęcia geomorfologicznego wykonano w zakładzie wiele studiów specjalnych, czy to przez pracowników zakładu, czy to przez magistrantów. Główną uwagę poświęcono morenom czołowym i ozom (R. Galon, L. Roszkówna, W. Tywoński, St. Giedrońc-Juraha, H. Kuleszanka, E. Pruski), terasom dolinnym (R. Galon) i wydmom śródlądowym (W. Mrózek). Studia te doprowadziły do sformułowania nowych poglądów na temat ilości i przebiegu faz postoju lodolodu na terenie Pomorza (R. Galon).

Wyrazem powiązania systematycznego zdjęcia geomorfologicznego ze studiami problemowymi lub monograficznymi jest zespołowe opracowanie regionu sandru Brdy. Wykonanie szczegółowej mapy geomorfologicznej dla tego terenu stało się podstawą do prowadzenia studiów nad formami wytopiskowymi, wydmmi, poziomami sandrowymi, dolinami mniejszych rzek itp. na powyższym obszarze. W ten sposób uzyskano wszechstronną monografię tego ciekawego regionu (praca przygotowana do druku).

Obok geomorfologii Zakład Geografii Fizycznej zajmował się także hydrografią. W ramach prac zespołowych opracowano 5 arkuszy 1 : 100 000 mapy hydrograficznej, przeważnie równoległe z opracowaniem mapy geomorfologicznej. Wykonano pomiary blisko 100 jezior na terenie Pojezierza Brodnickiego (opracowanie monograficzne w toku). Niektóre z nich opracowano także morfologicznie (Mukrz, Jez. Skępskie) i przepracowano na nich obserwacje w zakresie limnologii fizycznej (Jez. Skępskie). Równoległe do badań terenowych prowadzi się studia nad zanikaniem jezior w Polsce północnej (w oparciu o materiał kartograficzny i znajomość terenu). Dotąd opracowano ten proces na obszarach objętych arkuszami mapy 1 : 300 000 Słupsk, Gdańsk, Bydgoszcz, Toruń, Poznań.

Sporządzenie mapy geomorfologicznej i mapy hydrograficznej na tym samym obszarze (Bory Tucholskie) umożliwiło rozpoczęcie studiów nad mapą kompleksową, obejmującą ważniejsze elementy środowiska geograficznego. Tego rodzaju mapę syntetyczną opracowano dla obszaru sandru Brdy w związku z przygotowaniem podstaw geograficznych do planu regionalnego obszaru doliny Brdy. Dalsze opracowania tego rodzaju są w toku.

Niezależnie od powyższych prac wykonano w Zakładzie Geografii Fizycznej wiele opracowań z zakresu fizjografii urbanistycznej (Bydgoszcz, Toruń, Grudziądz, Inowrocław), liczne studia o charakterze regionalno-opisowym (na przykład opis fizjograficzny regionu kaszubskiego, podział Polski Północnej na krainy naturalne) oraz opracowania o charakterze

geograficzno-komunikacyjnym (region mazurski, położenie Bydgoszczy), a nawet geograficzno-gospodarczym (zagadnienie obszaru ciężenia gospodarczego wzdłuż rzek). Wyrazem zainteresowań dydaktycznych zakładu w zakresie kartografii jest opracowany przez kierownika zakładu podręcznik siatek kartograficznych.

Tak jak Zakład Geografii Fizycznej obok geomorfologii zajmował się hydrografią, tak Zakład Geografii Regionalnej, kierowany w latach 1951—1953 przez zast. profesora dra W. Okołowicza, a obecnie przez zast. prof. dra St. Majdanowskiego, obok geomorfologii prowadził zgodnie z zainteresowaniami swego kierownika — prace klimatologiczne. Przede wszystkim — na zlecenie Państwowego Instytutu Geologicznego — przeprowadzono szczegółowe studia morfologiczne na obszarze Pojezierza Pomorskiego i nizin nadmorskich w rejonie Łeby, Słupi i Wieprzy, zwracając szczególną uwagę na rozwój moren czołowych i szlaków sandrowych w czasie ostatnich faz pobytu lądolodu na Pomorzu. Opracowano także statyografię czwartorzędu do okolic Torunia.

Głównym jednak tematem w wielu publikacjach, rozpatrywanych przez prof. dra Okołowicza, było ustalenie zależności form polodowcowych od poszczególnych klimatów i badanie form niżowych jako zapisu klimatu postglacjału. Opublikował on także kilka artykułów dotyczących współczesnych zmian klimatu.

Zakład zorganizował obserwacje klimatologiczne w licznych punktach Polski Północnej, stosując nowe metody obserwacyjne. W zakładzie opracowano krytyczną bibliografię w zakresie geografii fizycznej Polski.

Wyżej wymienione prace obu zakładów, wchodzących w skład Katedry Geografii Fizycznej, wniosły wiele nowego materiału do poznania środowiska geograficznego Polski Północnej. Stanowią one bogaty materiał do opracowania geografii regionalnej.

W skład pracowników naukowych obu zakładów w ramach Katedry Geografii Fizycznej — poza wyżej wymienionymi kierownikami zakładów — wchodzi 2 adiunktów (dr L. Roszkówna i dr W. Mróz), 2 młodszych asystentów (mgr Z. Churska i mgr Z. Churski) oraz 2 aspirantów (mgr B. Rosa i mgr W. Niewiarowski).

Z katedrą współpracuje Pracownia Instytutu Geografii PAN (mgr M. Liberacki), kierowana przez prof. dra R. Galonę.

Prace Zakładu Geografii Ekonomicznej, kierowanego przez prof. dr M. Kiełczewską-Zaleską, można podzielić na dwa kierunki: prace nad Ziemiami Odzyskanymi oraz prace nad najbliższym regionem Torunia, województwem bydgoskim.

W związku z wielkimi zmianami politycznymi, jakie Polska przeżywała wskutek odzyskania Ziemi Zachodnich, mało dotąd znanych i opracowanych przez uczonych polskich, Zakład poświęcił w pierwszym okresie, w latach 1945—1949 więcej uwagi zagadnieniom nowych ziem. Zainteresowania kierownika Zakładu problemem nowych ziem wyraziły się w dwóch publikacjach: *Odra—Nysa — najlepsza granica Polski* i *O podstawie geograficzne Polski*.

W ramach Rady Naukowej dla spraw Ziemi Odzyskanych, w których prof. dr M. Kiełczewska-Zaleska brała czynny udział, opracowano zagadnienie zniszczeń miast na Ziemiach Odzyskanych i wpływ te-

go zjawiska na procesy osiedlania się na tych terenach oraz wiele innych prac dotyczących osadnictwa.

Podjęto prace terenowo-badawcze przez pracowników Zakładu (R o m a h n ó w n a, K o c) nad osadnictwem wybrzeża Pomorza Zachodniego, w których poza częścią geograficzno-historyczną zwrócono uwagę na funkcje gospodarcze osad nadbrzeżnych i ich związek ze środowiskiem. Część tych prac jest publikowana (Tow. Naukowe w Toruniu, „Czasopismo Geograficzne“).

Dalszym ciągiem prac nad Ziemiemi Odzyskanymi było podjęcie przez kierownika Zakładu inicjatywy i głównej części prac redakcyjnych *Monografii Odry*, która ukazała się w 1948 r., a która jest wynikiem zespołowej pracy, m. in. środowiska naukowego toruńskiego. Ostatnim wyrazem prac tego kierunku jest *Monografia Mazur i Warmii*, wydana w 1953 r. przez Instytut Zachodni, w opracowaniu której brał udział zespół pracowników toruńskich; wykorzystano w niej opracowania i badania terenowe pracowników Zakładu.

Równoległe z badaniami nad Ziemiemi Odzyskanymi prowadzono badania nad najbliższym regionem, województwem bydgoskim. Wielkie przemiany, jakie zaszły w życiu gospodarczym i społecznym Polski Ludowej w ciągu 10 lat, mogły być poddane obserwacji naukowej tylko w oparciu na czynnikach urzędowych. Zakład nawiązał współpracę z Wojew. Kom. Planowania Gospodarczego w Bydgoszczy i od kilku lat prowadzi badania, korzystając z poparcia i ułatwień w zakresie materiałowym. Problem aktywizacji małych miasteczek, które w nowym ustroju straciły dawne podstawy egzystencji, jest jednym z najbardziej palących zagadnień gospodarczych województwa. Opracowano pod tym kątem widzenia monografie miast: Jabłonowa, Piotrkowa Kuj., Radziejowa, Ciecchocinka, Dobrzynia-Golubia, Lipna. Prace te są przygotowane do druku.

W ramach prac zespołowych, zainicjowanych przez Wydział Spraw Naukowych PTG, a kierowanych obecnie przez Instytut Geografii PAN, Zakład opracował mapę użycia ziemi w skali 1 : 100 000 dla województwa pomorskiego. Obecnie opracowuje się województwo gdańskie.

W wyniku współpracy z władzami planowania gospodarczego Zakład przeprowadził szczegółowe studia nad regionem doliny Brdy. Pracownicy naukowi Zakładu wykonali tu bardzo wiele oryginalnych terenowych opracowań, na podstawie których powstanie koncepcja zagospodarowania tego obszaru.

Rozwój geografii ekonomicznej, opierającej się na materializmie dialektycznym wymagał przestawienia kierunku i metodologii prac badawczych, a także nowego przygotowania teoretycznego. Osiągnięto to przez zapoznanie się z fachową literaturą polską i radziecką. Proces historyczny i jego gospodarcze uwarunkowanie zostały szeroko wprowadzone do badań nad miastami, jak i do innych prac nad przeobrażaniem środowiska geograficznego. Wykonano m. in. prace nad wylesieniem województwa bydgoskiego na szczegółowych materiałach kartograficznych. Pod tym kątem widzenia prowadzi się także badania nad osadnictwem Pomorza. Zebrano obszerny materiał starych planów wsi i układów gruntów z początku XIX w. (ponad 1000 zdjęć), który ma duże znaczenie dla uchwycenia procesu przeobrażeń w osadnictwie, jak i dla studiów geograficzno-historycznych zmierzających do odtworzenia środowiska na początku XIX w. oraz do powstawania kapitalizmu.

Prace Zakładu uległy zahamowaniu od dwóch lat, tj. od chwili utraty wyższego stopnia studium magisterskiego w zakresie geografii ekonomicznej w Toruniu. Odpadło seminarium magisterskie i prace magisterskie, które pozwały na rozbudowę problematyki badawczej Zakładu.

W skład pracowników naukowych Zakładu Geografii Ekonomicznej wchodzi poza jego kierownikiem starszy asystent (mgr E. K w i a t k o w s k a) i młodszy asystent (mgr J. M a c h i n k o).

Zakłady geografii U. M. K. mają wspólną biblioteczkę liczącą 4391 tomów, 529 tomów wydawnictw seryjnych oraz 570 tomów czasopism. Zbiór map i atlasów obejmuje m. in. 112 atlasów, 86 map ściennych oraz około 1500 map arkuszowych w różnych skalach. Zbiór instrumentów zawiera sporo przyrządów do badań geomorfologicznych i limnologicznych.

Katedra Meteorologii i Klimatologii wraz z przynależnym do niej zakładem powstała w 1947 roku. Zakład zorganizował powołany na tę katedrę prof. dr W. G o r c z y ń s k i po swoim powrocie z Ameryki. Zmarł on w 1953 r. Obecnie zakładem opiekuje się zast. prof. dr St. M a j d a n o w s k i.

Zakład, obok normalnych codziennych obserwacji meteorologicznych, dokonywanych na własnej stacji, prowadził systematyczne badania aktynometryczne (w Toruniu i na wybrzeżu). Prof. G o r c z y ń s k i wydał wiele prac naukowych, dotyczących usłonecznienia, dzielników opadowych oraz konstrukcji i stosowania przyrządów aktynometrycznych. W zakładzie opracowano i wykonano wiele map klimatycznych dla celów naukowych (m. in. do atlasów) i dydaktycznych dla świata, poszczególnych kontynentów i Polski (strefy klimatyczne, izotermy, opady, zachmurzenie, ciśnienie i wiatry, izoamplitudy, izokontynentale termiczne, stopnie suchości, dzielniki opadowe, usłonecznienie itp.).

Pracownicy zakładu oraz studenci geografii brali udział w terenowych badaniach nad insolacją w Polsce, w szczególności na wybrzeżu w okolicy Gdańska i Kołobrzega oraz w Toruniu. Prof. G o r c z y ń s k i na zlecenie władz planowania gospodarczego ustalał optymalne warunki klimatyczne dla głównych roślin uprawnych, m. in. dla buraka cukrowego.

Specjalnością zakładu były prace nad ulepszeniem konstrukcji solarymetrów (które zaczęto po raz pierwszy wyrabiać w Polsce) i nad przystosowaniem przyrządów aktynometrycznych dla lecznictwa i przemysłu.

Zakład ma sporo instrumentów meteorologicznych, 556 książek, 70 tomów czasopism, 34 atlasy itp. Starszym asystentem (jedynym) Zakładu jest mgr L. S k r z y p k o w a.

Wszelchstronna działalność Zakładu Meteorologii i Klimatologii uległa zahamowaniu wskutek śmierci jego niestrudzonego kierownika, prof. dra W. G o r c z y ń s k i e g o. Prace zakładu nawiązywały ściśle do potrzeb życia gospodarczego kraju, w szczególności rolnictwa, a następnie do przemysłu i lecznictwa. Zakład oczekuje nowego kierownika, który będzie kontynuował rozpoczęte prace badawcze w zakresie meteorologii i klimatologii i zwiąże jeszcze bardziej studia naukowe z zadaniami gospodarczymi regionu.

Twórczość naukowa Zespołu Katedr Geografii U. M. K. znalazła także swój wyraz w przygotowaniu młodej kadry naukowej. Przeprowadzono jedną habilitację, odbyto 3 promocje doktorskie (starego typu) i przygotowano do pracy naukowej lub zawodowej 59 magistrów.

Zespół Katedr Geografii U. M. K., realizując tezy ustalone na I Kongresie Nauki Polskiej, współpracował ściśle z innymi instytucjami, które były zainteresowane w badaniach geograficznych z punktu widzenia ich zastosowania praktycznego lub rozwoju kultury narodowej (Instytut Geografii PAN, Polskie Towarzystwo Geograficzne, dawny Główny Urząd Planowania Przestrzennego, Wojewódzkie Komisje Planowania Gospodarczego w Bydgoszczy i Olsztynie, Pracownia Planów Regionalnych w Łodzi, Miastoprojekt Oddział w Bydgoszczy, Instytut Zachodni, dawny Instytut Bałtycki i in.).

STANISŁAW LESZCZYCKI, JERZY KONDRACKI

Instytut Geograficzny Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1945 – 1954

Działalność geograficznego ośrodka warszawskiego, to jest dawnego Zakładu Geograficznego UW za okres 1918—1945 przedstawiona została w trzech opublikowanych sprawozdaniach¹. Niniejsze sprawozdanie może być do pewnego stopnia traktowane jako czwarte, mimo że zakres oraz forma jego znacznie odbiegają od poprzednich. Obejmuje ono pierwsze dziesięciolecie pracy ośrodka warszawskiego w Polsce Ludowej.

W czasie wojny Zakład Geograficzny UW oraz odrębny Zakład Antropogeograficzny zostały całkowicie zniszczone, pozostały tylko resztki biblioteki, (które odnaleziono w Poznaniu oraz w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego), jak również nieliczne instrumenty przechowane u osób prywatnych.

Prace nad utworzeniem od nowa Zakładu Geograficznego podjął na wiosnę 1945 r. dr J. Kondracki, gromadząc ocalałe pomoce naukowe w prowizorycznym lokalu (2 pokoje) przy ul. Wilczej 22, oddanym Zakładowi do dyspozycji od kwietnia 1945 r.

Praca dydaktyczna i naukowa w Warszawie została wznowiona z początkiem roku akademickiego 1945/46. Zajęcia dla I roku studiów oraz studentów starszych rozpoczęły się normalnie. W grudniu 1945 r. na kierownika Zakładu został powołany docent geologii dr Stefan Zbigniew Różycki.

W 1947 r. Zakład został przeniesiony do gmachu Chemii przy ul. Pasteura 1, gdzie uzyskał 5 pokoi, i tam mieścił się od marca 1947 do września 1950 r.

Od 1946 roku rozpoczęła się systematyczna praca dydaktyczna i częściowo także naukowa. Dzięki ofiarnej pracy całego zatrudnionego w Zakładzie personelu szybko rosła jego baza materialna, tak że w momencie przenoszenia go do nowego lokalu Instytutu Geograficznego UW w 1950 r. miała już pokaźną wartość, przewyższającą bazę przedwojennego Zakładu Geograficznego.

¹ *Sprawozdanie Zakładu Geograficznego Uniwersytetu Warszawskiego*, „Przegląd Geograficzny“ t. IV, 1924, s. 193—222 i odb. obejmuje okres 1918—1924; *Drugie sprawozdanie Zakładu Geograficznego Uniwersytetu Warszawskiego*, „Przegl. Geogr.“ t. XIV, 1935, s. 195—239 i odb. obejmuje okres 1924—1935; *Trzecie sprawozdanie Zakładu Geograficznego Uniwersytetu Warszawskiego*, „Przegl. Geogr.“ t. XIX, 1946, s. 122—128 i odb. obejmuje okres 1935—1945 — napisane przez prof. J. Kondrackiego.

Inwentarz biblioteki wzrósł z liczby 2342 pozycji (około 3000 tomów) odzyskanych ze stanu przedwojennego do 5238 pozycji (6318 tomów), przyrost więc w latach 1945—1950 wyrażał się liczbą 2896 pozycji (stan zaś na 1.IX.1939 r. wynosił 4636 pozycji w 6618 woluminach). Ilość map osiągnęła liczbę 9756 arkuszy, przy czym ze zbiorów przedwojennych, liczących 8276 arkuszy, zostało tylko około 1000. Instrumentarium zostało stworzone prawie całkowicie na nowo. Zakupiono 566 pozycji inwentarzowych (wg stanu na 31.XII.1950 r.), a z inwentarza przedwojennego, obejmującego 293 pozycje, zostało tylko 5 przyrządów i kilkanaście drobiazgów. Wyposażenie w meble wyrażało się liczbą 189 pozycji inwentarzowych (31.XII.1950 r.).

*

Na jesieni roku 1947 w miejsce istniejącego przed wojną został powołany nowy Zakład Antropogeografii na Wydziale Humanistycznym; kierownikiem Zakładu został prof. dr Stanisław Leszczycki.

W 1947 r. Zakład Antropogeografii mieścił się w jednym pokoju w Pałacu Staszica i miał 3 pracowników naukowych. W 1948 r. przeniósł się do lokalu pięciopokojowego przy ul. Nowy Świat 49. Rozpoczęły się normalne zajęcia dydaktyczne, pierwsze prace naukowe oraz budowa bazy materialnej Zakładu. W lokalu tym mieściła się również siedziba Zarządu Głównego PTG, dlatego od samego początku koncentrowały się w Zakładzie Antropogeografii UW prace koordynacyjne w skali krajowej. Baza materialna szybko wzrastała dzięki niezmiernie ofiarnej pracy personelu, a zwłaszcza trzech adiunktów: dr J. Kobendziny, mgr M. I. Mileskiej i mgra B. Winida. W 1950 r. Zakład posiadał już bibliotekę złożoną z około 3500 tomów, zbiór około 200 map, po- każdy zbiór instrumentów oraz sporo mebli².

W ten sposób na Uniwersytecie Warszawskim istniały do 1950 r. dwa zakłady: na wydziale Matematyczno-Przyrodniczym — Zakład Geograficzny, później przekształcony w Zakład Geografii Fizycznej, oraz na Wydziale Humanistycznym — Zakład Antropogeografii, później nazwany Zakładem Geografii Społeczno-gospodarczej. W latach 1948 i 1949 oba Zakłady uzgadniały ze sobą program dydaktyczny i informowały się wzajemnie o podejmowanych pracach badawczych.

Jednak już w roku 1947 z inicjatywy prof. S. Leszczyckiego i prof. S. Zb. Różyckiego powstał projekt połączenia obu Zakładów w uniwersytecki Instytut Geograficzny i pozyskania dla niego specjalnego budynku, w którym znalazłyby pomieszczenie oprócz zakładów uniwersyteckich również inne instytucje geograficzne. Na ten cel uzyskano przydział wypalonych ruin pałacu Czetwertyńskich przy ul. Krakowskie

² Sprawozdanie z działalności Zakładu Antropogeografii Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1947—1950 napisane przez dr J. Kobendzinę, „Czas. Geogr.” t. XX, 1950, s. 296—298.

Przedmieście 30, a po uzyskaniu kredytów oraz zatwierdzeniu projektu odbudowy rozpoczęto prace w roku 1948 według projektu inż. arch. J. Dąbrowskiego. Oświetlenie projektował inż. T. Bratkowski, urządzenia instalacyjne inż. J. Sadowski. Jesienią 1950 r. budynek został częściowo oddany do użytku obu zakładom.

W 1950 r. powołana została Katedra Kartografii, której kierownictwo objął doc. dr S. Pietkiewicz, a w rok później Katedra Geografii Regionalnej (I.IX.1951), kierowana do 1952 r. przez dr T. Żebrowskiego, a od 1953 r. przez prof. J. Barbaga, oraz Katedra Klimatologii kierowana do 26.X.1952 r. przez doc. dra R. Gumińskiego, a po jego śmierci przez prof. dra W. Okołowicza (od 1.II.1953). W dniu 21.XI.50 prof. S. Leszczycki został powołany przez ministra szkolnictwa wyższego na organizatora Instytutu Geograficznego UW, a dnia 19.VII.1952 r. otrzymał nominację na kierownika tegoż Instytutu.

Formalnie Instytut Geograficzny został powołany do życia zarządzeniem ministra szkolnictwa wyższego z dnia 15 maja 1952 r. („Monitor Polski“ nr A 43 z dnia 26 maja 1952 r.).

Od początku roku 1951 zaczęto scalać administrację i gospodarkę Instytutu; jednolity program dydaktyczny istniał już od roku akad. 1950/51, a od dnia 1.X.1951 r. rozpoczęto ściślejszą współpracę między zakładami, opracowując wspólny plan badań Instytutu. W dniu 2.X.1951 r. na ogólnym zebraniu pracowników przyjęty został statut oraz schemat organizacyjny Instytutu. Schemat zmieniał się kilkakrotnie w zależności od rozrastających się funkcji dydaktycznych oraz naukowych. Prócz tego Polskie Towarzystwo Geograficzne powierzyło Instytutowi szereg prac organizacyjnych, dokumentacyjnych i koordynacyjnych. Zmiany te następowały dość szybko, Instytut stale się rozrastał. Równocześnie zaczęło się już myśleć o powołaniu centralnego instytutu geograficznego pozauczelnianego i przygotowywać dla niego bazę w Polskim Towarzystwie Geograficznym. W dniu 10.X.53 r. powołany został do życia Instytut Geografii PAN, któremu PTG przekazało część swej działalności i majątku, od kilku lat gromadzonego w tym celu. W związku z tym z dniem 1.IV.1954 r. zmodyfikowana została organizacja Instytutu Geograficznego UW, która według stanu na dzień 1.IV.1954 r. przedstawiała się następująco. Instytut Geograficzny UW składa się z pięciu katedr, a mianowicie:

1. Katedra Geografii Fizycznej (prof. dr J. Kondracki) wraz z pracownią hydrograficzną (mgr H. Więckowska) i gleboznawczą — będącymi w stadium zaczątkowym. W latach 1949—1952 przy katedrze istniała również pracownia fizjografii urbanistycznej, prowadzona przez S. Z. i W. Różyckich.

2. Katedra Geografii Ekonomicznej (prof. dr S. Leszczycki), od 1.IV.1954 — Geografii Ekonomicznej Polski z pracownią geografii turystyki (mgr M. Mileśka).

3. Katedra Kartografii (prof. dr S. Pietkiewicz).

4. Katedra Klimatologii (prof. dr W. Okołowicz) wraz ze stacją meteorologiczną (aspirant B. Siadek)

5. Katedra Geografii Regionalnej (prof. J. Barbaga), od 1.IV.1954 — Geografii Ekonomicznej Państw Obcych.

Prócz tego w Instytucie istnieje pracownia dydaktyczna wraz z pracownią geoplastyczną prowadzona przez wytrawnego dydaktyka prof. G. W u t t k e g o oraz pracownia biogeograficzna prowadzona przez dra S. J a r o s z a.

W latach 1945—1950 w Zakładzie Geografii Fizycznej pracował prof. S. S r o k o w s k i (zmarł 20.VIII.1950).

Organem nadzorczo-kolegialnym jest Rada Naukowa, powołana dnia 8.X.1951 r. w składzie 17 osób, która zbiera się kilka razy do roku w celu omawiania i przyjmowania sprawozdań z rocznej działalności Instytutu, zatwierdzania rocznego planu prac, a zwłaszcza planu badań, oraz rozpatrywania innych spraw organizacyjnych, dydaktycznych i naukowych przedłożonych jej przez kierownika Instytutu. W okresie sprawozdawczym, niestety, Rada Naukowa nie odegrała poważniejszej roli.

Ciałem kolegialnym wykonawczym jest Kolegium Naukowe, złożone z kierowników katedr oraz ważniejszych działów obsługowo-technicznych Instytutu, jak również przedstawiciele organizacji polityczno-społecznych. Posiedzenia Kolegium Naukowego odbywały się przeważnie co tydzień (z wyjątkiem okresu ferii), rozpatrywano na nich sprawy bieżące w zakresie prac badawczych, dydaktycznych oraz administracyjnych. Należy stwierdzić, że spełniło ono swą rolę w sposób operatywny; kolektywne decyzje wiązały wszystkich kierowników katedr, którzy równocześnie byli bieżąco informowani o całokształcie działalności Instytutu. Natomiast zbyt mało czasu poświęcono sprawom ściśle naukowym. Usprawnienie prac Kolegium powinno więc pójść w kierunku skierowania jego uwagi ku sprawom naukowym.

Przy kierowniku Instytutu istniał sekretariat naukowy (mgr B. W i n i d), który zajmował się stroną techniczno-organizacyjną i koordynacyjną prowadzonych badań naukowych.

Za wykonanie programu dydaktycznego odpowiedzialny był kierownik dydaktyczny (prof. J. K o n d r a c k i od 26.I.1952 r.), który miał do pomocy sekretariat dydaktyczny, zajmujący się ponadto sprawami studenckimi.

*

Instytut Geograficzny UW miał wspólne z PTG działy o charakterze obsługowo-technicznym. Na pierwszym miejscu należy wymienić bibliotekę, która była od 1950 r. prowadzona wspólnie z biblioteką PTG. Biblioteką do 1.IX.1953 r. kierowała dr J. K o b e n d z i n a, później mgr B. W i n i d. Katalogi alfabetyczne, regionalne i rzeczowe, podreczna biblioteka w lektorium, magazyny itp. były prowadzone wspólnie, natomiast inwentarze prowadzono od samego początku odrębnie. Stan biblioteki Instytutu Geograficznego UW na dzień 1.I.1954 r. przedstawiał się następująco: książki — 14 624 (w 18 820 tomach), czasopisma — 594 (w 3924 tomach), razem 22 744 tomów.

Biblioteka prowadziła specjalną wypożyczalnię podręczników i skryptów dla studentów oraz gabloty z nowoukazującą się literaturą polską i zagraniczną. Z okazji różnych zjazdów urządzono kilka wystaw publikacji geograficznych. Między innymi dużym zainteresowaniem cieszyła się wystawa publikacji W. N a ł k o w s k i e g o, na której zgromadzono prawie cały jego geograficzny dorobek.

Równie szybko rosły zbiory map i atlasów. W 1952 r. wydzielono dział map specjalnych. Stan zbiorów na dzień 1.1.1954 r. przedstawiał się następująco: map arkuszowych 10 483, map ściennych 689, map specjalnych 28 760, razem 39 932 arkuszy oraz 485 atlasów. Instytut ma największy w Polsce zbiór atlasów oraz szczegółowych map państw obcych. Dobrze prezentuje się dział map dawnych, którego konsultantem był prof. dr B. O l s z e w i c z.

Szczególną troskę mgra B. W i n i d a stanowią zbiory instrumentów. Katedra Kartografii otrzymała dobre wyposażenie w instrumenty topograficzne oraz przyrządy kreślarskie. Katedra Klimatologii dysponuje dużym stosunkowo zbiorem instrumentów meteorologicznych. Katedra Geografii Fizycznej wyposażona została w instrumenty do badań terenowych, ostatnio również do badań gleboznawczych. Szczególną chlubą Instytutu jest sprzęt do badań terenowych, na który składają się: 2 motocykle, 27 rowerów, 2 składaki, 15 namiotów, a poza tym śpiwory, płaszcze nieprzemakalne, buty, plecaki, torby polowe oraz młotki, kompasy, łopaty, świdry itp.

W Instytucie zgromadzono pokaźną liczbę przezroczy (około 10 000) i kilka filmów wąskotaśmowych. W 1950 roku utworzono pracownię fotofilmową (dr S. J a r o s z), w której zaczęto wykonywać mikrofilmy dla potrzeb Instytutu (do wykładów i ćwiczeń, dla biblioteki itp.) oraz wąsko i normalnotasemowe filmy geograficzne. Ponadto zajęto się wykończeniem kabiny do wyświetlania filmów na dużej sali wykładowej. Część tych prac została w 1954 r. przejęta przez IG PAN.

Kilka słów należy również poświęcić administracji Instytutu. Administratorem jest jeden z asystentów (dr K. R a k o w i c z od 1.X.1951 do 1.II.1952 r., mgr J. D ę b s k i od 1.I.54 r.), który nadzoruje prace porządkowe i prowadzi sprawy zaopatrzeniowe. Jemu podlegają sprawy finansowe oraz intendenckie. Na tym odcinku wykonano żmudne prace wymagające dużej osobistej ofiarności. Na ogół Instytut został dobrze wyposażony pod względem technicznym. Przy kierowniku Instytutu istniał sekretariat prowadzony przez J. Krzewską (do 1952) i H. Jankowską (od 1952).

Stan obsady personalnej Instytutu na dzień 1.IV.1954 r. był następujący: 5 samodzielnych pracowników naukowych, 24 pomocniczych pracowników naukowych (w tym 8 adiunktów, 6 starszych asystentów i 7 asystentów; ponadto 3 studentów pełniących funkcje asystentów), 4 pracowników naukowo-technicznych, 1 administracyjny oraz 19 fizycznych (łącznie z obsługowymi). W 1954 r. Instytut Geograficzny UW zatrudniał razem 53 osoby. Jest to liczba bardzo znaczna, jeśli się ją porówna ze stanem przedwojennym, kiedy było 2 profesorów, 1 docent, 3 asystentów oraz 2 pracowników fizycznych, a więc razem 8 osób.

To samo dotyczy bazy materialnej. Przed wojną na Uniwersytecie Warszawskim zamiast dzisiejszego Instytutu Geograficznego, jednego z największych w Europie, były dwa małe zakłady które miały razem nie więcej niż 1/5 obecnej bazy materialnej. Są to bardzo wymowne porównania, świadczące, iż w Polsce Ludowej geografia została zupełnie inaczej potraktowana i otrzymała znacznie lepsze warunki pracy.

Jak wspomniano, koncepcja budowy Instytutu Geograficznego UW powstała pod koniec 1947 r. Szkicowe plany były przedstawione na zjeździe geografów w Poznaniu na wiosnę 1948 r. Wywołały one wśród uczestników duże zainteresowanie, lecz również pewne niedowierzanie, w tej skali bowiem dotychczas w Polsce nigdy nie planowano ośrodków geograficznych. Prace rozbiórkowe rozpoczęto na wiosnę, latem zaczęto mурować oficyny od fundamentów, część zaś frontową, zabytkową (dawny pałac), przystosowano do potrzeb Instytutu. Pracami budowlanymi kierował inż. M. Pracki oraz technik S. Kurczyn przy pomocy majstra J. Czyżewskiego. Zarówno kierownictwo budowy, jak i cała załoga robotnicza dokładały wiele starań, aby budynek dobrze wykonany oddać jak najszybciej do użytku.

Z ramienia Uniwersytetu robót doglądali inż. arch. J. Dąbrowski jako projektant i inż. Marchewka. Z ramienia Instytutu budową zajmowała się dr J. Kobendzina z pomocą kierownictwa i całego personelu obu zakładów. Zasadnicze prace zostały ukończone w lecie 1950 r., tak że rok akademicki 1950/51 rozpoczął się już w nowym gmachu. W ciągu 1950 i 1951 r. budynek był częściami przekazywany do użytku Instytutu. W 1951 r. został praktycznie cały gmach przekazany Instytutowi, natomiast prace wykończeniowe zaczęły się przeciągać i do dzisiejszego dnia nie są ostatecznie zakończone.

Budynek Instytutu Geograficznego UW uważany jest za jeden z najobszerniejszych i najlepiej urządzonych instytutów uczelnianych w Europie (poza uniwersytetem w Moskwie). Budynek ma około 25 800 m³ oraz 4900 m² powierzchni użytkowej, razem 88 pomieszczeń, zasadniczo rozmieszczonych na 3 kondygnacjach, nie licząc piwnic i III piętra nad lewą oficyną. Budynek był starannie rozplanowany dla celów użytkowych bez naruszenia jego wartości zabytkowych. W piwnicach, które są suche i dobrze oświetlone, znajdują się magazyny biblioteki, połączone windą z lektorium znajdującym się na I piętrze. Mieści się tam również magazyn wydawnictw IG PAN, pracownia gleboznawcza, geoplastyczna, dwie powielarnie, magazyn sprzętu do badań terenowych, warsztat, kotłownia i skład na opał. Na parterze w lewej oficynie mieści się Zakład Kartografii, złożony z trzech gabinetów, pracowni i obszernej sali ćwiczeń. W budynku frontowym jest pięknie wyposażona według projektu prof. G. Wutkego pracownia dydaktyczna, centrala telefoniczna, dwa obszerne halle, lokal młodzieżowy, mieszkanie portiera oraz pomieszczenia IG PAN (2 pokoje) i Studium Wojskowego (5 pokoi). Na pierwszym piętrze mieszczą się dwie sale wykładowe (większa z operatornią kinową), z obszernymi hallami (w których urządziła się wystawy map i pokazy nowych wydawnictw) i z tarasem wypoczynkowym; znajduje się tu także skład map ściennych oraz pokój dla wykładowców, lektorium studenckie, lektorium kartograficzne, dwa pokoje biblioteczne, pokój z katalogami, dwupokojowa pracownia biogeograficzna, w której mieści się również częściowo pracownia fotofilmowa, gabinet i dwie pracownie geografii ekonomicznej świata. W lewej oficynie — Zakłady IG PAN (8 pokoi), w których również odbywają się zajęcia Katedry Geografii Ekonomicznej Polki. Na drugim piętrze znajduje się pracownia Zakładu Kartografii

IG PAN, pracownia geografii turystyki, lokal PTG, zbiory kartograficzne (specjalne) oraz w części frontowej — Zakład Geografii Fizycznej (4 gabinety + 2 pracownie), a w lewej oficynie — Zakład Klimatologii (3 gabinety i pracownia). Na poddaszu znajduje się sala rysunkowa, ciemnia fotograficzna oraz dwa pokoje należące do IG PAN.

Instytut ma centralę telefoniczną z silnie rozgałęzioną siecią wewnętrznych aparatów, wyposażony jest w centralne ogrzewanie, jarzeniowe światło bezcieniowe, wodę i gaz. Bardzo starannie wykończony jest hall wejściowy, główna klatka schodowa oraz większa sala wykładowa. Instytut jest dobrze wyposażony w meble (księga inwentarzowa zawiera około 1700 pozycji wartości około 900 tys. zł) i pomoce naukowe (wykaz instrumentów zawiera około 1200 pozycji wartości około 500 tys. zł).

Instytut stworzył bardzo dogodne warunki studiów dla młodzieży studiującej oraz pracy naukowej dla pracowników naukowych. Instytut warszawski powstał dzięki wielkim nakładom finansowym ze strony państwa oraz ofiarnej pracy ze strony pracowników przy poważnym udziale robotników zatrudnionych przy budowie Instytutu oraz młodzieży studiującej, która wiele godzin poświęciła na uporządkowanie pomocy naukowych.

*

Jak wspomniano, pierwsze zajęcia dydaktyczne zaczęły się już w 1945 r., następnie corocznie były one rozbudowywane i coraz bardziej systematycznie prowadzone. W roku akademickim 1948/49 realizowany już był pełny program studiów magisterskich dawnego typu. Studia magisterskie dawnego typu trwały do końca 1952 roku i do tego czasu Instytut wypuścił 82 magistrów geografii, 12 osobom zaliczono studia I-go stopnia, natomiast 7 osób nie ukończyło studiów. Następująca tabela podaje statystykę uzyskanych dyplomów magisterskich.

	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	Razem
Geografia fizyczna	2	1	4	—	4	6	20	37
Geografia ekonomiczna	—	—	—	—	4	1	21	26
Kartografia	—	—	—	—	—	—	10	10
Klimatologia	—	—	—	—	—	—	9	9
Razem	2	1	4	—	8	7	60	82

W 1949/50 wprowadzono na dwa lata studia dwustopniowe. W 1952 r. ukończyło je 27 osób (odpadło 8), z tego na studia II stopnia przeszło 13 osób. W 1953 r. studia I stopnia ukończyło 50 osób, z tego na studia II stopnia przeszło 16 studentów. W 1952 r. wprowadzone zostały półtoraroczne specjalizacje z geografii ekonomicznej (11 magistrantów), klimatologii (10) i geografii regionalnej Polski (10). Studia te ukończyło w 1954 r. — 31 magistrów nowego typu. W 1954 r. istnieją dwie specjalizacje: z geografii regionalnej Polski (22) oraz kartografii (6), razem studiuje 28 magistrantów.

W okresie 10-lecia uzyskało dyplomy magisterskie ogółem 113 osób, dyplomy I stopnia 58 osób; razem więc ukończyło studia 171 osób.

Po dwóch latach przywrócone zostały z powrotem czteroletnie studia jednostopniowe ze specjalizacją częściową od 3 roku. W 1954/55 przewiduje się w Instytucie następujące specjalizacje³: geografia fizyczna (21), geografia ekonomiczna Polski (26), kartografia (16), klimatologia (10) i geografia ekonomiczna świata (10). Specjalizacje te odpowiadają poszczególnym katedrom. W przyszłości przewidziane jest utworzenie dalszych specjalizacji: geomorfologii i hydrografii.

Liczba studentów w 1953/54 wynosiła na I roku 43, na II roku 46, na III roku 83, na IV roku (2 specjalizacje) — 28, na V roku (3 specjalizacje) — 31, razem 231 studentów. W latach poprzednich rekrutacja studentów na I roku wynosiła: 1949 i 1950 — 140 (odsiew 27), 1951 — 103 (20), 1952 — 54 (8), 1953 — 47 (4). Razem w ciągu pięcioletnia przyjęto 344 osoby, z których odpadło 59, a 6 przeniosło się do innych uniwersytetów. Natomiast przed wojną w Warszawie na uniwersytecie studiowało kilkudziesięciu studentów, z tego zaledwie 1/4 uzyskiwała dyplomy magisterskie. Porównanie wykazuje znów ogromną różnicę w pracy dydaktycznej.

Spośród magistrów, którzy ukończyli studia w latach 1946—1954, zostało zatrudnionych na wyższych uczelniach 17,3%, w tym w Instytucie Geograficznym UW — 13 osób (11,8%), na innych uczelniach 6 (5,5%). Na aspiranturę przeszło 4 (3,6%). Do szkolnictwa średniego skierowanych zostało 12 (10,9%). Głównie jednak geografowie zostali zatrudnieni w służbach resortowych (39,1%), w tym Geoprojekt — 17 (15,4%), Hydroprojekt — 8 (7,3%), CUGiK — 6 (5,5%), PIHM — 6 (5,5%), Wojsko — 4 (3,6%) oraz CUG — 2 (1,8%). Do Instytutów naukowych skierowanych zostało 20%, w tym IG PAN 10 (9,1%), IG — 9 (8,2%), Muzeum Ziemi — 1 (0,9%), Instytut Ekonomiki Rolnej — 1 (0,9%), Instytut Melioracji — 1 (0,9%). Natomiast organy planowania zatrudniły tylko 8 geografów (7,3%). Ponadto pracuje w Bibliotece Narodowej — 1 (0,9%) oraz w prasie — 1 (0,9%). Dla 2 osób zajęcia nie ustalono.

W okresie 10-lecia zaledwie 4 osoby otrzymały stopień doktora geografii dawnego typu, (K. Bromek, M. Fleszar, J. Kostrowicki i C. Kolago), mimo że liczba doktorantów dochodziła do kilkunastu osób. Jedna praca doktorska została odrzucona. Trzy osoby ubiegały się o habilitację, jednak żaden przewód nie został przeprowadzony do końca. W 1954 r. w Instytucie było 6 aspirantów (4 z geografii ekonomicznej, 1 z klimatologii i 1 z kartografii). Ponadto chęć zdawania egzaminu kandydackiego zgłosiło 12 osób.

Program zajęć dydaktycznych jest co roku ustalany na Kolegium. Ponieważ jest szeroko rozbudowany, do jego pełnej realizacji zaangażowani są specjaliści wykładowcy. W latach 1951/52 do 1954/55 wykłady i ćwiczenia zlecone dla geografów prowadzili: S. Berezowski, F. Biernacki, K. Dębski, K. Dziewoński, K. Drewnowski, J. Dylik, J. Holzer, S. Gadomski, A. Grodek, M. Janiszewski, J. Kostrowicki, I. Kostrowicka, S. Krajewski, F. Kuźnicki, Z. Mikulski, Z. Olszewski, J. Paszyński, T. Penkala, A. Rojecki, J. Staszewski, H. To-

³ W nawiasie podana liczba zgłoszonych studentów.

masikówna, E. Vielrose, E. Stenz, G. Wuttke, W. Różycka, Rudnicki, M. Kiełczewska - Zaleska, S. Zych, W. Zonn. W poprzednich latach wykładali w Instytucie także prof. J. Loth i prof. A. Musierowicz. W ten sposób studenci otrzymują znacznie bogatszy zakres wiadomości, niżby to mógł im dać tylko stały personel naukowy Instytutu.

Od 1950 r. odbywają się co tydzień posiedzenia naukowe, zwane konwersatorium geograficzne, w których biorą udział wszyscy pracownicy naukowci, aspiranci oraz magistranci. Na konwersatorium referowane są aktualne prace polskie lub zagraniczne, drukowane lub własne. Referaty wygłaszają pracownicy naukowci, aspiranci lub autorzy opracowań. Oprócz tego w pracowniach magisterskich referowane są na seminariach specjalistycznych inne prace oraz dyskutowane opracowania podjęte przez magistrów.

Pewnym uzupełnieniem studiów są wystawy kartograficzne, urządzone kilka razy do roku, pozwalające studentom na zapoznanie się z cenniejszymi mapami. Przykładowo można podać, że urządzone wystawy: dawnych map polskich, najstarszych map europejskich, map Leonarda da Vinci, prototypów mapy 1 : 100 000, 1 : 300 000 i 1 : 500 000, różnych typów map 1 : 1 000 000, map morskich itp. Czasem wystawy urządzone są z okazji zjazdów lub konferencji (np. w 1953 r. na konferencję kartograficzną).

Integralną częścią studiów są ćwiczenia terenowe przeprowadzane w czasie wycieczek. Plan wycieczek w ciągu 4 lat studiów został opracowany przez dr J. Kobendzinę w ten sposób, aby poza okolicami Warszawy student w czasie studiów poznał najważniejsze krainy geograficzne Polski. Program ten został przedstawiony na konferencji geograficznej PTG 22.III.1952 r. i od 1952 r. jest wiążący dla Instytutu. Corocznie Kolegium Naukowe zatwierdza szczegółowy plan wycieczek. Wycieczki są prowadzone przez pracowników naukowych z różnych specjalizacji tak, aby dawały jak najwięcej korzyści studentom.

W latach 1951-52 i 1952-53 odbyło się 41 wycieczek, których zestawienie statystyczne podaje następująca tabela: (w nawiasie podane są liczby dla roku 1951-52):

Rok studiów	I	II	III	IV	V	Razem
Ilość wycieczek	8(12)	5(5)	5(4)	1(—)	1(1)	20(22)
Ilość osobo-dni	1391 (1131)	623(453)	488(425)	18(—)	322(—)	2842 (2009)

W latach poprzednich Zakład Geografii Fizycznej urządził następującą liczbę wycieczek: r. 1946/47 — 3 wycieczki (245 osobo-dni), 1947/48 — 2 (298), 1948/49 — 6 (669), 1949/50 — 4 (299), 1950/51 — 4 (380). W r. 1953/54 plan przewiduje 27 wycieczek (ok. 3000 osobo-dni).

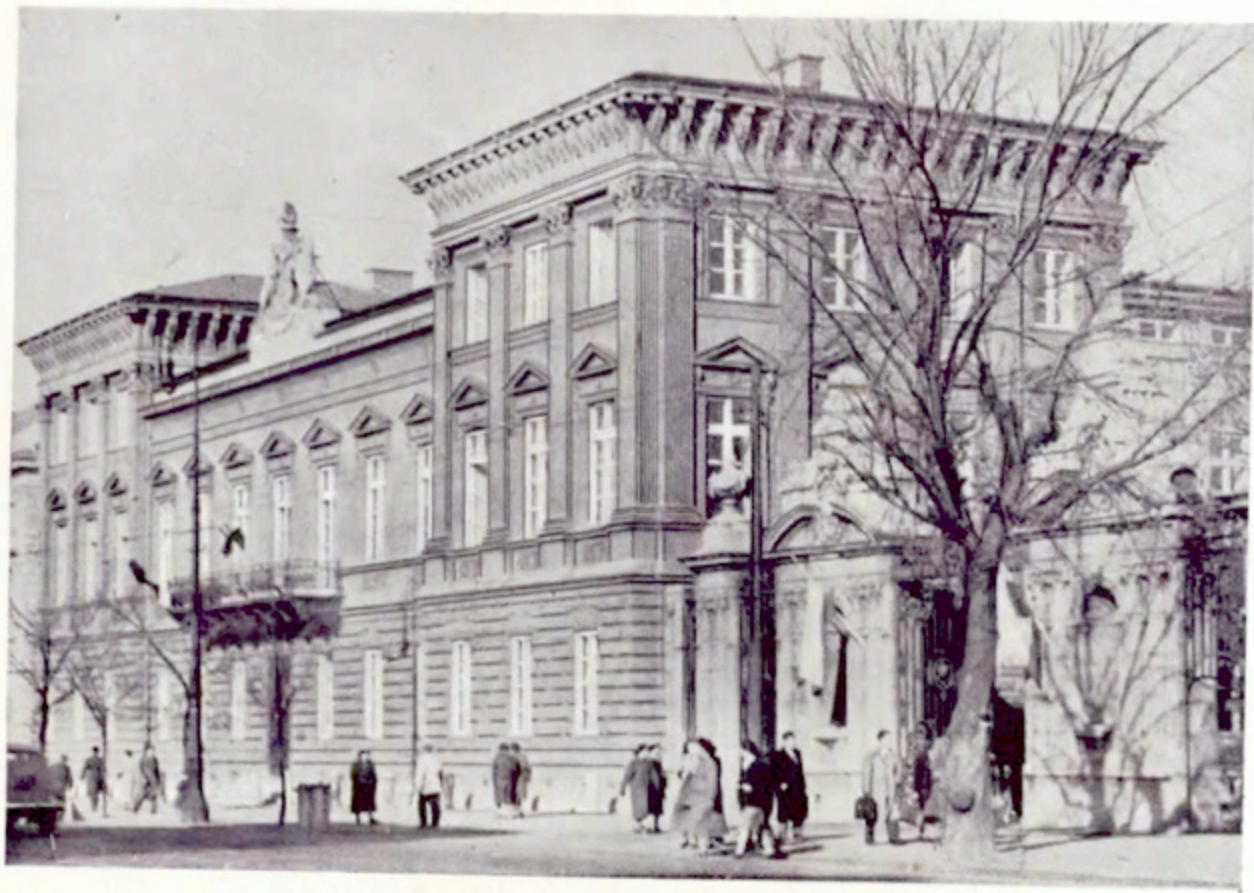
Według przedwojennych sprawozdań Zakładu Geograficznego wynika, że w ciągu 18 lat odbyło się 65 wycieczek, a więc ok. 4 rocznie. Obecnie średnio rocznie odbywa się ok. 20 wycieczek. Liczba ta świadczy o ogromnym wzroście nasilenia wycieczek. Niestety dają się zauważyć

pewne niedociągnięcia pod względem naukowym i te muszą być całkowicie usunięte.

Corocznie w czasie letnich ferii (a także i zimowych) prowadzone są zespołowe badania naukowe w terenie z ramienia Instytutu Geograficznego. Biorą w nich udział także studenci geografii. Od dwóch lat zalicza się im te badania jako obowiązkowe praktyki.

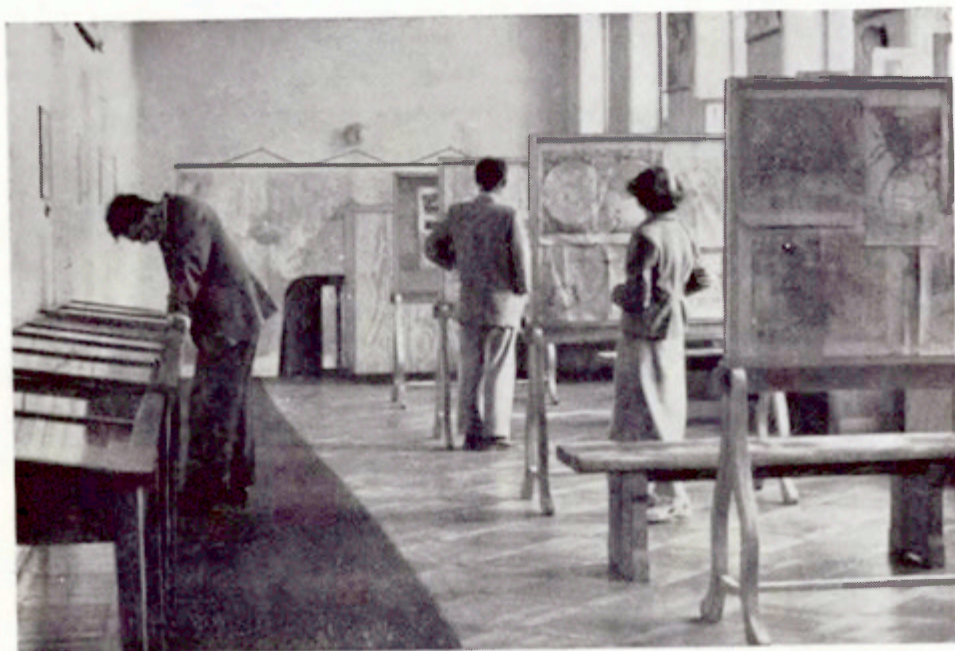
Rodzaj badań	Obszar badań	Liczba uczestników	Ilość osobodni	Prowadzący
<i>1949 r.</i>				
Ekonomiczno-geograficzne	Wolin	12	504	prof. dr Leszczycki S.
geomorfologia czwartorzędu	Miączyn	20	400	prof. dr Różycki S. Z.
	razem 2	32	904	
<i>1950 r.</i>				
hydrograficzne	Żaków	29	783	mgr Więckowska H.
<i>1951 r.</i>				
geomorfologiczne	Zakroczym	10	140	mgr Domosławska M.D.
hydrograficzne	Bartoszki k/Napiwody	17	204	mgr Więckowska H.
ekonomiczne	Pcim	9	117	mgr Ratajski L.
	razem 3	36	461	
<i>1952 r.</i>				
limnologiczne	Mikołajki	7	91	prof. dr Kondracki J.
hydrograficzne	Drohiczyn	15	345	mgr Więckowska H.
morfologiczne	dorz. Krutyni	15	360	prof. dr Kondracki
wydmowe	Puszcza Kampinoska	11	253	dr Kobenzina J.
ekonomiczne	Pcim	14	182	mgr Ratajski L.
	razem 5	62	1231	
<i>1953 r.</i>				
morfol.-hydrograf. wydmowe	dorz. Krutyni	19	551	prof. dr Kondracki J.
	Puszcza Kampinoska	11	220	dr Kobenzina J.
kompleksowe geograficzne	Środk. Wisła	63	1727	prof. dr Pietkiewicz S.
geograficzno-leśne	Beskid Zach.	9	252	dr Jarosz S.
limnologiczne	jez. Bełdany	12	156	prof. dr Kondracki J.
	razem 5	114	2906	
	Ogółem badań 15	273	6285	

Personel naukowy Instytutu obsługuje nie tylko potrzeby studiów geograficznych na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi, ale również prowa-

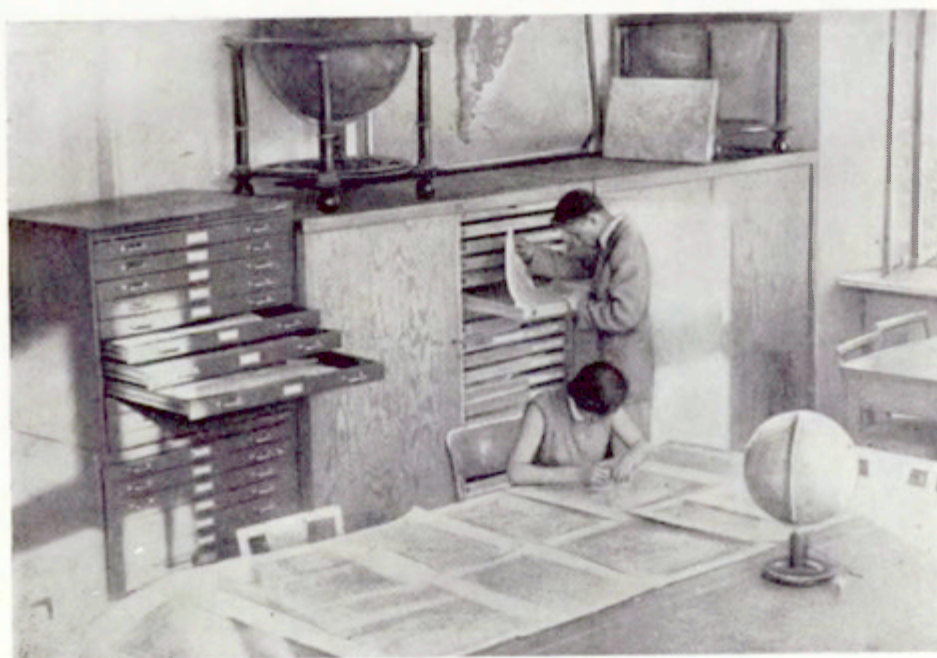

Gmach Instytutu Geograficznego U. W.

<http://rcin.org.pl>

Fragment wystawy map w hallu na I piętrze

Pracownia kartograficzna

dzi wykłady i ćwiczenia z geografii na innych wydziałach np.: dziennikarskim, ekonomicznym, geologicznym, lub na pewnych kierunkach studiów (np. archeologia). Personel naukowy bierze udział w kształceniu ideologicznym (w 1953 r. zdało egzamin ideologiczny 16 osób), w kursach języka rosyjskiego (10 osób). Prócz tego, jako wykładowcy, bierze udział w różnych kursach poza uniwersytetem (np. dla bibliotekarzy), szczególnie zaś w kursach wakacyjnych dla nauczycieli itp.

W odczytach naukowych PTG oraz pokazach filmowych, które odbywają się regularnie w Instytucie Geograficznym, biorą udział zarówno pracownicy naukowcy, jak i studenci. Szczególnie znaczenie na przyszłość mają filmy dla geografii (a zwłaszcza regionalnej). Na razie są to mniej lub więcej przypadkowe pokazy filmów geograficznych lub krajoznawczych. Od 1953 r. jednak wprowadzono film do normalnych wykładów oraz rozpoczęto próby nakręcania własnych filmów. Są to dopiero pierwsze, nieśmiałe kroki, które z czasem mogą doprowadzić do przewrotu w systemie nauczania geografii regionalnej.

Przy Instytucie istnieje studenckie Koło Naukowe Geografów, które urządza we własnym zakresie odczyty i dyskusje oraz zajmuje się przygotowywaniem wycieczek. W 1953 r. Koło opracowało skromną monografię powiatu sandomierskiego; obecnie pracuje nad przewodnikiem dla wycieczek geograficznych po okolicach Warszawy. Opiekunem Koła jest prof. J. B a r b a g.

W ostatnich latach Instytut warszawski stał się poważnym ośrodkiem szkoleniowym.

Bardzo istotny był udział pracowników Instytutu w działalności PTG. Jak wspomniano, w Instytucie mieści się siedziba Zarządu Głównego, a spośród pracowników Instytutu rekrutowali się: prezes, dwóch wiceprezów, sekretarze, skarbnicy oraz bibliotekarze PTG. W ten sposób najbardziej operatywna część działalności PTG koncentrowała się w rękach pracowników ośrodka warszawskiego. Również działalnością Oddziału Warszawskiego PTG przeważnie kierowali pracownicy Instytutu.

*

W Zakładzie Geografii Fizycznej prace naukowe rozpoczęto od chwili jego zorganizowania. W pierwszych latach były to prace indywidualne pracowników, wynikające z ich upodobań, będące kontynuacją prac przedwojennych. Pierwsze publikacje ukazały się już w 1945 r.

Prof. Z. R ó ż y c k i zajmował się nadal geologią, opracowując interglacjalne łupki bitumiczne, górny dogger i dolny malm na Jurze Krakowsko-częstochowskiej, zajmował się rozmieszczeniem stopnia geotermicznego w Polsce, wydał mały podręcznik geologii inżynierskiej oraz przeglądowe mapy geologiczne Polski. Równocześnie coraz bardziej interesowała go geomorfologia; zajął się krasem opoczyńskim i starachowickim oraz geomorfologią czwartorzędu, zwłaszcza w okolicach Warszawy, opracował też przeglądowe mapy geomorfologiczne Polski.

Dr J. K o n d r a c k i zajął się podziałem Polski na regiony naturalne, geomorfologią Pojezierza Mazurskiego, napisał szereg artykułów dotyczących organizacji i historii geografii polskiej, opracował „Mały atlas Polski“, szereg przeglądowych map do kilku atlasów, mapę szcze-

gółową okolic jeziora Śniardwy, kilka broszur popularnonaukowych, tłumaczeń oraz podręcznik dla szkolnictwa ogólnokształcącego.

Doc. S. P i e t k i e w i c z opublikował podział morfologiczny północnej Polski, broszurę o klimatach świata, artykuł na temat granic, rozprawę z geografii gospodarczej Pomorza Zachodniego oraz plan regionalny przesiedlenia osadników rolnych na Ziemię Odzyskane.

Wszyscy trzej wzięli udział w opracowywaniu przeglądowej mapy geologicznej Polski 1 : 300 000, opracowując 5 arkuszy.

W tym czasie w Zakładzie pracował również prof. S. S r o k o w s k i. Napisał on szereg rozpraw o Ziemiach Odzyskanych, w tym obszerniejsze opracowanie Prus Wschodnich i Pomorza Zachodniego. Pisał na temat granicy na Odrze i Nysie, o potrzebie nowego podziału administracyjnego Polski, kilka artykułów przeglądowych z geografii gospodarczej, wreszcie podręcznik geografii gospodarczej ogólnej, wzorowany na podręcznikach geografii burżuazyjnej.

W 1949 r. kiedy została uruchomiona pracownia magisterska, nastąpiła pewna koncentracja prac. Na pierwszy plan wysunęły się opracowania z geomorfologii czwartorzędu okolic Warszawy (18) prac, kierowane przez prof. Z. R ó ż y c k i e g o, oraz opracowania z zakresu fizjografii urbanistycznej (8 prac), które wiązały się już bezpośrednio z potrzebami życia gospodarczego. Badania geomorfologiczne były ponadto prowadzone w województwie białostockim (prof. P i e t k i e w i c z) i na Pojezierzu Mazurskim (prof. K o n d r a c k i).

Zaczęto badania nad wodami podziemnymi; corocznie badania w terenie prowadziła H. W i ę c k o w s k a, ponadto zajęła się ona zjawiskami sufozji oraz obszarami bezodpływowymi na Mazowszu. Wykonano również inne prace hydrograficzne, co pozwoliło na nawiązanie kontaktu z instytutami zajmującymi się gospodarką wodną w Polsce oraz na przystąpienie do prób sporządzania szczegółowych map hydrograficznych w terenie.

Od 1951 r. praca Zakładu Geografii Fizycznej počęła koncentrować się coraz wyraźniej. Na planie pierwszym pozostała geomorfologia, przy czym prace koncentrowały się na wykonywaniu mapy geomorfologicznej na Pojezierzu Mazurskim oraz nad środkową Wisłą.

Drugim zasadniczym kierunkiem była hydrografia, a w niej dwa problemy — mapa hydrograficzna wód powierzchniowych (na terenach kartowania geomorfologicznego) oraz mapa wód podziemnych (jw. oraz nad Świdrem i nad Bugiem). Trzeci kierunek reprezentuje limnologia, przy czym w pracach następuje wyraźna ewolucja, polegająca na przechodzeniu od pomiarów batymetrycznych, termicznych itp. do kompleksowego badania roli jezior w środowisku geograficznym oraz jego wpływu na charakter jezior.

Dr J. K o n d r a c k i w dalszym ciągu zajmował się Pojezierzem Mazurskim, a w szczególności przeprowadzał badania jezior. Wyniki uzyskane na jez. Niegocin i Tałty zostały opublikowane. Prowadził też prace redakcyjne nad katalogiem jezior w dorzeczu Wisły. W 1953 r. ukazał się wreszcie pełny katalog jezior Polski obejmujący 9296 jezior *. W dalszych pracach dr J. K o n d r a c k i coraz wyraźniej počął zajmować się

* W „Biuletynie Geograficznym PTG.“ — ogółem 13 zeszytów.

kompleksową geografiją fizyczną, prowadząc dalej badania na Pojezierzu Mazurskim.

Z geografiją fizyczną wiążą się dwa dalsze problemy, a mianowicie — badania nad wydymami i piaskami lotnymi w Puszczy Kampinoskiej, prowadzone od kilku lat przez dr J. K o b e n d z i n ę celem opracowania fizjograficznych podstaw ich zagospodarowania oraz badania nad obszarami leśnymi w Gorcach, prowadzone przez dra S. J a r o s z a, celem opracowania nowej metody wyznaczenia obszarów nadających się do zalesienia lub innego najwłaściwszego użytkowania. Ponadto dr S. J a r o s z napisał pracę na temat pierwotnych krajobrazów Polski.

*

W Zakładzie Geografii Ekonomicznej praca naukowa zaczęła się w 1948 r. Pierwszą pracą była ostateczna redakcja zbiorowego opracowania sfery wpływu 18 wielkich miast w Polsce dla GUPP. Potem rozpoczęły się prace nad historią i metodologią geografii. Praca doktorska M. F l e s z a r a była pierwszą w literaturze polskiej próbą, nie wolną co prawda od błędów, marksistowskiego ujęcia zagadnienia wpływu środowiska geograficznego na rozwój społeczny; następną pracą z tego zakresu były referaty S. L e s z c z y c k i e g o, wygłaszane na zjeździe geografów w Gdańsku (1949 r.) oraz na konferencji geografów w Łodzi (1952 r.). Mgr M. I. M i l e s k a i mgr B. W i n i d zajęli się opracowaniem dorobku geograficznego St. N o w a k o w s k i e g o i W. N a ł k o w s k i e g o. Po I Kongresie zagadnienie historii geografii polskiej rozwinęło się silniej, opracowano dorobek geograficzny: F. S z w a r c e n b e r g - C z e r n e g o*, W. G u m p l o w i c z a, A. R e h m a n a, A. S u j k o w s k i e g o; w opracowaniu jest dorobek W. O r m i c k i e g o i L. S a w i c k i e g o oraz rozwój geografii ekonomicznej i kartografii w drugiej połowie XIX w. Prócz tego opracowano poglądy polskich geografów na zagadnienia kolonializmu, geopolityki, położenia geograficznego Polski, roli środowiska geograficznego w rozwoju społecznym, zasad podziału Polski na regiony gospodarcze. W opracowaniu znajdują się poglądy na zagadnienia narodowościowe, zakres i definicję geografii ekonomicznej. Opracowuje się również stan polskiej geografii w latach 1918—1939 w zakresie geografii politycznej, rolnictwa, komunikacji i osadnictwa.

W latach 1949—50 dla WKPG opracowano materiały do atlasu regionalnego województwa warszawskiego w zakresie stosunków demograficznych, mieszkaniowych i rolniczych oraz zmian zalesienia w ciągu 100 lat. Według metody ustalonej przez PTG opracowano mapę użycia ziemi dla wojew. warszawskiego, białostockiego i olsztyńskiego pod kier. dr K o b e n d z i n y. Opracowano dla WKPG również szczegółową mapę pow. sochaczewskiego (dr J. K o b e n d z i n a) oraz próbne zdjęcia w terenie w okolicy Dwikoz (mgr J. K o c z y, mgr L. R a t a j s k i). Nad zmianami mapy politycznej świata pracowali prof. S. L e s z c z y c k i

* Praca znajduje się w druku.

i mgr L. R a t a j s k i, a szczegółowe opracowanie wykonali — dla Afryki: mgr K o c z y, dla Azji: mgr T. L e n c z o w s k i.

Szereg prac wykonano z zakresu demogeografii; są to przede wszystkim prace prof. J. Staszewskiego nad rozmieszczeniem ludności na świecie według ekwidystant odmorskich i pięter hipsometrycznych oraz opracowania map ludnościowych świata, map rozmieszczenia gęstości zaludnienia Afryki, Ameryki Pd., Europy, Polski oraz zmian odsetka ludności miejskiej w USA, jak również struktury demograficznej Zakopanego.

Największe rezultaty osiągnięto w zakresie geografii osadnictwa. Rozpoczyna je praca doktorska J. K o s t r o w i c k i e g o na temat *Badania geograficzne nad siecią osadniczą*, z której jeden rozdział został opublikowany¹. Dalsze prace J. K o s t r o w i c k i e g o coraz bardziej opierają się na metodologii marksistowskiej i torują drogę do właściwego ujmowania tematu. Na uwagę zasługuje jego artykuł pt. *Problematyka małych miast w Polsce w związku z badaniami nad warunkami ich aktywizacji*², który jest pewnego rodzaju podsumowaniem dotychczasowych doświadczeń i metodologicznych rozważań na temat geografii geograficzno-gospodarczych miast, mających na celu ustalenie możliwości aktywizacji ich życia społeczno-gospodarczego. Pod jego kierunkiem podjętych zostało kilkanaście monografii małych miast, część z nich została już wykonana i będzie oddana do druku w 1954 roku. Prace podobne od 1953 r. rozszerzono na powiaty, przy czym dobiera się powiaty niedostatecznie zagospodarowane we wschodniej części Polski. Ponadto opracowany został rozwój urbanizacji w woj. wrocławskim (M. L i t t e r e r ó w n a) i w stalinogrodzkim (Z. K o m o r o w s k a). W terenie zbzdano zmiany, jakie zaszły w ciągu 20 lat w osadnictwie wiejskim w Beskidzie Wyspowym (L. R a t a j s k i, J. K o c z y).

Prowadzone były też prace z zakresu geografii komunikacji. K. B r o m e k opracował zmiany izochron dla Warszawy w latach 1946—1949, J. R o s o w s k a dalsze zmiany izochron w latach 1946—1951, A. M a r c i n k i e w i c z — rozwój sieci komunikacyjnej w Afryce, A. H u m n i c k i rozwój sieci dróg na Mazowszu od XVI w.

Opracowano ścienny atlas gospodarczy świata (głównie do celów dydaktycznych) złożony z 9 map: ropa naftowa, ruda żelazna, drewno, pszenica, bawełna, ryż, kukurydza, rośliny włókniste, rośliny oleiste (mapy wykonane jako prace magisterskie).

W 1953 rozpoczęto studia nad rozmieszczeniem sił wytwórczych w epoce kapitalizmu (przemysł bawełniany w woj. białostockim i drzewny w okolicach Radomia).

Prócz tego w samodzielnej pracowni geografii turystyki mgr M. I. M i l e s k a przy współudziale 26 autorów opracowała i oddała do druku *Słownik geograficzno-turystyczny Polski*, zawierający ok. 4 000 haseł oraz rozpoczęła prace nad atlasem turystycznym Polski.

L. R a t a j s k i i B. W i n i d o opracowali podręczny atlas świata, którego pierwszy zeszyt znajduje się w druku.

¹ O funkcjach miastotwórczych i typach funkcjonalnych miast, „Przeł. Geogr.” t. XXIV, 1952 z. 1/2, s. 7—64.

² „Przeł. Geogr.” t. XXV, 1953, s. 24, s. 12—52.

Z zakresu geografii przemysłu pierwsze prace podjęli w 1953 r. aspiranci A. K u k l i ń s k i i M. C h i l c z u k, z zakresu geografii rolnictwa asp. J. T o b j a s z.

Po kilkakrotnych dyskusjach na temat planowania badań naukowych, trwających od kilku lat, nastąpiła koncentracja dotąd rozproszonej i dość przypadkowej tematyki; opracowane zostały główne kierunki prac katedry, które obecnie są wykonywane w ścisłym powiązaniu z pracami Zakładu Geografii Ekonomicznej IG PAN. Są to następujące problemy:

1) monografie geograficzno-gospodarcze miast i powiatów celem ustalenia możliwości zaktywizowania ich życia społeczno-gospodarczego; 2) studia nad historią i metodologią geografii polskiej; 3) badania nad rozmieszczeniem sił wytwórczych w epoce kapitalizmu; 4) badania nad rozmieszczeniem sił wytwórczych i usług w Polsce Ludowej; 5) studia nad mapą użycia ziemi.

*

Katedra Geografii Ekonomicznej Świata (dawniej Geografii Regionalnej) została powołana w 1951 r.; przez rok prowadził ją prof. T. Ż e b r o w s k i, następnie przez 1½ roku była nieobsadzona i dopiero od połowy 1953 r. kierownictwo jej objął prof. J. B a r b a g. Nic dziwnego, że przy tym stanie rzeczy główny wysiłek jej personelu naukowego szedł w kierunku wypełnienia zadań dydaktycznych. Mimo to jednak pracownicy jej mogą wykazać się szeregiem opracowań: L. K u b i a t o w i c z — dla krajów demokracji ludowej, tłumaczeniem podręcznika W i t w e r a, udziałem w opracowaniu szeregu skryptów, J. B a r b a g napisał z S. B e r e z o w s k i m podręcznik geografii gospodarczej Polski (5 wydań), przetłumaczony w ZSRR (2 wydania) i NRD. Prócz tego napisał on szereg artykułów z geografii regionalnej, przeważnie drukowanych w „Geografii w Szkole”. Obecnie kierunki badawcze katedry zostały ustalone i obejmują następującą problematykę: monografie geograficzno-gospodarcze poszczególnych państw ze szczególnym uwzględnieniem ZSRR, krajów demokracji ludowej oraz obszarów kolonialnych, studia nad historią i metodologią geografii ekonomicznej w krajach zagranicznych, opracowania z zakresu geografii przemysłu, rolnictwa i zaludnienia dla poszczególnych państw lub kontynentów.

*

Katedra Klimatologii została zorganizowana w roku 1951. Pierwszy jej kierownik prof. R. G u m i ń s k i zajmował się zagadnieniami dynamicznego ujęcia klimatu Polski i zastosowaniem praktycznym klimatologii w planowaniu przestrzennym, rolnictwie, leśnictwie i budownictwie. Napisał również podręcznik meteorologii i klimatologii.

Prof. W. O k o ł o w i c z, który objął kierownictwo Zakładu w roku 1953 opublikował artykuł metodologiczny o stanowisku klimatologii i zapoczątkował prace zespołowe nad klimatologią kompleksową, prócz tego zajmował się paleoklimatem ziem polskich. Dr Z. K a c z o r o w s k a w oparciu o stację naukową Instytutu Geografii PAN w Mikołajkach zapoczątkowała badania nad wpływem jezior na klimat.

Prace magisterskie wykonywane w Zakładzie skupiały się dokoła następujących zagadnień: charakterystyki klimatologiczne uzdrowisk (Ciechocinek, Busko Zdrój, Cieplice, Sokołowsko), elementy klimatu Polski (grady, susze, burze, wilgotność gruntu, przymrozki wiosenne, wpływ rzeźby na kierunek i prędkość wiatru), wreszcie ostatnio monograficzne opracowanie klimatu poszczególnych regionów na podstawie analizy przebiegu pogody w okresie kilkuletnim na wybranych stacjach (Suwałki, Lublin, Warszawa, Poznań, Szczecin i inne). Ponadto Zakład Klimatologii opiekował się obserwacjami klimatologicznymi na stacji naukowej w Mikołajkach i prowadził szkoleniową stację meteorologiczną na wieży obserwacyjnej Instytutu Geograficznego UW.

Obecnie prace katedry skoncentrowane są na następujących problemach: kompleksowo-dynamiczne opracowanie klimatu Polski, opracowania klimatu poszczególnych regionów, opracowania szczególnych typów pogody, badania osobliwości klimatu Polski oraz badania nad klimatem lokalnym i mikroklimatem.

*

Katedra Kartografii zajmuje się wybranymi zagadnieniami z zakresu metod kartograficznych, historią kartografii i kartografią szkolną. W szczególności opracowano wytyczne do wykonania mapy hydrograficznej Polski (prof. dr S. Pietkiewicz i mgr A. Olech), dalej opracowano mapę hydrograficzną okolic Łodzi. Wykonano ocenę prac nad mapą Polski 1 : 100 000 z okresu przed rokiem 1939 (mgr L. Baranowski), a z zakresu kartografii szkolnej sporządzono mapy Dolnego Śląska, Mazowsza i Podlasia, Gór Świętokrzyskich, Tatr, Karpat Zachodnich, Górnego Śląska, a ponadto dwie plansze do *Atlasu powszechnego* (Ocean Atlantycki i Ameryka Środkowa). W toku są prace nad zastoso-

Publikacje Instytutu Geograficznego UW według ich charakteru oraz lat wydania

	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	Razem
1. Rozprawy i artykuły naukowe	3	13	7	11	4	12	14	18	8	8	98
2. Notatki naukowe	2	3	5	2	2	1	5	8	12	9	49
3. Sprawozdania organizacyjno-naukowe, życiorysy	3	6	7	5	2	2	3	10	14	6	58
4. Recenzje	—	—	—	5	3	4	—	3	10	9	34
5. Mapy	—	1	6	18	13	6	2	5	10	34	95
6. Artykuły naukowo-popularne	1	6	4	15	17	14	5	6	5	11	84
7. Podręczniki i skrypty	—	1	2	2	4	6	14	14	7	12	62
8. Artykuły dydaktyczne	—	—	1	—	1	1	3	5	4	1	16
9. Tłumaczenia	—	—	—	—	2	2	4	6	9	5	28
10. Artykuły popularne	8	12	8	13	6	—	—	7	6	3	63
Ogółem	17	42	40	71	54	48	50	82	85	98	587

waniem zdjęć stereogrametrycznych (T. B u k ł a d), nad metodą cięć pochyłych (J. R e m i s z e w s k a) oraz nad mapą surowców świata (M. K u p c z y Ń s k a) i in.

Ostatnio prace Katedry Kartografii skoncentrowały się na 4 problemach, które dotyczą: a) nowych metod kartograficznych przedstawiania

Zestawienie statystyczne publikacji pracowników Instytutu Geograficznego UW

Nazwisko i imię	Rozprawy i artykuły naukowe	Notatki naukowe	Sprawozdania org.-naukowe. Zyciorysy	Recenzje	Mapy	Artykuły naukowopopularne	Podręczniki i skrypty	Artykuły dydaktyczne	Tłumaczenia	Artykuły popularne	Razem
Barbag Józef	2	4	—	—	—	10	7	2	—	—	25
Dziewoński Kazimierz	14	3	—	3	4	8	9	—	—	—	41
Gumiński Romuald	16	—	2	—	—	7	4	2	—	2	33
Kondracki Jerzy	6	1	19	2	8	4	5	—	2	—	47
Kostrowicki Jerzy	3	1	6	2	18	1	8	—	—	—	39
Leszczycki Stanisław	11	9	9	5	1	1	—	1	—	27	64
Okołowicz Wincenty	8	7	2	2	2	2	—	1	—	1	25
Pietkiewicz Stanisław	4	3	7	1	3	2	4	2	—	—	26
Różycki Stefan Zbigniew	5	—	—	—	6	—	1	—	—	—	12
Srokowski Stanisław	12	1	2	7	—	2	1	—	—	3	28
Baranowski Leonard	—	—	—	—	12	—	1	—	—	—	13
Gieysztor Irena	—	1	—	1	—	—	—	—	3	—	5
Jarosz Stefan	3	—	3	2	—	6	1	—	—	15	30
Kaczorowska Zofia	3	—	1	1	—	1	—	—	—	—	6
Kobendzina Jadwiga	4	—	—	—	—	2	—	—	—	—	6
Koczy Joachim	—	—	—	—	—	—	1	—	18	—	19
Kubiatiowicz Lucjan	—	—	—	—	—	11	9	5	4	12	41
Kukliński Antoni	1	1	2	1	—	—	—	—	—	—	5
Mączak Sławomir	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	5
Mileska Maria Irena	—	—	5	—	3	—	1	—	—	2	11
Ratajski Lech	—	8	—	1	37	6	1	—	—	—	53
Siadek Bronisław	—	—	—	—	—	11	—	—	1	—	12
Tobjasz Józef	1	—	—	—	—	—	7	—	—	—	8
Więckowska Helena	3	2	—	1	—	—	—	—	—	—	6
Winid Bogodar	1	7	—	1	1	4	1	—	—	—	15
Inni *	1	1	—	4	—	1	1	3	—	1	12
Ogółem	98	49	58	34	95	84	62	16	28	63	587
Ogółem w %	16,7	8,3	9,8	6,8	16,1	16,1	10,6	2,7	4,8	10,7	100,0

* Ponadto inni pracownicy opublikowali artykułów naukowych — 1 (mgr Domosławska), notatek naukowych — 1 (mgr Krzymowska), recenzji — 4 (mgr Jagiełło, mgr Świerczyński, mgr Straszewska) artykułów naukowopopularnych — 1 (mgr Jagiełło), skryptów — 1 (mgr Chilczuk), artykułów dydaktycznych — 3 (mgr Dębski — 1, mgr Świerczyński — 2), odcz. pop. — 1 (mgr Jagiełło).

wyników badań geograficznych, b) historii kartografii ze szczególnym uwzględnieniem kartografii polskiej, c) kartografii szkolnej, d) map do atlasu powszechnego i atlasu Polski.

*

W Instytucie zostało opracowanych ok. 50 haseł oraz zadiustowanych ok. 120 haseł z geografii Polski do *Wielkiej Encyklopedii Radzieckiej*. Sporządzono bibliografię geograficzną dla pn.-wsch. Polski, opracowano konspekt nowego podręcznika uniwersyteckiego geografii Polski (S. Leszczycki, J. Kondracki, J. Barbag). Z ramienia PTG były prowadzone prace nad słownictwem geograficznym (S. Pietkiewicz) oraz polskim nazewnictwem geograficznym (L. Ratajski).

Poważny był udział pracowników Instytutu w redakcjach polskich czasopism geograficznych, a w szczególności w „Przeglądzie Geograficznym”, „Przeglądzie Radzieckiej Literatury Geograficznej”, „Biuletynie Geograficznym” i „Geografii w Szkole”.

Poza tym wydano dwa zeszyty nr 26 i 27 przedwojennej serii „Prace wykonane w Zakładzie Geograficznym U. W.” zawierające rozprawy — Z. Rózyckiego o krasie opoczyńskim i J. Kondrackiego o morfogenezie doliny Niemna oraz „III Sprawozdanie Zakładu Geograficznego U. W.” (za lata 1935—1944).

Pracownicy Instytutu opracowali 17 skryptów i podręczników uniwersyteckich oraz przetłumaczyli 6 podręczników radzieckich.

W ciągu 10 lat pracownicy dzisiejszego Instytutu Geograficznego UW, opublikowali 587 rozpraw, artykułów naukowych, naukowopopularnych i popularnych, map i recenzji, których zestawienie statystyczne według rodzaju publikacji, autorów i lat podają dwie tabele.

W ostatnich kilku latach Instytut Warszawski stał się największym ośrodkiem postępowej geografii marksistowskiej w Polsce.

WOJCIECH WALCZAK

Instytut Geograficzny Uniwersytetu im. Bolesława Bieruta we Wrocławiu w latach 1945 — 1954

Instytut Geograficzny im. Bolesława Bieruta we Wrocławiu powstał w listopadzie 1945 r. Ponieważ dawny niemiecki instytut geograficzny na Ostrowiu Tumskim spłonął doszczętnie podczas oblężenia, nowy instytut musiał być organizowany od podstaw. Pięciu profesorów: geografii regionalnej — J. C z y ż e w s k i, antropogeografii — J. W ą s o w i c z, geografii fizycznej — M. K l i m a s z e w s k i (od roku 1950 zastąpił go prof. A. J a h n), geografii historycznej — B. O l s z e w i c z, meteorologii i klimatologii — A. K o s i b a — stanęło wobec zadania stworzenia w wyzwolonym Wrocławiu produktywnego zakładu naukowej i dydaktycznej pracy na polu geografii. Do tych pięciu katedr doszła ostatnio szóstą — kartografii, której kierownictwo objął prof. J. W ą s o w i c z, podczas gdy dawną katedrę antropogeografii przekształcono w katedrę geografii ekonomicznej, którą kieruje prof. A. W r z o s e k.

Trzeba podkreślić duże zasługi prof. J. C z y ż e w s k i e g o dla całego ośrodka wrocławskiego, a prof. A. K o s i b y przy zmontowaniu i doskonałym wyposażeniu Zakładu Meteorologii i Klimatologii.

W 1945—46 r. Ministerstwo Oświaty akceptowało organizacyjny schemat Instytutu, powołując 5 wymienionych wyżej katedr, z których cztery prowadziły od założenia wspólną gospodarkę budżetową i materiałową. Katedra Meteorologii i Klimatologii prowadziła od początku odrębną gospodarkę ze względu na odległe położenie na peryferii miasta, poddyktowane koniecznością zapewnienia wolnej przestrzeni dla obserwatorium. Przy Instytucie powstały w r. 1948 Katedra i Studium Planowania Przestrzennego, prowadzone przez prof. dra K. D z i e w o ņ s k i e g o do r. 1950.

W 1950 r. Instytut otrzymał formę prawną. Dyrektorem Instytutu został mianowany jego organizator prof. dr J. C z y ż e w s k i. Stan pomocniczej kadry naukowej w Instytucie przedstawia się w 1954 r. następująco: 8 adiunktów, 6 starszych asystentów, 2 asystentów. Przy katedrze geografii fizycznej ogólnej studiuje 1 aspirant. Ponadto jest 3 pracowników techniczno-naukowych, 1 sekretarka, 1 woźny, 1 sprzątaczką. Łącznie personel Instytutu składa się z 23 osób, a wraz z profesorami — z 29 osób.

Instytut od pierwszej chwili otrzymał pomieszczenie w głównym gmachu Uniwersytetu, wzniesionym w XVIII w. na miejscu średniowiecznego zamku piastowskiego nad Odrą. Początkowo były to dwie sale na drugim piętrze barokowego gmachu, niezupełnie oszklone, pokryte uszkodzonym

przeciekającym dachem. Stopniowo, w miarę postępujących prac remontowych w ocalałej części gmachu, stan lokalowy Instytutu powiększał się. Obecnie Instytut zajmuje ogółem 29 pokoi, sal i pracowni na II i III piętrze wschodniego skrzydła głównego gmachu Uniwersytetu. W tej liczbie znajdują się 2 duże sale biblioteczne, 2 sale wykładowe, 6 sal seminaryjnych i ćwiczeniowych, 11 pracowni i pokoiów profesorskich i asystenckich, sekretariat, laboratorium fotograficzne, magazyn map i instrumentów. Prócz tego 2 sale zajmuje niezależny Instytut Kartograficzny im. E. Romera przy Uniwersytecie Wrocławskim. Odrębne pomieszczenie zajmuje w dzielnicy Biskupin Zakład Meteorologii i Klimatologii, dysponujący 1 salą wykładową i ćwiczeniową, 6 pokojami profesorskimi i asystenckimi, 3 pracownikami, 1 biblioteką, 1 czytelnią, 1 warsztatem. Mieszczą się tu również mieszkania pracowników.

Instrumentarium Instytutu liczy 279 pozycji, w tym 4 aparaty fotograficzne, 30 busoli geologicznych, 12 klizymetrów, 10 altymetrów, 1 teodolit, 1 komplet kierownicy optycznej, 1 niwelator, 1 koordynator PK, 1 pantograf precyzyjny, 1 mikroskop binokularowy itp. Prócz tego do badań terenowych dysponuje Instytut motocyklem i trzema rowerami.

Biblioteka Instytutu liczy 13 282 druków zwartych, 410 wydawnictw ciągłych. Instytut prenumeruje 5 czasopism geograficznych krajowych, 14 zagranicznych. Tytułem wymiany za „Czasopismo Geograficzne“ otrzymuje 9 czasopism zagranicznych. Zbiór map Instytutu liczy obecnie 5000 map topograficznych, przeglądowych i ściennych oraz 120 atlasów współczesnych i dawnych.

Dzięki staraniom i pomysłowości prof. A. K o s i b y doskonale wyposażony jest Zakład i Obserwatorium Meteorologii i Klimatologii, mający w swym inwentarzu instalacje klatek meteorologicznych z pełnym wyposażeniem, barometry rtęciowe, instalacje termometrów glebowych, instalacje wodowskazów poziomu wody gruntowej, instalacje anemometrów elektrycznych, samopiszące termografy, hydrografy, anemografy, heliografy, anemometr kierunkowy, instalacje do badań mikroklimatycznych, ewaporymetry, przyrządy aktynometryczne, przyrządy do pomiarów ochładzania bioklimatycznego, pyłomierze, teletermografy elektryczne, liczniki kierunków wiatru, ekwipunek do terenowych badań śnieżnych, pomiarów parowania, wykonywania profili mikroklimatycznych w terenie itp. Biblioteka Zakładu liczy 790 książek, 15 prenumerowanych czasopism krajowych i zagranicznych oraz 40 map.

W okresie istnienia Instytutu uzyskano 2 docentury (A. W r z o s e k — geografia ekonomiczna i A. S c h m u c k — klimatologia), 6 doktoratów (St. S z c z e p a n k i e w i c z — geomorfologia, M. R ó ż y c k i i L. S t r a s z e w i c z — geografia regionalna, H. L e o n h a r d - M i g a c z o w a i W. M i g a c z — antropogeografia, B. S t r z e l e c k a — geografia historyczna). Stopień magistra uzyskało 117 osób, w tym 5 z zakresu geografii regionalnej, 30 z geografii fizycznej i geomorfologii, 50 z antropogeografii i z geografii ekonomicznej 7 z geografii historycznej, 13 z kartografii i 17 z meteorologii i klimatologii. Dyplomy po ukończeniu stopnia pierwszego uzyskało w 1953 r. 27 osób.

W r. akademickim 1952/53 Instytut uzyskał specjalizację z kartografii, a w roku następnym przybyły studia II stopnia z zakresu klimatologii

i geomorfologii oraz specjalizacja w ramach jednolitego 4-letniego studium geografii w zakresie: kartografii, geomorfologii, geografii fizycznej, geografii ekonomicznej oraz klimatologii. Obecnie studiuje w Instytucie ogółem 155 studentów. Z tego na 1 roku są 33 osoby, na 2 studiuje 29 osób. Na 3 roku geografii studiuje 31 studentów (geografię fizyczną 11, kartografię 9, klimatologię 11).

Pierwszy rok studiów II stopnia w zakresie kartografii obejmuje 15 studentów, w zakresie geomorfologii 9, w zakresie klimatologii 9 studentów. Drugi rok studiów II stopnia w zakresie kartografii ukończyło w marcu br. 13 studentów, uzyskując stopnie magistrów.

W porównaniu z latami ubiegłymi liczba studiujących geografii w Instytucie ma tendencję wzrostu, zwłaszcza po uzyskaniu przez Instytut specjalizacji.

Prowadzone w Instytucie prace naukowe, ukończone oraz będące w toku, dotyczą głównie terenu Dolnego Śląska. Prace nad morfologią, zjawiskami peryglacjalnymi i stratygrafią utworów plejstocenijskich, prowadzone przez zakłady geografii fizycznej regionalnej i ogólnej, objęły Karkonosze i Kotlinę Jeleniogórską (A. J a h n, B. D u m a n o w s k i i inni), Sudety Wałbrzyskie (St. S z c z e p a n k i e w i c z), Kotlinę Kłodzką i przyległe grupy sudeckie (W. W a l c z a k, Z. C z e p p e, L. B a r a n i e c k i), Przedgórze Sudetów, niżowe obszary Kotliny Śląskiej (H. P i a s e c k i, St. S z c z e p a n k i e w i c z, W. W a l c z a k). Wzgórza Trzebnickie, pradolinę Baryczy (J. C z y ż e w s k i, W. W a l c z a k). Prócz tego zajmowano się morfologią wydm na Śląsku (L. P e r n a r o w s k i), problemem źródeł w Górach Sowich i batymetrią stawów karkonoskich zajmował się T. K o m a r. Obecnie obydwie wymienione zakłady prowadzą na zlecenie IG PAN prace nad mapą geomorfologiczną i hydrograficzną Polski, opracowując siłami swych pracowników oraz zaawansowanych studentów sudeckie arkusze map 1 : 100 000. W trakcie zespołowego opracowania są ponadto rozdziały *Geografii Polski*, dotyczące Sudetów i Nizy Śląskiego, redagowane przez profesorów J. C z y ż e w s k i e g o i A. J a h n a.

Na szczególną uwagę zasługują prace A. J a h n a nad zjawiskami peryglacjalnymi, prowadzone równolegle i niezależnie od ośrodka łódzkiego, oparte na doświadczeniach z krajów polarnych. Tu trzeba wymienić przede wszystkim prace opublikowane w „Acta Geologica Polonica”: *Less, jego pochodzenie i związek z klimatem epoki lodowej* (1950) oraz *Zjawiska krioturbacyjne współczesnej i plejstocenijskiej strefy peryglacjalnej* (1952), nawiązujące do wcześniejszych publikacji z terenu Grenlandii, Tatr i Wyżyny Lubelskiej. Za prace te prof. A. J a h n dostał w roku 1952 nagrodę państwową III stopnia.

Jednak zainteresowanie problemami czwartorzędowymi, bardzo żywe jeszcze w okresie pracy na uniwersytecie prof. K l i m a s z e w s k i e g o, wykazują również inni pracownicy Instytutu Geograficznego UBB, jak St. S z c z e p a n k i e w i c z, W. W a l c z a k, L. B a r a n i e c k i, B. D u m a n o w s k i. Wyrazem tych zainteresowań ośrodka wrocławskiego było zorganizowanie 13 listopada 1951 konferencji naukowej poświęconej zagadnieniom czwartorzędu Śląska.

Zakład Meteorologii i Klimatologii dysponuje bogatym materiałem obserwacyjnym dotyczącym Wrocławia i Śląska. A. S c h m u c k dał

z tego terenu szereg prac dotyczących parowania i wilgotności, A. K o s i b a prace dotyczące zaśnieżenia Śląska oraz próbę syntezy klimatycznej Śląska (1948) i całej Polski (skrypt *Wstęp do klimatologii Polski*, PWN 1952). Plan badawczy Zakładu i Obserwatorium Meteorologii i Klimatologii obejmuje teren Śląska, koncentrując się na następujących problemach: 1) Warunki klimatyczne kształtowania się bilansu wodnego na Śląsku, 2) promieniowanie słoneczne i ciepłota we Wrocławiu i innych miejscowościach Śląska, 3) materiały do klimatu Polski z terenu Śląska.

Z zakresu geografii ekonomicznej należy wymienić prace o charakterze demograficznym i prace z geografii osadnictwa, (na przykład *Trzebica* — w opracowaniu dr L e o n h a r d - M i g a c z o w e j, rozprawa o zmianach osadnictwa miejskiego w Polsce dra D z i e w o ņ s k i e g o z okresu, kiedy wykładał we Wrocławiu i inne).

A. W r z o s e k napisał szereg prac o charakterze informacyjnym, dotyczącym zarówno Śląska, jak i całej Polski (*Przemysł środków produkcji i Przemysł środków konsumpcji*, wydane przez Wiedzę Powszechną w r. 1951).

Zakład Geografii Ekonomicznej koncentruje obecnie swe prace badawcze na opracowywaniu studiów fizjograficznych i zespołowym przygotowaniu mapy użycia ziemi województw: wrocławskiego i opolskiego (zlecenie PAN).

Zakład Geografii Historycznej zajmował się geografami polskimi okresu Odrodzenia, w szczególności B. S t r z e l e c k a — Janem Długoszem, a prof. B. O l s z e w i c z — Wapowskim i Miechowitą, o których pisał w „Geografii w Szkole“ (1953), ponadto zaś interesował się dokumentami polskości Śląska, dając kilka publikacji z tego zakresu. Zagadnienie to było również przedmiotem studiów T. Ł a d o g ó r s k i e g o i S t. G o l a c h o w s k i e g o. Zakład Geografii Historycznej opracowuje monografie historyczno-geograficzne miast śląskich (zlecenie Instytutu Zachodniego), przygotowuje *Atlas historyczny Śląska na przelomie epoki feudalnej i kapitalistycznej* (zlecenie PAN) oraz opracowuje źródła do dziejów geografii polskiej.

Zakład Kartografii powstał wprawdzie dopiero w r. 1953, ale związany z uniwersytetem Instytut Kartograficzny im. E. Romera, kierowany przez prof. J. W a s o w i c z a, był bazą, w której szkolili się kartografowie i z której wyszedł szereg oryginalnych publikacji z zakresu kartografii szkolnej, kontynuujących tradycję szkoły romerowskiej, jak *Mały atlas geograficzny*, *Atlas Polski współczesnej*, opracowany przez J. W a s o w i c z a i wiele innych. Zakład Kartografii kontynuuje tę współpracę nadal.

Wszyscy pracownicy naukowcy Instytutu prowadzili żywą działalność popularyzacyjną na terenie takich instytucji, jak Polskie Towarzystwo Geograficzne, Polskie Towarzystwo Turystyczno-krajoznawcze, Towarzystwo Wiedzy Powszechniej, Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, wygłaszając w latach 1946—54 ogółem 154 odczyty. Żywa była również współpraca z ośrodkami doskonalenia kadr oświatowych.

Bliższe szczegóły działalności Instytutu oraz bibliografię opublikowanych przez jego pracowników prac znajdzie czytelnik w sprawozdaniu prof. J. C z y ż e w s k i e g o pt. *Instytut Geograficzny Uniwersytetu Wrocławskiego*, zamieszczonym w „Czasopiśmie Geograficznym“ t. 20,

Wrocław 1949, s. 298—305, oraz w artykule J. C z y ż e w s k i e g o pt. *Wrocławski ośrodek geograficzny jako zespół badawczy*, „Czasopismo Geograficzne“ t. 21/22, Wrocław 1952, s. 345—359.

Podsumowując ocenę dorobku I. G. U. B. B. podkreślić można, że omawiany ośrodek ma znaczne osiągnięcia w kartografii, geomorfologii geografii historycznej oraz w klimatologii. Natomiast mniej pomyślnie rozwinęły się prace na przykład w dziedzinie hydrografii i geografii ekonomicznej.

Przewidywać można, że ośrodek wrocławski w przyszłości podejmie efektywne prace także i w tych dziedzinach geografii, które w latach ubiegłych rozwijały się stosunkowo słabiej.

MIECZYSLAW FLESZAR

Praca katedr geografii gospodarczej w wyższych szkołach ekonomicznych

Katedry geografii gospodarczej w wyższych szkołach ekonomicznych nie mają jeszcze ustalonego profilu ani ściśle wytyczonych zadań naukowych, które by je wiązały z ogólnopolskim planem badań geograficznych. Z wielu przyczyn, które złożyły się na ten stan rzeczy, wymienić między innymi trzeba: specyficzną sytuację wyższych szkół ekonomicznych, młodych organizacyjnie i przechodzących jeszcze przez okres precyzowania swoich profili naukowych; brak bazy materialnej i naukowej na WSE do prowadzenia badań naukowych; brak powiązania tych katedr z uniwersyteckimi ośrodkami geograficznymi, będącymi zasadniczymi ośrodkami rozwoju naukowego geografii gospodarczej.

Braki te odbijają się na dotychczasowej pracy katedr. Wydaje się jednak, że z doświadczeń, jakie zdobyły katedry geografii gospodarczej w okresie 5 lat istnienia WSE, można już wyciągnąć wnioski, które by ułatwiły pracę tych katedr na przyszłość.

Wyższe szkoły ekonomiczne powstały w latach 1949—1951 na bazie istniejących do tej pory prywatnych szkół ekonomicznych i handlowych, bądź ich oddziałów i filii. Katedry geografii gospodarczej pozostały w wyższych szkołach ekonomicznych tam, gdzie istniały uprzednio w szkołach ekonomicznych, nie zatroszczono się natomiast o ich powołanie w szkołach nowopowstałych (z wyjątkiem Wyższej Szkoły Ekonomicznej we Wrocławiu. Katedra geografii gospodarczej została tam utworzona 1.IX.1952 r.).

Tak więc wytworzyła się sytuacja paradoksalna: przy tym samym wymiarze godzin i takim samym programie przedmiotu w siedmiu z dziesięciu wyższych szkół ekonomicznych istnieją katedry geografii gospodarczej, a w pozostałych trzech przedmiot ten jest tylko wykładem zleconym. Katedry geografii gospodarczej istnieją w następujących WSE: SGPiS w Warszawie — kierownik dr J. R u d z i ń s k i, SGSZ w Warszawie — dr S. B o r a t y ń s k i, WSE w Częstochowie — dr B. P u c z y ń s k i, WSE w Poznaniu — dr M. F l e s z a r, WSE w Sopocie — dr J. M o n i a k, WSE we Wrocławiu — doc. dr A. W r z o s e k i WSE w Szczecinie — dr J. M i k o ł a j s k i. Natomiast w WSE w Krakowie, w Stalino-grodzie i w Łodzi nie ma dotychczas katedr.

Oczywistą jest rzeczą, że praca naukowa w zakresie geografii gospodarczej może się rozwijać jedynie w tych WSE, na których istnieją katedry tego przedmiotu.

Geografia gospodarcza wykładana jest we wszystkich wyższych szkołach ekonomicznych w wymiarze 4 godzin tygodniowo na I roku studiów. Pierwszy semestr przeznaczony jest na geografie gospodarczą Polski, drugi na geografie gospodarczą świata. Jedynie w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Szczecinie, przygotowującej absolwentów do transportu śródlądowego, wykładana jest na III roku studiów geografia transportu. Programy ministerialne nie przewidują ćwiczeń z geografii gospodarczej na WSE, co odbija się ujemnie w liczbowej obsadzie katedr. W myśl obowiązujących przepisów brak odpowiedniego pensum zajęć dydaktycznych uniemożliwia katedrom posiadanie, większej liczby asystentów, a tym samym ogranicza zakres ich prac naukowych. Wszystkie katedry geografii gospodarczej na WSE są katedrami dwuosobowymi w składzie: kierownik katedry i jeden asystent. Wyjątek stanowi tutaj szeroko rozbudowana i pracująca w wyjątkowo dogodnych warunkach personalnych katedra geografii gospodarczej na SGPiS w składzie 4 samodzielnych pracowników nauki i 12 pomocniczych pracowników nauki (z czego 8 na studium zaocznym). Posiadanie tak licznego (w stosunku do pozostałych WSE) personelu naukowego daje katedrze geografii gospodarczej na SGPiS wyjątkowe zupełnie możliwości pracy naukowej. W roku akademickim 1953/54, wskutek decentralizacji studium zaocznego SGPiS i przetrzucenia pierwszych dwu roczników tego studium do pozostałych WSE, powołano dodatkowych asystentów przy katedrach geografii gospodarczej w WSE w Sopocie, w Poznaniu i we Wrocławiu do pracy przy studiach zaocznych. Stan osobowy personelu naukowego zatrudnionego w siedmiu katedrach geografii gospodarczej wyższych szkół ekonomicznych wynosił więc na początku roku 1954 — 10 samodzielnych pracowników nauki i 20 pomocniczych pracowników nauki. Zaznaczyć trzeba, że z tej liczby 5 samodzielnych i 13 pomocniczych pracowników nauki przypada na ośrodek warszawski.

*

Geografia gospodarcza w wyższym szkolnictwie ekonomicznym wraz z historią gospodarczą jest przedmiotem pomocniczym, mającym na celu rozszerzenie i pogłębienie ogólnego wykształcenia ekonomicznego fachowca z dziedziny handlu, towaroznawstwa, finansów, transportu lub przemysłu.

Toteż nauczanie geografii ogranicza się, jak to już zostało zaznaczone, do 4 godzin tygodniowo na pierwszym roku studiów. Katedry geografii gospodarczej nie prowadzą seminarium dyplomowego, ani też nie kierują pracami magisterskimi. Wynika to przede wszystkim z tego, że wyższe szkoły ekonomiczne nie mają zadania kształcenia geografów gospodarczych, a 4 godziny tygodniowo wykładu w ciągu jednego roku nie stanowią w żadnym wypadku wystarczającej bazy dla przygotowania fachowca w danej dziedzinie.

Geografia gospodarcza jest w wyższych szkołach ekonomicznych dyscypliną usługową, a nie kierunkową i z tej usługowości wypływają konsekwencje organizacyjne i merytoryczne.

Jedną z konsekwencji jest konieczność dopływu lub doksztalcenia sił naukowych w ośrodkach uniwersyteckich. Tą drogą poszła katedra geografii gospodarczej przy SGPiS w Warszawie, kierując kilku asystentów, absolwentów SGPiS, na studia II° geografii ekonomicznej na Uniwersytecie Warszawskim. Droga ta jednak wobec przekształcenia uniwersyteckich studiów geograficznych dwustopniowych na jednolite stała się nieaktualna.

Dalszą konsekwencją usługowego charakteru katedr geografii w wyższych szkołach ekonomicznych jest konieczność ścisłego podporządkowania planu badań katedry profilowi specjalizacyjnemu i centralnemu planowi prac naukowych danej szkoły.

Profile specjalizacyjne poszczególnych WSE — mimo ciągłych wahań i zmian w ustawieniu poszczególnych dyscyplin — są w zasadzie ustalone. Profile te wyznaczają katedrom geografii gospodarczej kierunek zainteresowań ich badań.

Tak więc katedra w Szczecinie powinna by mieć jako przedmiot badań geografie transportu, katedra w Sopocie — geografie portów, katedra we Wrocławiu — geografie przemysłu spożywczego, katedra w Poznaniu — geografie handlu i przemysłu spożywczego, handel wiejski i skup, wreszcie katedra w SGSZ powinna by opracowywać zagadnienia z geografii regionalnej świata.

Szczupłość kadr naukowych, uniemożliwiająca własne badania na szerszą skalę, skierowuje katedry geografii gospodarczej do wspólnej tematyki badań z katedrami planowania gospodarki narodowej, ekonomiki przemysłu, bądź ekonomiki handlu — w zależności od profilu specjalizacyjnego uczelni.

Ponieważ wyższe szkoły ekonomiczne profilowane są nie tylko branżowo, ale i terenowo, zakres prac katedr geografii gospodarczej ograniczałby się do rejonu gospodarczego, jaki dana szkoła obejmuje swoim zasięgiem.

W ten sposób praca naukowa katedry geografii gospodarczej całkowicie wchodziłaby w kompleksowy plan prac naukowych danej uczelni, a postulat jedności planu naukowego szkoły zostałby zachowany.

Zagadnienie kompleksowego planu badań uczelni, obowiązującego wszystkie katedry, wyłoniło się w pełni w wyższym szkolnictwie ekonomicznym dopiero w roku akademickim 1953/54. W tym też roku sporządzono pierwsze trzyletnie plany naukowe.

Praca katedr geografii gospodarczej w poszczególnych WSE rozwijała się zatem do r. 1953/54 nie według profili poszczególnych uczelni, lecz według wypadkowej: potrzeb dydaktycznych, zainteresowań osobistych profesora i profilu uczelni.

Palącą potrzebą dydaktyczną były pomoce naukowe, skrypty. Te ostatnie opracowywało nieraz równocześnie kilka katedr; były to bądź: a) skrypty drukowane, b) skrypty powielane ogólnopolskie, c) skrypty powielane środowiskowe. Rozróżnić również trzeba skrypty opracowywane przez katedry geografii gospodarczej przed reformą wyższego szkolnictwa ekonomicznego i skrypty opracowywane po upaństwowieniu wyż-

szych szkół ekonomicznych i scentralizowaniu akcji skryptowej w Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego oraz Państwowym Wydawnictwie Naukowym.

W pierwszym okresie ilość skryptów była dość znaczna, lecz strona merytoryczna i ideologiczna opracowań pozostawiała nieraz bardzo wiele do życzenia. W drugim okresie skrypty były lepsze i prawidłowo ustawione, lecz niestety nieliczne.

W pierwszym okresie były przeważnie skrypty wewnątrzuczelniane, nieraz z tego samego zakresu. Tak więc w Warszawie na SGH ukazał się skrypt St. B e r e z o w s k i e g o *Geografia gospodarcza Polski*, w Sopocie na WSHM skrypty J. M o n i a k a: *Geografia gospodarcza Polski, Rynki surowcowe świata i Geografia gospodarcza ZSRR*. W Szczecinie w tamtejszym oddziale AH z Poznania wyszły skrypty J. M i k o ł a j s k i e g o: *Geografia komunikacyjna, Geografia gospodarcza i Podstawy geografii gospodarczej* oraz E. T e r e b u c h y *Geografia gospodarcza Polski*.

W drugim okresie publikacji skryptów dominuje wyraźnie SGPiS w Warszawie. Przyczynia się do tego niewątpliwie fakt powstania przy tej uczelni studium zaocznego, a więc konieczność dostarczenia materiałów do nauki słuchaczom tej właśnie uczelni.

Tak więc w roku 1951 wyszedł opracowany przez katedrę geografii gospodarczej pod red. M. F l e s z a r a pierwszy drukowany skrypt ogólnopolski *Geografia gospodarcza*, obejmujący geografiię gospodarczą krajów kapitalistycznych, Związku Radzieckiego i krajów demokracji ludowej.

W latach 1952 i 1953 wyszły powielone skrypty z zakresu geografii Polski, przeznaczone wyłącznie dla słuchaczy studium zaocznego. Skrypty te, obok opracowań własnych katedry, zawierają w większości przedruki prac i artykułów już wydanych.

W roku 1954 wychodzi, przeznaczony dla słuchaczy WSE w Szczecinie, skrypt St. B e r e z o w s k i e g o *Geografia komunikacyjna*.

Poza ośrodkiem warszawskim wyszedł w tym okresie tylko jeden skrypt o zasięgu ogólnopolskim: *Geografia gospodarcza Polski* B. P u c z y ń s k i e g o z WSE w Częstochowie.

Dorobek ten, szczególnie z okresu lat 1950—1954 należy ocenić jako skromny i nie zaspokajający istotnych potrzeb WSE.

Przechodząc do omówienia publikacji własnych kierowników i pracowników katedr geografii gospodarczej WSE, trzeba stwierdzić, że publikacje te są w ogromnej większości rezultatem osobistych zainteresowań pracowników naukowych lub też konkretnych zamówień wydawnictw, a nie wynikiem planowej pracy naukowej danej katedry. Tak przedstawia się sprawa z wydawanymi w ramach „Wiedzy Powszechnej“ przez długoletniego kierownika katedry geografii gospodarczej w WSE w Poznaniu, a obecnie prof. U. P. F. B a r c i ń s k i e g o pracami: *Bogactwo kopalne Polski, Bogactwa kopalne ZSRR i Bogactwa kopalne Afryki*. Podobnie prace obecnego kierownika katedry geografii gospodarczej w WSE we Wrocławiu A. W r z o s k a: *Przemysł środków produkcji i Przemysł środków konsumpcji* wydane były przed objęciem przez niego katedry WSE, a ostatnia praca: *Województwo wrocławskie*, wydana już w okresie kierownictwa katedrą, jest rezultatem uprzednich badań. Praca długoletniego pracownika naukowego katedry geografii gospodarczej SGSZ —

J. B a r b a g a *Geografia gospodarcza Polski* powstała w ramach Wszechnicy Radiowej, a praca obecnego kierownika katedry geografii gospodarczej WSE w Poznaniu M. F l e s z a r a — *Wielkie budowle komunizmu* — powstała ze współpracy z Instytutem Polsko-Radzieckim.

Artykuły publikowane w ciągu ostatniego pięciolecia przez pracowników naukowych katedr geografii gospodarczej WSE, podobnie jak publikacje książkowe, były rezultatem własnych zainteresowań autorów i rzadko kiedy wiązały się z profilem uczelni. Pewnego rodzaju wyjątkiem są w tej mierze artykuły J. M o n i a k a z WSE w Sopocie, omawiające wyrażnie zagadnienia geograficzno-gospodarcze regionu gdańskiego. Artykuły te, publikowane w „Przeglądzie Geograficznym“, „Jantarze“ i „Czasopiśmie Geograficznym“, stanowią wraz z przygotowaną przez autora *Monografią gospodarczo-społeczną województwa gdańskiego* pewną całość — zgodną z-regionem badań WSE w Sopocie.

Prace naukowe pracowników katedr geografii gospodarczej WSE nie ograniczają się jedynie do publikacji i artykułów. Poważnym działem pracy naukowej są opracowania dokonywane przez niektóre katedry dla WKPG lub innych instytucji planowania terenowego. Współpraca katedr geografii z instytucjami planowania terenowego a także z innymi instytucjami rozwinęła się szczególnie silnie w ciągu ostatnich dwu lat.

Przerodziła się ona w tym okresie z dorywczych konsultacji kierowników katedr, praktyk odbywanych przez asystentów, w ścisłą współpracę, wyrażającą się w poszczególnych wypadkach podpisaniem umowy o socjalistycznej współpracy. W ramach tej współpracy niektóre katedry podjęły się na rzecz WKPG opracowania tematów, których zakres w znacznej mierze zależy od środków osobowych i materialnych, jakimi rozporządza dana katedra. Termin ukończenia większości prac, przeważnie długofalowych, przewidziany jest na rok 1954 lub 1955. Tak więc w większości można mówić jedynie o rozpoczęciu prac i ich planie, a nie o ich wykonaniu.

Niejednokrotnie z prac wykonywanych dla instytucji planującej w ramach współpracy socjalistycznej wynikają równoległe publikacje naukowe lub naukowo-popularne katedry. Tak na przykład katedra geografii gospodarczej SGPiS w Warszawie zawarła w roku akademickim 1952/53 umowę o socjalistycznej współpracy z WKPG w Białymstoku, podejmując się opracowania siedmiu tematów związanych z planowaniem gospodarczym w tym województwie, m. in. opracowania aktywizacji 4 miast, bilansu siły roboczej, bazy paszowej i in. Materiały zebrane w czasie wykonywania tych prac posłużą katedrze do opracowania zbiorowego *Monografii regionu białostockiego*, przewidzianej na koniec roku 1955.

Zywią i aktywną współpracę z WKPG we Wrocławiu i Stalinogrodzie rozwija katedra geografii gospodarczej WSE we Wrocławiu. Plan pracy katedry na 1953 rok obejmował studia geograficzno-gospodarcze z obszaru regionu-częstochowskiego (na zlecenie Pracowni Planu Regionalnego w Stalinogrodzie). Pracownicy katedry wykonali kilka map w skali 1 : 300 000, jedną mapę w skali 1 : 100 000 oraz kilka opracowań tekstowych. Prace te oparte zostały na studiach terenowych, przeprowadzonych przez pracowników katedry. Opracowane tematy będą mogły być częściowo wykorzystane do publikacji, ponieważ obejmują nowe materiały z zakresu typów i kształtów osiedli oraz ich rozwoju w ciągu ostatnich kil-

kudziesięciu lat. Umowę o socjalistyczną współpracę zawarła również katedra geografii gospodarczej WSE w Sopocie z WKPG w Gdańsku. Umową tą objęto prace z zakresu charakterystyki i rozmieszczenia bogactw kopalnych województwa gdańskiego.

W ramach współpracy katedry geografii gospodarczej WSE w Poznaniu z WKPG w Poznaniu opracowywane są dwa tematy: *Rozmieszczenie przemysłu przetwórczo-rolnego i spożywczego w województwie poznańskim* i *Wpływ zmian ustrojowych na lokalizację przemysłu terenowego i drobnej wytwórczości w województwie poznańskim*.

Równolegle z pracami wykonywanymi dla WKPG, do planów prac katedr geografii gospodarczej włączone zostały zbiorowe i indywidualne monografie z zakresu geografii regionalnej.

Tak więc katedra geografii gospodarczej SGPiS planuje w ramach wydawnictw popularno-naukowych PWN zbiorowe opracowanie monografii Stanów Zjednoczonych A. P. oraz indywidualne opracowanie kierownika katedry J. Rudzińskiego o geograficzno-gospodarczej monografii Francji.

Do planu prac naukowych katedry geografii gospodarczej SGSZ włączona została przygotowywana przez kierownika katedry S. Boratyńskiego o *Monografia Chile* oraz przez asystenta S. Marciniaka praca pt. *Przyczyny zacofania uprawy zbóż chlebowych w krajach Azji pld.-wsch.*

Część pracowników naukowych katedr geografii gospodarczej WSE współpracuje przy zespołowym opracowaniu *Geografii Polski* (A. Wrzosek, J. Kostrowicki, M. Fleszar i inni).

Dorobek powyższy jest, jak na 7 zakładów naukowych, szczupły, tematycznie niejednorodny i w wielu wypadkach przypadkowy.

Niewątpliwie w ubiegłych dwu latach tematyka prac naukowych uległa pewnemu uporządkowaniu, katedry zdecydowanie nawiązały współpracę z praktyką — przeważnie z WKPG, lecz i tutaj zaznacza się wyraźna różnorodność tematów opracowanych przez poszczególne katedry, wynikająca przeważnie z osobistych zainteresowań pracowników naukowych. Tak więc jedną katedra opracowuje pełną monografię regionu (SGPiS), gdy inna kartografuje złoża surowcowe (WSE w Sopocie) lub ustala zależność między strukturą społeczną a lokalizacją drobnej wytwórczości (WSE w Poznaniu). Obok tematów ściśle geograficzno-gospodarczych do planu wchodzi opracowania z zakresu kartografii i ekonomiki przemysłu.

Stan taki wypływa w znacznej mierze z przyczyn omówionych na wstępie. Wydaje się jednak, że wynika on również z braku współpracy pomiędzy sobą poszczególnych katedr geografii WSE oraz braku wspólnego planu prac naukowych i dydaktycznych.

Brak współpracy katedr geografii gospodarczej WSE daje się odczuwać coraz silniej i głosy wysuwające postulat zjazdu tych katedr dla przedyskutowania węzłowych zadań naukowych odzywają się prawie ze wszystkich ośrodków. Zjazd taki byłby tym bardziej pożądany, że kie-

rownicy katedr odbyli do tej pory tylko jedną konferencję, w roku 1950, i to wyłącznie w sprawie programów nauczania.

W pracy katedr geografii gospodarczej WSE odbija się ujemnie również brak powiązania ich z katedrami geografii gospodarczej uniwersytetów. Przecież katedry uniwersyteckie są zasadniczymi ośrodkami kształcenia kadr naukowych z geografii gospodarczej i zasadniczymi ośrodkami pracy naukowej. Uzgodnienie planów prac naukowych katedr uniwersyteckich i katedr WSE, opieka ośrodków uniwersyteckich nad katedrami WSE — przyczyniłyby się niewątpliwie do lepszego wykorzystania szczupłych sił, jakimi dysponują te ostatnie. Toteż warto się zastanowić w świetle dotychczasowych doświadczeń pięciu lat pracy katedr geografii gospodarczej w WSE nad ścisłą ich współpracą tak pod względem organizacyjnym, jak i naukowym z ośrodkami uniwersyteckimi, co włączyłoby je do ogólnopolskiego planu badań geograficzno-gospodarczych. Szczupłe siły i środki, jakimi dysponują katedry geografii gospodarczej w WSE, zostałyby niewątpliwie w ten sposób wykorzystane lepiej i pełniej niż dotychczas, a ich rozwój naukowy lepiej zapewniony niż w wyższych szkołach ekonomicznych, gdzie geografia gospodarcza jest jedynie dyscypliną pomocniczą.

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI KOMITETU GEOGRAFICZNEGO
POLSKIEJ AKADEMII NAUK ZA 1953 R.

W 1953 roku Komitet Geograficzny PAN brał żywy udział w koordynacji badań geograficznych w Polsce oraz w ustalaniu aktualnej problematyki geograficznej. Prace Komitetu zmierzały do ustalenia prawidłowej metodologii omawianej tematyki oraz do wytypowania zasadniczej problematyki i jej powiązania z potrzebami życia gospodarczego i kulturalnego. Głównym dążeniem Komitetu były usiłowania zmniejszenia liczby opracowywanych problemów i tematów celem koncentracji sił przy realizacji zasadniczych zagadnień. Komitet w pracach swych nawiązał do tradycyjnych konferencji naukowych geografów, które od kilku lat odbywały się w ramach Wydziału Spraw Naukowych Polskiego Towarzystwa Geograficznego. W związku z tym organizację tych konferencji powierzył nadal Polskiemu Towarzystwu Geograficznemu. W ten sposób wspólnie z PTG urządzono 7 konferencji w sprawie: 1) studiów geograficznych do planów regionalnych, 2) podręcznika uniwersyteckiego geografii Polski, 3) monografii geograficzno-gospodarczej miast, 4) geomorfologii peryglacjalnej, 5) drumlin, 6) badań limnologicznych, 7) kartografii. Wyniki tych konferencji zostały omówione w „Przeglądzie Geograficznym“, niektóre zaś z nich wypełniły poszczególne zeszyty „Przeglądu“. Ponadto odbyło się posiedzenie wspólne z Komitetem Klimatologicznym, na którym omówiono plan badań w zakresie klimatologii, ograniczając się do zaplanowania opracowań poszczególnych elementów klimatycznych.

Komitet zatwierdził ogólnopolski plan badań geograficznych na 1954 r., zaopiniował plan badań Instytutu Geografii PAN oraz katedr geografii na wyższych uczelniach.

Komitet zatwierdził plan wydawnictw geograficznych obejmujący wydawnictwa własne, Instytutu Geografii PAN, Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Ministerstwa Oświaty, Łódzkiego i częściowo Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego. Plan nie objął jednak wydawnictw wydawanych w Lublinie, Toruniu i Poznaniu oraz wydawnictw geograficznych PWN.

Komitet zatwierdził plany konferencji naukowych na rok 1954 oraz plan własnej pracy na 1954 r. Na posiedzeniu w dn. 22.X.1953 r. przedyskutowano charakter konferencji oraz przeprowadzono krytyczną ocenę ich osiągnięć. Komitet kilkakrotnie zajmował się sprawą utworzenia Instytutu Geografii PAN, przedyskutował jego zasadniczą problematykę badawczą oraz założenia organizacyjne. Komitet współpracował również z komitetami: Geofizycznym, Geologicznym i Geodezyjnym.

S. L.

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI
INSTYTUTU GEOGRAFII POLSKIEJ AKADEMII NAUK
ZA 1953 R.

Uchwała Prezydium Rządu z dnia 10 października 1953 r. o powołaniu z dniem 15 października 1953 r. Instytutu Geografii Polskiej Akademii Nauk została przyjęta przez polskich geografów z dużą radością, co znalazło wyraz w uchwałach Walnego Zgromadzenia Polskiego Towarzystwa Geograficznego, podjętych dnia 13 grudnia 1953 r.

„Walne Zgromadzenie Polskiego Towarzystwa Geograficznego wita z radością fakt utworzenia Instytutu Geografii PAN jako samodzielnej placówki badawczej, widząc w nim spełnienie swych celów i zadań, o które zabiegało bezskutecznie w okresie międzywojennym, a które spełnione zostało dopiero w Polsce Ludowej. Dzięki bowiem powołaniu Instytutu Geografii PAN geografia uzyskała oficjalną instytucję (poza uczelniami), która będzie mogła w pełni troszczyć się i dbać o właściwy rozwój geografii jako nauki w Polsce. Walne Zgromadzenie Polskiego Towarzystwa Geograficznego w pełni docenia historyczne znaczenie faktu powołania Instytutu Geografii PAN i dlatego w pełnym zrozumieniu przekazuje mu pewne działy swej pracy oraz część majątku“¹.

Ze względu na późny termin powołania Instytutu Geografii PAN działalność jego w roku 1953 ograniczyła się do kontynuowania prac wykonywanych i koordynowanych dotychczas pod egidą Komitetu Geograficznego PAN lub Wydziału Spraw Naukowych PTG. Równocześnie starano się uruchomić zakłady i pracownie Instytutu Geografii PAN oraz przeprowadzić prace przygotowawcze do jego działalności w 1954 roku.

Sekretariat Naukowy PAN powołał w dniu 13.X.53 r. na dyrektora Instytutu prof. dra Stanisława Leszczyckiego, na zastępcę dyrektora dla spraw naukowych prof. dra Jerzego Kostrowickiego. W dniu 8.XII.1953 r. została powołana przez Prezydium PAN Rada Naukowa Instytutu w następującym składzie: profesorowie Zierhoffer August, Wąsowicz Józef, Barbag Józef, Czyżewski Julian, Dylík Jan, Dzięwoński Kazimierz, Galon Rajmund, Kiełczewska - Zaleska Maria, Klimaszewski Mieczysław, Kondracki Jerzy, Kostrowicki Jerzy, Leszczycki Stanisław, Malicki Adam, Olszewicz Bolesław, Pietkiewicz Stanisław, Uhorczał Franciszek, mgr Janiszewski Michał, mgr Winid Bogodar, przedstawiciele PKPG, MSW, MON, CUGiK, CUG, PIHM, Komitetu do Spraw Urbanistyki i Architektury. Przewodniczącym Rady został prof. dr A. Zierhoffer, zastępcą dr J. Wąsowicz, sekretarzem mgr B. Winid.

¹ Patrz „Przegląd Geograficzny“ t. XXVI, nr 1, 1954 r.

Pewną trudność organizacyjną przedstawiała szybka rekrutacja pracowników naukowych, a zwłaszcza pomocniczych pracowników nauki; z tych to przyczyn nie został w 1953 r. powołany Zakład Geografii Polski, natomiast obsada powołanych zakładów Geografii Fizycznej, Ekonomicznej i Kartografii była w wysokim stopniu niewystarczająca.

W 1953 r. powołano następujące zakłady Instytutu:

1. Zakład Geografii Fizycznej — p. o. kierownika prof. dr M. Klimaszewski z pracownikami w Krakowie (kierownik prof. dr M. Klimaszewski) oraz w Toruniu (kierownik prof. dr R. Galon).

2. Zakład Geografii Ekonomicznej — p. o. kierownika prof. dr Maria Kiełczewska-Zaleska z pracownią historii geografii we Wrocławiu (kier. prof. dr B. Olszewicz) — częściowo uruchomiona w 1953 r.

3. Zakład Kartografii — p. o. kierownika mgr M. Janiszewski z pracownią w Lublinie (kier. prof. dr F. Uhorczak).

4. Dział Dokumentacji Naukowej — p. o. kier. mgr B. Winid z pracownią polskich nazw geograficznych (kier. mgr L. Ratajski) oraz pracownią bibliografii geografii polskiej (kier. mgr H. Tuszyńska - Rękawek).

5. Dział Wydawnictw — mgr Z. Skubałówna.

Ponadto Instytut Geografii PAN przejął z PTG Centralną Bibliotekę Geograficzną, zbiór map, instrumentów oraz 2 stacje badawcze w Mikołajkach i na Hali Gąsienicowej. W ten sposób wykonano wszystkie niezbędne prace organizacyjno-administracyjne, umożliwiające normalną działalność Instytutu Geografii PAN w 1954 roku.

1. Badania naukowe

Instytut Geografii PAN przejął prace naukowo-badawcze, objęte ogólnopolskim planem badań geograficznych na rok 1953. Plan ten obejmował następujące problemy:

1. Studia do planów regionalnych na obszarach uzgodnionych przez PKPG. Wykonano pracę w Częstochowskim Okręgu Górniczym (Wrocław i Kraków), w dolinie Kamiennej (Łódź), w dolinie Brdy (Toruń), w dolinie Dunajca (Kraków), w dolinie Sanu (Lublin), w dolinie środkowej Wisły (Warszawa), w okolicach Łodzi (Łódź).

Opracowania powyższe dostarczyły nową charakterystykę środowiska geograficznego oraz możliwości jego wyzyskania do celów gospodarczych dla zainteresowanych urzędów planowania. Niektóre z opracowań dotyczyły również analizy rozmieszczenia sił wytwórczych. Wynikiem ich było wiele map wraz z opracowaniami tekstowymi i dokumentacyjnymi, charakteryzującymi geomorfologię, hydroografię, klimat, gospodarke rolną, leśną, rybną, stosunki ludnościowe, komunikację itp.

2. Badania związane z mapą geomorfologiczną prowadzone były przez 7 ośrodków geograficznych w dolinie Dunajca, Kamiennej, Brdy, środkowej Wisły, na Podgórzu Sudeckim, w dorzeczu Krutyni, w Lubelskiem i w ok. Poznania, łącznie na obszarze 16 500 km². W badaniach tych brało udział 130 osób. Przez zimę prowadzone były prace kameralne.

3. Badania związane z mapą hydrograficzną miały podobny charakter jak geomorfologiczne. Prowadzone były na tych samych obszarach oraz dodatkowo w dolinie Sanu, Mogilnicy i Wełny, razem na powierzchni ok. 14 350 km² przy udziale 110 osób. Przygotowano bruliony map wszystkich cieków, jezior i źródeł, sporządzono kartoteki źródeł i studni, oraz opis poszczególnych dorzeczy. Opracowania kameralne są w toku.

4. Prace nad podręcznikiem uniwersyteckim geografii Polski posuwały się o tyle naprzód, że przyjęto wstępny konspekt podręcznika, powołano jego redakcję, ustalono listę autorów dla poszczególnych rozdziałów oraz zawarto odpowiednie umowy z PWN. Prace nad podręcznikiem przewidziane są na okres 2 lat.

5. Badania nad klimatem Polski kontynuował prof. W. Okołowicz. Badania te rozpoczęto w 1952 r. Ich cechą charakterystyczną jest zastosowanie nowej metody kompleksowo-dynamicznej, pozwalającej na uchwycenie typowych zmian stosunków klimatycznych na ziemiach polskich. Wstępne wyniki wskazują, że praca może przynieść bardzo interesujące i pożyteczne rezultaty. Prócz tego podjęto nad środkową Wisłą (prof. Okołowicz) oraz wokół jeziora Śniardwy (dr Kaczorowska) wstępne badania nad klimatem lokalnym, wypracowując przewidywaną metodę terenowych badań klimatologicznych.

6. Monografie geograficzno-gospodarcze mają dostarczyć materiałów oraz wniosków do aktywizacji życia gospodarczego i społecznego badanych miast i powiatów. Dobór miast został w 1953 r. uzgodniony z PKPG. Opracowano miasta: Ciechanowiec, Myszyniec, Szydłowiec, Szczekociny, Raciąż, Ilżę, Wyszogród, Staszów, Knyszyn. Monografie te opracowywane były przez ośrodek warszawski pod kierunkiem prof. Kostrowickiego i prof. Dziewońskiego. Zapoczątkowano też w roku 1953 badania nad warunkami aktywizacji powiatu siemiatyckiego, opoczyńskiego, pińczowskiego, kolneńskiego i włoszczowskiego oraz miast: Wizny, Nowego Korczyna, Żuromina, Tykocina i Żelechowa pod kier. prof. J. Kostrowickiego. Oprócz tego w ośrodku toruńskim prof. M. Kiełczewska-Zaleska ukończyła opracowanie monografii miasta Chełmna, a w łódzkim opracowano miasta Szerców i Brzeziny (prof. S. Berezowski).

7. Opracowanie mapy użycia ziemi prowadzone jest w 7 ośrodkach, które wykonują wstępne opracowania, odsyłane następnie do centralnej pracowni Instytutu Geografii PAN w Lublinie, gdzie wykonuje się z nich czystorysy. Od roku 1949 opracowano przeszło 2/3 obszaru Polski. W 1953 r. zakończono prace dla woj. kieleckiego, krakowskiego, lubelskiego, łódzkiego, opolskiego, pomorskiego, rzeszowskiego, warszawskiego i wrocławskiego; dla innych natomiast prace są daleko zaawansowane. Prace mają być ukończone w 1955 r. W roku 1953 podjęto próbę opracowania szczegółowej mapy użycia ziemi dla środkowej Wisły na obszarze Sandomierz — Puławy (mgr Ratajski, mgr Koczy). W latach następnych przewiduje się położenie specjalnego nacisku na opracowywanie mapy użycia ziemi w terenie na wzór podobnych map z zakresu geografii fizycznej.

8. Studia nad historią geografii polskiej są prowadzone w wyniku I Kongresu Nauki Polskiej w dwóch ośrodkach: wrocławskim dla okresu wcześniejszego XV—XIX w. oraz warszawskim dla okresu XIX

i XX w. We Wrocławiu pod kier. prof. B. Olszewicza przygotowano do reedycji prace Macieja Miechowity, Jana Długosza oraz kilku polskich podróżników. W Warszawie pod kierunkiem prof. S. Leszczyckiego opracowano:

1) poglądy polskich geografów w okresie międzywojennym na: a) rolę środowiska geograficznego w rozwoju społecznym, b) położenie geograficzne Polski, c) zagadnienia geopolityczne, d) zagadnienia kolonialne oraz e) zasady podziału Polski na regiony gospodarcze;

2) krytyczną ocenę dorobku geograficznego W. Nałkowskiego (nie ukończono), A. Sujkowskiego i A. Rehmana.

9. Badania nad przekształceniem środowiska geograficznego prowadzone były pod kierunkiem dr J. Kobendziny przez zespół 8 osób nad wydmiami i lotnymi piaskami w Puszczy Kampinoskiej. Na terenie Gorców badania prowadził dr S. Jarosz, z zespołem 10 osób nad zmianami zalesienia. Na podstawie tych badań wyznaczono obszary nadające się do zalesienia oraz wypracowano nową metodę prac terenowych w tej dziedzinie. Ponadto, opierając się na wynikach uzyskanych przez Stację Badawczą w Mikołajkach, prowadzono badania nad rolą jeziora w środowisku geograficznym (Jez. Mikołajskie — prof. J. Kondracki, mgr A. Synowiec). Wstępne wyniki badań referowane były na konferencji limnologicznej w Poznaniu. W lecie 1953 r. przesondowano 22 jeziora w dorzeczu Krutyni o globalnej powierzchni 2 865 ha.

W ośrodku łódzkim podobne badania prowadził prof. Pietkić dla Jeziora Głuszyńskiego o pow. 630 ha.

W dalszym ciągu były prowadzone przez prof. Dylikę w ośrodku łódzkim oraz przez prof. Jahnę w ośrodku wrocławskim badania nad geomorfologią peryglacjalną.

Innych prac, mimo że były one w planie ogólnopolskim na rok 1953, Instytut Geografii PAN nie przejął.

Instytut Geografii PAN przejął z PTG niektóre prace dokumentacyjne.

W 1953 r. ukończono prace nad bieżącą bibliografią geografii polskiej za lata 1945—51 (mgr B. Winid, mgr H. Rękawkowa) oraz rozpoczęto prace nad bibliografią za lata 1935—1944 i 1952. We Wrocławiu kontynuowano prace nad bibliografią polskiej kartografii od XV w. Z zakresu bibliografii regionalnych kontynuowano prace nad bibliografią Polski póln. wsch. w Warszawie (dr J. Kobendzina i mgr Garlikowska) oraz Polski póln.-zach. w Poznaniu (mgr Świderski). Znacznie posunęły się również prace nad zestawieniem zagranicznych czasopism dotyczących nauk o Ziemi (dr Z. Kaczorowska).

Intensywnie były prowadzone w dalszym ciągu prace nad ustaleniem polskich nazw geograficznych. Przejętą z PTG Komisję Nazw Geograficznych zreorganizowano. W 1953 r. w pracowni nazewnictwa opracowano ok. 6000 nowych nazw, przy czym część z nich, jak nazwy mórz, zatok, nazwy fizjograficzne kontynentów przygotowano do druku (mgr L. Ratajski).

Prace nad mapą ludnościową posunęły się też naprzód: zebrano dane ludnościowe dla 27 sekcji mapy 1:4 000 000 oraz 17 000 miejscowości (prof. J. Staszewski).

Ukończono prace nad *Katalogiem jezior polskich* pod kierunkiem prof. J. Kondrackiego i prof. S. Majdanowskiego. Po-

nieważ w międzyczasie zeszyty zawierające pewne części katalogu zostały całkowicie wyczerpane, przeto przystąpiono do ponownego wydania całego katalogu zawierającego ponad 9000 jezior. Rozpoczęto gromadzenie archiwum jezior zbierając w nim 223 plany batymetryczne.

Kontynuowano również prace kartotekowe notując zmiany polityczno-administracyjne oraz podstawowe inwestycje, które powinny być podawane na aktualnych mapach świata.

2. Kształcenie i doskonalenie kadr

W zakresie kształcenia i doskonalenia kadr przystąpiono do opracowania planu na lata 1954 i 1955 oraz planu pięcioletniego. Aspirantem przy Instytucie Geografii PAN został mgr L. K o s i ń s k i opracowujący pod kierunkiem prof. S. L e s z c z y c k a e g o pracę kandydacką na temat sieci i typów osiedli miejskich w województwie białostockim. Stypendystą była mgr A. G a l i s z k i e w i c z, pracująca nad stosunkami demograficznymi Zakopanego. Pod koniec roku zorganizowano kurs języka rosyjskiego.

3. Zjazdy, sesje, konferencje

W okresie sprawozdawczym Polskie Towarzystwo Geograficzne i Komitet Geograficzny PAN przy współudziale Zakładu Kartografii Instytutu Geografii PAN zorganizowały konferencję poświęconą polskiej kartografii. Wygłoszone referaty, dyskusja oraz wnioski opublikowane zostaną w tomie XXVI „Przeglądu Geograficznego“.

4. Wydawnictwa

Instytut Geografii PAN przejął z Polskiego Towarzystwa Geograficznego kwartalnik „Przegląd Geograficzny“, wydając 4 zeszyt tego wydawnictwa. W 1953 r. wydano 4 numery kwartalnika o objętości 32 arkuszy oraz nakładzie 1500 egzemplarzy.

Przejęte zostało również wydawnictwo seryjne pt. Prace Geograficzne z 3 tomami znajdującymi się w druku.

Wydano w 1953 r. łącznie 15 zeszytów „Biuletynu Geograficznego“ publikując resztę *Katalogu jezior polskich*, polskie nazwy geograficzne oraz pierwszą część polskiego słownictwa geograficznego.

Wydano również 8 zeszytów „Przeglądu Radzieckiej Literatury Geograficznej“, publikując tłumaczenia artykułów metodologicznych, szczegółowe programy studiów oraz ważniejsze hasła z geografii regionalnej zamieszczone w Wielkiej Encyklopedii Radzieckiej.

Pierwszy tom wydawnictwa *Bibliografia geografii polskiej* został przez Instytut Geografii PAN przejęty, a redakcyjne prace nad nim były kontynuowane. Ma on wyjść w 1954 roku.

5. Popularyzacja

Instytut Geografii PAN nie przejął prac popularyzacyjnych z Polskiego Towarzystwa Geograficznego oraz nie rozpoczął w 1953 r. żadnej własnej akcji, ograniczając się jedynie do pomocy i popierania popularyzacji prowadzonej przez Polskie Towarzystwo Geograficzne.

6. Biblioteka

Jak wspomniano, Instytut Geografii PAN przejął z Polskiego Towarzystwa Geograficznego bibliotekę geograficzną z wymianą krajową i zagraniczną. W okresie sprawozdawczym (15.X — 31.XII.1953 r.) przybyło 371 tomów druków zwartych i 31 tomów czasopism, 29 atlasów, 59 map luźnych i 128 arkuszy map seryjnych.

Stan biblioteki na dzień 31.XII.1953 r. był następujący:

druki zwarte i seryjne		12 755 tomów
czasopisma		5 862 „
	Razem	18 617 tomów
atlasy		331 egz.
mapy luźne		1 803 „
mapy seryjne		6 337 arkuszy
	Razem	8 471 arkuszy
mikrofilmy		8 szt.

W bibliotece wykonano prace inwentaryzacyjne, wydzielono zbiory specjalne do użytku służbowego, skatalogowano 18 221 tomów, przeprowadzono na dzień 31.XII.1953 szkontrum biblioteki. Z biblioteki i lektorium (wspólnie z IGUW) korzystało w 1953 r. — 6258 osób.

7. Wymiana z zagranicą

Wymiana kulturalna z zagranicą ograniczyła się do wymiany wydawnictw obejmującej nie tylko wydawnictwa własne, ale również (na żądanie towarzystw geograficznych zagranicznych) wydawnictwa inne, reprezentujące dorobek geografii polskiej.

Wymianą objęto instytucje w 53 państwach.

S. L.

Spis rzeczy
zawartych w tomach XI — XXV
Przeglądu Geograficznego

Opracował
Bogodar Winid

PRZEDMOWA

W roku 1931 wydano „Spis rzeczy“ zawartych w pierwszych dziesięciu tomach „Przeglądu Geograficznego“, obejmujący lata 1918—1930, w opracowaniu S. Lencwicza. Niniejszy spis jest drugim z kolei i obejmuje następujących piętnaście roczników „Przeglądu Geograficznego“:

„Przegląd Geograficzny“	tom XI	1931	str. 208
„	„ XII	1932	„ 246
„	„ XIII	1933	„ 223
„	„ XIV	1934	„ 263
„	„ XV	1935	„ 197
„	„ XVI	1936	„ 216
„	„ XVII	1937	„ 160
„	„ XVIII	1938	„ 238
„	„ XIX	1939	„ 136
„	„ XX	1946	„ 187
„	„ XXI	1947	„ 403
„	„ XXII	1948/49	„ 336
(streszczenie obcojęzyczne)	„ XXII	1951	„ 102
„	„ XXIII	1950/51	„ 207
„	„ XXIV	1952	
		z. 1-2	„ 127
		z. 3	„ 92
		z. 4	„ 60
„	„ XXV	1953	
		z. 1	„ 125
		z. 2	„ 114
		z. 3	„ 169
		z. 4	„ 112

W niniejszym zestawieniu starano się nawiązać do pierwszego opracowania. Wprowadzono tylko niewielkie zmiany, aby ułatwić czytelnikom korzystanie ze spisu. Do zmian tych należą:

1) przerzucenie indeksu autorskiego na koniec zestawienia i wysunięcie części tematycznej (ogólnej i regionalnej) na pierwsze miejsce;

2) wprowadzenie w dziale „konferencje i zjazdy” rozróżnienia na polskie i międzynarodowe oraz analogicznie w biografiach i nekrologach — rozróżnienie geografów polskich i zagranicznych;

3) wyodrębnienie krajów demokracji ludowej i ZSRR od państw kapitalistycznych w dziale regionalnym.

Każdy artykuł, recenzja lub notatka jest umieszczona w spisie jeden raz, zależnie od jej charakteru w części ogólnej lub regionalnej; prace autoryzowane umieszczone są po raz drugi w części drugiej, to jest w indeksie autorskim.

W poszczególnych działach części regionalnej przyjęto jako zasadę podawanie kolejne prac z zakresu kartografii, z geografii fizycznej i geografii ekonomicznej. Równocześnie najpierw podawano prace o charakterze ogólnym lub mające szerszy zakres, następnie prace o węższym zakresie lub obejmujące mniejszy region.

W obrębie Polski ułożono prace w układzie regionalnym od północy do południa kraju.

W części autorskiej zastosowano układ chronologiczny prac poszczególnych autorów.

Liczba rzymska oznacza numer tomu, w którym praca jest zawarta, natomiast liczba arabska oznacza strony tegoż tomu.

Skrót „z” — oznacza numer zeszytu danego tomu (występuje jedynie w tomach XXIV i XXV, gdzie każdy zeszyt miał swą własną paginację).

Skrót „R” przed tomem XXII wskazuje, że omawiana praca zawarta jest w dodatku obcojęzycznym, obejmującym wyłącznie streszczenia obcojęzyczne polskich artykułów tomu XXII, wydanego jako luźny zeszyt.

Skrót „rec.” oznacza recenzję, przy czym nazwisko recenzenta podane jest w nawiasie.

Skróty: „Sod”, „Sum”, „Res”, „Zsf” wskazują, że praca ma streszczenia obcojęzyczne — rosyjskie (Sod), angielskie (Sum), francuskie (Res), lub niemieckie (Zsf).

UKŁAD SPISU

A. Część ogólna

Kartografia.

Geografia fizyczna.

„ ekonomiczna.

Biografie — nekrologi — personalia:

a) geografowie polscy,

b) geografowie zagraniczni.

Konferencje — zjazdy — wystawy:

a) polskie,

b) międzynarodowe i zagraniczne.

Instytucje i towarzystwa.

Bibliografie.

Sprawy Polskiego Towarzystwa Geograficznego.

B. Część regionalna

Polska — zagadnienia ogólne,

„ — geomorfologia,

„ — klimatologia,

„ — hydrografia,

Polska — geografia ekonomiczna.
 Świat.
 Europa — Państwa demokracji ludowej,
 „ „ kapitalistyczne.
 ZSRR.
 Azja — Afryka — Ameryka — Arktyka.

C. Indeks autorski

A. CZĘŚĆ OGÓLNA

1. Kartografia

- L'emploi des couleurs et la cartographie synthétique (Rola barw w kartografii syntetycznej) (H. Gaussen) XXII, 105—110
- ##### 2. Geografia fizyczna
- Stanowisko geografii w świetle ankiety amerykańskiej, Res. (J. Jacynowski) XI, 178—184
- Marks i Engels o roli środowiska geograficznego (M. Fle-szar). XXV, z. 3, 102—124
- Przedmiot i zadania geografii fizycznej w świetle dyskusji na łamach „Izwestij Wsiesojuznogo Geograficzeskogo Obszczestwa” (J. Kondracki). XXIV, z. 4, 3—24
- O zadaniach i metodach badań kompleksowych w geografii fizycznej (J. Kondracki). XXV, z. 4, 65—73
- Zadania fizjografii urbanistycznej, Sod, Sum. (M. Doma-sławska). XXIV, z. 1—2, 84—87
- O biologii krajobrazu (A. Wodzieczko). XXII, 295—301
- O биологии ландшафта А. Водзичко R. XXII, 51.
- On landscape biology (A. Wodzieczko). R. XXII, 102
- Step i jego wędrówki, Sum. (M. Koczwała) XX, 55—72
- Cechy rozwoju najnowszej geomorfologii, Sod, Sum. (J. Dyl-lik) XXV, z. 2, 3—33
- Niektóre zagadnienia z morfologii plejstocenu, Sum. (E. Ro-mer) XXI, 93—101
- Matematyczno-statystyczne metody w geomorfologii, Sod, Sum. (M. Dorywański) XXV, z. 2, 61—71
- Rozwój boczny dolin subsekwentnych, Sum (A. Jahn) XX, 91—106
- Anna Dylkowa: O metodzie badań strukturalnych w geo-morfologii glacialnej (rec. B. Halicki) XXV, z. 3, 124
- Metody sedimentologiczne i próby ich zastosowania w geo-morfologii, Sod., Res. (A. Dylkowa) XXV, z. 2, 75—88
- O wskaźniku ukształtowania pionowego, Res. (H. Stein-haus) XXI, 109—113
- O wskaźniku stromości przeciętnej, Res. (H. Steinhaus) XXI, 107—109
- Vallées et rivières: histoire d'une notion scientifique, Res. (H. Baulig) XXII, 25—34
- O wpływie zmian bazy erozyjnej na działalność rzek, Sod., Sum. (A. Jahn) XXV, z. 2, 88—95

- Schodowate układy zrównań erozyjnych (Piedmont-Trep-
pen), Res. (St. Pietkiewicz) XVIII, 155—168
- Zagadnienie rozwoju stoku w świetle prac Bauliga, Birola
i Sobolewa, Sod., Sum. (Ł. Pierzchałkówna) XXV, s. 2, 95—102
- Eskers and kames (Ozy i kemy) (W. E. Boerman) XXII, 49—58
- Ziżń i poczwobrazowanie na dokiembryjskich materikach
Rozwój życia i tworzenia się gleb na prekambryjskich
kontynentach (L. S. Berg) XXII, 35 — 47
- Fizyczne właściwości lessu (B. Dobrzański) XXII, 89—95
- Физические свойства лёсса (Б. Добжанский) R. XXII, 15—16.
- Physical properties of the loess (B. Dobrzański). R. XXII, 70—71
- Przyczynek eksperymentalny do wyjaśnienia formy głazów
graniastych, Res. (K. Przemyski) XII, 178—180
- H. Baulig: Essays de géomorphologie (rec. J. Dylík). XXV, z. 2, 106—108
- C. A. Cotton: Climatic Accidents in Landscape-making as
developed by the Processes of Normal Erosion (rec.
J. Dylík) XXV, z. 3, 137—139
- C. A. Cotton: Geomorphology. An Introduction to the study
of Landsformes (rec. J. Flis) XXV, z. 3, 139—140
- A. D. Doskacz: Osnownyje etapy razwitja idiej o reljefie
pieszczanych pustyni (rec. J. Olchówik) XXV, z. 3, 131—133
- J. K. Jefriemow: O miestie geomorfologii w krugie geogra-
ficznych nauk (rec. K. Straszewska) XXV, z. 2, 102—104
- J. Kunsy: Kras a jeskyne (rec. A. Jahn) XXV, z. 3, 134
- J. Kunsy: Zemepisny Nakres-Blokdiagram (rec. St. Piet-
kiewicz) XXV, z. 3, 134—137
- I. S. Szczukin: Woprosy proischozdenija reljefa pustyni (rec.
J. Olchówik) XXV, z. 3, 133
- J. S. Szczukin: Geomorfologja (rec. K. Straszewska) XXV, z. 2, 104—106
- J. Tricart: Le modèle de pays (rec. J. Dylík). XXV, z. 2, 110—112
- Uwagi o dawnych i nowych metodach klimatologii (R. Gu-
miński) XXII, 111—120
- Замечания о старых и новых методах климатологии (Р. Гу-
минский) R. XXII, 17—18
- Quelques remarques sur les anciennes et les nouvelles
méthodes de la climatologie (R. Gumiński) R. XXII, 73
- Klimatologia jako nauka i jej stosunek do meteorologii i geo-
grafii fizycznej, Sod., Sum. (W. Okołowicz) XXIV, z. 3, 27—45
- Z zagadnień zmian klimatu, Sum. (W. Okołowicz) XXI, 205—225
- Riwiera jako typ specjalny klimatów uśłonecznionych, Res.
(Wł. Gorczyński) XVI, 178—180
- O potrzebie opracowania nowego atlasu klimatów świata,
Sum. (Wł. Gorczyński) XVI, 177—178
- O współczesnej oceanizacji klimatu europejskiego, Sum.
(E. Romer) XXI, 103—106
- O podziałach klimatycznych Europy, Res. (Wł. Gorczyń-
ski) XIV, 47—98
- Zarys klimatologii obszaru bałtyckiego, Res. (St. Koń-
czak) XVI, 63—106
- Zarys hydrografii Bałtyku, Res. (St. Kończak) XVI, 1—62

- Parowanie na powierzchni wody, Sum. (F. Lapworth) XXI, 77—82
 Wyższość map z izotermami na poziomie rzeczywistym do
 użytku w praktyce szkolnej (J. Brinken) XVIII, 186—189
 Nowy amerykański lot do stratosfery (St. Pietkiewicz) XIII, 195—196
 Aklimatyzacja (J. Kondracki) XVII, 136—138
 L. A. Czubukow: Kompleksna klimatologia (rec. Z. Ka-
 czorowska) XXIV, z. 3 77—80

3. Geografia ekonomiczna

- Studia geograficzne do planu regionalnego, Sod., Sum.
 (K. Dziewoński) XXV, z. 4, 3—12
 Uwagi o przedmiocie i metodzie geografii historycznej, Sod.,
 Sum. (G. Labuda) XXV, z. 1, 5—57
 Przedmiot i metoda geografii historycznej, Sod., Sum. (M.
 Dobrowolska) XXV, z. 1, 57—78
 Dynamika krajobrazu kulturalnego, Res. (M. Dobrowolska)
 XXV, z. 1, 57—78
 O stałości terytoriów antropogeograficznych, Res. (J. Hali-
 liczer) XXI, 151—203
 XVIII, 69—99
 O najważniejszych elementach kształtujących obraz przed-
 historycznego osadnictwa, Zsf. (J. Dylík) XV, 105—117
 Qu' est-ce que c'est la géographie aérienne? (Co to jest geo-
 grafia lotnicza) (E. Martonne) XXII, 193—199
 W sprawie ewolucji geografii politycznej, Zsf. (J. Smoleń-
 ski) XI, 93—100
 Tymczasowe uwagi dotyczące zasad ustalenia obszaru cią-
 żenia gospodarczego w stosunku do rzeki, Res. (R. Ga-
 lon) XXI, 71—75
 O pewnej metodzie graficznej przedstawiania zjawisk gospo-
 darczych (M. Dorywalski) XXII, 97—104
 Графическая метода представления экономических явлений
 (M. Дорывальский) R. XXII, 16—17
 A propos d'une méthode de représentation graphique des
 phénomènes économiques (M. Dorywalski) R. XXII, 71—72
 O funkcjach miastotwórczych i typach funkcjonalnych
 miast (J. Kostrowicki) XXIV, z. 1, 7—51
 O wskaźniku zagęszczenia i rozproszenia, Res. (H. Stein-
 haus) XXVI, 113—116
 O izochronach dośrodkowych odgraniczonych, Zsf. (J. Smo-
 leński) XII, 91—95
 Z geografii miast (St. W. Berezowski) XXII, 315—317
 Crawford Knox: Coal, Oil and Water Power as Fuels (rec.
 A. Kukliński) XXIV, z. 1, 111—115
 B. Malisz: Lokalizacje przemysłu (rec. St. Leszczycki) XXV, z. 4, 73—76
 Union géographique internationale. L'aménagement de
 l'Espace. Planification regionale et géographie (rec. K.
 Dziewoński) XXV, z. 4, 86—87

4. Biografie – nekrologi – personalia

a) Geografowie polscy

- W sześćdziesiątą rocznicę urodzin Prezydenta Bolesława Bieruta
 XXIV, z. 1–2, 3–6
- Polscy geografowie i przedstawiciele nauk pokrewnych zamordowani, zamęczeni, zmarli i ci, po których ślad zaginęła w latach 1939–1945, Sum.
 XIX, 8–12
- Bohdanowicz Karol (H. Świdziński)
 XXI, 341–347
- Czarnowski Stefan (St. Lencewicz)
 XVI, 188
- Deszczka Stanisław (1893–1941) (St. Pietkiewicz)
 XIX, 13
- Gadomski Adam (1894–1942) (St. Pietkiewicz)
 XIX, 14–15
- Gumiński Romuald – wspomnienie pośmiertne (Z. Karczorzowska)
 XXV, z. 1, 102–107
- Gumpłowicz Władysław (1869–1942) (St. Srokowski)
 XIX, 16–17
- Hłasek-Hłasko Stefan (R. Gumiński)
 XIV, 240–242
- Janowski Aleksander (J. Kołodziejczyk)
 XXI, 351–352
- Koczwarowa Maria Pia Anna d'Abancourt (1897–1944) (E. Romer)
 XIX, 19–21
- Krzywicki Ludwik i jego udział w geografii (St. Lencewicz)
 XX, 143–148
- Kuźniar Wiktor (A. Gadomski)
 XV, 175–176
- Lencewicz Stanisław (1889–1944) (J. Kondracki)
 XIX, 23–33
- Lencewicz Stanisław (1889–1944) (W. Richling - Kondracka)
 XIX, 33–44
- Ленцевич Станислав – посмертные воспоминания (Е. Кондрацкий)
 R. XXII, 3–7
- Lencewicz Stanisław – Memorial Notice (J. Kondracki)
 R. XXII, 55–60
- Lewiński Jan (St. Lencewicz)
 XVIII, 191–193
- Limanowski Mieczysław (Br. Halicki)
 XXI, 348–351
- Luniewski Adam (R. Kozłowski)
 XXI, 117
- Massalski Władysław (St. Lencewicz)
 XII, 208–210
- Wspomnienie o Waclawie Nałkowskim w 25 rocznicę śmierci, Res. (St. Lencewicz)
 XV, 1–22
- Nowakowski Stanisław – wspomnienie pośmiertne (W. Deszczka)
 XVII, 127–132
- Ordyński Paweł (1884–1951) (St. Pietkiewicz)
 XXIV, 116
- Ormicki Wiktor Rudolf (1898–1941) (Z. Figlewiczówna)
 XIX, 45–51
- Pawłowski Stanisław (1882–1939) (J. Dylik)
 XIX, 53–69
- Pawłowski Stanisław (1882–1939) (J. Jurczyński)
 XIX, 55–69
- Pawłowski Stanisław (1882–1939) (J. Młodziejowski)
 XIX, 53–55; 73–77
- Pawłowski Stanisław (1882–1939) (E. Romer)
 XIX, 69–73
- Павловский Станислав – посмертные воспоминания (А. Циргоффер)
 R. XXII, 7–10
- Pawłowski Stanisław – Memorial Notice (A. Zierhoffer)
 R. XXII, 61–65
- Pisuliński Antoni (1860–1950) (A. Przyboś)
 XXIII, 180–183
- Piwovar Adam (St. Lencewicz)
 XVIII, 193
- Poniatowski Stanisław (J. Kondracki)
 XXII, 303
- Semkowicz Władysław (1878–1949) (J. Szaflarski)
 XXIII, 180
- Siemieradzki Józef – (St. Lencewicz)
 XIII, 189–191
- Smoleński Jerzy (1881–1940) (St. Leszczycki)
 XIX, 79–98

Смоленский Ежи — посмертныя воспоминания (M. Кли- машевский)	R. XXII, 11—14
Smoleński Jerzy — Memorial Notice (M. Klimaszew- ski)	R. XXII, 65—70
Srokowski Stanisław (1872—1950) (J. Kondracki)	XXIII, 171—175
Sujkowski Antoni (1867—1941) (St. Lencewicz)	XIX, 99—101
Szulc Kazimierz (R. Gumiński)	XVIII, 194
Szumański Teofil (1875—1944) (E. Romer)	XIX, 102—107
Teisseyre Wawrzyniec (St. Lencewicz)	XVIII, 194
Winid Walenty (1894—1945) (J. Szaflarski)	XIX, 108—109
Zubrzycki Tadeusz (St. Lencewicz)	XVI, 187—188

b) Geografowie zagraniczni

Argand Emile — uczony indywidualista (St. Lencewicz)	XX, 148—152
Berg Lew S. (P. Ordyński)	XXI, 119—120; XIII,
Davis William Morris (T. Żebrowski)	XIII, 191—192 175—180
Demangeon Albert (W. Richling - Kondracka)	XXI, 117—119
Heim Albert (St. Lencewicz)	XVI, 188—189
Iszirkoff Anastas (St. Lencewicz)	XVI, 188
Jeans Hopwood (W. Richling - Kondracka)	XXI, 119
Kozłow Piotr — Wielki podróżnik rosyjski (S. Osipow)	XXII, 303—304
Jubileusz Maurice Lugeon'a (St. Krajewski)	XVI, 189—193
Mackinder Halford (J. Głodek)	XXI, 352
Szokalski Juliusz (St. Lencewicz)	XX, 152—154
Tutkowski Paweł (J. Polański)	XII, 210—212

5. Konferencje — zjazdy — wystawy

a) polskie

Konferencja w sprawie planu prac badawczych w zakresie geografii	XXIV, z. 4, 45—50
Konferencja WSN w Łodzi	XXIV, z. 1-2, 116—120
Wystawa zbiorów kartograficznych Biblioteki Narodowej (J. Stebnowski)	XIV, 184—187
Zjazd geografów, geodetów i geologów zwołany przez Woj- skowy Instytut Geogr. w dniach od 30.VI—1.VII.1945 r. (J. Kondracki)	XIX, 132
Konferencja w sprawie wydania Atlasu Polski (J. Kon- dracki)	XX, 161—164
Zjazd dyluwalny w Poznaniu (B. Zaborski)	XV, 176—178
Zjazd karpaccy w Krakowie (J. Kondracki)	XVIII, 211—213
Konferencja w sprawie organizacji służby gleboznawczej w skali ogólnopństwowej (J. Kondracki)	XXI, 366—369
Konferencja w sprawie geomorfologii Polski	XXV, z. 2, 3
Dyskusja na konferencji w sprawie geomorfologii	XXV, z. 2, 55—61
Konferencja Wydziału Spraw Naukowych PTG w sprawie mapy morfologicznej i mapy hydrograficznej Polski (J. Kondracki)	XXIV, z. 3, 87—89

Kurs limnologiczny Polskiego Tow. Geograficznego (R. Galon)	XXIII, 184—186
Konferencja w sprawie geografii historycznej	XXV, z. 1, 3—5
Dyskusja na konferencji geografii historycznej	XXV, z. 1, 78—102
Konferencja PTG w sprawie studiów do planów regionalnych (J. Kostrowicki)	XXV, z. 4, 91—96
Konferencja WSN — PTG w sprawie nadwyżek i niedoborów siły roboczej (J. Kostrowicki)	XXV, z. 1, 119—124
Konferencja w sprawie geografii Polski oraz geograficznych monografii miast (J. Kostrowicki)	XXV, z. 4, 96—107
Konferencja w sprawie studiów geograficznych II stopnia (J. Kostrowicki)	XXIV, z. 4, 43—45
Konferencja PTG w sprawie bibliografii geografii polskiej (St. Leszczycki)	XXV, z. 1, 115—119
Konferencja Towarzystwa Urbanistów Polskich w sprawie demografii historycznej (L. Kosiński)	XXV, z. 1, 124—125
Piąty zjazd nauczycieli geografii w Gdyni (F. Różycki)	XI, 188—189
Zjazd nauczycieli geografii	XII, 224
Szósty ogólnopolski zjazd nauczycieli geografii (P. Ordyski)	XIII, 200—203
Zjazd geografów polskich we Wrocławiu	XX, 169—174
Drugi koleżeński zjazd geografów krakowskich (St. Srokowski)	XVIII, 213—215
XV zjazd lekarzy i przyrodników w Poznaniu	XVI, 223

b) międzynarodowe i zagraniczne

Międzynarodowy kongres geograficzny w Paryżu, Res. (St. Lencewicz)	XI, 165—171
Międzynarodowy kongres geograficzny w Warszawie	XIII, 203—206
Międzynarodowy kongres geograficzny w Warszawie, Res. (St. Lencewicz)	XIV, 167—182
Ogłosy międzynarodowego kongresu geograficznego w Warszawie, Res. (J. Czekalski)	XIV, 188—194
Międzynarodowa wystawa kartografii współczesnej, Res. (St. Pietkiewicz)	XIV, 182—183
Międzynarodowy kongres geograficzny w Amsterdamie, Res. (St. Lencewicz)	XVI, 193—195 XVII, 117—125
Czwarty zjazd geografów i etnografów słowiańskich, Res. (J. Kondracki)	XV, 139—150
Wycieczka pokongresowa w góry tracko-macedońskie (St. Gorzuchowski)	XV, 151—153
Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji odbytej w Leningradzie w sprawie badań czwartorzędu, Res. (St. Lencewicz)	XII, 185—207
Sprawozdanie z II międzynarodowej konferencji w sprawie badań czwartorzędu, Res. (St. Lencewicz)	XV, 155—168
XVII międzynarodowy kongres geologiczny	XV, 179—180
XVII międzynarodowy kongres geologiczny w Moskwie (St. Lencewicz)	XVI, 195—197
Międzynarodowy kongres geologiczny	XVIII, 215—216

Sprawozdanie ze zjazdu Unii Międzynarodowej Geodezyjno-geograficznej w Edynburgu i Oxfordzie we wrześniu 1936 r., Res. (Wł. Górczyński)	XVI, 173—177
Międzynarodowy kongres Nauk Antropologicznych i Etnologicznych (St. Lencewicz)	XVI, 197
Międzynarodowa wycieczka botaniczna w Polsce (R. Kobendza)	XVI, 199—201
Pierwsze międzynarodowe zjazdy naukowe (R. Kozłowski)	XX, 159—161
Sprawozdanie z kongresu kartografii i optyki we Florencji w listopadzie 1947 r. (F. Piątkowski)	XXI, 315—334
VI bałtycka konferencja hydrologiczna, (St. Lencewicz)	XVI, 197
Międzynarodowa wystawa polarna w Bergen (St. Pietkiewicz)	XVI, 197—198
Drugi zjazd geografów czesko-słowackich (St. Lencewicz)	XIII, 199—200
Wystawa kolonialna w Paryżu, Res. (P. Ordyński)	XI, 172—177
Dwudziesty czwarty zjazd niemieckich geografów (St. Lencewicz)	XI, 189—190
Pierwszy zjazd geografów Związku Sowieckiego (St. Pietkiewicz)	XIII, 196—199

6. Instytucje i towarzystwa

Komitet Geograficzny	XV, 178—179
Sprawozdanie z I posiedzenia Tymczasowego Komitetu Geograficznego Polskiej Akademii Nauk (Z. Tokarski)	XXIV, z. 3, 81—87
II posiedzenie Komitetu Geograficznego PAN (Fr. Szczepeński i St. Leszczycki)	XXV, z. 1, 107—115
Polskie Towarzystwo Wypraw Badawczych	XVI, 206—207
Polskie Towarzystwo Gleboznawcze	XVI, 206
Polskie Towarzystwo Statystyczne	XVI, 206
Litewskie Towarzystwo Geograficzne	XV, 181—182
Stulecie Towarzystwa Geograficznego w ZSRR (St. Pietkiewicz)	XXI, 120—126
Drugie sprawozdanie Zakładu Geograficznego Uniwersytetu Warszawskiego, Res.	XIV, 195—239
Geografia w Warszawie podczas okupacji (W. Richling-Kondracka)	XIX, 111—113
Zakład Geograficzny Uniwersytetu Warszawskiego	XIX, 122—128
Geografia w Krakowie w okresie okupacji (1939—1945) (S. Leszczycki)	XIX, 113—114
Tajne nauczanie w zakresie geografii na UJ (J. Szaflarski)	XIX, 115—116
Instytut Geograficzny UJ (J. Szaflarski)	XIX, 129—131
Z Instytutu i Obserwatorium Meteorologii i Klimatologii Uniwersytetu i Politechniki we Wrocławiu (A. Kosiba)	XXI, 353—355
Zakład Geografii Ekonomicznej Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie	XIX, 128
Geografia w obozie jeńców „Oflag II“ (J. Kondracki)	XIX, 116—119

Wiedza o ziemi w obozie koncentracyjnym (J. Peretiańkiewicz)	XIX, 120—122
Organizacja i cele PIHM	XIX, 131—132
Główny Urząd Planowania Przestrzennego	XX, 158—159
Pierwsze prace Państwowej Rady Mierniczej (St. Pietkiewicz)	XX, 175
Główny Urząd Pomiarów Kraju (J. Kondracki)	XX, 157—158
Działalność Komitetu Redakcyjnego Wydawnictw Atlasowych Urzędu Pomiarów Kraju w r. 1950 (J. Kondracki)	XXIII, 183—184
Komisja nazw geograficznych PTG (L. Ratajski)	XXIV, z. 3, 91—92
Akcja przywracania polskich nazw miejscowości na Ziemiach Odzyskanych (St. Srokowski)	XXII, 305—309
Narodowy Instytut Geograficzny w Paryżu (F. Osowski)	XXI, 335—358
Krakowski kurs naukowo-informacyjny o Ziemiach Zachodnich	XIX, 133

7. Bibliografie

Przegląd Literatury za rok 1931 (St. Lencewicz)	XI, 191—196
Przegląd literatury za rok 1932 (St. Lencewicz)	XII, 229—236
Przegląd literatury za rok 1933 (St. Lencewicz)	XIII, 207—214
Przegląd literatury za rok 1934 (St. Lencewicz)	XIV, 247—256
Przegląd literatury za rok 1935 (St. Lencewicz)	XV, 182—189
Przegląd literatury za rok 1936 (St. Lencewicz)	XVI, 209—216
Bibliographie géographique polonaise pour l'année 1937 (St. Lencewicz)	XVII, 141—156
Bibliographie géographique polonaise pour l'année 1938 (St. Lencewicz)	XVIII, 217—233
Nowe czasopisma — Geografski Pregled, Wiad. Sużby Hydr.-Met. (J. Kondracki)	XXI, 375
Nowe czasopisma. (Jomsburg, Journal of Geomorphology — S. Lencewicz)	XVII, 139—140
Czasopisma — Wszecławiat, Przeg. Geodezyjny, Wiad. Statystyczne (J. Kondracki)	XX, 168—169
Kartografický Přehled (J. Różycki)	XXI, 376
Wznowienie wydawnictwa „Meteorological Magazine“ (J. Kondracki)	XXI, 376
Radzieckie czasopismo geograficzne „Woprosy gieografii“ (St. Berezowski)	XXIII, 165—171
Książki nadesłane (dla PTG — angielskie — J. Kondracki)	XXI, 135-136; 378-379
Nowe atlasy poszczególnych krajów (rec. St. Pietkiewicz)	XVII, 101—110
Mapy polskie — wydane w 1947 (J. Kondracki)	XXI, 376—378

8. Sprawy Polskiego Towarzystwa Geograficznego

Statut Polskiego Towarzystwa Geograficznego	XXI, 137—149
Sprawy Polskiego Tow. Geograficznego w roku 1930	XI, 197—203

Protokół Walnego Zebrania Polskiego Tow. Geograficznego odbytego w dn. 27.III.1931 r.	XI, 206—208
Działalność Polskiego Tow. Geograficznego w r. 1931	XII, 237—241
Protokół Walnego Zebrania Polskiego Tow. Geograficznego odbytego 22.IV.1932	XII, 244—246
Działalność Polskiego Tow. Geograficznego w r. 1932	XII, 215—218
Protokół Walnego Zebrania członków Polskiego Tow. Geo- graficznego odbytego 5.V.1933 r. w Warszawie	XII, 221—223
Działalność Polskiego Tow. Geograficznego w r. 1933	XIV, 257—261
Działalność Polskiego Tow. Geograficznego w r. 1934 i 1935, Res.	XV, 190—193
Działalność Polskiego Tow. Geograficznego w okresie 1939— 1945, Res.	XIX, 134—135
Działalność Polskiego Tow. Geograficznego w r. 1945—1946, Res.	XX, 176—187
Działalność Polskiego Tow. Geograficznego w r. 1946—1947, Res.	XXI, 381—399
Zjazd Polskiego Tow. Geograficznego w Toruniu i Szczeci- nie w dniach 25—26 maja 1947 r. (J. Kondracki)	XXI, 361—365
Protokół Walnego Zgromadzenia Polskiego Tow. Geogra- ficznego odbytego 26 maja 1947 r. w Toruniu	XXI, 399—403
Działalność Polskiego Tow. Geograficznego w r. 1947—1948, Res.	XXII, 318—327
Trzeci Zjazd Polskiego Tow. Geograficznego (J. Kon- dracki)	XXII, 309—311
Protokół Walnego Zgromadzenia Polskiego Tow. Geograficz- nego odbytego dn. 17 maja 1948 r. w Poznaniu	XXII, 327—332
Przemówienie Prezesa Srokowskiego na otwarciu Zjazdu Polskiego Tow. Geograficznego w Poznaniu z okazji 30-lecia istnienia Towarzystwa	XXII, 332—336
Sprawozdanie z działalności za rok 1948	XXIII, 186—192
Sprawozdanie z działalności za rok 1949	XXIII, 192—202
Protokół Walnego Zgromadzenia Polskiego Tow. Geograficz- nego w dn. 6.VI.1949 r.	XXIII, 202—205
Protokół Walnego Zgromadzenia Polskiego Tow. Geograficz- nego z dn. 12.II.1950 r.	XXIII, 205—207
Sprawozdanie Zarządu Głównego Polskiego Tow. Geogra- ficznego za rok 1950 (I. Mileśka)	XXIV, z. 1-2, 121—127
Sprawozdanie Zarządu Głównego Polskiego Tow. Geogra- ficznego za rok 1951 (I. Mileśka)	XXIV, z. 4, 51—54
Sprawozdanie z działalności Polskiego Tow. Geograficzne- go za rok 1952	XXV, z. 3, 144—163
Oddział w Krakowie w r. 1930 — XI, 203; 1931 — XII, 241—242; 1932 — XIII, 218—220; 1933 — XIV, 261—262; 1934 — XV, 196—197; 1945 — XIX, 136	XIX, 135
Oddział Lubelski w 1945 r.	1930 — XI, 204; 1931 — XII, 243; 1932 — XIII, 220
Oddział w Łodzi w r.	1930 — XI, 206; 1931 — XII, 243—244; 1932 — XIII, 220, 1933 — 262—263

Sprawozdanie z działalności oddziału Polskiego Tow. Geograficznego w Stalinogrodzie za okres od 1947 r. do 31.XII.1953 (A. Hornig)
Oddział Macierzysty w Warszawie 1934 r.

XXV, z. 3, 164—169
XV, 193—196

B. CZĘŚĆ REGIONALNA

1. Polska — Zagadnienia ogólne

Stan geografii w Polsce i perspektywy jej rozwoju, Sod., Sum. (St. Leszczycki)

XXIII, 3—55

Wstępny konspekt opracowania Geografii Polski, Część I. (St. Leszczycki)

XXV, z. 4, 107—108

Geografia fizyczna Polski — Część II (J. Kondracki)

XXV, z. 4, 108—111

The historical development of the geographical area of the spruce (*Pinea excelsis*) L. kn. in Poland (Geneza zasięgu geograficznego świerku w Polsce) (Wł. Szafer)

XI, 101—108

Nowa geografia Stanisława Lencewicza (J. Smoleński)
Manuskrypt o Polsce z biblioteki Don Pedra de Arragon, Res. (J. L o t h)

XVII, 111—115

XV, 169—174

La descrizione della Polonia in un Geografo Italiano del principio secolo XVI (Opis Polski włoskiego geografa z początku XVI wieku (R. Almagia)

XXII, 9—16

Rękopisy J. Czerskiego (St. Lencewicz)

XVII, 138

O Janie z Kolna domniemanym polskim poprzedniku Kolumba, Res. (B. Olszewicz)

XIII, 51—65

Dalsze zmiany w granicach województw (J. Kondracki)

XVII, 208—209

Zmiany w granicach województw (J. Kondracki)

XVI, 203—205

Nowa granica między Polską a Czechami (J. Kondracki)

XVIII, 202—207

Wspomnienie o wyprawie Rogozińskiego do Kamerunu (St. Lencewicz)

XII, 214—216

Polski rok polarny na Wyspie Niedźwiedziej, Res. (J. Lugeon)

XIII, 1—49

Wyprawa na Spitsbergen w 1934 roku, Res. (S. Z. Różycki)

XV, 119—137

Polska ekspedycja glaciologiczna na Spitsbergen w roku 1938 (L. Sawicki)

XVIII, 209—211

Wyprawa na Grenlandię (J. Kondracki)

XVI, 198—199

Wyprawa alpinistyczna w Andy (J. Kondracki)

XIV, 245—246

Pierwsza polska wyprawa w Himalaje w 1939 r. (S. Klarner)

XXI, 129—130

2. Polska — Geomorfologia

Z zagadnień dyluwialnych na Ziemiach Zachodnich (B. Krygowski)

XXII, 173—178

Проблема ледникового периода в западных областях Польши (Б. Крыговский)

R. XXII, 25—26

On diluvial problems in the Western-Territories of Poland (B. Krygowski)

R. XXII, 80—81

Mapa geomorfologiczna Polski, Sod., Sum. (J. Kondracki)

XXIII, 55—95

Zadania i plan badań geomorfologicznych w Polsce południowej, Sod., Sum. (M. Klimaszewski)

XXV, z. 2, 52—55

- Rzut oka na rozwój zagadnienia mapy morfologicznej Polski, Sod., Sum. (J. Jurczyński) XXV, z. 3, 3—15
- Zagadnienie zdjęcia geomorfologicznego Polski, Sod., Sum. (M. Klimaszewski) XXV, z. 3, 16—32
- Zagadnienie poligeny rzeźby w pracach nad geomorfologiczną mapą Polski, Sod., Res. (J. Dylík) XXV, z. 3, 69—79
- Terasy dolnego Bugu. Zsf. (J. Kondracki) XIII, 104—126
- Dna dolin pobocznych i terasy zalewowe na mapach morfologicznych, Res. (T. Klatko) XXV, z. 3, 59—68
- Z zagadnień geomorfologii czwartorzędu Niżu Polskiego, Res. (R. Galon) XXV, z. 2, 36—52
- J. Nowakówna: Ewolucja niżowego krajobrazu lodowcowego Polski (rec. R. Galon) XXV, z. 2, 112—114
- Z morfologii wybrzeża wyspy Wolin, Res. (J. Mikołajski) XXI, 247—251
- Morfologia jeziora Niegocin (J. Kondracki — W. Richling - Kondracka) XXII, 141—148
- Морфология озера Негоцин (Е. Кондрацкий и В. Рихлинг-Кондрацка) R. XXII, 21
- Geomorphology of the Niegocin lake R. XXII, 77
- Zdjęcie morfologiczne prowadzone przez Zakład UMK w Toruniu (R. Galon) XXV, z. 3, 43—47
- Przeglądowa mapa geomorfologiczna woj. bydgoskiego, Sod., Sum. (R. Galon) XXV, z. 3, 79—92
- J. Kondracki: Uwagi o ewolucji morfologicznej Pojezierza Mazurskiego (rec. L. Roszkówna) XXV, z. 3, 127—129
- L. Roszkówna: Oz chełmżyński (L'oes de Chełmża rec. H. Klatkova) XXV, z. 3, 129—130
- Rajmund Galon: O fazach postoju lądolodu na obszarze Pomorza (rec. B. Krygowski) XXV, z. 3, 125—127
- Studium morfologiczne Puszczy Kurpiowskiej, Zsf. (H. Radlicz) XV, 23—63
- Sprawozdanie Zakładu Geografii Fizycznej Uniwersytetu Poznańskiego z prac nad zdjęciami mapy morfologicznej Polski (A. Zierhoffer) XXV, z. 3, 41—42
- Sprawozdanie z prac nad mapą morfologiczną Wielkopolski przygotowaną do monografii geograficznej Wielkopolski (B. Krygowski) XXV, z. 3, 42—43
- Problematyka geomorfologicznego kartowania w środkowej Polsce w badaniach Ośrodka Łódzkiego (H. Klatkova) XXV, z. 3, 38—41
- Sprawozdanie Zakładu Geografii Fizycznej Uniwersytetu Warszawskiego nad mapą geomorfologiczną Polski w r. 1952 (J. Kondracki) XXV, z. 3, 47—49
- Przebieg i stan zdjęcia geomorfologicznego wykonywanego przez Zakład Geografii UMCS (A. Malicki) XXV, z. 3, 38
- Przyczynek do znajomości dyluwium oraz morfogenezy przełomu Wisły pod Puławami, Res. (L. Sawicki) XIII, 158—169
- Przyczynki do znajomości krasu Polski. I. Kras opoczyński, Res. (S. Z. Różycki) XX, 107—127

- Przyczynki do znajomości krasu Polski. Zapadłe doły na wsch. części lasów starachowickich (S. Z. Różycki) XXII, 225—280
- Заметки о польском карсте. Провалы в восточной части Стараховицких лесов (С. Ружицкий) R. XXII, 29—49
- Contribution to the knowledge of Polish Karst. Covered Karst in the Starachowice Forest (S. Z. Różycki) R. XXII, 85—100
- Sprawozdanie z mapy morfologicznej (A. Jahn) XXV, z. 3, 43—50
- Morfologiczna problematyka Sudetów Zachodnich, Sod., Sum. (A. Jahn) XXV, z. 3, 51—59
- Gleby strukturalne w Karkonoszach, Sum. (W. Walczak) XXI, 227—241
- Przebieg i stan zdjęcia geomorfologicznego w Ośrodku Krakowskim (M. Klimaszewski) XXV, z. 3, 33—38
- Skutki ulewy w dniu 22 maja 1937 r. w dolinie Prądnika, Res. (J. Kondracki) XVI, 161—165
- Z morfologii i dyluwium dolin Będkowskiej i Kobylańskiej w Jurze Krakowskiej, Res. (W. Walczak) XX, 129—140
- Kilka obserwacji nad zjawiskami krasowymi w górnej części Doliny Będkowskiej, Sod., Sum. (W. Walczak) XXIII, 113—123
- Z morfologii doliny Sanu między Leskiem a Przemyślem, Zsf. (M. Klimaszewski) XVI, 107—132
- Przyczynki do badań nad osuwiskami karpackimi, Res. (B. Świderski) XII, 96—111
- Aperçu sur la morphologie des Karpates du Flysch (Zarys morfologii polskich Karpat fliszowych) (B. Świderski) XIV, 1—40
- Uwagi o zlodowaceniu w polskich Tatrach Wysokich, Res. (St. Lenczewicz) XVI, 155—160
- Uwagi o epoce lodowej w Tatrach, Res. (A. Gadowski) XVI, 151—154
- O zlodowaceniu Doliny Bystrej pod Kuźnicami, Res. (A. Gadowski) XV, 65—75
- Das Becken von Nowy Targ als Beispiel eines intramontanen Beckens. Morphologische Parallelen (Kotlina Nowotarska jako przykład kotliny śródgórskiej) (D. Jaronoff) XIV, 153—159
- Predyluwialny poziom skoruszyński na Orawie, Zsf. (M. Gotkiewicz) XI, 153—164
- Gleby strukturalne w polskiej części Tatr (A. Jahn) XXII, 121—139
- Структурные грунты польской части Татры (А. Ян) R. XXII, 18—21
- The structure soil-markings in the Polish sector of the Tatra-Mountains (A. Jahn) R. XXII, 74 — 77
- Zagadnienie Prakarpat i ich stosunek do krystalicznych trzonów sąsiednich (M. Turnau-Morawska) XXII, 291—294
- Проблема Пракарпат и их отношения к соседним кристаллическим формациям (М. Турнау-Моравская) R. XXII, 45—51
- Problem of Prekarpathian chain and its relations to the adjacent crystalline formation (M. Turnau-Morawska) R. XXII, 101—102
- Możliwości występowania złóż węglowodorów w obrębie arkusza Biała-Bielsko (K. Konior) XXII, 149—155

- Возможности появления залежей углеводородов в границах листа топографической карты Биала-Бельско (К. Коннор) R. XXII, 21—22
- The probability of occurrence of carbohydrogen deposits in the area covered by the map Bielsko-Biała (K. Konior) R. XXII, 77—78
- Zdjęcie geologiczne okolic Torunia, Res. (E. Passendorfer) XXI, 253—255
- Pomiary magnetyczne w górach Świętokrzyskich, Res. (E. Stenz) XIV, 124—132

3. Polska — Klimatologia

- Materiały do poznania genezy i struktury klimatu Polski, Sod., Sum (R. Gumiński) XXIV, 3—24
- W sprawie nowowydanych map ściennych — E. Romer, Klimat Polski, Res. (Wł. Gorczyński) XVIII, 181—186
- Rehabilitacja wartości średniej temperatury roku (E. Romer) XXII, 213—224
- Реабилитация значения средней годовой температуры (Э. Ромер) R. XXII, 27—29
- An rehabilitation of the value of mean annual temperature (E. Romer) R. XXII, 83—84
- Zima roku 1928/29 w Polsce, Res. (R. Gumiński) XI, 118—127
- Liczba dni z mrozem w Polsce, Sod., Sum. (Wł. Milata) XXIII, 123—127
- Trwałość pokrywy śnieżnej w Polsce (Wł. Milata) XXII, 201—211
- Продолжительность снежного покрова в Польше (В. Милата) R. XXII, 27
- The number of days with snow-cover in Poland (Wł. Milata) R. XXII, 82
- Znaczenie klimatu delty Wisły dla zagadnień gospodarczych, Res. (J. Moniak) XXI, 267—273
- Wpływ föhnna na klimat Śląska (St. Kończak) XVII, 140
- Problem zaśnieżenia ziem śląskich w zależności od warunków hipsometrycznych (A. Kosiba) XXII, 157—163
- Проблема снежного покрова Силезии в зависимости от гипсометрических условий (А. Косиба) R. XXII, 22—24
- The problem of snow-cover and its dependence upon hypsometrie factors in Silesia (A. Kosiba) R. XXII, 78—80
- Klimat regionu wałbrzyskiego, Sum. (A. Schmuck) XXI, 257—258

4. Polska — Hydrografia

- Obszary bezodpływowe Mazowsza, Sod., Sum. (H. Werner - Więckowska) XXIII, 127—137
- Zjawiska sufozyczne w okolicach Nidzicy. Sod., Sum. (H. Werner - Więckowska) XXIV, z. 3, 73—75
- Wylew Wisły w r. 1934 (T. Zubrzycki) XIV, 242—245
- Katalog jezior dorzecza Wisły, Res. (J. Kondracki) XXI, 243—246
- Katalog jezior dorzecza Odry i rzek pobrzeża bałtyckiego między Odrą a Wisłą, Sod., Res. (St. Majdanowski) XXIII, 137—147

- Studia nad genezą jezior Dobrzyńskich, Res. (W. Necha y) XII, 124—177
- Rozmieszczenie, gęstość i kierunki rynien jeziornych na Niżu
Polskim, Sum. (S. Majdanowski) XXI, 37—69
- Kilka uwag dotyczących metodyki badań jeziornych (J. Bajerlein) XXII, 17—24
- Несколько замечаний о методике исследования озер
(Ю. Байерлейн) R. XXII, 15
- Quelques remarques sur les méthodes des recherches limnologiques (J. Bajerlein) R. XXII, 70
- Próba obliczania powierzchni jezior w Polsce i ich charakterystyka rybacka, Sod., Sum. (St. Sakowicz) XXIII, 147—157
- Obserwacje nad termiką jeziora Niegocin na stacji Polskiego Tow. Geograficznego w Giżycku, Sod., Sum. (J. Kondracki) XXIV, z. 3, 49—69
- Z badań nad termiką jezior tarzańskich, Res. (J. Szaflarski) XII, 181—184
- Z zagadnień zimowej termiki jezior tatrzańskich (J. Szaflarski) XXII, 281—289
- К вопросу о зимней термике озер в Татре (Ю. Шафлярский) R. XXII, 49
- Quelques problèmes de la thermique hivernale des lacs de la Haute Tatra (J. Szaflarski) R. XXII, 100
- Udział Polski w międzynarodowych badaniach morskich (J. Borowik) XI, 185—188
5. Polska — Geografia ekonomiczna
- Rozwój polskiej myśli geograficzno-gospodarczej (1866—1929), Res. (W. Ormicki) XII, 112—123
- Rola geografii w planowaniu, Sum. (J. Zaremba) XXI, 334—341
- Prof. dr B. Puczyński: Geografia gospodarcza Polski (rec. J. Kostrowicki) XXV, z. 4, 87—90
- Geografia ekonomiczna Polski — Część III (J. Barbag) XXV, z. 4, 111—112
- Cz. Bielecki, Planowanie terenowe w Polsce Ludowej (rec. St. Leszczycki) XXV, z. 4, 80—83
- B. Malisz i J. Kostrowicki: Aktywizacja województw niedostatecznie zagospodarowanych 1950—1955 (rec. St. Leszczycki) XXV, z. 4, 76—78
- R. Dziewoński: Geografia miast i osiedli w Polsce (rec. St. Leszczycki) XXV, z. 4, 78—80
- Wpływ form terenu na położenie osiedli wiejskich w Polsce, Res. (B. Świdorski) XXI, 275—286
- Dzewoński K., Zagadnienie lokalizacji produkcji (rec. St. Leszczycki) XXIV, z. 1-2, 107—109
- Rozwój sieci osiedli miejskich na terenie województwa wrocławskiego w XIX i XX wieku, Sod., Sum. (M. Litterer) XXIV, z. 1-2, 65—79
- Rozmieszczenie miast i miasteczek na północno-wschodniej Polsce, Res. (W. Rewieńska) XVIII, 101—132

- Problematyka małych miast w Polsce w związku z badaniami nad warunkami ich aktywizacji, Sod., Sum. (J. K o s t r o w i c k i) XXV, z. 4, 12—52
- Z doświadczeń ze studiów nad możliwościami aktywizacji miasteczek przewidzianych na ośrodki powiatowe (A. K u k l i Ń s k i) XXV, z. 4, 53—65
- Układ przestrzenny ośrodków usługowych w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem woj. krakowskiego, Sum. (K. B r o m e k) XXI, 287—292
- Drugi powszechny spis ludności w Polsce, Res. (J. P i e k a ł k i e w i c z) XI, 109—118
- Geopolityczne bariery nadmorskie, Zsf. (J. S m o l e Ń s k i) XIV, 133—152
- Ustalenie granic współczesnej Polski (St. L e s z c z y c k i) XX, 154—157
- O granicy państwowej i jej przeprowadzaniu, Sum. (St. P i e t k i e w i c z) XX, 9—53
- Wschodnia granica Polski (St. P i e t k i e w i c z) XXI, 369—373
- Czy Polska była do roku 1939 „krajem przejściową?“, Sum. (E. R o m e r) XX, 1—7
- Przyczynek do analizy kartometrycznej granic politycznych Polski (J. C z y ż e w s k i) XXII, 59—81
- Заметки о картометричной анализе политических границ Польши (Ю. Ч и ж е в с к и й) R. XXII, 15
- Contribution to the analysis of political frontiers of Poland (J. C z y ż e w s k i) R. XXII, 70

6. Świat

- Polskie okrętowe pomiary aktynometryczne na oceanach Atlantycznym i Indyjskim, Res. (W. G o r c z y Ń s k i) XI, 73—92
- O wartościach najwyższych natężenia promieniowania słonecznego obserwowanych w różnych okolicach kuli ziemskiej, Sum. (W. G o r c z y Ń s k i) XII, 77—90
- Pierre George: La ville. Le fait urbain à travers le monde (rec. K. D z i e w o Ń s k i) XXV, z. 4, 83—86
- Ludność państw kuli ziemskiej w okresie 1750—1950, Sod., Sum. (J. S t a s z e w s k i) XXIII, 95—113
- Kronika lotnicza (M. W ę g r z e c k i) XX, 165—168

7. Europa — Państwa demokracji ludowej

- Przebudowa podziału administracyjnego państw demokracji ludowej (St. B e r e z o w s k i) XXIV, z. 1—2, 90—106
- Geografia w Bułgarii (J. K o n d r a c k i) XXI, 358
- Groty w Bułgarii, Res. (F. R ó ż y c k i) XVI, 167—171
- Geografia na uniwersytetach czechosłowackich (J. K o n d r a c k i) XX, 164—165
- Okrouhlice a jejich vztah k zemským cestám (Okolnice i ich stosunek do dróg) (J. D o b e r s k ý) XXII, 83—87
- Wielkość i zaludnienie Czechosłowacji. (J. K o n d r a c k i) XXI, 132—133
- Podział Czechosłowacji (J. K o n d r a c k i) XVIII, 195—201

- M. Mensching: Schotterfluren und Talauen in Niedersächsischen Bergland (rec. A. S a d ł o w s k a) XXV, z. 2, 108—110
 Geografia w Rumunii, Zsf. (M. N. P o p p) XVIII, 169—180
 O zlodowaceniu pasma Nieneski w Karpatach Marmaroskich, Zsf. (J. K o n d r a c k i) XIV, 160—166

8. Europa – Kraje kapitalistyczne

- St. Majdanowski: Zagadnienie rynien jeziornych na Niżu Europejskim (rec. L. R o s z k ó w n a) XXI, 130—131
 Geografia we Francji podczas wojny (W. R i c h l i n g - K o n d r a c k a) XXI, 126—127
 Odczyty A. Fichelle'a o geografii francuskiej (J. K o n d r a c k i) XXII, 312
 Słowiańska Wembrza (S. K o z i e r o w s k i) XXII, 165—171
 Остров Фемарн (Вембжа) (С. Козеровский) R. XXII, 24—25
 The ancient slaw population of the Isle of Fehmarn (St. K o z i e r o w s k i) R. XXII, 80
 Problemy i metody geografii francuskiej (P. G e o r g e) XXIII, 157—165
 E. de Martonne: Carte morphologique de la France et des régions voisines (rec. R. G a l o n) XXV, z. 3, 140—142
 Szkic geograficzny Landów, Res. (J. S z a f l a r s k i) XV, 77—104
 Zarys stosunków antropogeograficznych w delcie Rodanu, Res. (St. G o r z u c h o w s k i) XIII, 66—103
 Geografia w Holandii (J. K o n d r a c k i) XVII, 134—136
 Osuszenie Zuider-Zee (J. K o n d r a c k i) XVII, 132—134
 Geografia w Niemczech (J. C z a p l i c k a) XXI, 361
 Geografia w Szwajcarii (St. W. B e r e z o w s k i) XXI, 359—361
 Nowe granice lądowe Włoch (W. M i o d u s z e w s k a) XXI, 133—134

9. ZSRR

- Ruch geograficzny w Związku Sowieckim (St. L e n c e w i c z) XII, 212—214
 Geografia na Łotwie i Litwie, Res. (J. K o n d r a c k i) XVI, 181—185
 Nowa Ziemia w świetle ostatnich badań, Res. W. R i c h l i n g - K o n d r a c k a) XVIII, 133—154
 Rekonstrukcja klimatu i jego zmian na podstawie morfologii terenu, Sum. (W. O k o ł o w i c z) XXI, 83—91
 Jeziora rynnowe pod Grodnem w pradolinie Kotry i Rotniczanki, Res. (M. P r ó s z y ń s k i i E. R ü h l e) XIII, 127—157
 Międzyrzecze Bugu i Prypeci. Wody płynące i jeziora, Res. (St. L e n c e w i c z) XI, 1—72
 Recenzja „Zarysu monografii rzeki Prypeci dra Aleksandra Pareńskiego (St. L e n c e w i c z) XII, 225—228
 Polemika (A. P a r e ń s k i) z rec. St. L e n c e w i c z a („Zarysu monografii rzeki Prypeci“) XII, 225
 Kilka większych jezior północnego Polesia, Res. (St. L e n c e w i c z) XVI, 133—149
 Hydrologiczny régime polskiego Polesia, Res. (T. Z u b r z y c k i) XIV, 99—123

- Studia nad morfologią i hydrologią Pojezierza Braślawskiego, Zsf. (J. K o n d r a c k i) XVII, 1—100
- Złodowacenie Syberii i Azji Środkowej, Res. (J. K o b e n d z i n a) XIII, 175—183
- Zagadnienie geomorfologicznej mapy ZSRR, Sod., Res. (S. J e w t u c h o w i c z) XXV, z. 3, 93—102
- Z morfogenezy doliny dolnego Niemna, Res. (J. K o n d r a c k i) XXI, 11—36
- Kilka uwag o dolinie przełomowej Niemna pod Grodnem, Zsf. (W. R e w i e Ń s k a) XIII, 170—174
- Grotty gipsowe w Krzywcu Górnym na Podolu, Res. (W. N e c h a y) XI, 137—152
- Morfologia glacialna dorzecza Czereku Bałkarskiego w Środkowym Kaukazie, Zsf. (E. R ü h l e) XVIII, 1—67
- Amu-Daria i jej dorzecze, Res. (Wł. M a s s a l s k i) XII, 1—76
- Teberdyński wąwóz jako obiekt badań radzieckich uczonych XXI, 130—132
- Podział administracyjno-terytorialny ZSRR (H. B a t o w s k i) XXIV, z. 4, 25—42
- Budowa dróg wodnych w Związku Sowieckim (J. J a c z y n o w s k i) XIII, 193—195
- Nowe budownictwo kolejowe w ZSRR (J. B a r a n o w s k i) XXII, 312—314
- J. G. Sauszkin: Moskwa (rec. St. B e r e z o w s k i) XXIV, z. 1-2, 109—110

10. Azja — Afryka — Ameryka — Arktyka

- Problemat Mandżurii, Res. (Wł. M a s s a l s k i) XI, 128—136
- W. T. Zajczikow Korea (rec. E. W o y z b u n) XXIV, z. 1-2, 110—111
- Fizjonomia miast anatolijskich (St. L e s z c z y c k i) XXII, 179—192
- Характер анатолийских городов (С. Л е щ и ц к и й) R. XXII, 26
- Physionomie des villes anatoliennes (St. L e s z c z y c k i) R. XXII, 82
- Hindostan i Pakistan (Józef B a r a n o w s k i) XXII, 314—315
- Kanibalizm w Afryce Środkowej (G. W. D e k i n g) XV, 180—181
- Najbogatsze pola złotożadne świata (G. W. D e k i n g) XVI, 201—202
- Ankaizina (J. K i e ł p i ń s k i) XXI, 293—314
- O niektórych formach gleb strukturalnych Grenlandii Zachodniej, Sum. (A. J a h n) XX, 73—89
- Spór o Wschodnią Grenlandię (J. J a c z y n o w s k i) XII, 216—219
- Geografia na uniwersytetach Kanady (J. G ł o d e k) XXII, 311—312
- Geografia w Stanach Zjednoczonych podczas wojny (W. M i o d u s z e w s k a) XXI, 128—129
- Studia nad wartością użytkową przyrody w Stanie Michigan, Sum. (T. Ż e b r o w s k i) XIII, 184—188
- Dwa spory terytorialne w Ameryce Południowej (R. K o z ł o w s k i) XII, 219—223
- Nowy lot do bieguna północnego (J. C z a p l i c k a) XXI, 373—374
- Przejście północno-zachodnie (J. G ł o d e k) XXI, 374—375
- Klimat Arktyki Kanadyjskiej, Sum. (Wł. M i l a t a) XXI, 259—265
- Przyczynek do znajomości stożków usypiskowych w krajach polarnych, Sum. (A. J a h n) XXI, 1—10

C. INDEKS AUTORSKI

- A l m a g i a Roberto — Le descrizione della Polonia in uno geografo Italiano del principio del secolo XVI (Opis Polski włoskiego geografa z początku XVI wieku) XXII, 9—16
- B a j e r l e i n Józef — Kilka uwag dotyczących metodyki badań jeziornych XXII, 17—24
- Несколько замечаний о методике исследования озер
— Quelques remarques sur les methodes der recherches limnologiques R. XXII, 15
- B a r a n o w s k i Józef (J. B.) — Hindostan i Pakistan Nowe budownictwo kolejowe w ZSRR R. XXII, 70
- B a r b a g Józef — Geografia ekonomiczna Polski część III XXII, 314—315
- B a t o w s k i Henryk — Podział administracyjno-terytorialny ZSRR XXV, z. 4, 111—112
- B a u l i g Henri — Vallées et rivières: histoire d'une notion scientifique (Doliny i rzeki: historia pojęcia naukowego) XXIV, z. 4, 25—42
- B e r g L(ew) S(ięmionowicz) — Żizń i poczwoobrazowanie na dokiembryjskich matierikach (Rozwój życia i tworzenie się gleb na kontynentach prekambryjskich) XXII, 25—34
- B e r e z o w s k i Stanisław W(iktor) — Geografia w Szwajcarii XXII, 35—47
- Prace geograficzne w planowaniu przestrzennym XXI, 359—361
- Z geografii miast⁸ XXI, 368—369
- Radzieckie czasopismo geograf. „Woprosy gieografii“ (rec.) XXII, 315—317
- Przebudowa podziału administracyjnego państw demokracji ludowej XXIII, 165—171
- J. G. Sauszkin — Moskwa (rec.) XXIV, z. 1-2, 90—106
- B o e r m a n W. E. — Eskers and kames (Ozy i kemy) XXIV, z. 1-2, 109—110
- B o r o w i k Jan — Udział Polski w międzynarodowych badaniach morskich XXII, 49—58
- B r i n k e n Jerzy — Wyższość map z izotermami na poziomie rzeczywistym do użytku w praktyce szkolnej XI, 185—188
- B r o m e k Karol — Układ przestrzenny ośrodków usługowych w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem woj. krakowskiego, Sum. XVIII, 186—189
- C z a p l i c k a J(adwiga) (J. Cz.) Nowy lot do bieguna północnego XXI, 287—292
- Geografia w Niemczech XXI, 373—374
- C z e k a l s k i Józef — Odgłosy międzynarodowego kongresu geograficznego w Warszawie, Res. XXI, 361
- C z y ż e w s k i Julian — Przyczynek do analizy kartometrycznej granic politycznych Polski XIV, 188—194
- Заметки о картометрическом анализе политических границ Польши XXII, 59—81
- Contribution to the analysis of political frontiers of Poland R. XXII, 15
- D e k i n g G. W. — Kanibalizm w Afryce Środkowej R. XXII, 70
- XV, 180—181

- Najbogatsze pola złotonośne świata XVI, 201—202
- D e s z c z k a** Władysław — Stanisław Nowakowski, wspomnienie pośmiertne XVII, 127—132
- D o b e r s k ý** Josef — Okrouhlice a jejich vztah k zemským cestám (Okolnice i ich stosunek do dróg) XXII, 83—87
- D o b r o w o l s k a** Maria — Dynamika krajobrazu kulturalnego. Res. XXI, 151—203
- Przedmiot i metoda geografii historycznej, Sod., Sum. XXV, z. 1, 57—77
- D o b r z a ń s k i** Bohdan — Fizyczne właściwości lessu XXII, 89—95
- Физические свойства лёсса R. XXII, 15—16
- Physical properties of the loess R. XXII, 70 — 71
- D o m o s ła w s k a** Maria Danuta — Zadanie fizjografii urbanistycznej, Sod., Sum. XXIV, z. 1-2, 14—89
- D o r g u w a l s k i** Mieczysław — O pewnej metodzie graficznej przedstawiania zjawisk gospodarczych XXII, 97—104
- Графическая метода представления экономических явлений R. XXII, 16—17
- A propos d'une méthode de representation graphique des phénomènes économiques R. XXII, 71—72
- Matematyczno-statystyczne metody w geomorfologii, Sod., Sum. XXV, z. 2, 61—74
- D y l i k** Jan — O najważniejszych elementach kształtujących obraz przedhistorycznego osadnictwa Zsf. XV, 105—117
- Stanisław Pawłowski (1882—1934) XIX, 55—69
- Cechy rozwoju najnowszej geomorfologii, Sod., Sum. XXV, z. 2, 3—35
- H. Baulig — Essais de geomorphologie (rec.) XXV, z. 2, 106—108
- J. Tricart — Le modèle des pays froids (rec.) XXV, z. 2, 110—112
- Zagadnienie poligenezy rzeźby w pracach nad geomorfologiczną mapą Polski, Sod., Res. XXV, z. 3, 69—79
- C. A. Cotton — Climatic Accidents in Landscape making a Developed by the Processes of Normal Erosion (rec.) XXV, z. 3, 137—139
- D y l i k o w a** Anna — Metody sedymentologiczne i próby ich zastosowania w geomorfologii, Sod., Res. XXV, z. 2, 75—88
- D z i e w o ń s k i** Kazimierz — Studia geograficzne do planu regionalnego, Sud., Sum. XXV, z. 4, 3—12
- Pierre George — La Ville. Le fait urbain a travers le monde (rec.) XXV, z. 4, 83—86
- Union Geographique International. L'aménagement de l'Espace-Planification regionale et géographie (rec.) XXV, z. 4, 86—87
- F i g l e w i c z ó w n a** Zofia — Wiktor Rudolf Ormicki (1898—1941) XIX, 45—51
- F l e s z a r** Mieczysław — Marks i Engels o roli środowiska geograficznego XXV, z. 3, 102—124
- F l i s** Jan — C. A. Cotton. Geomorphology. An Introduction to the Study of Landforms (rec.) XXV, z. 3, 139—140
- G a d o m s k i** Adam — O zlodowaceniu doliny Bystrej pod Kuźniami, Res. XV, 65—75
- Wiktor Kuźniar XV, 175—176
- Uwagi o epoce lodowej w Tatrach, Res. XVI, 151—154

- G a l o n Rajmund — Tymczasowe uwagi dotyczące zasad ustalenia obszaru ciężenia gospodarczego w stosunku do rzeki, Res. XXI, 71—75
- Kurs limnologiczny Polskiego Towarzystwa Geograficznego XXIII, 184—186
- Z zagadnień geomorfologii czwartorzędu Niziu Polskiego Sod., Sum. XXV, z. 2, 36—52
- J. Nowakówna, Ewolucje niżowego krajobrazu lodowcowego Polski (rec.) XXV, z. 2, 112—114
- Zdjęcie morfologiczne prowadzone przez Zakład UMK w Toruniu XXV, z. 3, 43—47
- Przeglądowa mapa geomorfologiczna woj. bydgoskiego, Sod., Sum. XXV, z. 3, 79—92
- E. de Martonne — Carte morphologique de la France et des regions voisins (rec.) XXV, z. 3, 140—142
- G a u s s e n Henri — L'emploi des couleurs et la cartographie synthétique (Rola barw w kartografii syntetycznej) XXII, 105—110
- G e o r g e Pierre — Problemy i metody geografii francuskiej XXIII, 157—165
- Głodek Juliusz (J. G.) — Przejście północno-zachodnie XXI, 374—375
- Sir Halford Mackinder XXI, 352
- Geografia na uniwersytetach Kanady XXII, 311—312
- G o r c z y ń s k i Władysław — Polskie okrętowe pomiary aktynometryczne na oceanach Atlantyckim i Indyjskim, Res. XI, 73—92
- O wartościach najwyższych natężenia promieniowania słonecznego, obserwowanych w różnych okolicach kuli ziemskiej, Sum. XII, 77—90
- O podziałach klimatycznych Europy, Res. XIV, 41—98
- Riwiera jako typ specjalny klimatów, Res. XVI, 178—180
- Sprawozdanie ze Zjazdu Unii Międzynarodowej Geodezyjno-geograficznej w Edynburgu i Oxfordzie we wrześniu 1936 r. Res. XVI, 173—177
- O potrzebie opracowania nowego Atlasu klimatów świata, Sum. XVI, 177—178
- W sprawie nowowydanych map ściennych (E. Romer, Klimat Polski), Res. XVIII, 181—186
- G o r z u c h o w s k i Stanisław — Zarys stosunków antropogeograficznych w delcie Rodanu, Res. XIII, 66—103
- Wycieczka pokongresowa w góry tracko-macedońskie XV, 151—153
- G o t k i e w i c z Marian — Predyluwalny poziom skorupczyński na Orawie, Zsf. XI, 153—164
- G u m i ń s k i Romuald — Zima roku 1928/29 w Polsce, Res. XI, 119—127
- Stefan Hłasek-Hłasko XIV, 240—242
- Kazimierz Szulc XVIII, 194
- Uwagi o dawnych i nowych metodach klimatologii XXII, 111—120
- Замечания о старых и новых методах климатологии R. XXII, 17—18

- Quelques remarques sur les anciennes et les nouvelles méthodes de la climatologie R. XXII, 73
- Materiały do poznania genezy i struktury klimatu Polski (fakty i problemy), Sod., Sum. XXIV, z. 3, 3—26
- H a l i c k i Bronisław — Mieczysław Limanowski XXI, 348—351
- Anna Dylkowa — O metodzie badań strukturalnych w morfologii glacialnej (rec.) XXV, z. 3, 124—126
- H a l i c z e r Józef (patrz Staszewski Józef) — O stałości terytoriów antropogeograficznych, Res. XVIII, 69—99
- H o r n i g Adolf — Sprawozdanie z działalności oddziału Polskiego Tow. Geograficznego w Stalinogrodzie za okres od 1947 r. do 31.XII.53 r. XXV, z. 3, 164—169
- J a c z y n o w s k i Jan — Stanowisko geografii w świetle ankiety amerykańskiej, Res. XI, 178—184
- Spór o wschodnią Grenlandię XII, 216—219
- Budowa dróg wodnych w Związku Sowieckim XIII, 193—195
- J a h n Alfred — O niektórych formach gleb strukturalnych Grenlandii Zachodniej, Sum. XX, 73—89
- Rozwój boczny dolin subsekwentnych, Sum. XX, 91—106
- Przyczynek do znajomości stożków usypiskowych w krajach polarnych, Sum. XXI, 1—10
- Gleby strukturalne w polskiej części Tatr XXII, 121—139
- Структурные грунты польской части Татр R. XXII, 18—21
- The structure soil-markings in the Polish sector of the Tatra-Mountains R. XXII, 74—77
- O wpływie zmian bazy erozyjnej na działalność rzek, Sod., Sum. XXV, z. 2, 88—95
- Sprawozdanie (z prac nad mapą geomorf.) XXV, z. 3, 49—50
- Morfologiczna problematyka Sudetów Zach., Sod. Sum. XXV, z. 3, 51—59
- J. Kunsy — Kras a jeskyne (rec.) XXV, z. 3, 134
- J a r a n o f f Dimitri — Das Becken von Nowy Targ als Beispiel eines intramontanen Beckens. (Kotlina Nowotarska jako przykład kotliny śródgórskiej) XIV, 153—159
- J e w t u c h o w i c z Stefan — Zagadnienie geomorfologicznej mapy ZSRR, Sod., Res. XXV, z. 3, 93—102
- J u r c z y Ń s k i Juliusz — Stanisław Pawłowski (1882—1939) XIX, 55—69
- Rzut oka na rozwój zagadnienia mapy morfologicznej Polski, Sod., Res. XXV, z. 3, 3—15
- K a c z o r o w s k a Zofia — Czubukow L. A. — Kompleksna klimaologja (rec.) XXIV, z. 3, 77—80
- Romuald Gumiński — Wspomnienie pośmiertne XXV, z. 1, 102—107
- K i e ł p i ń s k i Jan — Ankaizina XXI, 293—314
- K l a r n e r S. — Pierwsza polska wyprawa w Himalaje w 1939 r. XXI, 129—130
- K l a t k a Tadeusz — Dna dolin pobocznych i terasy zalewowe na mapach morfologicznych, Sod., Res. XXV, z. 3, 60—68
- K l a t k o w a Halina — Ludmiła Roszkówna — Oz chełmyński (rec.) XXV, z. 3, 129—130

- Klatkowska Halina i Klatka Tadeusz — Problematyka geomorfologicznego kartowania w środkowej Polsce w badaniach Ośrodka Łódzkiego XXV, z. 3, 38—47
- Klimaszewski Mieczysław — Z morfologii doliny Sanu między Leskiem a Przemysłem, Zsf. XVI, 107—132
- Смоленский Ежи (посмертные воспоминания) R. XXII, 11—14
- Smoleński Jerzy (Memorial Notice) R. XXII, 65—70
- Zadania i plan badań geomorfologicznych w Polsce południowej, Sod., Sum. XXV, z. 2, 52—55
- Zagadnienie zdjęcia geomorfologicznego Polski, Sod., Sum. XXV, z. 3, 16—32
- Przebieg i stan zdjęcia geomorfologicznego w ośrodku krakowskim XXV, z. 3, 33—38
- Kobendza Roman — Międzynarodowa wycieczka botaniczna w Polsce XVI, 199—201
- Kobendzina Jadwiga — Złodowacenie Syberii i Azji Środkowej, Res. XII, 175—183
- Koczvara Marian — Step i jego wędrówki, Sum. XX, 55—72
- Kołodziejczyk Józef — Aleksander Janowski XXI, 351—352
- Kondracki Jerzy (J. K.) — Tarasy dolnego Bugu, Zsf. XIII, 104—126
- O złodowaceniu pasma Nieneski w Karpatach Marmaroskich, Zsf. XIV, 160—166
- Wyprawa alpinistyczna w Andy XIV, 245—246
- Czwarty zjazd geografów i etnografów słowiańskich, Res. XV, 139—150
- Skutki ulewy w dniu 22 maja 1937 r. w dolinie Prądnika, Res. XVI, 161—165
- Geografia na Łotwie i Litwie, Res. XVI, 181—185
- Wyprawa na Grenlandię XVI, 198—199
- Zmiany w granicach województw XVI, 203—205
- Studia na morfologią i hydrografią Pojezierza Brasławskiego, Zsf. XVII, 1—100
- Osuszenie Zuider-Zee XVII, 132—134
- Geografia w Holandii XVII, 134—136
- Aklimatyzacja XVII, 136—138
- Podział Czecho-Słowacji XVIII, 195—201
- Nowa granica między Polską a Czechami i Słowacją XVIII, 202—207
- Dalsze zmiany w granicach województw XVIII, 208—209
- Zjazd karpaci w Krakowie XVIII, 211—213
- Stanisław Lenczewicz (1889—1944) XIX, 23—33
- Geografia w obozie jeńców „Oflag II-e“ XIX, 116—119
- Zjazd geografów, geodetów i geologów zwołany przez Wojskowy Instytut Geogr. w dniach 30.VI.—I.VII.45 r. XIX, 132
- Główny Urząd Pomiarów Kraju XX, 157—158
- Konferencja w sprawie wydania Atlasu Polski XX, 161—164
- Geografia na uniwersytetach czechosłowackich XX, 164—165
- Czasopisma („Wszczęświat“, „Przegląd Geodezyjny“, „Wiadomości Statystyczne“) rec. XX, 168—169
- Z morfogenezy doliny dolnego Niemna, Res. XXI, 1—36

- Wielkość i zaludnienie Czechosłowacji XXI, 132—133
- Książki nadesłane (angielskie), rec. XXI, 135—136 i 378—379
- Katalog jezior dorzecza Wisły, Res. XXI, 243—246
- Nowe czasopisma (Geografski Pregled Wiadomości Służby Hydrologicznej i Meteorologicznej), rec. XXI, 375
- Mapy (polskie — wydane w 1947), rec. XXI, 376—378
- Wznowienie wydawnictwa „Meteorological Magazine” XXI, 376
- Konferencja w sprawie organizacji służby gleboznawczej w skali ogólnopństwowej XXI, 366—369
- Zjazd Polskiego Tow. Geograficznego w Toruniu i Szczecinie w dniach 25—29 maja 1947 r. XXI 361—365
- Geografia w Bułgarii XXI, 358
- Ленцевич Станислав — посмертные воспоминания R. XXII, 3—7
- Lencewicz Stanisław — Memorial Notice R. XXII, 55—60
- Stanisław Poniatowski XXII, 303
- Trzeci Zjazd Polskiego Tow. Geograficznego XXII, 309—311
- Odczyty A. Fischelle'a o geografii francuskiej XXII, 312
- Mapa geomorfologiczna Polski, Sod., Sum. XXIII, 55—95
- Srokowski Stanisław XXIII, 171—175
- Działalność Komitetu redakcyjnego wydawnictw atlasowych Głównego Urzędu Pomiarów Kraju w r. 1950 XXIII, 183—184
- Przedmiot i zadania geografii fizycznej w świetle dyskusji na łamach „Izwiestij Wsiesojuznogo Geograficzeskogo Obszczestwa” XXIV, z. 4, 3—24
- Obserwacje nad termiką jeziora Niegocin na stacji naukowej Polskiego Towarzystwa Geograficznego w Giżycku (1949—1951), Sod., Sum. XXIV, z. 3, 49—72
- Konferencja Wydziału Spraw Naukowych PTG w sprawie mapy morfologicznej i mapy hydrograficznej Polski XXIV, z. 3, 87—89
- Posiedzenie Komisji dla mapy morfologicznej i mapy hydrograficznej Polski XXIV, z. 3, 89—91
- Sprawozdanie Zakładu Geografii Fizycznej Un. Warsz. z prac nad mapą geomorfologiczną Polski w 1952 r. XXV, z. 3, 47—49
- O zadaniach i metodach badań kompleksowych w geografii fizycznej XXV, z. 4, 65—73
- Geografia fizyczna Polski, część II (konspekt) XXV, z. 4, 108—111
- K o n d r a c k a - R i c h l i n g Wiesława — Nowa Ziemia w świetle ostatnich badań, Res. XVIII, 133—154
- Stanisław Lencewicz XIX, 33—44
- Geografia w Warszawie podczas okupacji, Sum. XIX, 111—113
- Sir Hopwood Jeans XXI, 119
- Albert Demangeon XXI, 117—119
- Geografia we Francji podczas wojny XXI, 126—127
- K o n d r a c k i Jerzy — R i c h l i n g - K o n d r a c k a Wiesława — Morfologia jeziora Niegocin XXII, 141—148
- Морфология озера Негоцин R. XXII, 21
- Geomorphology of the Negocin lake R. XXII, 77
- K o Ń c z a k Stanisław — Zarys hydrografii Bałtyku, Res. XVI, 1—62
- Zarys klimatologii obszaru Bałtyckiego, Res. XVI, 63—106
- Wpływ föhnu na klimat Śląska XVII, 140

- Konior Konrad — Możliwości występowania złóż węglowodorów w obrębie arkusza Biała-Bielsko
 — Возможности появления залежей углеводородов в границах листа топографической карты Бяла-Бельско
 — The probability of occurrence of carbohydrogen deposits in the area covered by the map Biała-Bielsko
 XXII, 149—155
 R. XXII, 21—22
 R. XXII, 77—78
- Kosiński Leszek — Konferencja Towarzystwa Urbanistów Polskich w sprawie demografii historycznej
 XXV, z. 1, 124—125
- Kosiba Aleksander — Z Instytutu i Obserwatorium Meteorologii i Klimatologii Uniwersytetu i Politechniki we Wrocławiu
 — Problem zaśnieżenia ziem śląskich w zależności od warunków hipsometrycznych
 — Проблема снежного покрова Силезии в зависимости от гипсометрических условий
 — The problem of snow-cover and its dependence upon hypsometric factors in Silesia
 XXI, 353—355
 XXII, 157—163
 R. XXII, 22—24
 R. XXII, 78—80
 XXII, 165—171
 R. XXII, 24—25
 R. XXII, 80
- Kozirowski Stanisław — Słowiańska Wembrza
 — Остров Ферман (Вембжа)
 — The ancient slaw population of the Isle od Fehmarn
- Kostrowicki Jerzy (jsk) — O funkcjach miastotwórczych i typach funkcjonalnych miast, Sod., Sum.
 — Konferencja W. S. N. w Łodzi
 — Konferencja w sprawie studiów geograficznych II stopnia
 — Konferencja W. S. N. PTG w sprawie nadwyżek i niedoborów siły roboczej
 — Problematyka małych miast w Polsce w związku z badaniami nad warunkami ich aktywizacji, Sod., Sum.
 — Prof. dr B. Puczyński — Geografia gospodarcza Polski (rec.)
 — Konferencja PTG w sprawie studiów do planów regionalnych
 — Konferencja w sprawie geografii Polski oraz geograficznych monografii miast
 XXIV, z. 1-2, 7—64
 XXIV, z. 1-2, 116—120
 XXIV, z. 4, 43—45
 XXV, z. 1, 119—124
 XXV, z. 4, 12—52
 XXV, z. 4, 87—90
 XXV, z. 4, 91—96
 XXV, z. 4, 96—107
- Kozłowski Roman — Dwa spory terytorialne w Ameryce Południowej
 — Pierwsze Międzynarodowe Zjazdy Naukowe
 — Adam Łuniewski
 XII, 219—223
 XX, 159—161
 XXI, 117
 XVI, 189—193
- Krajewski Stanisław — Jubileusz Maurice Lugeona
- Krygowski Bogusław — Z zagadnień dyluwialnych na Ziemiach Zachodnich
 — Проблема ледникового периода в западных областях Польши
 — On diluvial problems in the Western-Territories of Poland
 — Sprawozdanie z prac nad mapą morfologiczną Wielkopolski przygotowaną do monografii Wielkopolski
 — Rajmund Galon — O fazach postoju lądolodu na obszarze Pomorza (rec.)
 XXII, 173—178
 R. XXII, 25—26
 R. XXII, 80—81
 XXV, z. 3, 42—43
 XXV, z. 3, 125—127

- Kukliński Antoni — Crawford Knox-Coal, Oil and Water Power as Fuels (rec.) XXIV, z. 1-2, 111—115
- Z doświadczeń ze studiów nad możliwościami aktywizacji miasteczek przewidzianych na ośrodki powiatowe XXV, z. 4, 53—65
- Labuda Gerard — Uwagi o przedmiocie i metodzie geografii historycznej, *Sod., Sum.* XXV, z. 1, 5—57
- Lapworth F. Charles — Parowanie na powierzchni wody, *Sum.* XXI, 77—82
- Lencewicz Stanisław (St. L.) — Międzyrzecze Bugu i Prypeci. Wody płynące i jeziora, *Res.* XI, 1—72
- Międzynarodowy Kongres Geograficzny w Paryżu, *Res.* XI, 165—171
- Dwudziesty czwarty zjazd niemieckich geografów. XI, 189—190
- Przegląd literatury (geograficznej) za rok 1931 XI, 191—196
- Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji odbytej w Leningradzie w sprawie badań czwartorzędu, *Res.* XII, 185—207
- Massalski Władysław XII, 208—210
- Ruch geograficzny w Związku Sowieckim XII, 212—214
- Wspomnienie o wyprawie Rogozińskiego do Kamerunu XII, 214—216
- Recenzja Zarysu monografii rzeki Prypeci dra Aleksandra Pareńskiego XII, 225—228
- Przegląd literatury (geograficznej) za rok 1932 XII, 229—236
- Józef Siemieradzki XIII, 189—191
- Drugi Zjazd Geografów Czesko-Słowackich XIII, 199—200
- Przegląd literatury (geograficznej) za rok 1933 XIII, 207—214
- Międzynarodowy kongres geograficzny w Warszawie, *Res.* XIV, 167—182
- Przegląd literatury (geograficznej) za rok 1934 XIV, 247—256
- Wspomnienie o Waclawie Nałkowskim w dwudziestą piątą rocznicę śmierci, *Res.* XV, 1—22
- Sprawozdanie z trzeciej międzynarodowej Konferencji w sprawie badań czwartorzędu, *Res.* XV, 155—168
- Przegląd literatury (geograficznej) za rok 1935 XV, 182—189
- Kilka większych jezior północnego Polesia, *Res.* XVI, 133—149
- Uwagi o zlodowaceniu w polskich Tatrach Wysokich, *Res.* XVI, 155—160
- Tadeusz Zubrzycki XVI, 187—188
- Stefan Czarnowski XVI, 188
- Anastas Iszirkoff XVI, 188
- Albert Heim XVI, 188—189
- Międzynarodowy Kongres Geografów w Amsterdamie, *Res.* XVI, 193—195
- XVII Międzynarodowy Kongres Geologiczny w Moskwie XVI, 195—197
- Międzynarodowy Kongres Nauk Antropologicznych i Etnograficznych XVI, 197
- VI Bałtycka Konferencja hydrologiczna XVI, 197
- Przegląd literatury (geograficznej) za rok 1936 XVI, 209—216
- Międzynarodowy Kongres Geograficzny w Amsterdamie, *Res.* XVII, 117—125
- Rękopisy J. Czerskiego XVII, 138

- Nowe czasopisma (Journal of Geomorphology, Iomsburg, (rec.) XVII, 139—140
- Bibliographie géographique polonaise pour l'année 1937 XVII, 141—156
- Jan Lewiński XVIII, 191—193
- Adam Piwowar XVIII, 193
- Wawrzyniec Teisseyre XVIII, 194
- Bibliographie géographique polonaise pour l'année 1938 XVIII, 217—233
- Antoni Sujkowski XIX, 99—101
- Ludwik Krzywicki i jego udział w geografii XX, 143—148
- Emile Argand — uczonego indywidualista XX, 148—152
- Juliusz Szokalski XX, 152—154
- Leszczycki Stanisław (S. L.) — Jerzy Smoleński (1881—1940). XIX, 79—98
- Geografia w Krakowie podczas okupacji 1939—1945, Res. XIX, 113—114
- Ustalenie granic współczesnej Polski XX, 154—157
- Fizjonomia miast anatolijskich XXII, 179—192
- Характер анатолийских городов R. XXII, 26
- Physionomie des villes anatoliennes R. XXII, 82
- Stan geografii w Polsce i perspektywy jej rozwoju, Sod., Sum. XXIII, 3—55
- K. Dziewoński — Zagadnienia lokalizacji produkcji (rec.) XXIV, z. 1-2, 107—109
- Konferencja PTG w sprawie bibliografii geografii polskiej XXV, z. 1, 115—119
- B. Malisz — Lokalizacja przemysłu (rec.) XXV, z. 4, 73—76
- B. Malisz i J. Kostrowicki — Aktywizacja województw niedostatecznie zagospodarowanych 1950—1955 (rec.) XXV, z. 4, 76—78
- K. Dziewoński — Geografia miast i osiedli w Polsce (rec.) XXV, z. 4, 78—80
- Cz. Bielecki — Planowanie terenowe w Polsce Ludowej (rec.) XXV, z. 4, 80—83
- Wstępny konspekt opracowania „Geografii Polski”, część I XXV, z. 4, 107—108
- Litterer Mirosława — Rozwój sieci miejskich na terenie województwa wrocławskiego w XIX i XX wieku, Sod., Sum. XXIV, z. 1-2, 165—183
- Loth Jerzy — Manuskrypt o Polsce z biblioteki Don Pedra de Arragon, Res. XV, 169—174
- Lugeon Jean — Polski Rok Polarny na Wyspie Niedźwiedziej, Res. XIII, 1—49
- Majdanowski Stefan — Rozmieszczenie, gęstość i kierunki rynien jeziornych na Niżu Polskim, Sum. XXI, 37—69
- Katalog jezior dorzecza Odry i rzek pobrzeża bałtyckiego między Odrą a Wisłą, Sod., Res. XXIII, 137—147
- Malicki Adam — Przebieg i stan zdjęcia geomorfologicznego wykonywanego przez Zakład Geografii UMCS XXV, z. 3, 38
- Martonne de Emmanuel — Q'est-ce que c'est la géographie aérienne? (Co to jest geografia lotnicza?) XXII, 193—199
- Massalski Władysław — Problemat Mandżurii, Res. XI, 128—136
- Amu-Daria i jej dorzecze, Res. XII, 1—76

- Mikołajski Juliusz — Z morfologii wybrzeża Wyspy Wolin, Res. XXI, 247—251
- Milata Władysław — Klimat Arktyki Kanadyjskiej, Sum. XXI, 259—265
- Trwałość pokrywy śnieżnej w Polsce XXII, 201—211
- Продолжительность снежного покрова в Польше R. XXII, 27
- The number of days with snow-cover in Poland R. XXII, 82
- Liczba dni z mrozem w Polsce, Sod., Sum. XXIII, 123—127
- Mileska Maria Irena — Sprawozdanie Zarządu Głównego Polskiego Tow. Geograficznego za rok 1950 XXIV, z. 1-2, 121—12-127
- Sprawozdanie Zarządu Głównego Polskiego Tow. Geograficznego za rok 1951 XXIV, z. 4, 51—54
- Mioduszevska Walentyna — Geografia w Stanach Zjednoczonych podczas wojny XXI, 128—129
- Nowe granice lądowe Włoch XXI, 133—134
- Młodziejowski Jerzy — Stanisław Pawłowski (1882—1939) XIX, 53—55, 73—7-77
- Moniak Jan — Znaczenie klimatu delty Wisły dla zagadnień gospodarczych, Res. XXI, 267—273
- MSN — The Journal of Glaciology (rec.) XXI, 375
- Nechay Wiktor — Groty gipsowe w Krzywcu Górnym na Podolu, Res. XI, 137—152
- Studia nad genezą jezior Dobrzyńskich, Res. XII, 124—177
- Okołowicz Wincenty — Rekonstrukcja klimatu i jego zmiany na podstawie morfologii terenu, Sum. XXI, 83—91
- Z zagadnień zmian klimatu, Sum. XXI, 205—225
- Klimatologia jako nauka i jej stosunek do meteorologii i geografii fizycznej, Sod., Sum. XXIV, z. 3, 27—48
- Olchowik Julia — A. G. Doskacz — Osnownyje etapy razwitija idiej o reljefie pieszczanych pustyń (rec.) XXV, z. 3, 131—13333
- J. S. Szczukin — Woprosy proischozhdienja reljefa pustyń (rec.) XXV, z. 3, 133
- Olszewicz Bolesław — O Janie z Kolna, domniemanym polskim poprzedniku Kolumba, Res. XIII, 51—65
- Ordyński Paweł — Wystawa kolonialna w Paryżu, Res. XI, 172—177
- VI ogólnopolski zjazd nauczycieli geografów XIII, 200—203
- Lew S. Berg XXI, 119—120
- Lew Siemionowicz Berg (1876—1950) XXIII, 175—180
- Ormicki Wiktor — Rozwój polskiej myśli geograficzno-gospodarczej 1866—1929, Res. XII, 112—123
- Osirow I. — Piotr Kozłow, wielki podróżnik rosyjski XXII, 303—304
- Osovski Feliks — Narodowy Instytut Geograficzny w Paryżu XXI, 355—358
- Pareński Aleksander — Polemika (Z oceną St. Lencewicza „Zarysu Monografii Rzeki Prypec“)
- Passendorfer Edward — Zdjęcie geologiczne okolic Torunia, Res. XII, 225
- XXI, 253—255
- Peretiatkowicz Janina — Wiedza o Ziemi w obozie koncentracyjnym XIX, 120—122
- Piątkowski Felicjan — Sprawozdanie z kongresu kartografii i optyki we Florencji w listopadzie 1947 r., Res. XXI, 315—334

- Piekałkiewicz Jan — Drugi powszechny spis ludności w Polsce, Res. XI, 109—118
- Pierzchałkówna Łucja — Zagadnienie rozwoju stoku w świetle prac Bauliga, Birota i Sobolewa, Sod., Sum. XXV, z. 2, 95—102
- Pietkiewicz Stanisław — Nowy amerykański lot do stratosfery XIII, 195—196
- Pierwszy zjazd geografów Zw. Sowieckiego XIII, 196—199
- Międzynarodowa wystawa kartografii współczesnej, Res. XIV, 182—184
- Międzynarodowa wystawa polarna w Bergen XVI, 197—198
- Nowe atlasy poszczególnych krajów, Res. (rec.) XVII, 101—110
- Schodowate układy zrównań erozyjnych (Piedmont-Treppen), Res. XVIII, 155—168
- Władysław Deszczka (1893—1941) XIX, 13
- Adam Gadomski (1894—1942) XIX, 14—15
- O granicy państwowej i jej przeprowadzaniu, Sum. XX, 9—53
- Pierwsze prace Państwowej Rady Mierniczej XX, 175
- Stulecie Tow. Geograficznego w ZSRR XXI, 120—126
- Wschodnia granica Polski XXI, 369—373
- Ordyński Paweł (1884—1951) XXIV, z. 1-2, 116
- J. Kunsy — Zemapisny Nakres Blokdiagram (rec.) XXV, z. 3, 134—137
- Polański Jerzy — Paweł Tutkowski XII, 210—212
- Popp M. Nicolae — Geografia w Rumunii, Zsf. XVIII, 169—180
- Prószyński Marek i Rühle Edward — Jeziora rynnowe pod Grodnem w pradolinie Kotry i Rotniczanki, Res. XIII, 127—157
- Przemyski Kazimierz — Przyczynek eksperymentalny do wyjaśnienia formy głazów graniastych, Res. XII, 178—180
- Przyboś Adam — Antoni Pisuliński (1860—1950) XXIII, 180—183
- Radlicz Halina — Studium morfologiczne Puszczy Kurpiowskiej, Zsf. XV, 23—63
- (Ratajski Lech) L. R. — Komisja nazw geograficznych PTG XXIV, z. 3, 91—92
- Rewieńska Wanda — Kilka uwag o dolinie przełomowej Niemna pod Grodnem, Zsf. XIII, 170—174
- Rozmieszczenie miast i miasteczek w północno-wschodniej Polsce, Res. XVIII, 101—132
- Romer Eugeniusz — Maria Pia Anna d'Abancourt Koczarowa (1897—1944) XIX, 19—21
- Stanisław Pawłowski (1882—1939) XIX, 69—73
- Teofil Szumański (1875—1944) XIX, 102—107
- Czy Polska była do roku 1939 „krajem przejściową”, Sum. XX, 1—7
- Niektóre zagadnienia z morfologii plejstocenu, Sum. XXI, 93—101
- O współczesnej oceanizacji klimatu europejskiego, Sum. XXI, 103—106
- Rehabilitacja wartości średniej temperatury roku XXII, 213—224
- Реабилитация значения средней годовой температуры R. XXII, 27—29
- A rehabilitation of the value of mean annual temperature R. XXII, 83—84
- Roszkówna Ludmiła — Jerzy Kondracki: Uwagi o ewolucji morfologicznej Pojezierza Mazurskiego (rec.) XXV, z. 3, 127—129

- St. Majdanowski: Zagadnienie rynien jeziornych na Niżu Europejskim (rec.) XXV, z. 3, 130—131
- Różycki Stefan Zbigniew — Wyprawa na Spitsbergen w 1934 roku, Res. XV, 119—137
- Przyczynki do znajomości krasu Polski, kras opoczyński, Res. XX, 107—127
- Przyczynki do znajomości krasu Polski, II. „Zapadłe Doły“ we wschodniej części Lasów Starachowickich XXII, 225—280
- Заметки о польском карсте. Провалы в восточной части Стараховицких лесов R. XXII, 29—49
- Contribution to the knowledge of Polish Karst R. XXII, 85—100
- Różycki Feliks — Piąty zjazd nauczycieli geografii w Gdyni XI, 188—189
- Groty w Bułgarii, Res. XVI, 167—171
- Różycki Jan — Kartografický Přehled (rec.) XXI, 376
- Rühle Edward — Morfologia glacialna dorzecza Czereku Bałkarskiego w środkowym Kaukazie, Zsf. (patrz Prószyński M.) XVIII, 1—67
- Sadłowska Anna — H. Mensching: Schotterfluren und Talauen im Niedersächsischen Bergland (rec.) XXV, z. 2, 108—110
- Sakowicz Stanisław — Próba obliczania powierzchni jezior w Polsce i ich charakterystyka rybacka, Sod., Sum. XXIII, 147—157
- Sawicki Ludwik — Przyczynek do znajomości dyluwium oraz morfogenezy przełomu Wisły pod Puławami, Res. XIII, 158—169
- Polska ekspedycja glaciologiczna na Spitsbergen w roku 1938 XVIII, 209—211
- Schmuck Adam — Klimat regionu wałbrzyskiego, Sum. XXI, 257—258
- Senkowski Henryk — Borys Fiedorowicz Dobrynin — wspomnienie pośmiertne XXV, 142—144
- Smoleński Jerzy — W sprawie ewolucji geografii politycznej, Zsf. XI, 93—100
- O izochronach dośrodkowych odgranicznych, Zsf. XII, 91—95
- Geopolityczne bariery nadmorskie, Zsf. XIV, 133—152
- Nowa geografia Polski Stanisława Lencewicza, Res. (rec.) XVII, 111—115
- Srokowski Stanisław — Drugi koleżeński zjazd geografów krakowskich XVIII, 213—215
- Władysław Gumplowicz (1869—1942) XIX, 16—17
- Akcja przywracania polskich nazw miejscowości na ziemiach odzyskanych XXII, 305—309
- Przemówienie na otwarciu zjazdu Polskiego Tow. Geograficznego w Poznaniu z okazji 30-lecia istnienia Towarzystwa XXII, 332—336
- Staszewski Józef (patrz Haliczer Józef) — Ludność państw kuli ziemskiej w okresie od 1750—1950 r. Sod., Sum. XXIII, 95—113
- Stebnowski Jan — Wystawa zbiorów kartograficznych Biblioteki Narodowej, Res. XIV, 184—187
- Stenz Edward — Pomiar magnetyczne w Górach Świętokrzyskich, Res. XIV, 124—132

- Steinhaus Hugo — O wskaźniku stromości przeciętnej, Res. XXI, 107—109
 — O wskaźniku ukształtowania pionowego, Res. XXI, 109—113
 — O wskaźniku zagęszczenia i rozproszenia, Res. XXI, 113—116
- Straszewska Katarzyna — J. K. Jefriemow: O *mieście geomorfologii w kręgu geograficznych nauk, (rec.) XXV, z. 2, 102—104
 — J. S. Szczukin — Geomorfologija (rec.) XXV, z. 2, 104—106
- Szafer Władysław — The historical development of the geographical area of the spruce (*Picea excelsia* Lkn) in Poland (Geneza zasięgu geograficznego świerka w Polsce) XI, 101—108
- Szaflarski Józef — Z badań nad termiką jezior tatrzańskich, Res. XII, 181—184
 — Szkic geograficzny Landów, Res. XV, 77—104
 — Walenty Winid (1894—1945) XIX, 108, 109
 — Tajne nauczanie w zakresie geografii na UJ XIX, 115—116
 — Instytut Geograficzny UJ XIX, 129—131
 — Z zagadnień zimowej termiki jezior tatrzańskich XXII, 281—289
 — К вопросу о зимней термике озер в Татре R. XXII, 49
 — Quelques problemes de la thermique hivernale de la Haute Tatra R. XXII, 100
 — Władysław Semkowicz (1878—1949) XXIII, 180
- Szczepański Franciszek, Leszczycki Stanisław (FSL) — II Posiedzenie Komitetu Geograficznego PAN XXV, z. 1, 107—115
- Świdorski Bohdan — Przyczynki do badań nad osuwiskami karpackimi, Res. XII, 96—111
 — Aperçu sur la morphologie des Karpates du Flisch (Zarys morfologii polskich Karpat fleszowych) XIV, 1—40
- Świdorski Bolesław — Wpływ form terenu na położenie osiedli wiejskich w Polsce, Res. XXI, 275—286
- Świdziński Henryk — Karol Bohdanowicz XXI, 341—347
- (Tokarski Zbigniew) t — Sprawozdanie z I posiedzenia Tymczasowego Komitetu Geograficznego PAN XXIV, z. 3, 81—87
- Turnau - Morawska Maria — Zagadnienie Prakarpat i ich stosunku do krystalicznych trzonów sąsiednich XXII, 291—294
 — Проблема Пракарпат и их отношения к соседним кристаллическим формациям R. XXII, 49—51
 — Problem of Prekarpathian and its relations for the adjacent crystalline formation R. XXII, 101—102
- Walczak Wojciech — Z morfologii i dyluwium dolin Będkowskiej i Kobyłańskiej w Jurze Krakowskiej XX, 129—140
 — Gleby strukturalne w Karnonoszach, Sum. XXI, 227—241
 — Kilka obserwacji nad zjawiskami krasowymi w górnej części doliny Będkowskiej, Sod., Sum. XXIII, 113—123
- (Woyzbun Edward) E. W. — W. T. Zajczikow: Koreja rec. XXIV, z. 1-2, 110—111
- Więckowska - Werner Helena — Obszary bezodpływowe Mazowsza, Sod., Sum. XXIII, 127—137
 — Zjawiska sufozyczne w okolicach Nidzicy, Sod., Sum. XXIV, z. 3, 73—76

- Węgrzecki Mieczysław — Kronika lotnicza (Omawia nowe linie lotnicze na świecie) XX, 165—168
- Wodzicko Adam — O biologii krajobrazu XXII, 295—301
- O биологии ландшафта R. XXII, 51
- On landscape biology R. XXII, 102
- Zaborski Bohdan — Zjazd dyluwialny w Poznaniu XV, 176—178
- Zaremba Józef — Rola geografii w planowaniu, Sum. XXI, 334—341
- Zierhoffer August — Pawłowski Stanisław — (Memorial Notice) R. XXII, 61—65
- Павловский Станислав — (посмертные воспоминания) R. XXII, 7—10
- Sprawozdanie Zakładu Geografii Fizycznej Uniw. Poznańskiego z prac nad zdjęciem mapy morfologicznej Polski XXV, z. 3, 41—42
- Zubrzycki Tadeusz — Hydrologiczny regime polskiego Polesia, Res. XIV, 99—123
- Wylew Wisły w r. 1934 XIV, 242—245
- Zebrowski Tadeusz — William Morris Davis XIII, 191—192
- Studia nad wartością użytkową przyrody w stanie Michigan, Sum. XIII, 184—188

Errata do numeru 3/54 Przeglądu Geograficznego.

Str.	Wiersz		J e s t	Powinno być
	od góry	od dołu		
5		11	ułożenia	ułożenie
10	15		redakcyjne i techniczne	redakcyjnie i technicznie
12	8		Wojewódzkie	Regionalne
13	6		Wojewódzkich	Regionalnych
22	1		-wanie	-cowanie
25	8		uniwersytet	uniwersytety
25	8		miał	miały
55		2	monografia	monografię
113		5	J. Hohendorf	E. Hohendorf
116	19		w świetle dyskusji	w świetle uchwał
116	20		Zjazdu	Zjazdu
119		20	wilekiego	wielkiego
155		7	(np. geologii)	należy skreślić

Errata do numeru 2 54 Przeglądu Geograficznego

Strona 94.

Układ objaśnień pod rys. 2 jest niewłaściwy i powinien być następujący:

1. piaski dolinne, wyścielające dna dolin
2. piaski i żwiry moreny czołowej
3. piaski i żwiry sandrowe
4. glina zwałowa górna (brązowa)
5. żwiry dolne (wyższy poziom)
6. glina zwałowa dolna (szara)
7. żwiry dolne, niższy poziom itd (bez zmian)

Str.	Wiersz		J e s t	Powinno być
	od góry	od dołu		
155	15		przypadkowo	przykładowo
Spisu treści				
1	20		investgations	investigations
2		6	A. Zieroffer	A. Zierhoffer

Pomiędzy wierszem 6 i 7 str. 2 Spisu treści brak wyodrębnienia działu KRONIKA.

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

Leszczycycki S. Dorobek geografii polskiej oraz drogi jej rozwoju w Polsce Ludowej	3
Достижения польской географии и пути её дальнейшего развития в Народной Польше ,	27
The Achievements of Polish Geography and its further Ways of Development in the People's Poland	29
Galon R. Rozwój geografii fizycznej w okresie X-lecia	32
Развитие физической географии в течение 10 лет существования Народной Польши.	50
The Development of Physical Geography during the Decade of the People's Poland	51
Kostrowicki J. Rozwój geografii ekonomicznej w okresie X-lecia	53
Развитие экономической географии в Народной Польше в 1945-1954 гг.	77
The Development of Economic Geography in Poland between 1945 and 1954	78
Pietkiewicz St. Kartografia polska w latach 1945—1954	79
Польская картография 1945 - 1954	93
Polish Cartography between 1945 and 1954	94
Galon R. Regionalne monografie geograficzne w latach 1945—1954	96
Региональные географические монографии в 1945-1954 гг.	103
Regional Geographic Monographs published between 1945 and 1954	104
Dziwowski K. Studia geograficzne dla celów planowania w latach 1945—1954	107
Географические исследования для нужд планирования 1945-1954	120
Geographic Studies for Planning purposes between 1945 and 1954	121

SPRAWOZDANIA

Leszczycycki S., Mileska M. I. Sprawozdanie z działalności Polskiego Towarzystwa Geograficznego	123
Klimaszewski M. Zespół katedr geografii U. J. w latach 1945—1954	144
Malicki A. Zespół katedr geografii UMCS w Lublinie	150
Dorywalski M. Zespół katedr geografii i geologii U. Ł. w l. 1945—1954	156
Zierhoffer A. Instytut Geograficzny U. P. w latach 1945—1954	162
Galon R. Zespół katedr geografii UMK w Toruniu w latach 1945—1954	169
Leszczycycki S., Kondracki J. Instytut Geograficzny U.W. w l. 1945—1954	175
Walczak W. Instytut Geograficzny Uniwersytetu im. Bolesława Bieruta we Wrocławiu w latach 1945—1954	193
Fleszar M. Praca katedr geografii gospodarczej WSE	198

KRONIKA

Sprawozdanie z działalności Komitetu Geograficznego PAN za 1953 r. (S. L.)	205
Sprawozdanie z działalności Instytutu Geografii PAN za 1953 r. (S. L.)	206
SPIS RZECZY zawartych w Przeglądzie Geograficznym w tomach XI—XXV	212

**PRENUMERATA CZASOPISM NAUKOWYCH
NA ROK 1955**

Jak najwcześniejsze zamówienie prenumeraty na rok 1955 zapewni nieprzerwaną,
regularną dostawę czasopism naukowych.

PRZEGLĄD GEOGRAFICZNY

Czasopismo ukazuje się 4 razy w roku. Prenumerata roczna zł 40.—

Tytuł	Ilość nr w roku	Prenumerata roczna zł	Tytuł	Ilość nr w roku	Prenumerata roczna zł
Acta Biochimica Polonica	4	60	Kosmos	6	42
Acta Geologica Polonica	4	80	Kwartalnik Historyczny	4	60
Acta Geophysica Polonica	4	48	Kwartalnik Hist. Kult. Mat.	4	60
Acta Microbiologica Pol.	4	40	Kwart. IPR + Sovietica	4	40
Acta Physica Polonica	4	48	Kwartalnik Neofilologiczny	4	60
Archiwum Budowy Maszyn	4	60	Meander	10	50
Archiwum Hydrotechniki	4	60	Myśl Filozoficzna	4	60
Archiwum Górn. i Hutnictwa	4	60	Nauka Polska	4	80
Archiwum Elektrotechniki	4	60	Postępy Astronomii	4	20
Archiwum Mech. Stosow.	4	60	Postępy Fizyki	4	40
Biuletyn PAN Wydz. II	6	20	Postępy Hig. i Med. Dośw.	4	48
Biuletyn PAN „ III	jęz. ros. 10	50	Przeгляд Geograficzny	4	40
Biuletyn PAN „ IV			Przeгляд Historyczny	4	48
Biuletyn PAN „ II	jęz. zach. 10	20	Przeгляд Statystyczny	4	48
Biuletyn PAN „ III			Przeгляд Orientalistyczny	4	48
Biuletyn PAN „ IV	jęz. europ. 4	20	Roczniki Chemii	4	80
Chrońmy przyrodę ojczystą	6	24	Sprawozdania z Czynności i Prac PAN	4	40
Czasopismo Geograficzne	4	28	Wiadomości Archeologiczne	4	48
Ekologia Polska	4	28	Wiadomości Chemiczne	12	48
Ekonomista	4	60	Wszechświat	10	48
Folia Biologica	4	48	Życie Szkoły Wyższej	12	96
Geodezja i Kartografia	4	40			

Zamówienia i wpłaty na prenumeratę

Wpłaty na prenumeratę należy przekazywać na konto PKO nr 1-110-14000, Centralna Ekspedycja PPK „Ruch“, Warszawa, ul. Srebrna 12, podając na blankiecie tytuł zamawianego czasopisma.

Instytucje i biblioteki zamawiające różne czasopisma naukowe powinny równocześnie z przekazem PKO podać wykaz zamawianych czasopism, ilość egzemplarzy każdego tytułu oraz czasokres prenumeraty.

W Warszawie oraz miastach wojewódzkich zamówienia zbiorowe na czasopisma z dostawą bezpośrednią przyjmuje „Ruch“. Instytucje i biblioteki mogą kierować zamówienia: w Warszawie — do Delegatury „Ruchu“, ul. Rutkowskiego 25, tel. 696-96, w miastach wojewódzkich — do miejscowych oddziałów wojewódzkich PPK „Ruch“.